

jadranski koledar

1954

JADRANSKI KOLEDAR

1 9 5 4

IZDALO ZALOŽNIŠTVO TRŽAŠKEGA TISKA V TRSTU.

Trst K

JADRANSKI kol

1954

323.15(45=863)(059)

019540076

MRPONA IN ŠTUD.
KNJIŽNICA TRST

COBISS

10.11.54/46
UREDIL UREDNIŠKI ODBOR
ZA UREDITEV ODGOVARJA DRAGO PAHOR
TISKALA TISKARNA ZADRUGE TISKARJEV „GRAPHIS“ V TRSTU
Z DOVOLJENJEM AIS PRI VOJAŠKI UPRAVI V TRSTU

KOLEDAR

DR. —OR

Koledar urejuje časovno štetje, ki se ravna po Soncu. Leto namreč obsega čas, ko se naša zemlja zavrti enkrat okoli Sonca. Toda naše navadno koledarsko leto je le nekoliko prekratko, kajti Zemlja opravi pot okoli Sonca v 365 dneh, 5 urah, 48 minutah in 46 sekundah. Ta čas se imenuje sončno leto, ki se torej ne ujema povsem s civilnim letom. Do te ugotovitve so prišli že zelo zgodaj. Za vlade rimskega cesarja Julija Cezarja so leta 46 pred Kr. na predlog astronoma in matematika Sosigena iz Aleksandrije (Egipt) uvedli vsako četrto leto prestopno leto s 366 dnevi, računajoč da traja sončno leto 365 in $\frac{1}{4}$ dneva. Zaradi netočnosti, ki znaša malenkost 11 minut in 14 sekund na leto, je Zemlja prehitevala njeni sončni poti urejeno štetje. Tako je civilno leto zaostajalo za sončnim letom za 3 dni vsakih 400 let. Ob koncu XVI. stoletja je ta razlika znašala že 10 dni. Papež Gregor XIII. je z bulo, izdano 1. marca 1582., odredil, da se teh deset dni zamude preskoči in je zato leta 1582. 4. oktobru, četrtku, sledil 15. oktober, petek. Da pa bi v bodoče koledarsko leto ne zaostajalo več za sončnim, je papež Gregor popravil julijanski koledar in uvedel opuščanje treh prestopnih let v razdobju štirih stoletij. (Gregorijanski koledar). Leto ob začetku stoletja, katerega stotice niso deljive s štiri, postane navadno. Tako so bila navadna leta 1700, 1800, 1900 (17, 18, 19 s 4 ni deljivo), medtem ko je bilo leto 1600 (16 je s 4 deljivo) prestopno. V bodoče bo leto 2000 prestopno, leta 2100, 2200, 2300 pa navadna leta. Kljub popravkom papeža Gregorja pa ostaja med sončnim in civilnim letom še majhna razlika, ki bo nanesla za en dan komaj v približno 5000 letih. Popravek te razlike lahko prepustimo mirne duše našim zanamcem.

Po gregorijanskem koledarju se ravna danes ves civilizirani svet. Toda gregorijanska reforma se ni uveljavila kar na mah. Dobrih sto let je minilo, preden so jo uvedli vsi katoličani, na Angleškem pa so jo sprejeli šele leta 1752. Države, katerih prebivalstvo pripada v glavnem pravoslavni cerkvi (ki ne priznava papeža in torej ni mogla priznati niti njegove reforme koledarja), pa so še dolgo štele čas po julijanskem koledarju. Komaj po oktobrski revoluciji 1917, (ki je bila po našem koledarju v novembru), so Rusi kot prvi opustili julijanski koledar in njim so do leta 1923 sledile še druge države s pravoslavnim prebivalstvom. Četudi se je v teh državah uvedel kot civilni koledar gregorijanski, je v pravoslavni cerkvi ostal julijanski v veljavi kot cerkveni koledar. Zato praznujejo pravoslavni božič, novo leto in druge praznike 13 dni za nami. Tudi muslimanski (arabski) koledar je sedaj samo cerkveni. Za vlade Kemala Atatürka je Turčija leta 1927 sprejela štetje po gregorijanskem koledarju. Muslimanski koledar sloni na luninem letu in ima le 354 dni, ki so razdeljeni v 12 mesecev po 30 in 29 dni. V vsakem tridesetletju pa ima 11 let po 355 dni. V teh letih je še en dan dodan zadnjemu mesecu. Muslimanski koledar šteje čas od bega preroka Mohameda iz Meke v Medino t. j. od 15. do 16. julija 622. po Kr.

Tudi židovski koledar ima za osnovo lunino leto, ki je razdeljeno na 12 mesecev po 30 in 29 dni. Toda v razdobju 19 let ima 7-krat dodan po en mesec;

tako se štetje po luninem letu izenači s sončnim letom. Navadna leta imajo 353 — 355 dni, leta z dodanim mesecem pa 383 — 385 dni. Leto se začne ob mlaju, ki je najbližji jesenskemu enakonočju (23. septembru). Zidje štejejo leto od »ustvarjenja sveta«.

Etiopski koledar imajo koptski kristjani (k tej veri se prištevajo Abesinci). Etiopsko leto ima enako število dni kot naše, toda vseh dvanajst mesecev ima le po 30 dni, medtem ko tvorijo preostalih 5 dni (ob prestopnem letu 6 dni) nekaj dodatek, ki ga praznujejo v septembru in mu pravijo Pagumien. Etiopsko leto ima v bistvu dolžino gregorijanskega, vendar je v štetju 7 let in 113 dni za njim.

Verjetno malokdo med bralci »Jadranskega koledarja« ve, da so na Francoskem uvedli po revoluciji leta 1793 posebno časovno štetje — republikansko leto. To republikansko leto je imelo 12 mesecev, ki pa so imeli vsi po 30 dni. Preostanek do polnega sončnega leta t. j. v navadnem letu pet, in v prestopnem šest dni so kot praznične dneve dodali ob koncu leta k dvanajstim mesecem. Posebnost tega republikanskega štetja, ki je pričenjalo novo leto na dan jesenskega enakonočja, t. j. 22. septembra, je bila tudi v odpravi sedemdnevne tedna, ki so ga nadomestili z dekadami. Mesec je bil namreč razdeljen na tri dekade po 10 dni. To štetje pa se niti v Franciji ni dolgo obdržalo; ukinili so ga z 31. decembrom 1905.

Vsi pa se še spominjamo štetja »fašistične dobe«, ki jo je uvedel, ne da bi odpravil obče štetje, megalomanski duče. Po njegovem se je začelo leto 28. oktobra, na dan »pohoda na Rim«. V enaindvajsetem letu »fašistične dobe« pa je bilo konec Mussolinijeve slave in z njo tudi konec tega časovnega štetja.

V naši dobi si težko zamišljamo, da bi bilo mogoče že tako ustaljeno in sedaj že splošno uvedeno časovno merjenje kakorkoli izpreminjati. Danes splošno štejemo leta »po Kristusovem rojstvu«. To štetje pa se je pojavilo dokaj pozno. Ugotovljeno je, da ga je prvi uporabil rimski opat Dionizij Exiguus leta 525. Obstajajo resni dvomi, da bi bil Dionizijev račun točen. In če se dokončno ugotovi, da se Kristusovo rojstvo ne ujema docela z našim štetjem? Prav gotovo bi našega štetja ne spreminjali, pač pa bi se potem v šolah učili, da se je Kristus rodil 1, 2 leti pred ali po Kr. rojstvu.

Z reformo koledarja se je med obema vojnama resno bavilo takratno Društvo narodov. Leta 1924 je ta mednarodna organizacija imenovala posebno komisijo, ki naj bi proučila vprašanje koledarske reforme. Predloženih je bilo kar 180 načrtov. Izmed teh je komisija po dveletnem proučevanju izbrala le dva.

Po prvem načrtu bi se delilo leto v štiri enaka četrletja z dvema mesecem po 30 in enim mesecem po 31 dni. Leto bi imelo torej 364 dni. Do sončnega leta manjkajoči 365. dan, odnosno v prestopnem letu manjkajoča dva dneva, bi se dodala kot praznika brez datuma ob začetku ali koncu leta.

Drugi načrt je bil bolj radikalen. Po tem načrtu bi imelo leto 13 mesecev po štiri sedemdnevne tedne, torej 28 dni. Leto bi imelo, kakor po prvem načrtu, 364 dni. Manjkajoči 365. odnosno 366 dan bi se tudi tu dodala letu ob koncu trinajstega meseca. Ker bi bila oba dneva praznična, bi bila imenovana kot 5. odnosno 6. nedelja zadnjega meseca. Tako bi se naslednje leto začelo kot vsa prejšnja in tudi bodoča s ponedeljkom in tudi vsak mesec bi se začel s ponedeljkom, tako da bi bili ponedeljki vedno 1., 8., 15. in 22. v mesecu; nedelje pa vsakega 7., 14., 21. in 28. v mesecu.

Opisana načrta je komisija predložila Društvu narodov, ki pa ni nikoli utegnilo razpravljati dokončno o uvedbi kake koledarske reforme.

NAVADNO LETO 1954

ima 365 dni, t. j. 52 tednov (nedelj) in 1 dan. Začenja in končuje se s petkom. Od božiča do pepelnice je 67 dni. Predpust

traja 54 dni. Post se začne 3. marca in se konča 17. aprila.

ZAČETEK LETA 1954

Občno in državno leto se začne na novega leta dan (1. januarja).

Cerkveno leto se začne s prvo adventno nedeljo dne 28. novembra.

Pravoslavna cerkev praznuje novo leto 14. januarja.

Mohamedanci štejejo sedaj leto 1332-1333, ker štejejo leta po begu preroka Mohameda iz Meke v Medino.

Židje štejejo čas po ustvaritvi sveta. S 16. septembrom 1953 štejejo leto 5715.

PRAZNIKI

CERKVENI

1. januarja (petek) novo leto
6. januarja (sreda) sv. Trije kralji
19. marca (petek) sv. Jožef
18. aprila (nedelja) velika noč
19. aprila (ponedeljek) velikonočni poned.
27. maja (četrtek) vnebohod
17. junija (četrtek) sv. Rešnje telo
29. junija (torek) sv. Peter in Pavel
15. avgusta (sreda) vnebovzetje Mar. Dev.
1. novembra (ponedeljek) vsi sveti
8. decembra (sreda) brezmadežno spoč.
M. D.
25. decembra (sobota) božič
26. decembra (nedelja) sv. Štefan, prvi muč.

Na Tržaškem:

3. novembra (sreda) sv. Just, patron tržaškega mesta

DRŽAVNI

V coni A Svobodnega tržaškega ozemlja

25. aprila (nedelja) obletnica rojstva Guigielma Marconija

1. maja (sobota) praznik dela
2. junija (sreda) praznik pomladi
4. novembra (četrtek) praznik jeseni

v Italiji

11. februarja (četrtek) podpisan lateranski pakt med Vatikanom in Italijo
25. aprila (nedelja) dan vstaje v severni Italiji
1. maja (sobota) praznik dela
2. junija (sreda) proglasitev italijanske republike
4. novembra (četrtek) dan zmage

LJUDSKI PRAZNIKI

8. februarja (ponedeljek) dan Prešernove smrti — kulturni praznik slovenskega naroda

8. marca (ponedeljek) mednarodni praznik žena

27. aprila (torek) obletnica ustanovitve Osvobodilne fronte slovenskega naroda

1. maja (sobota) praznik dela in obletnica osvoboditve Trsta

22. julija (četrtek) dan vstaje slovenskega naroda

6. septembra (ponedeljek) obletnica ustrelitve bazoviških junakov

8. septembra (sreda) obletnica kapitulacije Italije

7. novembra (nedelja) obletnica velike oktohrske revolucije

29. novembra (ponedeljek) obletnica ustanovitve nove Jugoslavije

15. decembra (torek) obletnica ustrelitve heroja Pinka Tomažiča in tovarišev

ASTRONOMSKI LETNI ČASI

Pomlad se začne 21. marca ob 4. uri 54 minut — pomladansko enakonočje

Poletje se začne 21. junija ob 23. uri 54 minut — poletni sončni obrat

Jesen se začne 23. septembra ob 14. uri 56 minut — jesensko enakonočje

Zima se začne 22. decembra ob 10. uri 24 minut — zimski sončni obrat

VSTOP SONCA V ZNAMENJE EKLIPTIKE

V znamenje vodnarja 20. januarja ob 15. uri 11 minut

V znamenje rib 19. februarja ob 5. uri 33 minut

V znamenje ovna 21. marca ob 4. uri 54 minut (pričetek pomladi)

V znamenje bika 20. aprila ob 16. uri 20 minut

V znamenje dvojčkov 21. maja ob 15. uri 48 minut

V znamenje raka 21. junija ob 23. uri 54 minut (pričetek poletja)

V znamenje leva 23. julija ob 10. uri 49 minut

V znamenje device 23. avgusta ob 17. uri 36 minut

V znamenje tehtnice 23. septembra ob 14. uri 56 minut (pričetek jeseni)

V znamenje škorpiona 23. oktobra ob 23. uri 56 minut

V znamenje strelca 22. novembra ob 21. uri 14 minut

V znamenje kozoroga 22. decembra ob 10. uri 24 minut (pričetek zime)

LUNINE MENE

Mesec	Mlaj dan ura min.	Prvi krajec dan ura min.	Ščip ali polna luna dan ura min.	Zadnji krajec dan ura min.	Mlaj dan ura min.
Januar	5 3 21	12 1 22	19 3 37	27 4 28	
Februar	3 16 55	10 9 29	17 20 47	26 0 29	
Marec	5 4 11	11 18 51	19 13 42	27 17 14	
April	3 13 25	10 6 5	18 6 48	26 5 57	
Maj	2 21 22	9 19 17	17 22 47	25 14 49	
Junij	1 5 3	8 10 13	16 13 6	23 20 46	30 13 26
Julij		8 2 33	16 1 29	23 1 14	29 23 20
Avgust		6 19 50	14 12 3	21 5 51	28 11 21
September		5 13 28	14 21 19	19 12 11	27 1 50
Oktober		5 5 31	12 6 10	18 21 30	26 18 47
November		3 21 55	10 15 29	17 10 32	25 13 30
December		3 10 56	10 1 56	17 3 21	25 8 8

MRKI

Leta 1954 bo pet mrkov, trije sončni in dva lunina:

Sonce bo mrknilo:

5. januarja; obročasti, pri nas neviden mrk;

30. junija; popoln, pri nas le delno viden mrk;

25. decembra; obročasti, pri nas neviden mrk.

Luna bo mrknila:

18.—19. januarja; popoln, pri nas viden mrk;

15.—16. julija; delni, pri nas neviden mrk.

IZ STOLETNEGA KOLEDARJA

Leto	Velika noč	Binkošti
1955 navadno	10. aprila	29. maja
1956 prestopno	1. aprila	20. maja
1957 navadno	21. aprila	9. junija
1958 navadno	6. aprila	25. maja
1959 navadno	29. marca	17. maja
1960 prestopno	17. aprila	5. junija
1961 navadno	2. aprila	21. maja
1962 navadno	22. aprila	10. junija
1963 navadno	14. aprila	2. junija
1964 prestopno	29. marca	17. maja

V dobi zadnjih dveh stoletij (1800—2000) je padla oziroma pade velika noč sedemkrat

na dan 18. aprila in sicer v letih 1802, 1813, 1824, 1897, 1954, 1965 in 1976.

BODI SAM SVOJ KOLEDARNIK

Če veš, na kateri dan pade velika noč, si lahko sam izračunaš datum vseh drugih premičnih praznikov.

Odštej od velike noči

64 dni, da dobiš tretjo predpustno nedeljo,

46 dni, da dobiš pepelnično sredo,

42 dni, da dobiš začetek štiridesetdanskega posta (nedelja);

dodaj k datumu velike noči

39 dni, da dobiš dan vnebohoda (četrtak)

49 dni, da dobiš binkošti (nedelja)

56 dni, da dobiš sv. Trojico (nedelja)

60 dni, da dobiš sv. Rešnje telo (četrtak).

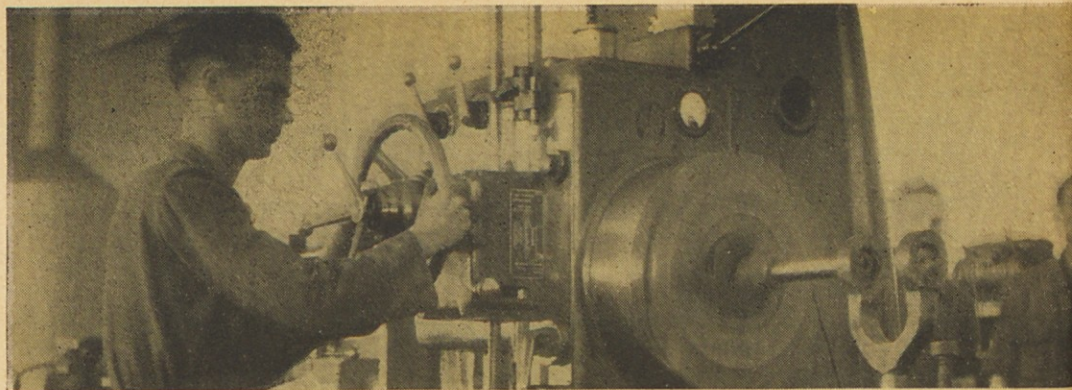
SVETLOBNO LETO

Ob besedi leto si vedno predstavljamo neko razdobje; torej je leto časovna mera. Poleg raznih koledarskih let (sončno, gregorijansko, julijansko, pravoslavno, židovsko leto itd.) imamo še šolska, sodna, poslovna, proračunska ali finančna, gospodarska leta itd.

Svetlobno leto pa ni časovna, temveč dolgotrajna mera. To mero uporabljamo v astronomiji, da označimo z njo razdalje med različnimi nebesnimi telesi v vesemirju. Svetlobno leto je razdalja, ki jo napravi svetloba v enem letu. Da ni to prav malo,

bomo uvideli, ko ugotovimo, da ima svetloba hitrost 300.000 km na sekundo.

Sončni sistem, h kateremu spada tudi naša Zemlja, je le majhen, zelo majhen delček vesemirja. Soncu najbližji planet je oddaljen od njega »komaj« 58 milijonov kilometrov, Venera (Večernica) 108 milijonov km; naša Zemlja je oddaljena od Sonca 150 milijonov km. Od Sonca do Plutona, ki je najbolj oddaljen planet sončnega sistema, je »samo« 6 milijard km daleč. V resnici so za pojme astronoma to zelo majhne razdalje.

JANUAR — PROSINEC

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA	
1	Petek	Novo leto	Dragovid
2	Sobota	Makarij	Zlatan
3	Nedelja	Genovefa	Slavomir
4	Ponedeljek	Izabela	Dobromir
5	Torek	Telesfor	Grozdana ☿
6	Sreda	Trije kralji	Darin
7	Četrtek	Valentin	Svetoslav
8	Petek	Severin	Bogoljub
9	Sobota	Julijan	Nikosava
10	Nedelja	Pavel	Dobroslav
11	Ponedeljek	Higin	Božidar
12	Torek	Arkadij	Bodigoj ☾
13	Sreda	Veronika	Bogomir
14	Četrtek	Feliks	Neda
15	Petek	Maver	Radoslav
16	Sobota	Marcel	Tomislav
17	Nedelja	Anton	Zvonimir
18	Ponedeljek	Sv. P. st. v Rimu	Vera
19	Torek	Kanut	Hranimir ☼
20	Sreda	Boštjan	Živojin
21	Četrtek	Neža	Janja
22	Petek	Vincencij	Sviloj
23	Sobota	Zaroka M. D.	Voljica
24	Nedelja	Timotej	Milislava
25	Ponedeljek	Spreob. sv. Pavla	Kosava
26	Torek	Pavla	Vsevlav ☾
27	Sreda	Janez Zlatoust	Dušana
28	Četrtek	Julijan	Dragomil
29	Petek	Frančišek Sal.	Gorislava
30	Sobota	Martina	Desislav
31	Nedelja	Marcela	Divna

3. jan. 1908 - je izšla v Trstu prva številka »Delavskega lista«, glasila slovenskih socialistov na Primorskem

5. jan. 1894 - je bil rojen v Trstu slovenski igralec in pisatelj Rade Pregarc

7. jan. 1866 - je izšel »Ilirski Primorjan«, prvi slovenski časopis v Trstu

8. jan. 1876 - je izšla v Trstu prva številka »Edinosti«

9. jan. 1905 - se je začela prva ruska revolucija

12. jan. 1887 - je umrl v Gorici slovenski prirodoslovec in pisatelj Fran Erjavec

13. jan. 1943 - je padel na tržaških ulicah zadet od fašistične krogle, borec Jožko Udovič-Nino

21. jan. 1921 - je bila ustanovljena Komunistična partija Italije

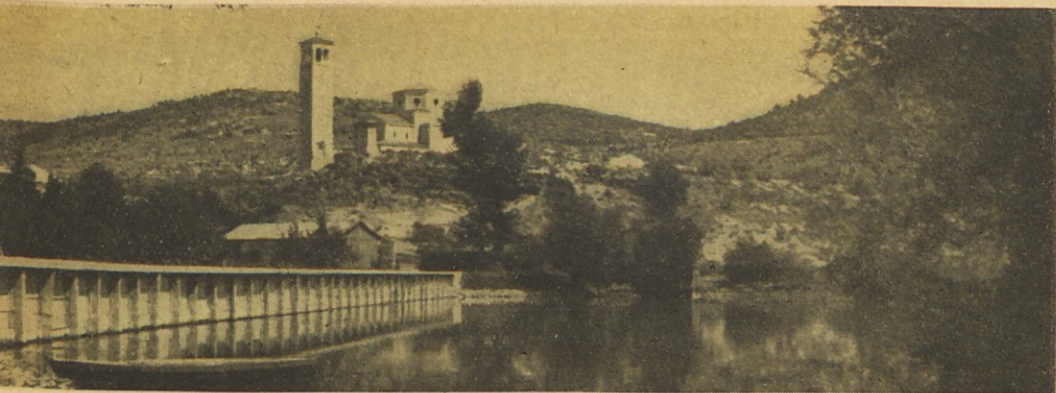
25. jan. 1863 - je bil rojen v Trčmunu pesnik Beneške Slovenije Ivan Trinko

27. jan. 1944 - so domači izdajalci pripeljali v Cerkno po stezah nacifašiste, ki so zverinsko pobili 47 gojencev partijske šole

27. jan. 1944 - so Nemci odgnali iz Križa pri Trstu vse moške v Nemčijo

29. jan. 1884 - je umrl na Vrdeli pri Trstu slovenski rodoljub in pisatelj Josip Godina-Vrdelski

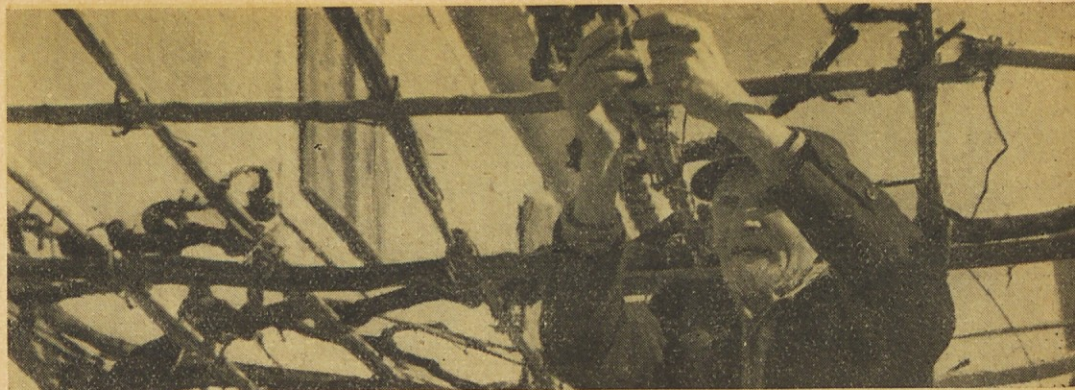
31. jan. 1944 - je briško-beneški odred napadel nemško posadko v Nemah pri Tarčentu in jo pognal v beg

BELEŽKE

Slovenska obala pri Stivanu z izlivom Timava

Do 8. januarja morajo delodajalci, katerih obrati so podvrženi nezgodnemu zavarovanju, predložiti zavodu za nezgodno zavarovanje izkaz mezd, izplačanih v drugem polletju 1953, in nakazati temu zavodu zavarovalno premijo za prvo polletje 1954. — **Do 10. januarja** morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za december 1953 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov socialnega zavarovanja. — **Do 15. januarja** morajo delodajalci predložiti uradu za delo seznam uslužbencev, zaposlenih v obratu dne 31. decembra 1953. — **Do 20. januarja** je treba plačati registrskemu uradu obrok davka na promet z vrednostnimi papirji za drugo polletje 1953. — **Do 31. januarja** je treba predložiti davčnemu uradu prijave plač in mezd, izplačanih uslužbencem v letu 1953 zaradi odmere dohodninskega davka kat. C-2. — **Do 31. januarja** morajo lastniki radijskih sprejemnikov plačati takso in naročnino za radijski sprejemnik za prvo polletje 1954.

FEBRUAR — SVEČAN

28 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA	
1	Ponedeljek	Ignacij	Budmil
2	Torek	Svečnica	Ljubomira
3	Sreda	Blaž	Jagoda ●
4	Četrtek	Andrej	Žalimir
5	Petek	Agata	Malina
6	Sobota	Doroteja	Zvezdodrag
7	Nedelja	Romuald	Blagoslava
8	Ponedeljek	Janez m.	Vojmil
9	Torek	Ciril Al.	Dobrana
10	Sreda	Skolastika	Zvonimir ●
11	Četrtek	Lurška Marija	Vratigoj
12	Petek	Evlalija	Cvetna
13	Sobota	Gregor	Ljuboslava
14	Nedelja	Valentin	Strahomir
15	Ponedeljek	Favstin	Vesela
16	Torek	Julijana	Dobrana
17	Sreda	Francišek K.	Bratomil
18	Četrtek	Simeon	Drago
19	Petek	Konrad	Miloslav ☙
20	Sobota	Elevterij	Gojslav
21	Nedelja	Maksimilijan	Čudomil
22	Ponedeljek	Sv. Petra st. v A.	Divka
23	Torek	Peter Dam.	Bludomir
24	Sreda	Matija	Milena
25	Četrtek	Valburga	Inoslav
26	Petek	Porcijij	Sodka ☙
27	Sobota	Leander	Nedaš
28	Nedelja	Roman	Sebidrag

1. febr. 1944 - so Bazoviška, Gregorčičeva in Kosovelova brigada začele svoj pohod v Beneško Slovenijo

7. febr. 1921 - so italijanski šovinisti napadli tiskarno »Edinosti« v Trstu

9. febr. 1921 - so italijanski šovinisti požgali uredništvo in tiskarno »Dela« in »Laboratora«

10. febr. 1947 - je bila podpisana mirovna pogodba z Italijo, ki predvideva ustanovitev STO in pušča Gorico Italiji

13. febr. 1945 - je padel v Trstu borec Marij Matjašič-Milan

14. febr. 1875 - je bil rojen v Gorici glasbenik Emil Komel

14. febr. 1902 - je padlo ob veliki stavki v Trstu 12 proletarcev v borbi za delavske pravice

16. febr. 1822 - je bil rojen v St. Petru Slovenov pesnik in buditelj beneških Slovencev Peter Podreka

16. febr. 1937 - so fašisti zverinsko umorili goriškega kulturnega delavca Lojzeta Bratuža

20. febr. 1858 - je bil rojen v Trstu skladatelj Viktor Parma

21. febr. 1945 - je umrla v taborišču v Rawensbrucku organizatorica narodnega odpora v Trstu, Zora Perello

26. febr. 1943 - je umrl narodni heroj Janko Premrl-Vojko

BELEŽKE

Pod Devinom, ob obali lepe Vide

Do 10. februarja morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za januar 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov socialnega zavarovanja. — **Do 13. februarja** morajo davkoplačevalci plačati četrti obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1953-54 in prvi obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954. — **Do 28. februarja** morajo trgovci na drobno, obrtniki, gostilničarji in krčmarji, svobodni poklici, ki plačujejo davek na poslovni promet v povprečnem dogovorjenem letnem znesku, prijaviti registrskemu uradu kosmate dohodke v letu 1953.

MAREC — SUŠEC

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Ponedeljek	Albin Mojmir
2	Torek	Pust. Simplicij Belin
3	Sreda	Pepelnica. Kun. Milana
4	Četrtek	Kazimir Mislav
5	Petek	Janez Sladoje
6	Sobota	Fridolin Danica ☼
7	Nedelja	Tomaž Zvezda
8	Ponedeljek	Jelen
9	Torek	Frančiška Bodin
10	Sreda	K v a t. 40 muč. Danimir
11	Četrtek	Sofronij Stana
12	Petek	K v a t. Gregor Radoja ☼
13	Sobota	K v a t. Rozina Božena
14	Nedelja	Matilda Svetovid
15	Ponedeljek	Klemen Desimir
16	Torek	Hilarij Velislav
17	Sreda	Jedert Ljubislava
18	Četrtek	Ciril Budimir
19	Petek	Jožef Slavoljub ☼
20	Sobota	Feliks Zlata
21	Nedelja	Benedikt Vlada
22	Ponedeljek	Benvenut Tuga
23	Torek	Pelagija Slavo
24	Sreda	Gabrijel Dražislav
25	Četrtek	Oznanjenje Mar. Jaroslav
26	Petek	Emanuel Predrag
27	Sobota	Rupert Srdan ☼
28	Nedelja	Janez Stanimir
29	Ponedeljek	Ciril Uma
30	Torek	Amadej Branivoj
31	Sreda	Gvidon Pribislav

1. marca 1921 - so fašisti zažgali »Ljudski dom« v Trstu

2. marca 1924 - so fašisti zažgali »Delavsko zbornico«

8. marca 1919 - je bil ustanovljen v Trstu višji kulturni svet kot osrednja delavska kult. organizacija

10. marca 1944 - je »črna roka« umorila dr. Stanka Vuka in njegovo ženo Danico, sestro heroja Pinka Tomažiča

12. marca 1944 - je II. briško-beneški bat. napadel pod vodstvom Marka Redelonghija letališče Bevedere (Videm) in zažgal 9 sovražnih letal

18. marca 1719 - je bila v Trstu proglašena svobodna luka

20. marca 1948 - so vlade Francije, ZDA in Velike Britanije predlagale, da se vse STO izroči zopet Italiji

20. marca 1808 - je bil rojen na Vrdeli v Trstu rodoljub Josip Godina-Vrdelski

23. marca 1906 - je bil v Trstu ustanovljen socialistični krožek

28. marca 1945 - so boreci komande mesta Trst uničili nemško garažo v Ulici Massimo D'Azeglio, nakar so Nemci obesili na ruševinah garaže štiri antifašistične mladince

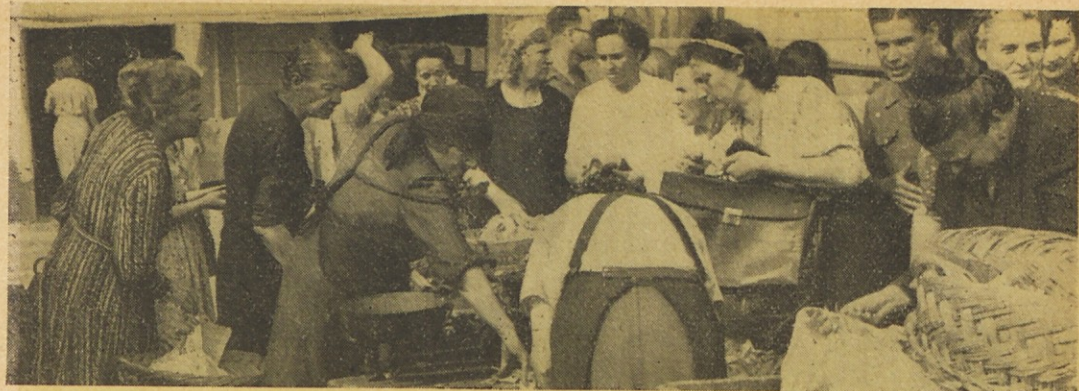
29. marca 1923 - je izšel fašistični dekret št. 800, s katerim so portitaljančili vsa slovenska krajevna imena na Primorskem

BELEŽKE

Starodavni Kontovel nad miramarskim gradom

Do 10. marca morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za februar 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. — Do 31. marca morajo trgovci na drobno, gostilničarji, obrtniki in svobodni poklici, ki plačujejo davek na poslovni promet v povprečnem letnem dogovorjenem znesku, plačati registrskemu uradu prvi obrok tega davka za leto 1954. — Do 31. marca morajo vsi davkoplačevalci predložiti davčnemu uradu prijavo vseh svojih dohodkov v letu 1953 zaradi odmere zgradarinskega, dohodninskega in dopolnilnega davka za finančno leto 1954-55. — Do 31. marca morajo imetniki trgovskih licenc predložiti te v potrditev občinskemu uradu za izdajanje licenc.

APRIL — MALI TRAVEN

30 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Četrtek	Hugon
2	Petek	Franc
3	Sobota	Abundij
4	Nedelja	Izidor
5	Ponedeljek	Vincencij
6	Torek	Celestin
7	Sreda	Herman
8	Četrtek	Albert
9	Petek	Marija
10	Sobota	Ecehijel
11	Nedelja	Leon
12	Ponedeljek	Julij
13	Torek	Ida
14	Sreda	Justin
15	Četrtek	Helena
16	Petek	Benedikt
17	Sobota	Rudolf
18	Nedelja	Velika noč
19	Ponedeljek	Leon
20	Torek	Marcelin
21	Sreda	Anzelm
22	Četrtek	Soter in Gaj
23	Petek	Adabert
24	Sobota	Fidelis
25	Nedelja	Mark
26	Ponedeljek	Klet
27	Torek	Cita
28	Sreda	Vital
29	Četrtek	Robert
30	Petek	Katarina

2. apr. 1944 - so minerci IX. korpusa minirali dvorano na Opčinah

3. apr. 1944 - so Nemci na openskem strelišču ustrelili 70 talcev

5. apr. 1944 - je bila ustanovljena v Srednjem Lovcku pri Cepovanu »Brigata Trieste d'assalto«

7. apr. 1927 - je bil raztegnjen na Primorsko dekret št. 17 od 10. I. 1926, s katerim so nasilno poitalijančevali slovenska in hrvaška rodbinska imena

12. apr. 1945 - je bil ustanovljen Slovensko-italijanski antifašistični izvršni odbor, prvi organ ljudske oblasti v Trstu

17. apr. 1937 - je bila ustanovljena Komunistična partija Slovenije

18. apr. 1893 - je bil rojen v Nabrežini pesnik Igo Gruden

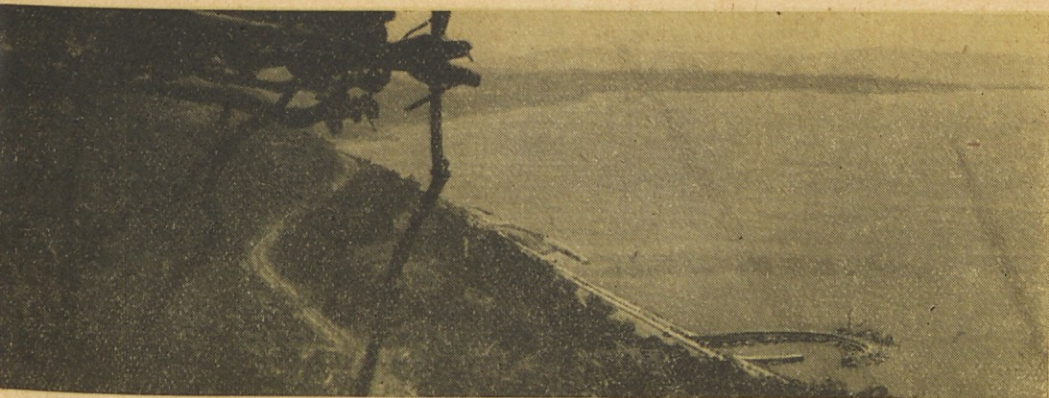
23. apr. 1944 - so nacisti obesili v Ulici Ghega v Trstu 51 talcev

26. apr. 1915 - so zapadne velesile z londonskim paktom obljubile Italiji za zavetništvo v prvi svetovni vojni naše kraje

27. apr. 1941 - je bila ustanovljena Osv. fronta

28. apr. 1945 - popoldne je komanda mesta Trst prejela po radiu povelje IX. korpusa: »Pričnite z vstajo!«

29. apr. 1945 - je bilo na Opčinah ustreljenih še 11 talcev

BELEŽKE

Pogled z vrha na portič kontovelskih ribičev

Do 10. aprila morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za marec 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. — Do 18. aprila morajo davkoplačevalci plačati peti obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1953-54 in drugi obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954.

MAJ — VEL. TRAVEN

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Sobota	Filip in Jakob Žiga
2	Nedelja	Atanazij Živana
3	Ponedeljek	Mavra Sončarica ●
4	Torek	Florijan Valhun
5	Sreda	Irenej Desirad
6	Četrtek	Janez Zdemir
7	Petek	Stanislav Prismošlav
8	Sobota	Prik. Mihaela Budislav
9	Nedelja	Beat Prvinica
10	Ponedeljek	Antonin Dvorna ☾
11	Torek	Mamert Ljerka
12	Sreda	Pankracij Stojmir
13	Četrtek	Servacij Jasna
14	Petek	Bonifacij Svetolik
15	Sobota	Zofija Jaromila
16	Nedelja	Janez Mladena
17	Ponedeljek	Paskal Dušoje ☺
18	Torek	Erik Mladica
19	Sreda	Ivo Vitoslava
20	Četrtek	Bernardin Milodar
21	Petek	Valens Jelina
22	Sobota	Julija Boža
23	Nedelja	Deziderij Milorad
24	Ponedeljek	Marija pom. Cveta
25	Torek	Urban Zdestan ☾
26	Sreda	Filip Dragica
27	Četrtek	Vnebohod Volkašin
28	Petek	Viljem Jaromil
29	Sobota	Maksim Dana
30	Nedelja	Ferdinand Milica
31	Ponedeljek	Angela Bojslav

1. maja 1945 - je jugoslovanska vojska osvobodila Trst, Gorico in druge kraje na zahodni narodnostni meji

1. maja 1949 - so beneški Slovenci na konferenci DFS v Cedadu prvič v zgodovini zahtevali narodnostne in človečanske pravice

5. maja 1944 - je padel heroj Beneške Slovenije Marko Redelighi

8. maja 1919 - je izšla v Trstu prva številka kulturne revije »Njiva«

11. maja 1944 - so Nemci usmrtili v Zapotoku, v Beneški Sloveniji, očeta junaka Marka Redelighija

12. maja 1944 - je izšla v Trstu prva tajna številka »Delavske enotnosti« (Unità Operaia)

13. maja 1945 - je izšla prva številka »Primorskega dnevnika«

17. maja 1945 - je zasedala prva skupščina odposlancev mesta Trsta, na kateri je bil izvoljen mestni osvobodilni svet

26. maja 1887 - je bil v Sv. Križu pri Trstu rojen slikar Albert Sirk

28. maja 1835 - je bil rojen na Proseku voditelj tržaških Slovencev Ivan Nabergoj

29. maja 1944 - so obesili Nemci na Proseku 10 talcev

30. maja 1882 - je bil rojen v Boljuncu skladatelj Fran Venturini

JUNIJ — ROŽNIK

30 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Torek	Juvencij Radovan
2	Sreda	Marcelin Velimir
3	Četrtek	Klotilda Radoslava
4	Petek	Franc Dika
5	Sobota	Valerija Dobromil
6	Nedelja	Binkošti Milutin
7	Ponedeljek	Robert Bogomil
8	Torek	Medard Svetin
9	Sreda	K v a t r e. Primož Dostana
10	Četrtek	Marjeta Rusmir
11	Petek	K v a t r e. Barnaba Hrvoje
12	Sobota	K v a t r e. Ivan Zorica
13	Nedelja	Anton Zlatana
14	Ponedeljek	Bazilij Brislav
15	Torek	Modest Dragomir
16	Sreda	Franc Reg. Tratimir
17	Četrtek	Rešnje telo Budin
18	Petek	Feliks Bogdan
19	Sobota	Gervazij Mileva
20	Nedelja	Silverij Nenadej
21	Ponedeljek	Alozij Miloš
22	Torek	Ahacij Gostimir
23	Sreda	Eberhard Višeslav
24	Četrtek	Janez Krstnik Janislav
25	Petek	Viljem Grlica
26	Sobota	Virgilij Hrana
27	Nedelja	Hema Ladislav
28	Ponedeljek	Irenej Zorana
29	Torek	Peter in Pavel Pernislav
30	Sreda	Spomin sv. Pavla Predislav

2. jun. 1946 - je Italija postala republika po odločitvi ljudskega glasovanja (11. VI. uradno razglašena)

2. jun. 1850 - je bila prva slovenska gledališka predstava v Trstu

4. jun. 1942 - so fašisti požgali prve primorske vasi v NOB

4. jun. 1950 - so beneški Slovenci manifestirali pred De Gasperijem v Cedađu za svoje človečanske in narodne pravice

11. jun. 1777 - je senat beneške republike potrdil, da je Beneška Slovenija »drug narod in ločena od Furlanije in se upravlja sama«

11. jun. 1944 - je utonil v Soči Jože Srebrnič, borec za pravice delovnega ljudstva

12. jun. 1945 so morali oddelki jugosl. armade Osvooboditeljce zapustiti Trst

22. jun. 1944 - so bile sežgane v krematoriju v tržaški rižarni prve žrtve (20 moških in žena)

29. jun. 1948 - je bila objavljena protijugoslovanska resolucija Kominforma, ki je povzročila razbitje mogočnega delavskega demokratičnega gibanja v Trstu

30. jun. 1946 - so fašistični teroristi razdejali sedež S. I. A. U. na Korzu v Trstu in napadli več slovenskih in demokratičnih sedežev in lokalov

BELEŽKE

Del narodnostno mešanega Trsta na slovenski obali

Do 10. junija morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za maj 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. Do 18. junija morajo davkoplačevalci plačati šesti obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1953-54 in tretji obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954. — Do 30. junija morajo trgovci na drobno, obrtniki, gostilničarji in svobodni poklici, ki plačujejo davek na poslovni promet v povprečnem dogovorjenem letnem znesku, plačati drugi obrok tega davka za 1954.

JULIJ — MALI SRPAN

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Četrtek	Presv. Rešnja kri
2	Petek	Oton
3	Sobota	Bertram
4	Nedelja	Ulrik
5	Ponedeljek	Ciril in Metod
6	Torek	Izaija
7	Sreda	Vilibald
8	Četrtek	Elizabeta
9	Petek	Veronika
10	Sobota	Amalija
11	Nedelja	Olga
12	Ponedeljek	Mohor in Fort.
13	Torek	Marjeta
14	Sreda	Bonaventura
15	Četrtek	Henrik
16	Petek	M. D. Škap
17	Sobota	Aleš
18	Nedelja	Kamil
19	Ponedeljek	Vincencij
20	Torek	Elija
21	Sreda	Danijel
22	Četrtek	Marija Magd.
23	Petek	Apolinarij
24	Sobota	Kristina
25	Nedelja	Jakob
26	Ponedeljek	Ana
27	Torek	Pantaleon
28	Sreda	Inocencij
29	Četrtek	Marta
30	Petek	Abdon in Senen
31	Sobota	Ignacij

1. jul. 1946 - se je začela 12-dnevna splošna stavka v vsej coni A STO

13. jul. 1920 - so Italijani požgali Narodni dom w Trstu in izvedli pogrome na Slovence in Hrvate po vsej Primorski

14. jul. 1789 - je bila v Parizu zavzeta Bastilja in s tem dan znak za začetek francoske revolucije

14. jul. 1889 - je bila ustanovljena v Parizu Druga internacionala

16. jul. 1944 - se je pričela turneja igralske skupine IX. korpusa po Beneški Sloveniji. Beneški Slovenci so prvič doživeli kulturne prireditve v svoji materinščini

18. jul. 1879 - je bil rojen v Idriji goriški književnik Damiir Fajgel

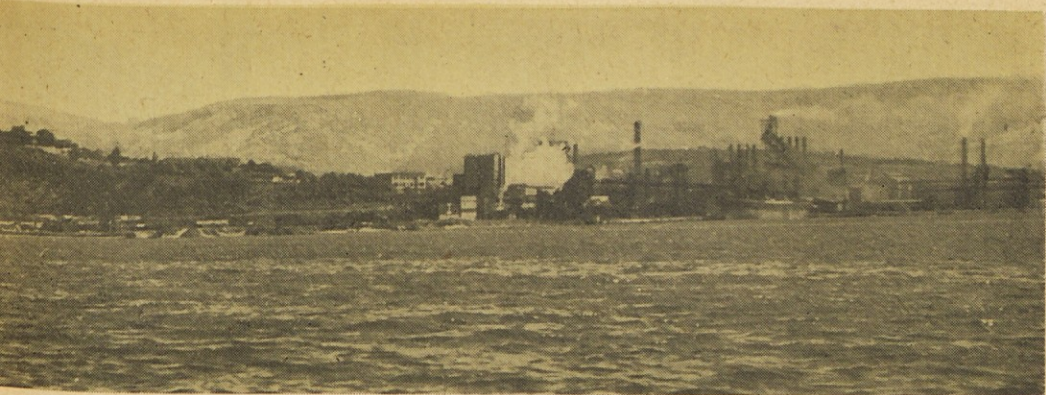
19. jul. 1927 - je izdalo notranje ministrstvo v Rimu ukaz št. 3832, s katerim so bila vsa slovenska in hrvaška društva razpuščena in njih imovina zaplenjena

24. jul. 1947 - je izšla prva številka »Soče«, glasila Demokratične fronte Slovencev v Italiji

25. jul. 1943 - je propadel Mussolinijev fašistični režim

29. jul. 1952 - je umrl na Reki igralec in pisatelj Rade Pregarc

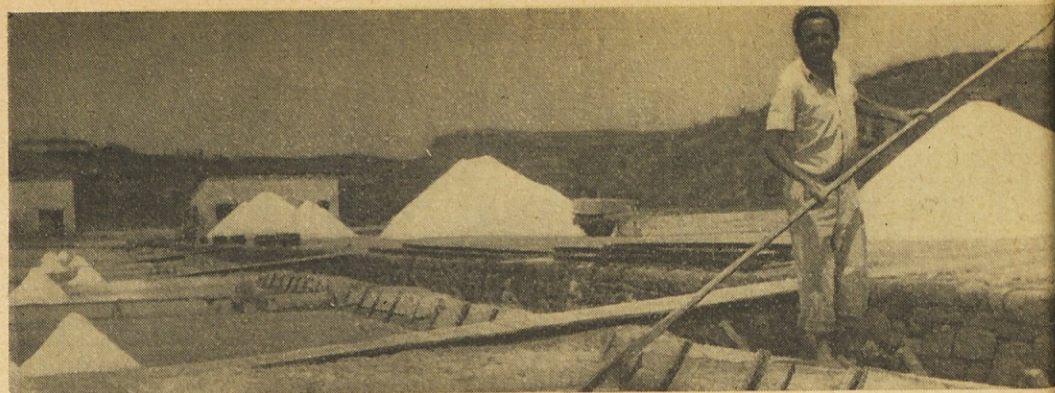
31. jul. 1949 - so trikoloristi umorili v Petjahu ob Nadiži beneškega Slovenca Andreja Juša

BELEŽKE

Plavži, nad njimi slovenski škedenj

Do 8. julija morajo delodajalci, katerih obrati so podvrženi nezgodnemu zavarovanju, predložiti zavodu za nezgodno zavarovanje izkaz mezd, izplačanih v prvem polletju 1954 in nakazati temu zavodu zavarovalno premijo za drugo polletje 1954. — Do 10. julija morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za junij 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. Do 20. julija je treba plačati registrskemu uradu obrok davka na promet z vrednostnimi papirji za prvo polletje 1954. — Do 31. julija morajo imetniki radijskih sprejemnikov plačati takso in naročnino za drugo polletje 1954.

AVGUST — VEL. SRPAN

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA	
1	Nedelja	Makah. bratje	Detomir
2	Ponedeljek	Porc. Alfonz	Bojan
3	Torek	Lidija	Mirača
4	Sreda	Dominik	Ljubičica
5	Četrtek	Mar. Snežna	Predobra
6	Petek	Sikst	Vlastica
7	Sobota	Kajetan	Vidojka ☾
8	Nedelja	Cirijak	Godeslav
9	Ponedeljek	Roman	Našmir
10	Torek	Lavrencij	Jurica
11	Sreda	Suzana	Bolemir
12	Četrtek	Klara	Dobrogoj
13	Petek	Hipolit	Davola
14	Sobota	Evzebij	Dobrina ☿
15	Nedelja	Vnebovzetje M. D.	Hudinja
16	Ponedeljek	Rok	Nemira
17	Torek	Liberat	Radigoj
18	Sreda	Helena	Bronislava
19	Četrtek	Ludovik	Ljudevit
20	Petek	Bernard	Zorka
21	Sobota	Ivana	Mirjana
22	Nedelja	Hipoltt	Ostrivoj ☾
23	Ponedeljek	Filip	Bogovoljka
24	Torek	Jernej	Borivoj
25	Sreda	Ludvik	Dragorad
26	Četrtek	Samuel	Perunika
27	Petek	Natalija	Zlatko
28	Sobota	Avguštin	Milivoj
29	Nedelja	Obgl. Jan. Kr.	Želided ●
30	Ponedeljek	Roza	Bronislava
31	Torek	Rajmund	Milodrag

3. avg. 1816 - je Avstrija proglasila »Ilirsko kraljestvo« z glavnim mestom Trstom

3. avg. 1944 - je bila ustanovljena z odredbo vojne oblasti IX. korpusa — komanda mesta Trsta

5. avg. 1944 - je I. beneška četa zavzela Ažlo v Beneški Sloveniji

13. avg. 1857 - je umrl v Trstu beneški Slovenec, šolnik in pisatelj Anton Klotič, vitez Sabladoski

14. avg. 1941 - je bila podpisana atlantska deklaracija, ki je priznala tudi primorskim Slovincem pravico do samoodločbe

15. avg. 1420 - se je Beneška Slovenija podredila beneški republiki, potem ko je ta priznala in zagotovila parlamentu beneških Slovencev vse dotedanje pravice avtonomije

15. avg. 1940 - je bil umorjen v ječi mladi borec za pravice delovnega ljudstva Slavko Skamperle

15.-16. avg. 1896 - je bil v Ljubljani ustanovni zbor jugoslovanske (slovenske) socialno-demokratske stranke

22. avg. 1887 - je bil rojen v Trstu slovenski slikar Avgust Bucik

31. avg. 1942 - so italijanski fašisti ustrelili v Ljubljani Tržačanko Vido Pregarčev

BELEŽKE

Tudi v Zavljah sega slovenski rod do morja

Do 10. avgusta morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za julij 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje.
— Do 18. avgusta morajo davkoplačevalci plačati prvi obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954-55 in tretji obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954.

SEPTEMBER — KIMOVEC

30 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA	
1	Sreda	Tilen	Mijdin
2	Četrtek	Štefan	Milijeva
3	Petek	Doroteja	Lepa
4	Sobota	Rozalija	Nedamisel
5	Nedelja	Laurencij	Nedeljka ☾
6	Ponedeljek	Caharija	Radonica
7	Torek	Bronislava	Merna
8	Sreda	Rojstvo M. D.	Gostinja
9	Četrtek	Peter Kl.	Vsemir
10	Petek	Nikolaj	Rakita
11	Sobota	Pulherija	Milan
12	Nedelja	Ime Marij.	Večedrag ☾
13	Ponedeljek	Frančišek K.	Zremil
14	Torek	Notburga	Znanoslav
15	Sreda	Marija 7 žal.	Svogoj
16	Četrtek	Ljudmila	Sodomir
17	Petek	Lambert	Prvan
18	Sobota	Jožef Kup.	Sokolica
19	Nedelja	Konštentin	Vitograd ☾
20	Ponedeljek	Evstahij	Morana
21	Torek	Matevž	Blagoslav
22	Sreda	Kvatre. Mavricij	Cilimir
23	Četrtek	Tekla	Slavna
24	Petek	Kvatre. Mar. D.	Radivoj
25	Sobota	Kvatre. Firmin	Uroš
26	Nedelja	Justina	Stojlava
27	Ponedeljek	Kozma in Dam.	Radomira
28	Torek	Venceslav	Vidica
29	Sreda	Mihael	Stojan
30	Četrtek	Jeronim	Jakica

4. sept. 1928 - je izšla zadnja številka »Edinosti«

6. sept. 1944 - je bila v Beneški Sloveniji prva konferenca domačega učiteljstva

8. sept. 1943 - kapitulacija Italije

10. sept. 1902 - je umrl voditelj tržaških Slovencev Ivan Nabergoj

10. sept. 1943 - so partizani zavzeli Gorico

11. sept. 1943 - so partizani uničili na letališču pri Mirnu 99 sovražnikovih letal

13. sept. 1947 - so fašisti iz zasede ustrelili malo Milko Vrabčev

15. sept. 1947 - je stopila v veljavo mirovna pogodba z Italijo

15. sept. 1944 - je bil izvoljen na pokrajinskem zboru odposlancev Slov. Primorja v Veliki Lazi pri Cepovanu pokrajinski narodno-osvobodilni odbor

19. sept. 1928 - je bilo razpuščeno politično društvo »Edinost«

23. sept. 1943 - je bila ustanovljena SNOB »Srečko Kosovel«

27. sept. 1943 - je bila ustanovljena »Goriška divizija«

28. sept. 1864 - ustanovitev I. internacionale, prve mednarodne socialistične delavske organizacije

30. sept. 1382 - se je Trst podredil avstrijskemu cesarju, da bi ga obvaroval pred neprestanimi osvajalnimi napadi Benečanov

BELEŽKE

Skocjan pri Kopru: vrtnarji na slovenski obali

Do 10. septembra morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za avgust 1954 in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. — **Do 20. septembra** lahko davkoplačevalci zahtevajo popravo obdavčljivih iznosov v pogledu občinskih davkov. — **Do 30. septembra** morajo trgovci na drobno, obrtniki, gostilničarji in svobodni poklici, ki plačujejo davek na poslovni promet v povprečnem dogovorjenem letnem znesku, plačati tretji obrok tega davka za 1954. — **Do 30. septembra** morajo trgovci in industrijci, ki so na novo vpisani v davčne sezname z obdavčljivim dohodkom kat. B več kot 150.000 lir, odpreti poštni tekoči račun in položiti 20.000 lir, vinkuliranih v prid finančne uprave.

OCTOBER — VINOTOK

31 DNI	CERKVENA IMENA		SLOVANSKA IMENA
1	Petek	Remigij	Semislava
2	Sobota	Kandid	Miran
3	Nedelja	Evald	Vitomir
4	Ponedeljek	Francišek	Tebidrag
5	Torek	Placid	Damnuka
6	Sreda	Bruno	Brunoslav
7	Četrtek	Justina	Dragonika
8	Petek	Brigita	Dragosta
9	Sobota	Dionizij	Sortina
10	Nedelja	Francišek	Stramil
11	Ponedeljek	Nikazij	Negoslava
12	Torek	Maksimilijan	Drugislav
13	Sreda	Edvard	Rosica
14	Četrtek	Kalist	Sestrana
15	Petek	Terezija	Radislav
16	Sobota	Gal	Velena
17	Nedelja	Hedvika	Mira
18	Ponedeljek	Luka	Travica
19	Torek	Etbin	Stojgoj
20	Sreda	Peter	Raša
21	Četrtek	Uršula	Stojslav
22	Petek	Kordula	Zorislava
23	Sobota	Severin	Živka
24	Nedelja	Rafael	Blagosta
25	Ponedeljek	Krišpin	Zlatija
26	Torek	Evarist	Vranica
27	Sreda	Fermencij	Srebra
28	Četrtek	Simon in Juda	Mila
29	Petek	Narcis	Gradimir
30	Sobota	Klavdij	Vladika
31	Nedelja	Lucila	Gorazd

1. okt. 1923 - je izšel dekret 2185, ki je slovensko šolo obsodil na smrt

2. okt. 1890 - je izšla v Trstu prva številka polmesečnika »Delavski list«

3. okt. 1866 - je bila Beneška Slovenija priključena k Italiji.

3. okt. 1944 - je bil v Osojah okrajni zbor izvoljenih članov KNOO Rezije

8. okt. 1952 - je umrl v Ljubljani skladatelj Fran Venturini

9. okt. 1928 - je izšla zadnja številka »Goriške Straže«

10. okt. 1919 - je izšla poslednja številka kulturne revije »Njiva«

13. okt. 1947 - je umrl v Celju svetokriški slikar prof. Albert Sirk

15. okt. 1844 - je bil rojen na Vrsnem slovenski pesnik Simon Gregorčič

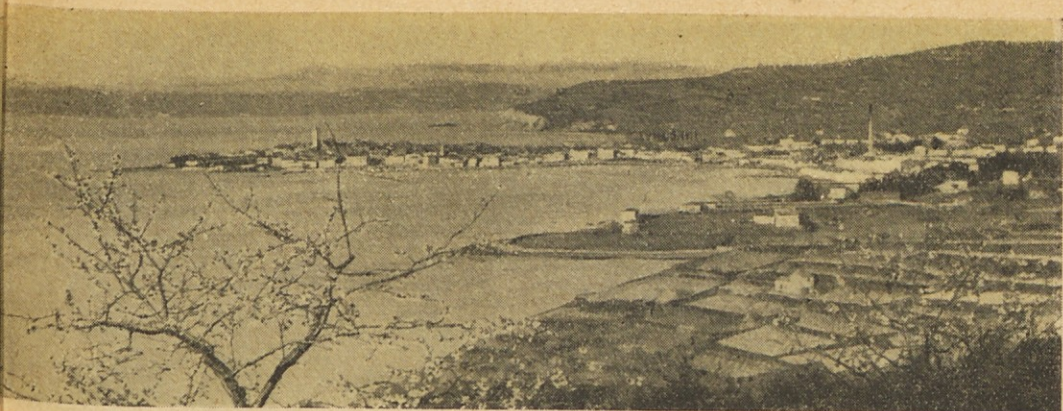
15. okt. 1925 - je bil izdan dekret št. 1796, s katerim je bila prepovedana raba slovenščine na sodiščih

17. okt. 1929 - je bil ustreljen Vladimir Gortan

18. okt. 1868 - je bil v Sempasu prvi tabor, ki se ga je udeležilo 10.000 goriških Slovencev

22. okt. 1923 - je prevzel v Italiji vlado fašizem, ki je »uzakonil« zatiranje primorskih Slovencev

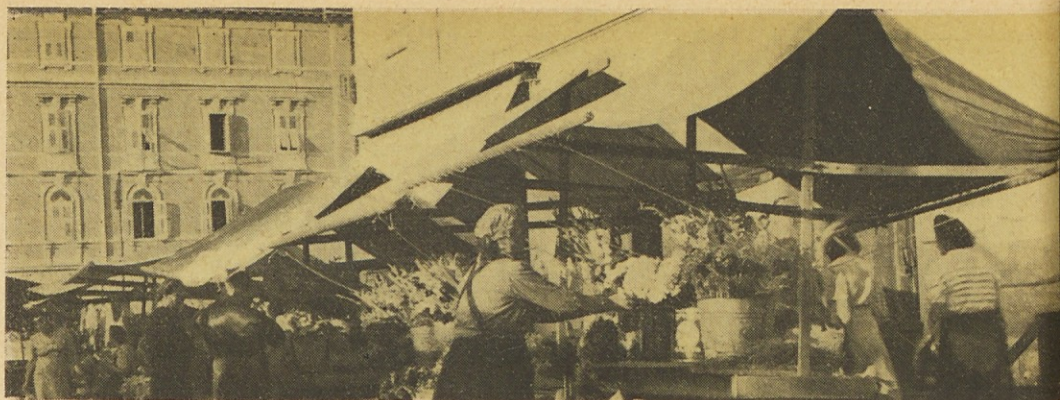
27. okt. 1878 - je bil narodni tabor v Dolini pri Trstu

BELEŽKE

Pogled s slovenske obale na Izolo

Do 10. oktobra morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za september in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje.
— Do 18. oktobra morajo davkoplačevalci plačati drugi obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954-55 in peti obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954.

NOVEMBER – LISTOPAD

30 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA	
1	Ponedeljek	Vsi sveti	Ljubomir
2	Torek	Vseh mrtvih dan	Zdanila
3	Sreda	Hubert	Bogomil
4	Četrtek	Karel	Dravomir ☾
5	Petek	Caharija	Savina
6	Sobota	Lenart	Ratislav
7	Nedelja	Engelbert	Zdenko
8	Ponedeljek	Bogomir	Neživ
9	Torek	Božidar	Sebislav
10	Sreda	Andrej	Golobica ☾
11	Četrtek	Martin	Višnjica
12	Petek	Kunibert	Davorin
13	Sobota	Stanislav	Nevenka
14	Nedelja	Serapion	Barislava
15	Ponedeljek	Leopold	Volčica
16	Torek	Edmund	Večerin
17	Sreda	Viktorija	Ljubava
18	Četrtek	Odon	Oliva ☾
19	Petek	Elizabeta	Imica
20	Sobota	Feliks	Vladiboj
21	Nedelja	Darov. M. Dev.	Grmislav
22	Ponedeljek	Cecilija	Jezdimir
23	Torek	Klemen	Ravijola
24	Sreda	Janez	Jeca
25	Četrtek	Katarina	Kolomir ☾
26	Petek	Konrad	Zdedrag
27	Sobota	Valerijan	Vedrana
28	Nedelja	Gregorij	Lelija
29	Ponedeljek	Gelazij	Skoromir
30	Torek	Andrej	Hrabroslav

4. nov. 1889 - je umrl narodni buditelj in učitelj pesnik Beneške Slovenije Peter Podreka

7. nov. 1917 - se je začela velika oktobrska socialistična revolucija

12. nov. 1920 - je bila podpisana rapalska pogodba

12. nov. 1874 - je bilo ustanovljeno v Trstu pri Sv. Ivanu politično društvo »Edinost«

15. nov. 1836 - je bil rojen v Klodičih v Beneški Sloveniji Anton Klodič, vitez Sabladoski, slovenski šolnik in pisatelj

15. nov. 1946 - so v Gorici javno sežgali slovenske knjige

21.-22. nov. 1909 - je bilo v Ljubljani zborovanje južno-slovanskih socialistov, na katerem je bila sprejeta znana tivolska resolucija, ki je bila prva izjava o združenju vseh južnih Slovanov v enotno državo

24. nov. 1906 - je umrl v Gorici pesnik Simon Gregorčič

25. nov. 1926 - je bilo z zakonom št. 2008 ustanovljeno posebno sodišče.

29. nov. 1943 - je bila ustanovljena na zasedanju AVNOJ v Jajcu nova Jugoslavija

29. nov. 1948 - je umrl v Ljubljani pesnik Igo Gruden

BELEŽKE

Nad strunjanskimi solinami se dviga naša obala

Do 10. novembra morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za oktober in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje.

DECEMBER — GRUDEN

31 DNI	CERKVENA IMENA	SLOVANSKA IMENA
1	Sreda	Natalija
2	Četrtek	Pavlina
3	Petek	Frančišek Ks.
4	Sobota	Barbara
5	Nedelja	Sava
6	Ponedeljek	Miklavž
7	Torek	Ambrož
8	Sreda	Brezn. sp.
9	Četrtek	Valerija
10	Petek	Lavretanska M.
11	Sobota	Damazij
12	Nedelja	Epimah
13	Ponedeljek	Lucija
14	Torek	Spiridijon
15	Sreda	Kristina
16	Četrtek	Adela
17	Petek	Lazar
18	Sobota	Gracijan
19	Nedelja	Favsta
20	Ponedeljek	Liberat
21	Torek	Tomaž
22	Sreda	Cenon
23	Četrtek	Viktorija
24	Petek	Adam in Eva
25	Sobota	Božič
26	Nedelja	Štefan
27	Ponedeljek	Janez
28	Torek	Ned. otroč.
29	Sreda	Tomaž
30	Četrtek	David
31	Petek	Silvester

1. dec. 1918 - je bila prvič ustanovljena Jugoslavija, ki pa je razočarala vse, ki so se zanjo borili

6. dec. 1944 - je bilo prvo zborovanje slovenskih učiteljev v Platu v Beneški Sloveniji

11. dec. 1943 - je minerski vod Kosovelove brigade porušil železniški most pri Trzinu in prekinil na progi Trst-Gorica promet za 14 dni

11. dec. 1918 - je umrl slovenski pisatelj Ivan Cankar

15. dec. 1941 - so bili na Opčinah ustreljeni neroj Tomažič, Bobek, Ivančič, Kos in Vadnal

17. dec. 1944 - je bila ustanovljena garibaldinska brigada Fontanot

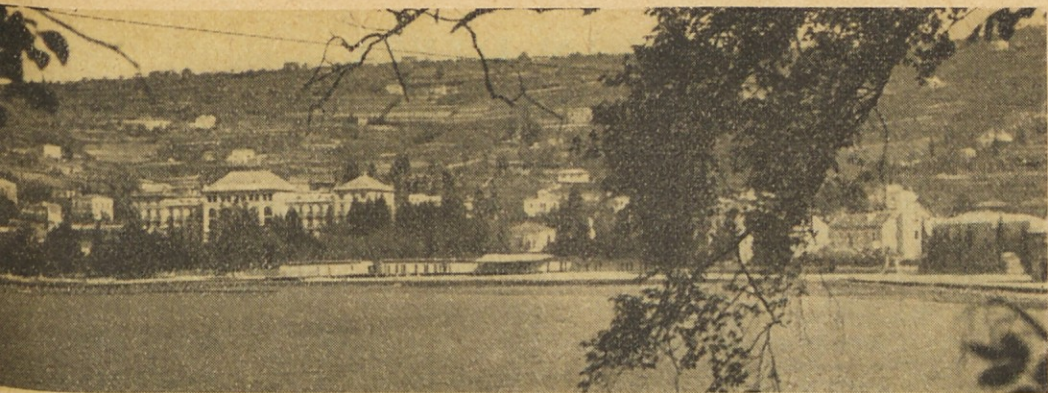
18. dec. 1943 - je III. bataljon 18. SNOB Bazoviške uničil rudnik svinca v Rablju

21.-22. dec. 1944 - se je vršila na osvobojenem ozemlju Primorske pokrajinska konferenca Zveze slovenske mladine in italijanske antifašistične mladine

22. dec. 1947 - je bila sprejeta italijanska ustava, ki jamči v svojem 3. in 6. členu zaščito narodnih manjšin

25. dec. 1924 - je umrl slovenski skladatelj, tržaški rojak, Viktor Parma

25. dec. 1943 - je bil ustanovljen IX. korpus NOV

BELEŽKE

Portorož, slovensko naselje ob istrski obali

Do 10. decembra morajo delodajalci predložiti zavodu za soc. skrbstvo izpolnjene obrazce V 4 in V 5-7 za november in nakazati zavodu znesek dolgovanih prispevkov za socialno zavarovanje. — **Do 18. decembra** morajo davkoplačevalci plačati tretji obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954-55 in šesti obrok davkov in taks po davčnem plačilnem listu za 1954. — **Do 31. decembra** morajo trgovci na drobno, gostilničarji in krčmarji, obrtniki in svobodni poklici, ki plačujejo davek na poslovni promet v povprečnem dogovorjenem letnem znesku, plačati četrti obrok tega davka za leto 1954. — **Do 31. decembra** morajo imetniki restavracij, gostiln, krčem, barov, kavarn in drugih gostinskih obratov z dovolilnico javne varnosti, plačati registrskemu uradu takso za upravno dovolilnico za leto 1955 in predložiti policijskim oblastem upravno dovolilnico (licenco) zaradi obnovitve.

MERE IN UTEŽI

METRSKI SISTEM

Pri nas je splošno v uporabi metriski sistem mer, ki sloni na decimalnem sestavu. Metriski sistem obsega dolžinske, ploskovne in prostorninske (votle) mere; z metrom pa so v sorodu celo utežne mere.

Metriski sistem mer je uvedla prva Francija, kjer je zakonito v veljavi od 2. novembra 1801. Postopno so uvajale metriski sistem mer vse evropske države. Zadnja med njimi je uvedla te mere Sovjetska zveza leta 1926. Na drugih kontinentih pa ni metriski sistem splošno uveljavljen. Ze Velika Britanija s celotnim svojim imperijem uporablja stare mere; prav tako Združene države ameriške, Egipt, Paragvaj in še nekatere države. Toda te stare mere niso enotne, temveč v različnih državah različne.

Metriski sistem ima za osnovo 1 meter, ki naj bi bil štiridesetmilijonski del zemeljskega ravnika (ekvatorja). V resnici so novejši računi pokazali, da je ravnik dolg nekoliko več in sicer 40.070.368 m. Toda v Parizu hranijo v državni zakladnici osnovni meter, ki je bil izdelan že leta 1799 iz zlitine platine in iridija. Ker ni ta zlitina podvržena vplivom toplotnih izprememb, saj je tališče iridija šele pri 2360° C, je mednarodno priznani vzorec metra, »praočec« metra, zajamčeno vedno enako dolg.

Iz metra izhajajo naslednje mere:

DOLŽINSKE MERE

Miriameter (Mm) = 10.000 m
kilometer (km) = 1.000 m
meter (m)
decimeter (dm) = 0,1 m
centimeter (cm) = 0,01 m
milimeter (mm) = 0,001 m

POVRŠINSKE MERE

Kvadratni kilometer (km²) = 1.000.000 m²
hektar (ha) = 10.000 m²
ar (a) = 100 m²
kvadratni meter (m²)
kvadratni decimeter (dm²) = 0,01 m²
kvadratni centimeter (cm²) = 0,0001 m²
kvadratni milimeter (mm²) = 0,000001 m²

PROSTORNINSKE MERE

Kubični meter (m³) = 10 hl
hektoliter (hl) = 0,1 m³ = 100 l
kubični decimeter (dm³) = 0,001 m³ = liter

deciliter (dl) = 0,1 dm³ = 0,1 l
centiliter (cl) = 0,01 dm³ = 0,01 l
kubični centimeter (cm³) = 0,001 dm³

UTEŽI

Utežne mere so tudi v sorodstvu metrskega sistema. 1 kg je namreč teža 1 dm³ ali 1 litra čiste, destilirane vode ob 4° C ob morski gladini.

Tona (t) = 1.000 kg
kvintal-stot (q) = 100 kg
kilogram (kg)
dekagram (dkg) = 0,01 kg
gram (g) = 0,001 kg

ANGLOSAKSONSKE MERE

DOLŽINSKE MERE

yard angleški vatel = 0,91439 m
foot čevlj (1/3 yarda) = 0,3047 m
inch palec (1/36 yarda) = 0,0259 m
angleška milja statute mile (1760 yardov) = 1609,329 m
morska milja nautical mile (2026 2/3 yarda) = 1852,975 m
vazel (1/120 morske milje) = 15,441 m

POVRŠINSKE MERE

Kvadratni yard square yard = 0,8361 m²
aker acre (4840 kv. yardov) = 4046,85 m²
kvadratni čevlj square foot (1/9 kvadratnega yarda) = 0,0929 m²

PROSTORNINSKE MERE

Registrska tona = 2,6316 m³
kubični yard (27 kub. čevljev) = 0,7646 m³
kubični čevlj (1/100 reg. tone) = 0,0283 m³

VOTLE MERE

	angleške	ameriške
Bušel (8 galonov)	36,362 l	30,282 l
galon	4,546 l	3,785 l
kvart quart (1/4 galona)	1,136 l	0,946 l
pajnt pint (1/8 galona)	0,568 l	0,473 l
gil gill (1/32 galona)	0,142 l	0,118 l

UTEŽI

Tona (2240 funtov) = 1016,05 kg
kvintal hundredweight (112 funt.) = 50,80 kg
stone (14 funtov) = 6,35 kg
funt-libra pound = 0,45359 kg
unča ounce (1/16 funta) = 28,35 g
drama (1/256 funta) = 1,77 g

BESEDA O KOLEDARJU

VLADIMIR BARTOL

Pred nedavnim mi je prišel po naključju v roke koledar še izpred prve svetovne vojne. Radoveden sem ga odprl in začel listati po njem. Njegova vsebina me je zmerom bolj pritegovala nase. Tu so bili članki o domačem življenju, poučni in koristni članki, tu so bili pregledi o domačih političnih dogodkih in o velikem dogajanju v svetu minulega leta, tu sem bral beležke o jubilejih zaslužnih mož in osmrtnice o ljudeh, ki so v preteklem letu umrli; in končno, tu je bilo nešteto tistih drobnarij, ki nam delajo koledar zanimiv in privlačen. In skozi to berilo je vstalo kakor iz megle eno leto moje lastne mladosti. »Saj to je kos naše zgodovine!« sem vzkliknil pri sebi.

V dobi fašizma je imel koledar za nas primorske Slovence, še prav poseben pomen; bil je malone edina vez, ki jo je imelo primorsko ljudstvo z živo domačo besedo in z narodnim kolektivom onstran meje. Vsako leto je prihajal nov koledar na mizo našega kmeta, našega delavca, našega razumnika. Pričakovali smo ga kot slavnostno pogačo, kot zlahtno darilo, od katerega je potem naš človek po malem užival skozi vse leto. Vsakdo je našel v njem nekaj zase. Kmečki gospodar je dobil v njem pratiko in nasvete. Nona in nono sta si v zimskih večerih nataknila očala, sedla k peči in pobožno listala po koledarju, prebirajoč najrajši jubileje in osmrtnice.

Delavca so predvsem zanimala politična dogajanja doma in v svetu. Razumnik je našel v njem etnografske beležke, zapiske starih šeg in navad in preglede o kulturnem in političnem življenju. In za otroke je bilo poskrbljeno s šalami in ugankami in z domačimi pripovedkami. In vse skupaj, kot celota, je bilo nekakšno novodobno tiskano izročilo, kronika enega leta, življenje našega ljudstva tu in onstran meje. Dragocen zgodovinski dokument, ki je govoril prav tako sodobnikom kakor govori zdaj nam.

Vsako leto nov, domač koledar! Vsako leto nova, tiskana priča o našem obstoju, o našem življenju in trpljenju na tej naši trdi kraški zemlji. Že desetletja in desetletja prihaja koledar na mizo našega Kraševca, našega Tržacana kot živa, tiskana kronika njegovega življenja. Vsak koledar je mejni kamen na poti, ki jo je prehodilo in ki jo hodi naše ljudstvo po tej naši trdi in tako dragi nam kraški zemlji na jadranski obali. Vsak koledar je živ, dragocen dokument naše globoke povezanosti z njo in naše trdne zakoreninjenosti v njej. V starih koledarjih nam govorijo naši očetje, naši dedje o svojem življenju in svoji trdi borbi, in v koledarjih naših dni govorimo mi našim otrokom in vnukom, očetje in dedje bodočih pokolenj, o naši nenehni borbi za naš obstoj za boljše življenje njih, ki pridejo za nami.

POLITIČNI PREGLED ZA LETO 1953

RADO CILENŠEK

Važnost leta 1953 v razvoju svetovnega dogajanja bo mogoče docela oceniti šele kasneje, ko bo možen ne le boljši pregled dogodkov, temveč predvsem tudi njihovih posledic, ko bo jasneje razvidno, koliko je svet izkoristil možnosti za pomirjenje in napredek, ki jih je to leto prineslo.

Predvsem je za lansko leto značilen zlom sovjetske napadalne politike, ki je zadnjih pet, šest let obvladovala svetovno prizorišče. Čeprav ni rečeno, da se ta politika ne bi mogla obnoviti — bodisi v ZSSR, bodisi na kakšni drugi strani — in čeprav je proti koncu leta položaj začeljenj zavestati spet ostrejši, je to dejstvo vendarle dokaz, kako težka in tvegana stvar je danes napadalna igra in kako se razbija ob miroljubni in po napredku stremeči zavesti vsega človeštva. To mnenje še potrjujejo zmage, ki jih je svetovno javno mnenje doseglo nad nekaterimi manifestacijami nevarnih tendenc v zahodni, zlasti ameriški politiki.

Novi položaj, ki je vsekakor nastal v letu 1953 — čeprav njegovega pomena in obsega še ni tako lahko preceniti — je sprostil pomembne napredne sile, ki jih je doslej vezala moreča nevarnost novega svetovnega spopada; ta nevarnost še ni mimo, vendar se je po splošnem občutku znatno zmanjšala, odkar se je razkrila šibkost glavnega vira napadalnosti v po-vojnem svetu, kremeljske hegemonistične politike. Obenem pa je ta novi položaj sprostil tudi razne reakcionarne težnje in sile na zahodu, ki prehajajo iz obrambe v napad. Med temi nevarnimi reakcionarnimi težnjami je — predvsem v perspektivi, za nas pa čisto neposredno — važen vse močnejši pritisk napadalnega italijanskega imperializma.

Bitka za mir in napredek še ni dobljena. Stopila pa je v novo obdobje, ki do-voljuje naprednim silam vse svobodnejši razmah, obenem pa jih kliče k budnosti spričo novih nevarnosti v njihovih lastnih deželah. Med takšna nevarna dejanja, ki spadajo v okvir poskusov obujanja preživelih imperialističnih in hegemonističnih metod vesele, smemo šteti tudi diktatorski sklep angleške in ameriške vlade od 8. oktobra o prepustitvi Trsta in cone A rim-skemu pohlepu. Reakcija na ta sklep v ve-čini naprednih in socialističnih strank sveta pa dokazuje, da so pomen in značaj tega dogodka pravilno ocenile — ne le kot krivico nam in Jugoslaviji, bivšim zavez-

nikom, temveč tudi kot izraz nevarnih preživelih metod, ki zastrupljajo svetovne odnose in ki jih je treba enkrat za vselej pokopati.

Ze začetek leta je najavljal politične spremembe. Na novembrskih volitvah leta 1952 so prišli v ZDA na oblast republikanci. Uradna predaja oblasti se je izvršila po stari tradiciji 20. januarja. Svet je od tega pričakoval ne le konec nujne negibnosti ameriške politike v prehodnem razdobju, temveč tudi novo politiko; spričo gesel, s katerimi so republikanci vodili svojo volilno kampanjo, pa tudi spričo družbenih sil, ki jih njihova stranka v veliki meri predstavlja, je bilo to pričakovanje povezano z zaskrbljenostjo, čeprav je bilo obenem razumljivo, da v danih okoliščinah realistični čut ne more narekovati zunanjepolitičnih pustolovščin.

Prvi uradni nastop predsednika Eisenhowerja ni naredil slabega vtisa: predsednik se je izrekel proti preventivni vojni, poudaril potrebo gospodarske pomoči, »kajti obubožanje katere koli države na svetu pomeni nevarnost za blaginjo vseh ostalih narodov«, poudaril, da ZDA »nikoli ne bodo uporabile svoje moči, da bi poskušale drugim narodom vsiliti politične in gospodarske ustanove«. Obenem pa je dejal, da ZDA »ne bodo sklepale kompromisov« in »ne bodo nikoli poskušale pomiriti napadalca z lahkomišelnim barantanjem«.

Drugačne strune je ubral teden dni kasneje novi zunanji minister John Foster Dulles, ki je govoril v mnogo ostrejšem tonu, namigoval na nekako osvobodilno misijo ZDA, predvsem pa opozarjal zahodnoevropske države, v prvi vrsti Anglijo, Francijo in Nemčijo, naj »ne hodijo po ločenih poteh«. Dulles je dejal, da je od 40 milijard dolarjev, ki so jih ZDA po koncu druge svetovne vojne poslale v tujino, skoraj 30 milijard šlo v Zahodno Evropo. »Če pa tam proces evropskega združevanja — ki ga je republikanska vlada izbrala za enega izmed glavnih ciljev svoje politike — ne bi napredoval, potem,« je dejal Dulles, »bi vsekakor bilo potrebno, da bi malo premislili o ameriški zunanji politiki v zvezi z Zahodno Evropo«.

V Evropi so te besede vzbudile pravi vihar, ki se mu je pridružilo še opozarjanje na nevarnost proglašanja »osvobodilnega poslanstva« in nespravljiva politika na Daljnem vzhodu. Obenem je Dullesov go-

Eisenhowerjeva vlada

vor prvič pokazal neko značilno dvojnost v ameriški zunanji politiki, saj nikakor ni bil v skladu z Eisenhowerjevimi besedami. To omahovanje med ostrejšo in zmernejšo smerjo je bilo poslej večkrat opaziti, svoje korenine pa ima v notranjem položaju v republikanski stranki, pa tudi v ameriškem javnem mnenju, zlasti če pomislimo, da so skoraj vsa sredstva vplivanja na javno mnenje — tisk, radio, televizija — v rokah najbolj nespravljljivih in reakcionarnih ameriških krogov.

Zaradi teh raznih novih značilnosti v ameriški politiki so se že zgodaj začele kazati razpoke v odnosih med ZDA in njihovimi zavezniki v Evropi. Velike zahodno-evropske države, predvsem pa Anglija, so hotele že takoj po republikanskem prevzemu oblasti z medsebojnimi razgovori po možnosti vskladiti obojestransko stališče, predvsem pa vplivati na ameriško politiko. Vendar je bilo treba čakati do konca februarja, da sta Eden in Butler lahko potovala v Washington in s tem začela serijo obiskov evropskih državnikov v Ameriki. Da so ju pustili toliko časa čakati, ima svoje vzroke tudi v očitkih, ki so jih nekoč republikanci delali Achesonu, da je namreč preveč pod vplivom evropske politike, zlasti pa Londona. Angleškima predstavnikoma sta ob koncu marca sledila Mayer in Bidault (njuno potovanje v Washington se je nekoliko zakasnilo zaradi ene izmed številnih francoskih vladnih

kriz), v aprilu pa še Adenauer, ki se je začel razvijati v najtrdnjše oporišče ameriške politike v Evropi.

Med temi obiski pa je prišlo na drugi strani sveta do dogodka, katerega posledice so globoko zaorale v nadaljnji razvoj. Še med Edenovim in Buttlerjevim obiskom v Washingtonu je 5. marca umrl Stalin. Njegova smrt ni pomenila samo začetka preobrata v hladni vojni, temveč predvsem tudi začetek notranjega razvoja v ZSSR, ki mu je težko videti konec. Diktatorski sistem, podoben hierarhični piramidi, ki se na vrhu končuje z enim samim mogočnikom, ki drži v rokah vse niti, katerega vsemogočna volja je zakon in ki predvsem duši stremuški vzgon v neposredno nižjih plasteh, je bil nenadoma obglavljen. Nasprotja in protislovja v vrnovih, ki so bila doslej pridušena pod Stalinovo avtoriteto, so izbruhnili na dan. Vse ostreje pa so se začela pojavljati tudi protislovja v družbeni stvarnosti sami, ki jih obglavljeni birokratski sistem ni mogel več krotiti kot doslej.

Znaki notranjih nasprotij v ZSSR so se začeli kazati že prej. Tako je v začetku leta presenetila vest o aretaciji devetih najbolj zaupnih kremeljskih zdravnikov, večinoma Židov, ki so baje ubili Zdanova in še druge sovjetske mogočnike in stregli po življenju celo samemu najmodrejšemu. Niti mesec dni po Stalinovi smrti, 4. aprila, so bili zdravniki z vsemi častmi spet

izpušeni in so se iz »izvržkov človeštva, najostudnejših hlapcev svetovnega imperializma« itd. spet prelevili v časti vredne sovjetske državljane. (Težko pa je reči, ali so zdaj, po Berjevem padcu, res še vedno na svobodi).

Pri nadaljnjem razvoju v ZSSR moramo razlikovati dvoje. Eno je medsebojna borba za oblast v vrhovih kremelske birokratske kaste, katere najsenzacionalnejši izraz je odstavitev in aretacija šefa sovjetske policije in tretjega moža za Malenkovem, Berje, drugo pa je razvoj notranjih protislovij v sovjetskem družbenem sistemu in večanje odpora ljudskih množic proti brezobzirnemu izkoriščanju in neomejenemu gospodstvu birokratske kaste. Medtem ko so manifestacije borbe med vrhovi vsaj kolikor toliko vidne (čeprav se seveda večina odigrava za kulisami), pa se družbeni razvoj v ZSSR v veliki meri odteguje našemu opazovanju in lahko o njem sklepamo le po koncesijah, ki jih je vodilna kasta prisiljena dajati ljudskim zahtevam. Med te koncesije lahko štejemo razne ukrepe za znižanje cen (čeprav gre večinoma za čisto navidezne dobrote), zvišanje odkupnih cen kmetijskih pridelkov, amnestije, napovedi spremembe v kazenskem zakoniku, nova pota v agrarni politiki in podobno. Obenem pa neodločena borba v vrhovih zavira ustvaritev novega diktatorskega sistema stalinskega tipa, ker nihče izmed dedičev ni toliko močan, da bi se lahko sam povzpел na to mesto. Po-

sledica je vsaj minimalna demokratizacija, v kateri pa utegnejo napredne družbene sile vendarle izsiliti vedno večje koncesije.

V svetovni politiki se je ta položaj v ZSSR odrazil v sovjetskem iskanju prediha v hladni vojni; to iskanje nekoliko počitka pa je že pomenilo priznanje poraza politike ustvarjanja in vzdrževanja mednarodne napetosti, ki jo je Moskva vodila zadnja leta. To prizadevanje je šlo vzporedno s splošno oslabitvijo političnega položaja ZSSR. V ta okvir spada verjetno tudi iskanje premirja na Koreji, obenem pa poskusi, da se vsaj na zunaj nekoliko ublažijo odnosi z Jugoslavijo, ki jih je v prejšnjih letih sovjetska napadalnost spravila na skrajno ostrino.

Zahod je sovjetske pozive k pomiritvi sprejel z razumljivo previdnostjo, obenem pa je zlasti javno mnenje ugotovilo, da dejansko obstajajo možnosti vsaj delne mednarodne pomiritve in da se je povečalo upanje na rešitev mednarodnih sporov. Previdno sprejemanje sovjetskih ponudb je izrazil predsednik Eisenhower v svojem govoru 16. aprila, ko je zahteval od ZSSR konkretne dokaze dobre volje. Zahteva konkretnih dokazov je bila vsakakor primerna in potrebna, le da se je kasneje razvila v nekaj nepremakljiv in precej obsežen pogoj za vsakršen poskus urejevanja spornih vprašanj z ZSSR in v taki obliki postala dejansko že ovira, vse-

Junjske demonstracije v Berlinu

kakor pa je dala sovjetski politiki možnost za izgovore in zavlačevanje.

11. maja je predsednik angleške vlade Churchill v spodnji zbornici prikazal svoj načrt sestanka najvišjih predstavnikov velesil; ta sestanek naj bi bil čim bolj neuraden, brez naprej določenega dnevnega reda in udeležilo bi se ga naj čim manjše število držav in oseb. Obenem je Churchill načel vprašanje nenapadalnih jamstev Sovjetski zvezi in ureditvi odnosov med ZSSR in Nemčijo po vzorcu nekdanje locarnske pogodbe. Churchillovi predlogi so vsekakor pomenili resen poskus ureditve svetovnih odnosov v času, ko se je to zdelo bolj mogoče kot poprej, vendar je v njih tudi nekaj nejasnih točk, zlasti pa nevarnost reševanja svetovnih vprašanj v »privatnih« pogajanjih med velesilami, v mešetarskem razdeljevanju interesnih sfer, ob neupoštevanju interesov, pravic in vloge manjših držav.

Predlogom angleškega ministrskega predsednika ni bila namenjena ugodna usoda. V ZDA so jih takoj sprejeli zelo hladno in rezervirano. V Franciji so čutili v Churchillovi formuli »čim manjšega števila držav in oseb« poskus, da se Francija izključi od razgovorov. Kmalu nato sta se zaradi bolezni umaknila s prizorišča dva glavna zastopnika angleške politike, Churchill in Eden; ozadje njune bolezni oziroma podaljšane okrevanja še zdaj ni povsem jasno, ugotovljeno pa je, da na konferenci zunanjih ministrov v Washingtonu, ki naj bi nadomestila že sklicano konferenco treh ministrskih predsednikov na Bermudih, preloženo zaradi Churchillove bolezni, angleški predstavnik lord Salisbury sploh ni postavil v diskusijo Churchillovega predloga. V istem času so se že začeli kazati znaki, ki so zopet zmanjševali upanje svetovne javnosti na pomiritev v svetu. Krivulja mednarodne napetosti, ki je dosegla najnižjo točko nekako v času Churchillovih predlogov, je začela polagoma spet naraščati.

Pogajanja na Koreji, ki so se zdela skoraj pri koncu, so se vlekla še nekaj mesecev, dokler ni bilo podpisano premirje. Podpora, ki so jo ZDA dajale Singmanrijevemu sabotiranju premirja, je že kazala na okrepljeno delavnost skrajno reakcionarnih krogov in tendenc, ki so dosegli določen vpliv tudi v ameriški zunanji politiki, prav tako pa v politiki nekaterih ameriških zaveznikov. Ugotovitev, da je premirje na Koreji izsililo svetovno javno mnenje, se nikakor ne zdi napačno.

Popuščanje mednarodne napetosti zaradi očitnega sovjetskega poraza v hladni vojni in zmanjšanja nevarnosti napa-

dalne delavnosti moskovskega imperializma je v znatni meri sprostito napredne sile v vsem svetu, ki so jih vladajoči krogi doslej vezali, pa tudi izsiljevali z obstojem mednarodne napetosti in sovjetske nevarnosti. Francijo je zajel ogromen val stavkovnega gibanja, ki so se ga udeleževali sindikati vseh političnih barv in pri katerem so bili kominformisti pravzaprav na repu dogodkov. Italijanska reakcija je doživela poraz na volitvah 7. junija. Sledeča dolgotrajna vladna kriza, ki jo je spremljalo stavkovno gibanje vseh treh velikih sindikalnih organizacij, je pokazala, da tudi v Italiji vre in da pereča notranja vprašanja nujno terjajo napredno in demokratično rešitev, čeprav se je De Gasperijevemu nasledniku Pelli s pogrevanjem tržaškega vprašanja posrečilo razvoj začasno ustaviti.

Tudi volitve v ostalih evropskih državah so to leto pokazale znaten napredek naprednih in socialističnih sil, medtem ko so občinske volitve v Franciji prinesle popoln polom desničarskega gibanja generala De Gaullea. Edina izjema so bile volitve v Zahodni Nemčiji, kjer se je Adenauer polastil absolutne večine v parlamentu. Toda nemške volitve so bile v ozračju precejšnje napetosti v zvezi z nemškim vprašanjem, ki so jo prav tedaj ustvarjali z obeh strani. Poleg tega sovjetski poskusi podpore Ollenhauerja socialnim demokratom nikakor niso koristili.

V ozračju, ki se je ustvarilo v zadnjih poletnih mesecih in v jeseni in ki ga namesto pomirjevanja označujejo poskusi po geslu »kdo bo koga«, je bilo reševanje mednarodnih vprašanj spet odloženo. Predlog treh zahodnih zunanjih ministrov za četvrtno konferenco, ki je bil izdelan na razgovorih v Washingtonu, je pomenil začetek novega sterilnega dvogovora med Vzhodom in Zahodom, ki se je nadaljeval vso jesen in ki ni stališč obeh taborov približal niti za centimeter. Če je na eni strani očitno, da poskuša ZSSR samo pridobiti na času, je na drugi strani res, da so na Zahodu storili vse, da bi ji to manevriranje olajšali.

Med tendencami in pojavi, ki moteče vplivajo na mednarodni razvoj, smo že v uvodu omenili ponovni pojav italijanskega imperializma.

V zvezi z drugim negativnim pojavom — z jerobskimi tendencami velesil, da z diktatom vsiljujejo svojo voljo drugim — je rimska imperialistična politika pripegljala do skrajne zaostritve tržaškega vprašanja, do izbruha novega vira mednarodne napetosti, na tržaških ulicah pa celo do krvi. Po poskusih preprečevanja sode-

lovanja balkanskih narodov, ki moti italijanske hegemonistične načrte, po prav tako brezuspešnih poskusih razbijanja sodelovanja med Jugoslavijo in zahodnimi velesilami, po izzivalni razmestitvi svojih divizij na jugoslovanski meji, je Rim izsilil diktatorski sklep angleške in ameriške vlade od 8. oktobra o izročitvi Trsta in cone A Italiji.

Na mednarodnem področju je pomenil ta sklep uvajanje brezpravja v mednarodne odnose, kršenje osnovnih načel, na katerih sloni današnja svetovna skupnost, in brutalno teptanje pravic in vloge malih držav, v tem okviru pa še podpora želji italijanske — in morda ne samo italijanske — politike, da se z vsiljenim diktatom zlomi samostojna vloga Jugoslavije in njena neodvisnost. S tem bi bila odprta vrata za prodiranje italijanskega, pa tudi katerega koli drugega hegemonizma na Balkan, obenem pa tudi oslabljen fronta onih, ki se borijo za pravilno reševanje mednarodnih vprašanj, povsod in vedno.

Posebno v zadnjem letu se je mednarodni položaj Jugoslavije močno utrdil. Prizadevanja za čim tesnejše sodelovanje balkanskih držav so bila kronana s podpisom sporazuma med Jugoslavijo, Grčijo in Turčijo v Ankari 28. februarja; ta sporazum je bil še nadalje utrjen s konferenco treh zunanjih ministrov v juliju, s podpisom sporazuma o stalnem sekretariatu balkanskih držav v novembru in s periodičnimi posvetovanji vojaških predstavnikov treh držav. Nadalje je Jugoslavija utrdila svoje odnose in sodelovanje s sosedno Avstrijo; potrdilo ugodnega razvoja tega prijateljskega sodelovanja je bil obisk jugoslovanskega državnega tajnika za zunanje zadeve Koče Popovića na Dunaju v novembru. Prizadevanja ZSSR in nekaterih satelitskih držav za normalizacijo diplomatskih odnosov s FLRJ pomeni priznanje neuspeha in poraza, ki ga je doživela sovjetska politika napadalnega pritiska na jugoslovansko neodvisnost. Marčni obisk predsednika jugoslovanske republike Tita v Londonu je mnogo prispeval k utrditvi mednarodnega ugleda, ki si ga je Jugoslavija pridobila s svojo odločno politiko obrambe svoje neodvisnosti. Poraz sovjetske politike hladne vojne je v veliki meri pomenil uspeh in zmago te politike naše matične države.

V tem okviru se nam še bolj jasno kažejo pravi nameni rimske politike, ki ji je za sklep od 8. oktobra uspelo pridobiti sokrivdo Anglije in ZDA.

V ožjem okviru položaja na Tržaškem ozemlju je sklep od 8. oktobra pomenil krono politike priključevanja k Italiji in

zadovoljevanja rimskih imperialističnih zahtev, ki jo naši zavezniki iz zadnje vojne vodijo v korist bivšega skupnega sovražnika že vsa poveljna leta. V ožjem časovnem merilu pa gre za zadnji akt politike po meštarskem londonskem sporazumu iz leta 1952 in po prihodu 21 protizakonitih rimskih funkcionarjev v Trst; gre za poskus, da se Italiji da tudi tisto, česar ji takrat v Londonu niso mogli dati, predvsem zaradi odločnega odpora jugoslovanskih narodov in vlade.

Dogodkov po 8. oktobru ne bomo podrobneje naštevati, ker so vsem še v dobrem spominu. Dovolj bo, da ugotovimo, da je odločni »Ne!« iz Jugoslavije, ki ga je podprl prihod divizij slavne JLA na naše meje, da se prepreči politika izvršenih dejstev, skupno z odločno borbo našega ljudstva v Trstu in coni A proti ponovni italijanski okupaciji in skupno z nasprotovanjem svetovnega javnega mnenja poskusom takšnega nedemokratskega reševanja svetovnih vprašanj, blokiral izvedbo angloameriškega sklepa in da tega sklepa ni mogla premakniti z mrtve točke niti zločinska akcija uradne Italije, ki je hotela in tudi dosegla kri na tržaških ulicah.

Z vsem tem prehaja bitka za Trst iz borbe za pravično rešitev nekega omejenega mednarodnega vprašanja v borbo za pravilno reševanje mednarodnih vprašanj sploh, za pravilne in pozitivne metode v mednarodnih odnosih; za priznanje in upoštevanje vloge in pravic malih držav v borbi proti samovoljnemu ukrepanju velesil in proti imperializmu in imperialističnim metodam. Zaradi tega lahko primerjamo to borbo po njenem značaju, če že ne po obsegu in silovitosti, jugoslovanski borbi proti hegemonističnim poskusom sovjetskega imperializma. V obeh primerih ima Jugoslavija na svoji strani svetovno javno mnenje, ki je postalo, kot se je letos še prav posebej pokazalo, važen činitelj mednarodnega dogajanja. V obeh primerih — in to ni slučaj — je prav neodvisna socialistična Jugoslavija tista, ki se z borbo za svojo neodvisnost in svoje pravice bori tudi za interese in pravice vsega naprednega sveta.

Tudi mi se v našem sedanjem boju ne borimo le za svojo kožo, temveč dajemo svoj prispevek k uveljavljanju načel mednarodne pravičnosti in napredka, v borbi proti škodljivim tendencam v svetovni politiki, ki ne ogražajo samo nas, marveč tudi svetovni mir in napredek. Zato je naša borba toliko bolj pravična in ima toliko več upanja na končno zmago.

(Zaključeno v začetku novembra 1953.)

GOSPODARSKI POLOŽAJ TRSTA

BOGO SAMSA - FRANCÈ KAVS

Vsak dan slišimo, da je tržaško gospodarstvo v vedno hujših težavah in da nič ne kaže, da bi se stanje izboljšalo. To žal niso samo običajna tarnanja, temveč nam isto sliko dajejo tudi hladni in trezni statistični podatki, katere zbira tržaška trgovska in industrijska zbornica in statistični oddelek ZVU. Ko pišemo ta pregled, nam niso še na razpolago vsi podatki za celotno leto 1953, zato se ustavimo samo na dostopnih podatkih, ki se nanašajo na prvih sedem mesecev preteklega leta.

Najvažnejša številka, ki nam kaže, kako se je gibal življenjski položaj Tržčanov in okoličanov, se nanaša na število brezposelnih. Konec julija 1951 so tako zabeležili na uradu za delo 90.425 zaposlenih oseb, od takrat pa se je število zaposlenih stalno nižalo in doseglo v juliju 1952 88.856 oseb, v januarju 1953 88.229 in končno v juliju 1953 le 87.706 oseb.

V dveh letih in pol se je tako znižalo število zaposlenih na našem ozemlju za 2.719 oseb. To je zelo velika številka, ker moramo pomisliti, da je s tem zvezano tudi zmanjšanje nadurnega dela, ki je za povprečnega delavca nujno potrebno, saj z rednimi dohodki ne more dostojno preživljati svoje družine. Poleg tega pa je padlo število zaposlenih zlasti v industriji in pomorstvu, torej v dveh najvažnejših panogah.

Razne ankete, katere prireja ZVU, pa so pokazale, da je stanje brezposelnosti še slabše. Upoštevati moramo namreč, da se je stalnim brezposelnim, katerih je bilo v juliju 1951, leta 17.503 in v juliju 1953, leta 18.920, pridružuje vedno večja armada mladih ljudi, ki iščejo prvo zaposlitev.

Statistike namreč upoštevajo samo tiste osebe, ki so zaposlitev že imele in so jo izgubile oziroma tudi tiste, ki iščejo prvič zaposlitev s posredovanjem urada za delo. Večina mladine pa ne išče zaposlitve na omenjenem uradu, saj dobro ve, da so vsa pota brezupna in tako izgine iz statističnega opazovanja. Razne ankete so tako pokazale, da je skoraj polovica oseb med 14. in 21. letom brez posla, da niti ne hodi v šolo niti se ne uči poklica.

Počasna degradacija tržaškega delavstva je nujna posledica takega stanja. Počasi bo v Trstu vedno manj kvalificiranih delavcev, vedno več ljudi, ki se potikajo okrog in iščejo priložnostnega zaslužka.

Brezposelnost pa nam ne daje zadostne slike za stanje družin v mestu in okolici.

Statistični podatki sicer ne opisujejo podrobno tega stanja, vendar nam nekateri podatki dajejo dovolj jasno sliko, da se položaj v zadnjih letih močno slabša in postaja počasi kritičen.

Leta 1951 so tako zabeležili 16.050 zapadlih, neplačanih menic, predlanskim 19.357 in lani po približnih proračunih več kot 22.000. To je katastrofalen porast zapadlih menic, ki ni mogel nastati slučajno, temveč samo zaradi poslabšanega gospodarskega stanja družin.

Bolezen, nenadna brezposelnost, slab družinski proračun, tisočeri so vzroki, da so morale družine vrniti že kupljen predmet (radio, pohištvo, motor, pa tudi obleko itd.) in da je njih menico banka protestirala. Veliko večino teh vzrokov, če vzamemo majhno število spekulantov in neresnih kupcev, pa lahko skrimo na skupni imenovalac — gospodarska kriza.

Sliko nam potrjuje tudi delovanje tržške zastavljalnice, ki jo Italijani tako slikovito imenujejo »Monte di pietà«. Predlanskim so prinesli zastavljalnico 289 tisoč 436 predmetov v skupni vrednosti 1 milijarde 677 milijonov lir, lani pa so vnovič po približnih računih zastavili že okrog 330 tisoč predmetov v skupni vrednosti več kot dve milijardi lir.

Slika pa je še bolj temačna, če pomislimo, da se vedno bolj večja obseg malo vrednih zastavljenih predmetov in da le rahlo raste promet z dragocenostmi. Tudi tu imamo opravka z revnimi ljudmi, ki so prisiljeni zateči se v zastavljalnico, da lahko na kak način prebijejo mesec, da plačajo zdravnika ali kaj drugega.

Krogi, ki gospodarijo s Trstom in zlasti rimski uradniki ter iz Rima plačani tisk teh dejstev, teh števil nikakor nočejo videti in raje tišče glavo v pesek kot noj. Včasih pa so le prisiljeni izpregovoriti in takrat mečejo krivdo za tako stanje na »negotov« svetovni položaj, na splošno krizo in nazadnje zaključijo, da je v Italiji še slabše.

Mednarodni gospodarski položaj res ni rožnat, vendar niso še nikjer, razen v Italiji, zabeležili resnejših znakov krize. Prav obratno; Nemčija doživlja gospodarski procvit in postaja vnovič svetovna sila, v Ameriki, Angliji in drugod se proizvodnja stalno dviga, Jugoslavija gradi z velikim uspehom svojo industrijo in utrjuje gospodarski sistem.

Kje so potemtakem vzroki za gospodarsko krizo v Trstu?

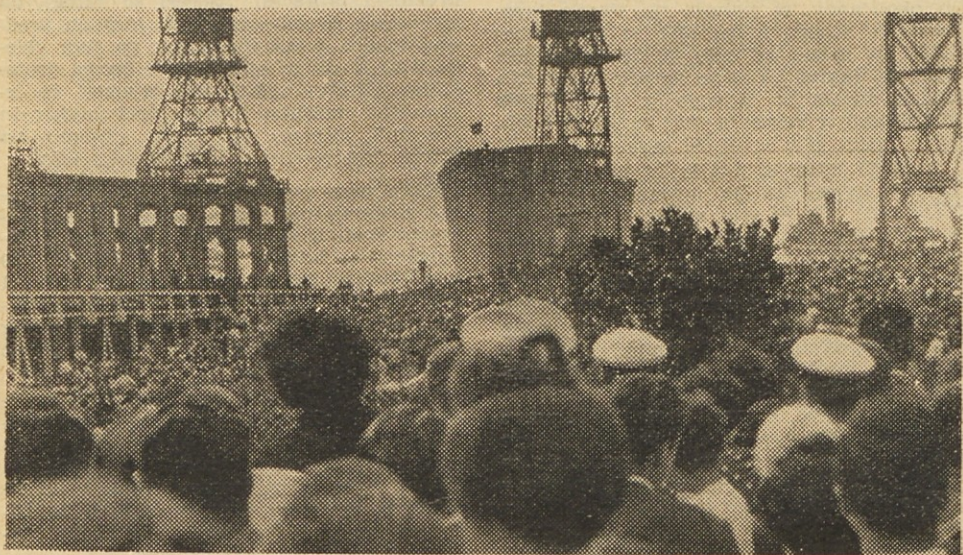
Poglejmo si industrijo.

Število industrijskih delavcev stalno pada in to mnogo hitreje kot se znižuje obseg zaposlenosti. Največje ladjedelnice se že dve leti bore za naročila in izredno slabo izkoriščajo naprave. Ladjedelnica Sv. Marka je tako v preteklem letu izkoriščala komaj polovico svojih naprav, kar pomeni, da bi lahko zgradila dvakrat več ladjevja kot ga je.

Kriza velikih ladjedelnic se odraža na vsej ostali mali in srednji industriji, ki sta tesno povezani z gradnjo ladij, saj izdelu-

Isti vzrok — nasilno navezovanje Trsta na Italijo — in podrejanje tržaškega gospodarstva italijanskemu velekapitalu je po vojni upropastil tudi tržaško pomorstvo. Samo s pomočjo fonda ERP so po vojni tržaške ladjedelnice zgradile 94 tisoč ton ladjevja in med drugim tudi prekoceansko potniško ladjo »Augustus«, mešano potniško tovorno ladjo tipa »Australia« in druge. Vse te ladje so najmodernejše in razkošno opremljene.

Niti ena teh ladij pa ni ostala v Trstu, vse so odplule v Genovo in služijo sedaj genovskim koristim. V Trstu pa je sedaj komaj nekaj čez sto tisoč ton ladjevja, se-

jeta celo vrsto pomožnih aparatov, ladijskih delov, urejata notranjost ladij in opravljata slična dela.

Ladjedelnice sicer niso bile vsa leta po vojni močno zaposlene, vendar niso bile nikoli v taki krizi, v katero bredejo sedaj. Takoj po vojni je pomagal fond ERP, s katerim so gradili ladje, sedaj pa je ta fond skopnel in so ladjedelnice navezane samo na naročila, za katera ZVU nakaže v proračunu posebno pomoč.

Proizvodni stroški tržaških ladjedelnic so namreč mnogo višji kot ostalih ladjedelnic po svetu, ker je Trst gospodarsko navezan na Italijo in morajo tržaške ladjedelnice kupovati drag italijanski material.

stavljenega povečini iz starih, malo uporabnih ladij.

Kriza pomorstva je močno vplivala tudi na krizo prometa v tržaškem pristanišču. Lahko rečemo, da je ravno promet zabeležil v preteklem letu najhujši padec, ki predstavlja za Trst že pravo katastrofo. Drugače skoraj ni mogoče oceniti padca pomorskega prometa za 575 tisoč ton, kot so ga zabeležili v prvih osmih mesecih preteklega leta v primerjavi z istim obdobjem 1952. Železniški promet pa je padel še bolj, saj se je znižal kar za 650 tisoč ton.

Padec prometa je sicer deloma posledica zunanjih vzrokov, kot preusmeritev pošiljk premoga v nemška pristanišča in večji avstrijski nakupi premoga v Nemčiji in na

Poljskem, predvsem pa je rezultat zavestne zaviralne vloge Italije.

Ze smo videli, da je nasilno navezovanje Trsta na Italijo in podreditve italijanskemu kapitalu krivo za brezupen položaj pomorstva. Zaradi slabih pomorskih zvez Trsta pa se močno pritožujejo Avstrijci in drugi, ki se poslužujejo Trsta kot izvozne luke.

Isti je vzrok za slabe železniške zveze. Trst vežejo z Avstrijo tri proge: dve po jugoslovanskem in ena po italijanskem ozemlju. Italija je do sedaj z raznimi mahinacijami dosegla, da gre ves promet po njenih progah, pa čeprav je to gospodarsko neupravičeno in škodi Trstu. To pa je v interesu italijanskih železnic in zlasti Benetk, ki na ta način lahko pobirajo del tržaškega prometa.

Kot vidimo, je tržaško gospodarstvo tudi v preteklem letu zabeležilo močan padec in se vedno bolj pogreza v krizo. Vzrok za dvig brezposelnosti, za slabo zaposlitev industrije, za padec prometa, za obupno stanje tržaške trgovske mornarice itd. je skupen — nasilno navezovanje tržaškega gospodarstva na Italijo, podreditve Trsta italijanskemu kapitalu. Edino svoboden Trst bi lahko gospodarsko uspeval, se razvijal in izpolnjeval tisto funkcijo, zaradi katere je nastal.

Ta položaj v tržaškem gospodarstvu je seveda nujno vplival tudi na vse sindikalno gibanje. Kakor so kapitalisti tržaško gospodarstvo tesno povezali z italijanskim, tako so tudi Enotni sindikati in Delavska zbornica bili vedno na repu sindikalnega dogajanja v Italiji. Čeprav sta ti dve organizaciji po svojem nazivu samostojni, pa nista skoraj nikoli pokrenili samostojnih akcij, čeprav jih posebni položaj v Trstu terja.

Zato smo bili v Trstu priča sindikalnim zahtevam samo takrat, ko so jih postavljali tudi sindikati v Italiji. Za delavce in nameščence raznih strok niso tu sklepali lastnih pogodb, marveč so samo raztegovali razne sporazume in pogodbe, sklenjene v Italiji. V tem so se strinjali delodajalci in sindikati. Toda omejili se niso samo na sindikalno plat. Enotni sindikati in Delavska zbornica so tudi organizirali čisto politične stavke s šovinističnim in iredentističnim značajem. Decembra 1952 so napovedali protestno stavko proti volitvam v cono B, v kateri so kominformovci pokazali prav tako gorečnost kot pristaši istrskega CLN, toda delavstvo jim ni sledilo in je v mnogih podjetjih kljub stavki delalo.

Ta enotna šovinistična fronta pa je pomenila le vodo na mlin delodajalcem. Na-

mesto da bi sindikati posvečali pozornost naraščajoči gospodarski krizi in vedno manjši kupni moči delavstva, so odtegovali delavstvo s svojo strankarsko politiko od reševanja življenjskih vprašanj. Zato ni čuda, da je drznost delodajalcev naraščala, kar se je pokazalo v zanikanju demokratskih pravic delavcem v tovarnah, zapostavljanju tovarniških odborov, krutitvi discipline v tovarnah itd.

Delavci so torej kmalu okusili sadove take protirazredne sindikalne politike. Januarja 1953 je ravnateljstvo CRDA izdalo stroge predpise, ki so določali hude kazni za zamudnike. To je vzbudilo med delavstvom val ogorčenja, ki je prišel do izraza v stavki, ki je trajala dalj časa. Stavko pa so napovedali kar delavci sami mimo svojih sindikalnih vodstev, ki so se jim šele kasneje pridružila. To je pozneje na nekem sindikalnem zborovanju potrdil sam tajnik Delavske zbornice dr. Novelli. Sindikati, prisiljeni zavzeti v tem vprašanju odločno stališče, so kljub temu iskali izhoda iz zagate s kompromisom. Zato so predlagali vsem delavcem CRDA referendum, na katerem so se morali izreči, ali so za prekinitev ali za nadaljevanje stavke. Na tem prvem referendumu je večina delavstva odločno odklonila kompromis in se izrekla celo za zaostritev borbe. Po prvi stavki so delavci proglašali enournne stavke, kar je trajalo skoraj mesec dni. Po krivdi sindikatov je borbena pripravljenost delavstva pojemale in sindikati so končno sprejeli neugoden kompromis. Ko so ga po dolgotrajnem stavkovnem gibanju predložili na novem referendumu, je še vedno tretjina delavcev glasovala proti. Prav to je dokaz, kako so sindikati zapravili borbena razpoloženja delavstva.

Med tržaškim delavstvom je tudi bila vedno globoko občutena potreba po enotnosti in strnjnosti, ker je to glavni pogoj za uspešno borbo proti delodajalcem. Izražajoč to težnjo delavstva, so Razredni sindikati že novembra 1952 in mnogokrat pozneje predlagali, naj se ustanovi med vsemi sindikati koordinacijski odbor za skupno sindikalno akcijo. Ko so pred kongresom Delavske zbornice Enotni sindikati predlagali tej organizaciji, naj bi se kongres izrekel za akcijsko enotnost delavstva, so Razredni sindikati ta predlog podprli, toda delegati Delavske zbornice so ga zavrnili ter s tem še poglobili razcepljenost delavstva.

Zaradi tega sindikalnega stanja so tudi za daljšo dobo stopile v ozadje zahteve po izboljšanju mezd, čeprav so bili delavci prav glede tega najbolj prizadeti. Enotni sindikati so opustili zahtevo po zvišanju

osnovnih mezd za 15 odstotkov, in sicer samo zato, ker so se ji tudi v Italiji kominformovski sindikati odrekli. Zato je dolgo časa vladalo med industrijskimi delavci sindikalno zatišje ter je bilo le nekaj stavk, omejenih na določene stroke.

V podjetju CRDA so delavci s krajšimi stavkami novembra 1952 podprli delavce, stare nad 68 let, ki jih je ravnateljstvo odpustilo. Ti odpusti bi bili upravičeni, če bi delavci dobivali vsaj take pokojnine, ki

Podtajnik za zunanje zadeve FLRJ dr. A. Bebler na tržaškem velesejmu

bi zadostovale za skromno preživljanje, tako pa je pomenil odpust za delavce veliko bedo. S podporo svojih delovnih tovarišev so upokojeni delavci dosegli, da so jim vsaj nekoliko izboljšali odpravnino. V istem mesecu so stavkali 24 ur tudi petrolejski delavci z zahtevo po sklenitvi nove delovne pogodbe.

Decembra meseca so začeli stavkovno gibanje pristaniški delavci, ki so zahtevali, da se uredi vprašanje dopolnilnega sklada pokojnin, upokojitve starih delavcev ter vključitve priložnostnih delavcev v pristaniške družbe. Ker so delodajalci te zahteve odklanjali, so pristanišniki prenehali z nadurnim delom. Po novem letu je ZVU

izdala ukaz št. 1, s katerim je raztegnila na Tržaško ozemlje pravilnik o izvajanju zakonika o pomorski plovbi, s čimer so bile pristaniškim delavcem odvzete mnoge pridobitve. Pravilnik je določal tudi ustanovitev pristaniškega sveta in urada za pristaniško delo, kateremu so postavili na čelo ravnatelja. Čeprav je bil to za pristanišnike hud udarec, pa niso kominformovski sindikati niti voditelji pristaniških družb prot temu nastopili, ker so bili vezani na politiko povezovanja Trsta na Italijo ter so pač morali sprejeti vse, kar je prišlo iz te države. Pristaniški delavci so bili s tem opeharjeni in ob svojo dotedanjo avtonomijo ter so jim zato delodajalci na podlagi omenjenega ukaza diktirali pogoje za ustanovitev dopolnilnega pokojninskega sklada in za sprejem priložnostnih delavcev v pristaniške družbe namesto starih delavcev, ki so jih med tem upokojili. Tako se je tudi borba pristaniških delavcev zaradi oportunitizma sindikalnega vodstva končala z neuspehom.

V začetku februarja so stopili v stavko delavci Javnih skladišč z zahtevo po zvišanju periodičnih poviškov. Najprej so prenehali opravljati nadurno delo, nato pa so sedem dni stavkali, dokler jim niso vsaj delno ugodili. Marca meseca so dva dni stavkali železničarji in tudi ta stavka je bila vezana na stavkovno gibanje v Italiji.

Maja meseca se je povečala kriza v ladjedelniški industriji, v Arzenalu in v Tovarni strojev. Odpuščati so začeli zlasti delavce zunanjih podjetij, ki so delala za te obrate, v Arzenalu pa so morali zaradi pomanjkanja dela skoraj vse delavce suspendirati, ali pa jih predčasno poslati na dopust. Kriza ladjedelniške industrije je vplivala na mala in srednja podjetja, zlasti pa na lesno industrijo, ki je z ladjedelniško tesno povezana. Začeli so se odpusti, ki so prizadeli na stotine delavcev.

Tržaško delavstvo je tudi prvo odgovorilo na ukrepe občinskega odbora, ki je najprej zvišal trošarino na električni tok, nato pa naložil trošarine še na razne predmete široke potrošnje, ki so bili do tedaj oproščeni trošarine. V Arzenalu so delavci izžvižgali župana Bartolija, ki je šel tja na neko proslavo, naslednje dni pa so šli demonstrirati na tržaške ulice in trge proti novim trošarinam. Kasneje so se jim pridružili tudi trgovci, ki so »zatemnili« izložbe in opustili neonsko razsvetljavo z raznimi reklamnimi napisy. Toda tudi to gibanje je zaradi oportunitizma in pritiska irendentističnih krogov zaspalo.

Kot smo že dejali, je bilo vprašanje izboljšanja mezd vedno pereče, čeprav so ga

tukajšnji sindikati zanemarjali. Načeli pa so ga šele tedaj, ko je dozorelo tudi v Italiji in so tamošnji sindikati 24. septembra napovedali splošno stavko. Tukajšnji sindikati so se seveda samo pridružili, kar je najbolj otipljiv dokaz za njih podrejenost italijanskim. V tej stavki niso več zahtevali zvišanja osnovnih mezd, marveč samo poenotenje vseh prejemkov z združitvijo vseh mezdnih postavk, kakor so osnovna mezda, draginjska in krušna doklada. Italijanski in tržaški industrijci, ki so se med tem še bolj okrepili, pa so pogajanja o tem vprašanju sploh odklonili, češ da bi jih sprejetje delavskih zahtev popolnoma

upropastilo. Poenotenje prejemkov z zahtevno po malenkostnih poviških je sedaj glavno vprašanje, okoli katerega se suče sindikalna borba v Italiji in žal tudi v Trstu.

Iz tega kratkega pregleda o sindikalni dejavnosti v preteklem letu je razvidno, da sedanje stanje ni razveseljivo ter da so tudi perspektive za bodočo sindikalno borbo delavstva kaj slabe. Velik del krivde za to nosita vodstvo Enotnih sindikatov in Delavske zbornice, ki sta vedno zavirali iniciativo in borbenost delavstva, namesto da bi jo podprli in dajali zanj pobudo.

OBRIS KULTURNEGA IN PROSVETNEGA DELA V PRETEKLI SEZONI

E R O

GLEDALISCE

Kulturno-prosvetno delo v Trstu se je preteklo sezono razvijalo v pogojih, ki jih ne moremo imeti za posebno ugodne. Res da ugodnih pogojev nismo poznali že ves čas po vojni, toda pretekla sezona bo prišla v zgodovino po nekih motnjah, ki so nastopile še povrhu vseh obstoječih nevesčnosti. Tako je za to dobo težko iskati kakega napredka v primeri s prejšnjo, kakor bi bilo sicer naravno. V našem človeku je globoko občutena potreba po kulturno-prosvetnem izobraževanju. Ni pa tako močno razvita volja in hotenje, da bi zadostili tej potrebi z lastnim sodelovanjem in napor, ki privedejo nazadnje do lastnega odločanja in samostojnosti. Takoj po vojni je bilo treba skoraj povsod voditi prosvetno delo nekako »od zgoraj«. Nekoliko zanemarljivo pa je ostalo uvajanje in vzgoja zavesti, da se moramo končno osamosvojiti, da preide tudi vsa odgovornost — tako moralna kot materialna — za razvoj naše kulture in prosvete direktno na tiste, ki jim je ta namenjena. V preteklem letu je bil storjen v tej smeri zelo odločen korak, ki pa ga niso vsi do kraja razumeli in popolnoma osvojili. Zato je v kulturno-prosvetnem delu nastal nekak zastoj, zlasti v ljudskoprosvetnem, razen v tistih društvih, ki so se že v prejšnjih letih dokopala do samostojnejšega dela in vodstva. Situacija se seveda neprestano popravlja, zlasti ker so ustanove in društva, ki so ta korak pravilno ocenila in se usmerila v samostojnejše delo dokazala pravilnost takega razvoja in svojo življenjsko silo in služijo zato za primer, ki je vreden posnemanja.

Lahko rečemo, da je tržaško Slovensko narodno gledališče tista žila, ob katere utripu merimo moč in intenzivnost našega kulturnega življenja. Žal pa ima že ta ustanova toliko težav pri svojem delu, da je skoraj težko meriti njeno dejavnost po tem, kdaj in kolikokrat nam pokaže sado-ve svojega dela. Kako vse drugače bi bilo,

Rado Nakrst, član SNG v Trstu, praznuje letos ob svoji petdesetletnici petindvajset let umetniškega delovanja

Prizor iz uprizoritve »Miklove Zale«

če bi imela ta ustanova svojo dvorano, čeprav majhno, kjer bi lahko od nikogar odvisna pokazala, kaj in kako dela, kadar bi hotela in kolikor krat bi hotela.

Lansko sezono je gledališče pričelo z gostovanjem. V Beogradu, Zagrebu in Ljubljani je z Glembajevimi in Dedinjo doseglo tolikšen uspeh, da so o tem gostovanju najpohvalneje pisali vsi kritiki, zlasti o Nakrstovem Leonu. Naj kar na tem mestu omenimo, da je gledališče še pozneje gostovalo tudi na Reki in v Puli in še pozneje ponovno v Ljubljani in Celju. S temi svojimi gostovanji so povsod, kjer so nastopali, naši gledališčniki dokazali, da je Slovensko narodno gledališče v Trstu pravi teater, ki zasluži vso pozornost in naklonjenost.

Po številnih predstavah Celjskih grofov, ki jih je gledališče odigralo po svojem povratku, je bila prava otvoritvena predstava šele premiera Meteža (Pero Budak). To delo mladega pisatelja iz Like se je občinstvu zelo priljubilo in doživelo tudi mnogo ponovitev po vseh krajih našega ozemlja. — Sredi zimskega časa pa je najmlajše gledalce privlačevala Sneguljčica (Pavel Golia).

Razmeroma pozno je prišla druga premiera, lepo finsko delo Žene na Niskavuoriju (Hella Wuolijoki), ki nam je odgrnilo še nepoznano stran svetovne dramatike. — Manj posrečena zadeva z izbiro dela in iz-

vedbo je bila drama Kovarstvo in ljubezen (F. Schiller), medtem ko je pomenila pravo poživitev in oddih v repertoarju italijanska komedija Mrtvi ne plačujejo davkov (Nicolo Manzari). Molière je dramatik, ki na odrih stalnih gledališč skoraj gotovo v nobeni sezoni ne sme izostati. Lansko sezono so bile na repertoarju našega gledališča njegove Učene ženske.

Postal je že običaj, da se sezona tržaškega gledališča zaključi z večjo predstavo na prostem. Za veličastnimi Celjskimi grofi, Romeom in Julijo je bila zadnje poletje na vrsti Miklova Zala (Fran Žižek). Kakor prejšnji dve, tako je tudi to delo privabilo tisoče gledalcev na stadion Prvi maj.

Kot režiserji so se lansko sezono udeleževali Jože Babič (Žene na Niskavuoriju, Miklova Zala), Ljudevit Crnobori (Metež, Mrtvi ne plačujejo davkov, Učene ženske) in Modest Sancin (Kovarstvo in ljubezen). Mladinsko delo Sneguljčica pa je pripravil prvič Jožko Lukeš.

Kot nekako povračilo obiska pa je bilo gostovanje ljubljanskega Mestnega gledališča s komedijo Srečni dnevi (Puget). Gostujoči ansambel si je tako osvojil občinstvo, da bi mu bil za kako naknadno gostovanje uspeh pri tržaških gledalcih že vnaprej zagotovljen.

Možnost takih gostovanj bi mogoče ne bila tako nerealna, če ne bi v tem času nastopili novi dogodki, ki spet groze za-

jeziti komaj začeto tvorno in plodno sodelovanje. Nova sezona 1953/54 se je pričela z gostovanjem članov ljubljanske Dramme, ki so v Trstu nastopili s Pygmalionom (Bernard Shaw). Krasna predstava je le še pomagala dvigniti zanimanje za prvo predstavo tržaškega gledališča v letošnji sezoni. Za soboto 10. oktobra je bila napovedana otvoritvena predstava Cankarjevega Pohujšanja v dolini šentflorjanski. Toda 8. oktober je premiero za napovedani dan preprečil. Vse nadaljnje ravnanje oblastev s SNG pa je priklicalo vsem Slovencem v spomin nekdanjo prakso italijanskega fašizma, ki je sprva zaviral in šikaniral naše kulturno izživljanje, da ga je nato z brutalno silo do kraja uničil. Tudi v tem je torej jasno izražen pomen in karakteristika osmega oktobra.

GLASBA

Ustanova, katere organizacijsko delo je poleg gledališča najbolj opazno v javnosti, je Glasbena Matica, ki nam pripravlja kvalitetne koncerte. Uspelo ji je do sedaj prirediti poleg solističnih koncertov tudi koncerte velikih zborov in orkestralnih teles, kar predstavlja nemalo truda in dela, ko gre za gostovanje. Že ob prvem koncertu, ko je v oktobru gostoval zbor Radia Zagreb, nam prihaja v spomin, da je moral ta zbor priti dvakrat v Trst, preden je lahko gostoval. Prvič je namreč že bil v Trstu prav v dneh fašističnega razgrajanja okrog 20. marca 1952. Zaradi nemirov Avditorij ni bil prost in pevci so se morali vrniti, ne da bi imeli koncert. V začetku oktobra so vendar lahko koncertirali, občinstvo pa je imelo priložnost ugotoviti, da je to pač najboljši zbor, kar jih je pri nas nastopilo.

Se isti mesec je gostoval mladi slovenski violinist Igor Ozim, ki si je po uspešnem študiju doma in v Angliji odprl pot na koncertne podije tudi drugod po svetu. Občinstvo je ostrmelo nad dovršeno igro mladega umetnika. Kot spremljevalka je z

Slovenski oktet je v Trstu vedno toplo sprejet

njim nastopila pianistka Hilda Horak-Casova, ki je na svojem instrumentu tudi samostojna umetnica. — Sledila sta dva koncerta solističnih pevcev. Na prvem sta nastopila Anita Mezetova, tržaška rojakinja, sedaj članica beograjske Opere in Stanoje Janković, prav tako iz Beograda. Občudovanje je vzbujala zlasti velika kultura petja Anite Mezetove. V tem oziru je gotovo dosegel višek med vsemi pevci, ki smo jih doslej slišali na koncertih Glasbene Matice, Vladimir Ruždjak iz Zagreba, ki smo ga poslušali na naslednjem koncertu, na katerem je nastopila tudi pianistka Damijana Bratuževa iz Gorice.

Po koncertu komorne glasbe v izvedbi Ljubljanskega godalnega kvarteta s sodelovanjem violista Srečka Zalokarja in harfistke Jelice Pertot-Portograndijeve je sledil koncert orkestra Slovenske filharmonije, s katerim je nastopila tudi violinistka Jelka Stanič-Krekova. Ko doslej ni bilo mogoče gostovanje slovenske Opere v Trstu, je prav, da smo lahko slišali vsaj orkester, čigar zasluga je tudi v tem, da

Orkester Glasbene Matice v Trstu

smo v njegovi izvedbi slišali tudi dela, ki jih od kakih drugih izvajalcev v Trstu pač ne slišimo.

Poleg komornega koncerta v ožjem krogu z nastopom pianistov Demšarja, Brautuževe, Devetaka in klarinetista Volpija je Glasbena Matica priredila še več javnih produkcij gojencev svoje šole, med katerimi je bila zlasti produkcija z nastopom gojencev glasbene šole iz Ljubljane že kar pravi koncert. Napredek ljubljanskih mladih muzikantov je moral biti našim domačim samo v spodbudo.

V okviru Glasbene Maticе je nastopil s koncertom tudi Komorni zbor pod vodstvom Ubalda Vrabca, ki je pa tudi gostoval po drugih krajih.

Nadalje je Glasbena Matica priredila dvoje odličnih predavanj. Predavala sta profesorja iz Ljubljane dr. Dragotin Cvetko in Vilko Ukmār. Prvi je govoril o razvoju odrske glasbe pri Slovencih, drugi pa o absolutni in programski glasbi.

Maja meseca pa je gostoval v Trstu godalni orkester iz Celja, ki je nastopil v Avditoriju.

Delovanje Glasbene Maticе na vzgojnem področju je gotovo premalo znano kljub omenjenim javnim produkcijam. Te namreč navadno zanimajo le krog sorodnikov in prijateljev nastopajočih. In vendar je prav delo glasbene šole, ki jo vodi Glasbena Matica, tako važno in kljub ne preveč ugodnim razmeram tako uspešno, da bi morala biti vsakomur, ki more količakaj pri tem pomagati, prvenstvena skrb, da se ta šola ohrani in okrepi.

LIKOVNA UMETNOST

Doba, ko smo v vsaki sezoni imeli po dve, tri razstave tukajšnjih slovenskih umetnikov poleg razstav gostujočih umetnikov iz Jugoslavije, spada že v zgodovino. Slovenski slikarji so ostali brez galerije in možnosti samostojnih razstav so praktično odpadle. Sicer smo tudi v pretekli sezoni videli tu pa tam na kaki skupni razstavi nekaj del naših slikarjev in tudi v inozemstvu so bila njihova dela. Slikar Cernigoj je priredil tudi razstavo v Ljubljani.

V tržaški galeriji Rossoni so pa le dvakrat visela dela Slovencev: ko je tam razstavljaval slikar Tone Mihelič in pa škedenjski rojak Silvester Godina.

Seveda pa likovni umetniki kljub minimalni ali skoraj nikakoli možnosti razstavljanja niso bili neaktivni. Pri tem je zlasti omembe vredna prelepa ustvaritev Lojzeta Spacala, ki je izdelal velik lesorez za podružnico neke banke in stavbi tržaškega magistrata.

PREDAVANJA

Narodna in študijska knjižnica si je že pred preteklo sezono zamislila lep cikel predavanj. Predavali bi strokovnjaki iz raznih znanstvenih področij. Ta predavanja so se že pričela in večinoma dosegla nepričakovano lep uspeh. Tudi v pretekli sezoni so se nadaljevala, vendar pa ne v zamišljenem, temveč v okrnjenem obsegu.

Po predavanjih iz slovenske zgodovine, umetnostne zgodovine in zgodovine glasbe pri Slovencih, ki so bila že v prejšnji sezoni, so sledila v pretekli sezoni predavanja iz geografije in slovenske slovstvene zgodovine. Tako sta geografa, univerzitetna profesorja dr. Svetozar Ile-

Avgust Cernigoj: Balet

šič in dr. Anton Melik predavala o geografskih potezah Slovenije (prvi) in Jugoslavije (drugi).

Literarni zgodovinar prof. Alfonz Gspan je predaval o slovenskem slovstvu v dobi prosvetljenstva in romantike, profesor dr. France Koblar pa je še zlasti pritegnil s svojim predavanjem o slovenskem slovstvu v času realizma. Nadalje je govoril prof. Filip Kumbatovič o slovenski ženi v igralški umetnosti. Izven tega okvira pa je pozneje isti predavatelj govoril še tudi o Molièru.

Narodna in študijska knjižnica pa je tudi prevzela pokroviteljstvo nad predavanji v organizaciji kroga tržaških Slovencev. Tu je predaval prof. dr. Lino Legiša o ženskih likih in delih pisatelja Iva Andrića, Jožica Martelanc pa o tržaški književnici Marici Bartol-Nadliškovi (v Barkovljah in na Proseku). Pri tem predavanju je bilo tudi čitanje iz del Bartol-Nadliškove. Prav tako pa je bilo s predavanjem prof. dr. Andreja Budala o Alojzu Gradniku združeno tudi recitiranje Gradnikove pesmi. Recitirali so dijaki slovenskih srednjih šol. Na prireditvi, ki je bila v Avditoriju, je bil navzoč tudi sam slavljenelec, ki je spregovoril nekaj besed mladini.

Tukaj lahko še omenimo, da je dr. Budal govoril tudi o gostovanju Slovenskega narodnega gledališča v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani. Razen tega še lahko navedemo, da je za svoje člane prirejala tudi Zveza prosvetnih delavcev predavanja strokovnjakov-pedagogo.

LJUDSKA PROSVETA

Ugotovljeno je, da je za prosvetno delovanje potrebna predvsem volja domačih faktorjev. Od te volje je potem večinoma tudi odvisna nadaljnja možnost dela. Tako bi lahko opredelili nekatere kraje, kjer je prosvetno delovanje živahno in druge, kjer takega delovanja sploh ni. Da neke živahno delujejo, ni vedno odvisno od ugodnih pogojev, kakor niso zgolj neugodni pogoji krivi, če drugod spe.

V nekaterih krajih se omejujejo na pevske zборе, drugod imajo tudi dramske družine. Obojim pa ni dovolj, da nastopajo samo pred domačim občinstvom, temveč se že pokazati tudi v drugih krajih. Nadalje nastopajo v radiu, bodisi v Trstu bodisi v Kopru.

Tržaški Komorni zbor, ki smo ga že omenili, je že v pričetku pretekle sezone nastopil v Gorici, 29. novembra pa je imel koncert v Avditoriju, teden nato pa v Dolini. Novembra meseca pa je bil v Boljuncu v počastitev spomina pokojnega glasbenika Venturinja, ki je mesec prej umrl,

koncert, na katerem so nastopili pevci zborov »Valentin Vodnik« iz Doline, »Slavko Skamperle« od Sv. Ivana in pevci iz Boršta. Dolinski pevski zbor je pod vodstvom svojega pevovodje Marca nastopil tudi v Gorici. Sploh vidimo Dolince v pretekli sezoni pogosto na potovanju, saj jih že čez 14 dni zasledimo, ko nastopajo v Divači. Sredi februarja pa nastopajo poleg pevcev iz Doline še pevci iz Boršta, Boljunca, Mačkovelj in Ricmanj na skupnem koncertu pevskih zborov iz Brega v Dolini.

Novembra meseca je bila v Nabrežini kulturna prireditev, na kateri so poleg pevcev domačega zbor »Igo Gruden« nastopili člani okteta iz Sempolaja. Pomembna pa je ta prireditev zaradi tega, ker so na njej gostovali tudi pevci z Goriškega, z Vrha, iz Dola in s Poljan. Razen tega pa se je še dramska družina iz Doberdoba postavila z burko »Hlaček«. Mesec za tem je nabrežinsko prosvetno društvo priredilo tudi »Cankarjev večer«, na katerem so nastopali domači srednješolci in tržaški visokošolci. Nadalje je pevski zbor nastopil v marcu s samostojnim koncertom. V maju pa so imeli v Nabrežini večji koncert z nastopom obeh tamkajšnjih pevskih zborov in godbe nabrežinskega Godbenega društva. Na koncu sezone pa je pevski zbor »Igo Gruden« odšel še na turnejo v Ljubljano in na Gorenjsko (Kamnik, Jesenice).

Člane prosvetnega društva Lonjer-Katinara, katerega zbor je v novembru že nastopil v koprskem radiu, vidimo v začetku decembra že na Kontovelu, kamor so prišli domače razvedrit z igro »V Ljubljano jo dajmo«. Pozneje pa so se naučili še burke »Dve nevesti«. Aprila meseca so nastopili tudi v Borštu in nato še v Dekanih. Vsakokrat pa je bil z dramsko družino tudi pevski zbor.

Prosvetno društvo »Ivan Vojko« je s svojo »Lojtrco« še vedno navduševalo, kjerkoli je nastopilo. Razen ponovitve doma so bile v pretekli sezoni predstave prijetne spevoigre tudi v Nabrežini in Škedenju. Konec aprila pa so z »Lojtrco« gostovali tudi v Ljubljani.

Barkovljani so lansko sezono proslavili 35-letnico pevovodskega dela dirigenta Milana Pertota. Pevca Riko Pertot in Albin Smerkolt sta slavila zlati jubilej, odkar se udeležujeta kot pevca. Za to priložnost je barkovljanski pevski zbor nastopil s koncertom v Avditoriju. Omeniti je treba, da je imel ta zbor mnogo uspeha zlasti s stari barkovljanskimi pesmimi v dialektu, ki jih je zabeležil sam dirigent. Zbor, ki je nastopil tudi v radiu, je priredil tudi

Mladinski šolski orkester Glasbene Matice

»Trije vaški svetniki« Prosvednega krožka na Opčinah

koncert v Nabrežini, ko je tam bila seja glavnega odbora SHPZ, pozneje pa je gostoval v Braniku.

Končno je tudi openska dramska družina prebila led in pripravila veseloigro »Trije vaški svetniki«, s katero je nastopila 12. junija.

Med mestnimi prosvetnimi društvi je društvo »Pinko Tomažič« pričelo svojo sezono v novembru s predavanjem o slovenskem šolstvu na Tržaškem, prihodnji mesec pa je priredilo Večer slovenske umetnosti, tako da je bil program črpan in izvajan izključno iz del in s sodelovanjem domačih umetnikov. Tako so bila na sporedu dela književnikov Andreja Budala, Vladimira Bartola, Borisa Pahorja, Lojza

Rebule ter glasbenikov Vasilija Mirka, Marija Kogoja in Pavla Merkuja. Čitali oziroma igrali na klavir pa so Lelja Nakrstova, Jože Babič, Damijana Brautuževa in Gojmir Demšar. Po stenah so visele slike domačih slikarjev Lojzeta Spacala, Avgusta Černigoja, Avrelija Lukežiča, Jožeta Cesarja, Roberta Hlavatyja in Bogdana Groma.

Na večeru v počastitev junakinje Vojke Šmuc, ki ga je priredilo prosvetno društvo, ki nosi njeno ime, so nastopili člani Slovenskega narodnega gledališča ter pevka Vida Jagodičeva, ki jo je pri klavirju spremljal Rudi Jagodic. Naj kar pri tej priliki omenimo, da je ta dvojica posredovala glasbeno umetnost občinstvu ob raznih priložnostih in v več krajih. Prav tako lahko tudi ob tej priliki poudarimo, da so člani SNG organizatorjem raznih prireditev radi priskočili na pomoč, n. pr. na prireditvah, ko je otroke obiskoval dedek Mraz. Društvo »Vojka Šmuc« pa si je v pretekli sezoni naložilo še posebno nalogo,

da je organiziralo izlet v Ljubljano k tamkajšnjim opernim predstavam. Razen več predavanj pa je konec aprila priredilo v Gregorčičevi dvorani še koncertni večer.

Prosvetno društvo »Ivan Cankar«, ki je decembra na predvečer obletnice Cankarjeve smrti, priredilo v Gregorčičevi dvorani spominski večer, je imelo pozneje v Škednju pevski in instrumentalni koncert, sredi junija pa še kulturni večer v koprskem gledališču. Od tega društva smemo pričakovati v izboljšanih pogojih še več delavnosti.

Poleg osrednje Prešernove proslave, ki jo je priredila SHPZ v tržaškem Avditoriju in na kateri so nastopili pevski zbori, so tudi posamezna društva priredila Prešer-

nove proslave. Na osrednji, že tradicionalni proslavi, so društva in prosvetni delavci prejeli nagrade.

Bolj kot v preteklih letih so se v pretekli sezoni pričeli udeleževati na prireditvah tudi srednješolski dijaki in visokošolci pa tudi ostala mladina, kar daje upanje, da bo le uspelo razširiti krog prosvetnih delavcev v mestu in na podeželju. Oopenski dijaki so n. pr. imeli svojo Prešernovo proslavo, ob sodelovanju visokošolcev pa so bili v raznih krajih podeželja Cankarjevi večeri. Nadalje je mladina z Opčin in iz Velikega Repna imela aprila meseca kulturno prireditev v Sežani. Zelo simpatičnega sprejema je bil deležen mladinski pevski zbor iz Velikega Repna, ki se je javnosti predstavil na Prešernovi proslavi. Ponovno smo videli nastopati mlade tamburaše, nekatere mladince pa kot plešalce folklorne skupine.

Društvo slovenskih srednješolcev se je izkazalo z javnim literarnim večerom, na katerem so bila čitana dela, ki so prejela Prešernove mladinske nagrade. Društvo Dijaška Matica pa je ob svoji 30-letnici priredilo koncert mladih tržaških glasbenikov: to so studentje glasbe, ki študirajo na ljubljanskem konservatoriju oziroma na akademiji.

Za 90-letnico Ivana Trinka je bila prirejena lepa proslava, ki bi morala biti v Avditoriju, pa se je morala potem iz neopravičljivih razlogov (ki so seveda izven volje prirediteljev in so samo člen v verigi diskriminacijskih postopkov do Slovencev), vršiti v majhni Gregorčičevi dvorani.

Ce govorimo o prireditvah, je prav, da omenimo tudi številne proslave ženskega praznika 8. marca z raznimi recitacijami, pevskimi točkami itd.

Kot vsako leto doslej je bilo tudi v lanskoli sezoni v prosvetnih društvih več predavanj, ki so jih oskrbeli poslušalci že več ali manj znani domači predavatelji. Pri tem moramo poudariti, da so se radi stavili na razpolago tudi zdravniki za potrebna zdravstvena predavanja. V celi vrsti krajev pa je imel predavanje o beneških Slovencih Ljudevit Zorzut (v Barkovljah, v Trstu v okviru društva »Vojka Šmuc«, v Lonjerju, v Sempolaju). Mikula Letič (dr. Fortunat Mikuletič) je priredil predavanje o humorju s čitanjem nekaterih svojih humorističnih črtic (čitale so člani SNG) ter z njim žel mnogo uspeha, kjerkoli je nastopil.

Najmlajše pa je s svojimi pravljicami zabavala Manica Komanova. In ko smo že pri najmlajših, naj kar omenimo še Marija Maršiča z njegovimi neutrudnimi lut-

kami, ki so imele v pretekli sezoni celo svojo jubilejno predstavo za petletnico delovanja.

Ljudska knjižnica, ki ima od lani svoje prostore v Ul. Roma 15, opravlja zelo važno nalogo, ko izdatno pomaga buditi ljubezen do slovenske knjige. Svoj delež pri tem je imela gotovo tudi zelo lepa razstava slovenske knjige, ki je bila lani prirejena v prostorih SHPZ. Želeti pa bi bilo, da bi bilo tudi več podobnih razstav po podeželju.

Ce na koncu še omenimo, da vsi naši pevski zbori nastopajo na raznih prireditvah in proslavah, tedaj moramo še zlasti omeniti njihovo sodelovanje na taboru na Okroglici.

Kakor smo se navadili na veliko prireditev SNG na prostem ob koncu sezone, tako je postal že kar tradicionalen tudi nastop katerega od folklornih ansamblov iz Jugoslavije. Lani je nastopil ansambel »Kolo«, ki je poleg nastopa na stadionu »Prvi maj« imel še dve razprodani predstavi v Avditoriju. Te predstave spadajo gotovo med velike prireditve v sezoni.

Ta pregled, to naštevavanje, si ne more lastiti lastnosti, da je popolno. Toda tudi takšno izpričuje, da gre kljub vsakovrstnim težavam slovensko kulturno-prosvetno delo v Trstu in okolici svojo vztrajno pot naprej. Ce je kje kdaj kak zastanek, tega ne moremo in ne smemo imeti za kaj drugega kot za kratkotrajno prekinitev, po kateri naj se načeto delo še z večjo vnemo in s še vidnejšimi uspehi nadaljuje.

Predvsem pa naj velja, da mora slovenska kultura in prosveta v Trstu živeti naprej, pa naj se vanjo zaganjajo še tako sovražni valovi. V vsakem primeru pa je odvisno, ali bo živela ali ne, od ljudi samih, od njihove volje, od njihove vneme, od njihove požrtvovalnosti, od njihovega dela.

Pevovodja proseških pevcev tov. Viktor Čermelj sprejema Prešernovo nagrado.

PRI MARICI GREGORIČ-STEPANČIČEVI

(Ob njeni osemdesetletnici)

MARA SAMSA

»Kajne, draga Marica, če se človek ozre nazaj, vidi, da je vse tako begotno. Osemdeset let mine kar mimogrede.« S temi besedami sem se dotipala do jedra najinega razgovora, ko sem jo obiskala na njenem domu v Škednju.

Na ustnicah ji je zaigral blag nasmeh in se razlil preko obraza. V sencih sivih, toda še vedno nekam bujnih las, kakor da so

njenost je samo dozdevna. Tudi pozna je senjen je spojena s snovanji toplega poletja.

V slovenskem biografskem leksikonu so zajeta ta snovanja v nekaj skopih besedah in golih podatkih. Marica Gregorič-Stepančičeva je samo nekaj let mlajša od Marice Nadlišek-Bartolove. Sodelovala je v njeni »Slovenki« in bila tudi ona pionirka ženskega gibanja v Trstu, ki je v iskanju lepote in boju za prosvetljenost hotelo utreti ljudstvu pot iz socialne in narodne stiske.

»Ali je prinesla »Slovenka« vaše prve stvari?« izpovem glasno svojo misel in se spet zazrem v njen obraz. Oči se ji zasrepijo v praznino, toda na licih je še vedno tisti blagi nasmeh, ki ga je čar preteklosti priklical tja. Nekaj dolgih hipov molči. Cutim, kako grebe po njej in kako hoče iz obilice izluščiti samo tisto, kar je važno in bistveno.

»Marica Nadliškova je poučevala z mojo starejšo sestro na Proseku, tako sva prišli v ožji stik. Toda mojo prvo stvar je prinesla »Vesna«, ki je izhajala na Dunaju, ko je Cankar tam živel. Tu na našem domu so se radi shajali študentje in poznejši sodnik Trnovec me je k temu nagovoril. Cankarja pa sem spoznala o priliki njegovega predavanja v Trstu. Mudilo se mi je domov in slučajno sem vstala v trenutku, ko je med govorom rekel »babnice«. To besedo je namreč rad uporabljal. Povedali so mi, da je opomnil, kako hitro se tržaške gospe namrgodimo. To vam pripovedujem, ker je ostalo v meni tako živo. Tisto svojo stvar sem napisala v četrtem letniku učiteljskega. Že doma sem bila najbolj neugnana in vselej sem hotela uveljaviti svojo voljo. To se je očitovalo tudi v šoli in profesor Bežek mi je nekoč rekel: »Ne zaslužite, da vas vzamem v obrambo, ampak vas bom, ker ste pridni v pisanju. Le glejte, da boste pisali naprej.« Kadar je umrl, sem se domislila tega in postalo mi je vodilo. Menim tudi, da sem mnogo podedovala po svojem očetu. Bil je preprost človek, po poklicu kmet in doma s Kolonkova. To hišo je kupil po naselitvi v Škednju. Bila je svoj čas del škofijske posesti in staja za živino. V tisti dobi je pričela izhajati »Edinost« in je prihajala enkrat tedensko. Že na vratih je oče zapel: »Kdo slovenski si oratar.« Potem jo je nam otrokom pričel čitati na glas. Navzeli smo se nekako njegovega navdušenja.«

zdaj zabrisane vse njegove gube. Duša ji izžareva v spominih, ki nalahno prosejajo v sedanost. Polagoma napolnijo ves prostor in še neke na sveže popleskanih stenah se zdi, da so zapisani.

»Rojena sem osemnajst sto štiriinšestdesetega. Prihodnje leto pojdem v osemdeseto. Moj praded jih je dočakal sto pet, moj ded sto eno.« To mi zveni, kot bi mi hotela reči: »Starost je še daleč.« In ne morem se ubraniti misli na vse naše kulturne prireditve, kjer jo še vedno vidavamo. Odmak-

S tistim drobcem, ki mi ga je pravkar razkrila v svojem značaju, se mi je zdelo, da mi je dala v roke ključ za razumevanje marsikaterega občutka, ki ji je med delom kanil v srce. Pogosto se zgodi, da smo ljudje drug drugemu malodane do dna krivični. Ne pogledamo si drug drugemu dovolj v dušo, kjer je vozlišče skoraj vseh nasprotij. Samo stvar vidimo in po njej vse presojamo. Kakor da bere mojo skrito misel, je spregovorila v tišino molka, ki se je sedaj nehote vlegel med naju. »Če bi bila videla, da je v meni nekaj, kar je nekatere tako motilo, bi se skušala popraviti,« je rekla. »Toda povedal mi ni nihče. Pa sedaj je že davno. Mimo je.«

»Ne boli kot je moralo boleti takrat«, me je presunilo. Spet se je pred menoj razgrnil tisti tihi nesporezum med njo in uredništvom »Ženskega sveta«, zaradi katerega je pravzaprav umolknila. Takoj po prvi svetovni vojni se je vsa predala misli, kako bi ustanovila ženski mesečnik, ki bi pomagal reševati narodno zavest. S stališča iskrenosti in človeške občutljivosti pa je storila tedaj usodno napako. K sodelovanju je povabila druge šelje na platnicah svoje »Jadranske«. V popolnem razumevanju skupnih koristi je pozneje, ko je pričel izhajati »Ženski svet«, ukinila »Jadranko«. V uredništvo »Ženskega sveta« pa kljub zagotovitvi dr. Slavika ni prišla. Zamera je bila tako globoka, da je ni mogel izmiti niti plemeniti namen, ki je spremljal rojstvo »Jadranske«.

»Jadranko« so naši ljudje radi čitali, je sama navezala pogovor na to, kar sem mogla v sebi. »Vedno sem si prizadevala, da bi pisala poljudno in bi me vsakdo razumel. In v tem se mi zdi, da sem uspela. Kot učiteljica sem preromala vso tržaško okolico. Še sedaj, ko čitam kakšen priimek, takoj vem, iz katerega kraja je. Tako sem spoznavala ljudi in tako so nastajali moji članki v »Edinosti«. Boj, ki smo ga bili Slovenci za svoj obstoj, je bil že od vsega začetka središče vseh mojih zanimanj. V tej stvari sem bila nepopustljiva in zato se je dogodilo, da so me kot učiteljico za pol leta odstavili. Če je bilo treba, sem nastopila tudi javno. Vse preveč me je bolelo, da bi kdo poniževal naš narod. Čutila sem nekako dolžnost, da se še bolj izobrazim. Seveda sem se morala odreči marsikateri lepi obleki in novemu klobuku, da sem lahko potovala skoraj po vsej Evropi. Čim so pričele počitnice, je tu pred hišo prišel koleselj, da me odpelje na postajo. Zbrala se je vsa soseska. »Zbogom, gospodična Maričica, pa dobro še imejte,« mi je klicala v pozdrav. Ljudje so bili že navajeni na moje potopise.«

V trenutku premolka sem zagledala pred seboj stran Biografskega leksikona, kjer je zapisano, da je sodelovala poleg »Edinosti« v »Slovenskem Narodu«, v »Miru«, »Jutru«, »Dnevu«, »Rdečem praporu«, »Zarji«, »Domu«, »Ljubljanskem Zvonu«, »Dom in svet«, »Zvončku«, »Naši bodočnosti« kot Vanda, Mira, Zagorka, Primorka, Ksenija, Mihajlova, Rodoljubka, Kraševka, Tržačanka in Gracianova. Z uspehom se je lotila tudi slovensko-italijanske in italijansko-slovenske slovnice. Misel mi je obstala pri njenih otroških igraricah in pri njenem dramskem poskusu »Veronike Deseniške«. »Bi mi li povedali kaj o tem, kako ste prišli do zamisli »Otroškega odra« in »Veronike Deseniške«, sem nato rekla.

»Prav preprosto. Tu v domači hiši je moja mlajša sestra ustanovila privatni otroški vrtec, ker občinskega ni bilo. Potrebe v njem in moje lastno učiteljsko delo mi je to vsiljevalo. Zgodovinska snov celjskih grofov in osebna tragika Veronike Deseniške me je vedno znova prevzemala in me leta in leta silila k oblikovanju. V koliko se mi je posrečila ne vem, toda takrat po predstavi v Narodnem domu leta 1911, je bila kritika ugodna. Morala sem na oder in cvetja so mi prinesli.«

V sobi kot da je nenadno zadišalo po njem. Tako močan je bil val spominov. Pustila sem jo sredi njih in prijetna mi je bila misel, da jo tako toplo ogrevajo.

»Kaj že greste? Ne hodite vendar še,« so mi v tistem hipu spregovorile Maričine oči. Da, saj res! Še neka stvar je, ki me vedno mika. Navidezno je tako malo pomembna, zato se mi ni zdelo prav, da bi jo nadlegovala. Toda njene oči so se mi smehljale, kakor da nečesa čakajo. Tedaj sem premagala svoj odpor. »Doba, v kateri ste vi učiteljevali in pisali, je bila povsem drugačna od naše. Ali ni tako?« sem rekla. »V nekem smislu se zdi, da je bila kulturnejša.«

»Da, toda tega niso krivi ljudje. Razmere jih ženejo v tako oster boj za kruh. Zaradi tega se tudi ne utegnejo poglobljati v stvari in ne izobraževati. Na zunaj se zdi vse preveč surovo in neuravnovešeno. Toda mimo tega bo seveda treba in prvi bodo morali izobraženci. Tu mislim predvsem na učitelje. Oni so v neposrednem stiku z narodom.«

Za tem sva obe morali prisluhniti cestnemu hrupu, ki je prihajal skozi okno. »Ali slišite?« je nato vprašala. »Okolica se staplja z mestom. Lahko bi rekli, da je ni več. Toda nisem še končala. Strmo sem jo pogledala. »Naš boj« — je rekla. »Ta je skoraj še težji. Tega še vedno uporno bijemo.«

DAMIR FEIGEL - petinsedemdesetletnik

I. M.

Kulturno, politično in gospodarsko življenje gornjega Posočja, Brd, Vipavske in Krasa se je v drugi polovici preteklega stoletja še v večji meri kot poprej osredotočilo v Gorici, ki se je zlasti ob obratu stoletja in pred prvo svetovno vojno vedno bolj otresala fevdalne avtarhije furlansko-nemške gospode. Nastale so slovenske šole, vedno več naše mladine je začutilo

ga prijatelja. Toda koledar je glede tega nezmotljiv in bo že tako.

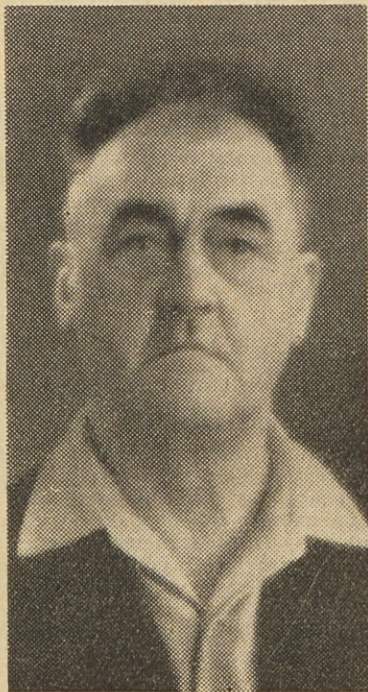
Damir Feigel se je rodil 18. julija 1879 v Idriji. Tok življenja pa ga je kmalu zanesel v Gorico, kjer je leta 1900 dovršil klasično gimnazijo. Že na srednji šoli je vzbujal pozornost profesorjev in tovarišev s svojo bistroumnostjo in vedrim humorjem. Pozneje se je vpisal na pravno fakulteto na Dunaju. Ker pa so mu gmotna sredstva pošla, ni prišel do zaključnih izpitov, ampak se je kot Levstik in Cankar posvetil kulturnemu delu in pisanju za ljudstvo.

Vrnil se je torej dokončno v Gorico ter delal najprej pri tiskarni in založbi Andreja Gabrščka. Na Goriškem so se začeli naglo odvijati veliki in tragični dogodki in delo se je kopičilo iz leta v leto. Med prvo svetovno vojno je Feigel do zadnjega ostal v Gorici in pomagal, kjer koli je mogel našim ljudem, ki so jih avstrijske oblasti odvažale v nemška taborišča.

Potem je prišla na Goriško Italija z lepimi besedami in obljubami, za katerimi je skrivala najhujše zločinske naklepe, katere je potem fašizem izvajal nad našim ljudstvom. Damir Feigel je tudi tedaj ostal v prvih borbenih vrstah na gospodarskem in kulturnem področju, kjer je bilo treba marsikaj začeti znova. Bil je po vojni tajnik županske zveze in Zveze prosvetnih društev ter odbornik knjižne zadrage »Goriška Matica«.

Ko je pozneje fašizem v svoji rasni poneslenosti vedno huje zatiral naše ljudstvo, njegovo kulturo, jezik in gospodarstvo, je skupaj s Francetom Bevkom tudi naš Damir Feigel neutrudno delal, kjer koli je bilo potrebno in ko so Bevka gonili po zaporih in internacijah, je moral čestokrat prevzeti tudi del njegovega dela na svoja ramena. S pisano in govorno besedo je v najhujših dneh, ko so z vladnimi dekreti hoteli zbrisati našo govorico na Goriškem, širil naš jezik in našo kulturo med ljudstvom. Njegove knjige so našle pot v zadnjo hišo zadnje gorske vasice in njegova duhovna vedrina in šegavost sta vplivali našim ljudem novih moči za odpor v neenaki borbi proti tujemu nasilju in krivici.

Med drugo svetovno vojno je bil leta 1941 za tri tedne tudi Feigel gost goriških zaporov, kjer je z vso marljivostjo — pobijal stenice. V uteho mu je bil dve leti pozneje zlom fašizma in ko je videl v oknu ljudskega doma sliko, ki je kazala, kako je končal v Milanu najhujši krvosves pri-

potrebo po širšem znanju, po napredku, ki naj prinese boljše življenjske pogoje njej sami in po njej širšemu krogu slovenskega ljudstva na Primorskem.

Med tistimi, ki so sledili temu klicu, je bil tudi naš goriški pisatelj-humorist in neutrudni delavec za kulturni in gospodarski razvoj primorskih Slovencev ter borec za njihove pravice — Damir Feigel. Zdi se mi skoraj neverjetno, da teče že peto leto, odkar smo v gostilni pri Pavlinu praznovali njegovo 70-letnico, ko so se okrog nje zbrali vsi njegovi goriški prijatelji in sodelavci in je prišel med nas tudi dr. Andrej Budal, da bi pozdravil svojega stare-

morskih Slovencev, je ugotovil: »Ti si šel, jaz pa sem še ostal.«

In ostal je Damir Feigel tudi še potem, ko so morali naši partizani zopet iz osvobodene Gorice ter se je vrnila italijanska oblast z novimi obljubami, ki so prav tako kot po prvi svetovni vojni ostale neizpolnjene. Zvest svojemu poslanstvu kulturnega borca za pravice svojega zatiranega ljudstva, je oktobra 1947 prevzel uredništvo »Soček«, glasila zamejskih Slovencev in v tem svojstvu so letele nanj strele italijanske cenzure vse do oktobra 1951, ko je odložil to odgovorno mesto. Večkrat se je moral v tem času zagovarjati pred sodiščem, ki ga je tudi leta 1950 dvakrat postavilo na zatožno klop skupaj z drugim goriškim borce, prof. Andrejem Budalom. Vključno svojim 75 letom in boleznimi pa Feigel še vedno pomaga pri »Sočci« in je tudi sodelavec našega koledarja. Še pred nekaj meseci smo ga lahko srečali v zgodnjih jutranjih urah v ljudskem vrtu, še sedaj pa ga lahko dobimo »Pri Lojzki« na Placuti ali pri Figlnu na Kornu, kjer »tik za mejo«, kot nekdanj »tik za fronto«, proučuje svojega »pol litra vipavca«.

Značilno za Feiglovo knjižno delo, ki obsega 17 knjig, je to, da ga kljub borbam in preganjanju, ki sta mu bila verna tovariša skozi življenje, vseskozi preveva zdrav humor. Ta humor izvira iz ljudstva sončne Goriške in je tudi njemu namenjen. V naj-

hujših dneh trpljenja je znal Damir Feigel s svojimi humorističnimi domislicami pričarati na usta našega trpečega človeka blažilen nasmeh, da je laže prenašal težki križ, ki je pritiskal na njegova ramena. In fašizem je bil brez moči, ker tako nepolitičnih zgodbic, kot so bile Feiglove, ni mogla niti njegova cenzura prepovedati.

Že od svojega 25. leta se je Feigel začel oglašati v Gabrščkovih »Sočci« in »Ježu«, »Osi«, »Kurentu« in v raznih drugih slovenskih, pretežno humorističnih časopisih. Pozneje je zbral svoje črtice in zgodbe v knjigah in tako so šle med ljudstvo knjige: »Pol litra vipavca« (1911), »Bacili in bacilke« (1920), »Tik za fronto« (1921), »Po strani klobuk« (1923), »Domače živali«.

Za Goriško Matico je naš jubilan napisal nekaj povesti, ki so jih zelo radi prebirali na Goriškem. Med njimi je pustolovski roman »Pasja dlaka« (1926), »Na skrivnostnih tleh« (1929), »Faraon v fraku« in »Breze« (1931), dalje »Ob obratu stoletja« in »Kolumba« (1932). Prav tako so znane njegove knjige »Čarovnik brez dovoljenja«, »Čudežno oko« in »Okoli sveta«. Leta 1939 je objavil še knjigo »Supervitalina«, ki sega iz pomlajevanja kar v oživiljanje. Gotovo pa ima Damir Feigel med svojimi papirji še dovolj zanimive snovi, ki bi zaslužila, da jo v knjigi posreduje našemu ljudstvu v zamejstvu in v svobodni domovini.

IZ REGENTOVIH TRŽAŠKIH LET

(Ob Regentovi sedemdesetletnici)

VLADO KOZAK

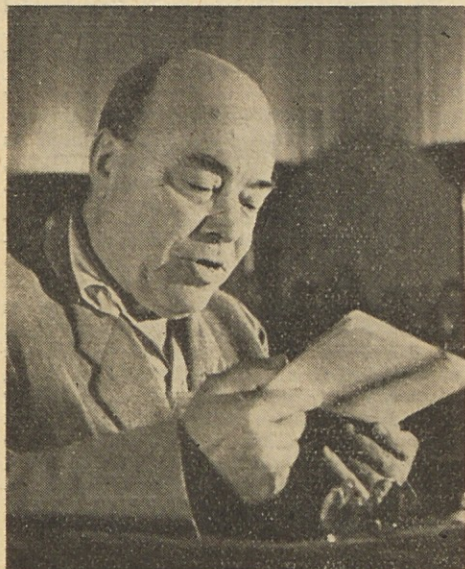
V Trst je prišel s Kontovela, vasice ki tako zviška gleda na mesto in na ladje, ki izginjajo za sinjim obzorjem. V mestu je dobil majhno službo trgovskega pomočnika v žganjarni. Njegov oče je delal v luki.

To je bilo ob prelomu stoletja. Trst se je tedaj nezadržno spreminjal iz starega patriarhalnega trgovskega mesta v velo-mesto, v eno svetovnih pristanišč. Stara miselnost nekdanj vaze zaprtega mesta, v katerem so stoletja čuvali svoje meščanske privilegije tako bogati patriciji, kakor celovsko misleči obrtniki in celo mestni stopači, pa se je spajala sedaj z novo kapitalistično miselnostjo. Slovenski delavci, ki so prihajali v tisočih s Krasa in Istre, so bili za to meščanstvo cenena in dobra delovna sila, nikdar pa ne enakovredni in enakopravni ljudje. Bili so »sciavi«. Ta

psovka je pomenila to, kar pomeni latinski izvor same besede — suženj, lastnino rimskega latifundista, v fevdalni dobi je označevala podložnika, kolona in končno je tržaškimi meščanom služila za psovanje slovenskega ljudstva, ki je živelo v mestu in predmestjih, za zaničevanje okoliških kmetov in za žalitev slovenskega naroda. V kapitalistični dobi so bili »sciavi« potrebna delovna sila, predmet, nikdar pa ne ljudje. V tem je bil izražen nacionalni odnos do Slovencev, ki pa je bil v svojem najglobljem bistvu, kot prča sama beseda »sciavi«, razredni odnos.

Na slovenski »črni« proletariat, ki je prihajal v mesto v vedno večjem številu, pa so v letih osemdesetih in devetdesetih gledali tudi nekateri italijanski »socialisti« kot na zaostalo, na pol kmečko maso,

ki se ne bo mogla razviti v enakovreden element italijanskemu delavstvu in to zaradi svoje »nerazvite nacionalne kulture«. Bili so to malomeščanski ljudje, ki niso našli svojim ambicijam odgovarjajoče možnosti izživljanja v vrstah konservativnega meščanstva. Hoteli so se s pomočjo napred-

nih idej uveljaviti v proletariatu in najti v njem potrebno oporo in silo, da bi potisnili vstran staro okostenelo mestno oligarhijo. Prav odnos do slovenskega delavstva pa je odkrival njihovo malomeščansko politiko in kazal na to, da se bo »progresivnost« italijanskega izobraženstva tudi v Trstu prej izživela v nacionalističnem tekmovanju s staro buržoazijo, kakor v demokratično in res napredno obračunavanje s to preživelo in plesnivo gospodo. Taka in podobna nezaupanja so gojili do nastopajočega slovenskega proletariata v tem prvem razdobju tudi nekateri stari strokovničarji, ki se jih je držala še cehovska ozkost. Vse to so bila znamenja, da pravi proletariati šele dozoreva in da se pojavljajo dostikrat v njegovih vrstah ljudje, ki so šele prenašalci socialističnih idej iz razvitejših dežel, bolj razgledani malomeščani, kakor pa resnični nosilci socialistične ideologije.

Toda pred več kot petdesetimi leti, ko pride naš Regent v Trst, so te stvari že močno drugačne. Slovenski proletariati ima takrat za seboj že trideset let zgodovine

popisane z borbami, ki so govorile o stavekah, o žrtvah in tudi o moči slovenskega proletariata. Tržaško delavstvo je takrat že imelo svoje strokovne organizacije, svoje politične liste, svojo socialno demokratično stranko.

Stari patriarhalni Trst je že izginjal, predmestja so rasla, nekdanj umerjeni življenjski ritem trgovskega obmorskega mesta je zamrl v bučnem hrupu industrijskih naprav. Ob prelomu stoletja že dolgo ni bilo več tistega Trsta, v katerem so vsi, ki so kaj imeli in nekaj veljali, bili Italijani in Nemci in tisti, ki so jim služili, povečini Slovenci. Kapitalizem je nagnel v tesna stanovanja v predmestjih prav tako italijanske proletarske družine kakor slovenske. V luki, na stavbah, ob strojih so delali slovenski in italijanski delavci ob istih plačah in včasih so tisti, ki so govorili Dantejev jezik, prav tako umirali mladi zaradi tuberkuloze, kakor tisti, ki so prihajali s Krasa. Vse te ljudi je vedno bolj spajala ista skupna usoda, pogosta strastna beseda za stavko, zavest, da delavstvo mora doseči splošno in enako volilno pravico, enostavno človeško enakopravnost, včasih pa je tudi ljubezen med italijanskim dekletom in slovenskim mladencem stkala žive vezi.

Ti prebivalci predmestij so bili vedno bolj eno delovno ljudstvo, ki se je vedno bolj zblíževalo med seboj in katerega življenje in borba za življenje je postala njih skupna usoda. Tako je mejo med obema narodoma v samem mestu Trstu podrl že kapitalizem. V delavskih predmestjih jezik ni bil meja — tam sta bila dva jezika in ena miselnost.

Leta 1902 je tržaški proletariati to potrdil s svojo krvjo. Splošna stavka, ki je zajela skoraj sto tisoč delavcev in nameščenec, se je razplamtela v divje poulične boje s policijo in vojaštvom. Dvanajst mrtvih italijanskih in slovenskih delavcev iz mesta in okoliških vasi je pričalo, da so slovenski in italijanski delovni ljudje samo eno. Veliko število teže in laže ranjenih, na stotine obsojenih na dolgoletne ječe in na stotine izgnanih je izpričevalo, da v Trstu ni več samo slovenskih »sciaovov«, ampak da je morda še več italijanskih »sciaovov« — sužnje, ki jih prav tako ni škoda pobijati kakor ne prvih.

Kmalu po vsem tem je Anton Jernejčič spoznal Regenta in ga pripeljal v Delavski dom. Jernejčič je bil kakih deset let starejši od Regenta in je pripadal še generaciji pionirjev, ne sicer čisto prvi generaciji, ker je bil že njegov oče socialist. Proletariati je takrat dozorel, da si poišče pravih voditeljev. Regent se je pridružil gi-

banju tedaj, ko je bilo vsaj tako težko pridobiti naenkrat velike mase novega delavstva, katero je vrelo v mesto, kakor nekoč pred desetletji pripraviti prve delavce, da so začeli poslušati in razumevati, zakaj morajo postati revolucionarji in socialisti. Tistih, ki bi to zmogli in znali, skoraj ni bilo. Regent pa je pokazal prav za to široko delo edinstven in vsestranski talent. Jernejčič ga je znal povsod zaposliti. Komaj je bil Regent sam pridobljen, že je imel polne roke dela. Bil je agitator, raznašalec in prodajalec delavskih listov, sindikalni in strankni organizator. Ko so mu pa potrebe delavskega gibanja potisnile v roke tudi pero, je začel leta 1904 dopisovati v »Rdeči prapor«, ki ga je tedaj izdajal v Trstu Kopač. Za tem je pričel pošiljati dopise in krajše sestavke tudi v druge delavske liste. Poslušal je istočasno predavanja v študijskih krožkih, imenovanih »circoli di studi sociali«, katere so organizirali italijanski socialisti in kamor so hodili predavat v velikem številu najboljši italijanski teoretiki tistega časa. Sicer pa pravi Regent, da vsi skupaj tedaj niso kdo ve kako veliko prebrali in da je bila njihova ideologija nekaj od vsepovsod pobranega in pridobljenega, predvsem pa to, kar so občutili sami v svojem proletarskem življenju. Bili so sami svoji Marxi. Čutili so, da se razredne borbe ne morejo naučiti iz knjig, ker borba sama neprestano piše nove strani novih spoznanj in izkušenj. Ob tem »študiju« življenja je Regent postal vse bolj glasnik in tribun slovenskega tržaškega delavstva. Bili so ponosni že na njegovo začetno uveljavljanje in govorili so, da bo Trst dobil z Regentom svojega Etbina Kristana, človeka, ki je vse hkrati, agitator, novinar, ideolog, pisatelj, organizator, govornik in politik, kakršnega je imela do tedaj samo Ljubljana.

Zrellost, ki jo je pokazal tržaški proletarijat pri izbiranju ljudi, katere je dvignil iz sebe, se je kazala prav v tem, da so bili odločujoči ljudje v obeh strankah, v italijanski in slovenski socialistični stranki, res pravi internacionalisti. Če bi bilo obratno in bi prevladovali šovinistični malomeščanski »voditelji«, kakršnih je bilo še vedno dovolj med italijanskimi socialisti, potem bi obe nacionalistični stranki v Trstu izrabili delavstvo obeh narodnosti za pojačena medsebojna obračunavanja. S tem pa bi se rešili največje nevarnosti delavskih gibanj, da ne prerastejo v revolucionarna. Ze takoj po letu 1902, ki je bilo za ves nadaljnji razvoj tako odločilno, so italijanski socialisti onemogočili italijanskim nacionalistom vsako zborovanje na prostem in so morali ti vsa poslednja leta zborovati

v zaprtih prostorih, kamor so lahko prihajali samo njihovi ožji, osebno povabljeni pristasi. Znameniti italijanski sodrugi in socialistični poslanci kakor Pittoni, Oliva ter ideolog protirendistične borbe Angelo Vivante ter drugi, pa so omogočili, da so nad združenimi trgovinami prišli v veljavo tudi slovenski napisi, dalje, so iskreno in odločno podpirali težnje slovenskega naroda po svojih narodnih šolah, od ljudskih pa do slovenske univerze, za katero so se borili slovenski socialdemokrati. Tolki so brez popuščanja po šovinizmu v svojih lastnih vrstah in izključevali iz stranke nacionalistične malomeščane. Podpirali so slovenski socialistični tisk in omogočali, našim ljudem zaposlitev. Tisto, kar je bilo najbolj revolucionarno v njihovem delu, pa je bila njihova borba proti irenditistom, predhodnikom poznejših fašistov, in njihovim najbesnejšim privrzcem.

To je bila resnična in uspešna borba proti italijanskemu imperializmu. Priznavanje povezanosti Trsta z njegovim naravnim zaledjem so italijanski šoviniisti krstili za avstrijakantstvo; kasnejši razplet pa je pokazal, v kaj se je razvil irenditizem in kakšne naloge mu je zaupal italijanski imperializem, ki se je hotel polastiti Trsta zato, da bi zadušil zaledje, mu ovi-
ral razvoj in si ga končno podredil.

Da je danes, kljub vsem fašističnim diktaturam in priseljevanju, tržaški proletarijat v svojem bistvu še vedno proti italijanskemu imperializmu, je velika zasluga teh nekdanjih italijanskih sodrugov. Nič manj pa ni to zasluga naših Regentov in ostalih slovenskih vodilnih tržaških socialistov-internacionalistov. V očeh slovenske malomeščanske gospode je bil Regent najmanj slovenski narodni renegat. Toda bil je preveč utrjen od trdega boja za socializem in internacionalizem, da bi ga taki očitki vrgli z njegovega življenjskega tira. Takrat so bile za njim že trde preizkušnje, dolga leta popolne brezposelnosti, lakote in vendar istočasno najbolj plodnega dela. Bila so leta, ko je Regent popisal redno dobršen del lista »Rdeči prapor«, vendar ni mogel živeti od honorarjev za priobčene članke, ampak od tega, da je list sam raznašal po obratih in naročnikom na dom, ker je tako zaslužil po krajcar od izvoda, kolikor je stala znamka, če bi list pošiljali po pošti. Takoj pa, ko je dobil po dolgih letih stradanja prvo službo pri ekspeditu »Il Lavoratore«, kamor je tudi dopisoval v italijanskem jeziku, že mu je nemirna delavnost vdahnila misel ustanoviti nov tržaški list, tednik »Delavski list«, ki ga je končno potegnil v take dolgove, da so mu vse do konca prve svetovne vojne

odtrgovali večidel plače, vse do tistega minima, ki po zakonu ni smel biti zarubljen.

Enako pomembno je bilo Regentovo prosvetno delo med slovenskimi delavci. Nacionalistom v italijanski socialistični stranki je bilo treba dokazati, da se tudi slovenski delavec lahko prav tako razvija v svoji narodni kulturi kakor italijanski s pomočjo svoje stare kulture. Se več, dokazati je bilo treba tudi samim slovenskim delavcem enakovrednost nove slovenske kulturne tvornosti z italijansko. Prepotrebno je bilo na tej kulturni osnovi razviti narodno zavest in ponos slovenskega proletariata, ker internacionalizem v Trstu sploh ne bi mogel zaživeti, če bi ne bilo medsebojnega priznavanja in spoštovanja med italijanskim in slovenskim proletariatom.

Regent je bil glavni ustanovitelj tržaškega »Ljudskega odra«, ki je štel v času svojega največjega razcveta 64 podružnic po vsej Primorski. V teh društvih je bilo nešteto predavanj in kulturnih prireditev vseh vrst, kar že samo po sebi dokazuje, da slovenski tržaški socialisti niso nikdar zavrgli svoje narodnosti, svojega jezika in svoje kulture. Potrebno bi bilo, da bi se ob tej priliki vprašali, kaj bi bilo z narodnostjo tega slovenskega delavstva, če bi zanjo skrbeli samo »narodnjaki«? Te »narodnjake« nam je Ivan Cankar že leta 1907 v svojem znamenitem tržaškem predavanju »Slovensko ljudstvo in slovenska kultura« takole opisal: »Komaj pa se ljudstvo nekoliko vzdrami, komaj začne misliti, da trobojnica ni ne edina in ne poglavitna reč, temveč da pride najprej telesni blagor in potem šele narodna slovesnost, že je narodnjak razžaljen, kriči in obrekuje svoje ljudstvo...« Socialna demokracija pa se je borila za življenje tega ljudstva in borila se je za njihovo človeško enakopravnost z drugimi ljudmi in zato prav gotovo bolj uspešno tudi za njegovo narodno trdnost, kakor »narodnjak«, o katerem pravi Cankar, da vzklikne: »Saj sem jaz tudi za ljudstvo! To pravi posebno takrat, kadar so volitve blizu.«

Iz spoštovanja do znanja in do lepote je rasla tudi Regentova skrb za slovenske delavske knjižnice, ki so bile v mestu in po predmestjih, v Barkovljah, Rojanu, na Kontovelu, v Križu, na Opčinah, Katinari, pri Sv. Jakobu, Sv. Ivanu, v Škedenju. Njegova skrb pa so bile tudi knjižnice po kraških vaseh in Istri, ker se v svoji prosvetni delavnosti ni omejeval samo na mesto.

Nihče od tedanjih slovenskih socialistov ni polagal tolike važnosti na to, da mora slovensko delavstvo dokazati tudi svojim

meščanskim sonarodnjakom svojo kulturno neodvisnost, kakor naš Regent. Tega ni delal zato, ker bi našel v kulturi pomagalo politiki, ampak zato, ker je vedel, da ni socializma, če ta nima svoje kulturne vsebine. Tako je dal svojemu delu tudi emocionalni moment in združil zdrav proletarski razum z občutljivim dobrim in poštenim srcem.

Tudi sam Cankar, ki je na pobudo tržaških socialističnih delavcev podal v svojih genialnih tržaških predavanjih ves program slovenskega socializma, je slovenske tržaške socialiste ob vsaki priliki opominjal, da morajo biti nepopustljivi internacionalisti. In kdor danes ocenjuje politično zgodovino te Regentove generacije pred petdesetimi in štiridesetimi leti, mora priznati, da kaže njeno življenje in njena politika, da ni borbe za Trst med dvema narodoma, ampak je to še vedno ista stara neresena borba med silami demokracije na eni strani in italijansko reakcijo in njenim imperializmom na drugi strani.

Regent ni bil tiste vrste avstrijski »marksist«, kakor tisti, ki so opravičevali svojo neborbenost proti avstrijskemu imperializmu s tem, češ da bo v mnogonacionalni avstrijski državi laže uveljaviti socializem in internacionalizem, kakor pa v samostojnih nacionalnih državah, če bi Avstrija nekoč razpadla zaradi osvobodilnih teženj njenih narodov. Največja politična krivda teh avstromarksistov je bila v tem, da niso hoteli videti tega, kar je videl naš Cankar in kar je tudi ob priliki svojega predavanja v Mestnem domu v Ljubljani dne 12. aprila 1913 jasno in glasno povedal rekoč: »Avstrija je eksponent nemškega imperializma, ne pa država.« Vsi ti avstrijski socialisti, ki so bili za ohranitev Avstrije, pač niso upoštevali tega, da Avstrija tlači milijonske množice ljudstva nenemških narodov in da s tem, če zagovarjajo njen obstoj, zagovarjajo tudi njeno imperialistično politiko proti tem narodom. Se manj so razumeli, hote ali nehoti, da je Avstrija svoje imperialistične načrte povezala z načrti nemškega imperializma in da kuje z njimi skupne načrte za ponovno delitev Evrope in kolonij. To je pomenilo spregledati, da je kapitalizem prišel v svojo imperialistično fazo in da ga je potrebno na tem in predvsem na tem bojišču pobiti. Tako pa je »internacionalistična« teorija avstromarksistov resnično omogočila neovirano pripravljanje na vojno in ni krepila internacionalizma, ampak imperializem.

In kaj bi morali storiti tržaški socialisti obeh narodnosti v dobi, ko je bilo že jasno, da bodo osvobodilne težnje zatiranih naro-

dov porušile staro cesarsko, birokratsko, fevdalno in imperialistično Avstrijo? Ali morda isto, kar so storili italijanski nacionalisti, da so pričakovali prihoda »bersaljerjev« v Trst, ali morda vkorakanje zmagovite srbske armade, kakor naši nacionalisti. Največ, kar so lahko v tem položaju storili, je bilo to, da so ob koncu prve svetovne vojne postali revolucionarji, da so pričakovali rešitve tega zamotanega tržaškega vprašanja v novo nastali evropski situaciji samo še od revolucije. Toda na revolucijo je treba biti pripravljen, na to pa ni bila pripravljena skoraj nobena od evropskih socialističnih strank in seveda tudi tržaški socialisti ne. Te stranke so znale izvrstno organizirati volilne borbe, popolnoma pa so odpovedale pred vprašanjem, kako organizirati, kako začeti in kako strateško voditi revolucijo.

Regent je storil v tem času, ko je Trst okupirala italijanska armada, največ kar je mogel storiti socialist: bil je s tržaškimi delavci, ki so bili proti tej imperialistični okupaciji; bil je s slovenskim ljudstvom, ki je zahtevalo pravico do svobodne samoodločbe in bil je eden prvih revolucionarjev, ki ga je prežehl ogenj ruske revolucije.

Dr. DRAGO MARUŠIČ - sedemdesetletnik

RUDOLF GOLOUH

V burnem razdobju slovenske zgodovine — od prve svetovne vojne dalje vse do našega časa, njegovega snovanja in izpopolnjevanja — je izšel iz vrst primorskih Slovencev marsikateri pomemben javni delavec,

Tak je bil prav gotovo tudi dr. Drago Marušič, ki slavi letos svojo sedemdesetletnico.

Rodil se je 10. decembra 1884 v Opatjem selu, kjer je tudi dokončal tri razrede osnovne šole. Učitelj je hitro opazil bistrega dečka in silil starše, naj ga pošljejo v Gorico na »doštudiranje«. Marušičev oče je bil mizar. S svojimi skromnimi dohodki si nu pač ni mogel dosti pomagati. Vendar se je Marušič kljub vsem težavam vpisal na goriško gimnazijo, takrat še nemško.

Od svojega šestnajstega leta dalje se je preživljal sam z inštrukcijami, po končani gimnaziji pa kot stenograf. Hkrati se je formalno vpisal na graško univerzo, študiral pa je privatno. Pri vseh gmotnih skrbih in vnetem študiju se je že takrat ognjevitodejstvoval tudi v mladinskem organizacijskem, kulturnem in nacionalno spodbudnem delu. Širil je prvi časopis z izra-

Avstrije ni bilo več, kraljevska Jugoslavija je bila tržaškemu proletariatu italijanske narodnosti, še bolj tuja kakor kraljevska Italija, ki je dobila Trst po sklepu zmagovitih zaveznikov.

Ohraniti internacionalizem, ohraniti staro nerazdružljivo zvezo italijanskega in slovenskega proletariata, še več, povečati to revolucionarno proletarsko maso s Slovenci, ki so prišli pod italijanski imperialistični pritisk in spoznati, da borba proti vsem imperializmom pomeni osvoboditev tržaškega ljudstva. Tak je bil Regentov življenjski odgovor na težko vprašanje, kako ohraniti skupnost slovenskega in italijanskega ljudstva v Trstu in njegovi okolici, ki jo je sam gradil skoro četrto stoletja.

Danes ima Trst tisto zaledje, katerega ni imel ob koncu prve svetovne vojne. To zaledje je revolucionarna Jugoslavija. Njeno moč so začutili imperialisti prav tedaj, ko so začeli svojo novo ofenzivo proti demokraciji v tržaškem vprašanju. In to tržaško vprašanje bo nekoč rešeno; rešeno bo takrat, ko ga bo rešilo samo demokratično ljudstvo nakljub vsem reakcionarjem in imperialistom. In veliko zaslug bo imel pri tej končni rešitvi naš Regent.

zito jugoslovansko tendenco »Nada«, ki ga je izdajal poznan hrvaški publicist Milan Marjanovič. Marušič je tudi sam pokrenil in vodil ostro borbo za slovensko gimnazijo v Gorici. S tem se je izpostavljajal stalnim prepripirom s profesorji, dobival slaba spričevala, štipendije in podpor mu niso priznali. Sredi resnih vsakodnevnih skrbi je oblikoval svojo kasnejšo podobo — podobo naprednega, nepomirljivega političnega borca.

Ko je bil 1905. leta vpoklican k vojakom, si je izbral Prago za enoletno prostovoljstvo. Nato se je vpisal na praško univerzo. Še naprej se je vzdrževal sam kot stenograf. Prvi izpit pa je dovršil z odliko. Praško društveno življenje ga je pritegnilo z isto intenzivnostjo kot goriško. Ponovno je postal predsednik akademskega društva »Ilirija«, hkrati pa skušal združiti jugoslovanske akademike v Pragi. To skupno društvo je bilo tudi ustanovljeno, le da v njem niso bili včlanjeni Bolgari, ki so bili vsi štipendisti kralja Ferdinanda.

Leta 1911. je bil Marušič promoviran za doktorja prava, nakar se je vrnil v Gori-

co, kjer se je kot predsednik goriške šolske mladine, podpredsednik »Prosvete« in starosta »Sokola« takoj znašel sredi hudih političnih bojov, ki so se še stopnjevali, ko je postal tajnik goriške »Narodne stranke«, ki se je uveljavljala z novim, sodobnejšim programom. Občinskih volitev v Gorici 1912 leta so se Slovenci udeležili stood-

stotno. Da niso šli Nemci z Italijani, bi bili tudi zmagali. Pri naslednjih deželnozborskih volitvah so združene napredne sile že dobile 11 mandatov proti 3 klerikalnim. Bil se je boj za Gorico, ki bi bil uspešno izvojevan, če ne bi prišla vmes prva svetovna vojna. Marušiču je l. 1914. grozila aretacija. Umaknil se je v Trst. Tako je ušel aretaciji — ne pa mobilizaciji. Poslali so ga v Galicijo, odkoder je že avgusta 1914 pobegnil v Rusijo. Od tam je prišel s prvimi prostovoljci, skupno z dr. Tomo Šorlijem, v Srbijo. Sorli je odšel k Jugoslovanskemu odboru v Pariz, Marušiča pa so poslali v Rim, odtod pa 1917. leta v Ameriko, da organizira naše izseljence in seznani ameriško javnost z borbo jugoslovanskih narodov. Marušič je to nalogo uspešno izvršil in se kmalu povezal z vodilnimi predstavniki ameriških Jugoslovancev in ameriškega javnega življenja.

Po vojni je bil Marušič član mirovne delegacije v Parizu in nato tajnik jugoslovanske delegacije v reparacijski komisiji, dokler se ni 1922. leta preselil v Ljubljano in začel znova živahno posegati v domače politično življenje. Postal je glavni tajnik

Kmečke stranke, ki se je pod njegovim vplivom zavzemala za narodno avtonomijo, sprejela socialni program, se naslonila na male kmete in se fusionirala z republikansko stranko Albina Prepeluha.

Marušič je kot njen tajnik hkrati navezal stike z Radičevo Hrvaško seljačko stranko. Pri volitvah 1927. je kandidiral v treh volilnih okrajih: v Beogradu, Petrogradu (v Baranji) in v Krškem.

Ob zaostrenem notranje-političnem dogajanju v bivši Jugoslaviji, spriču umorov v narodni skupščini in grozeče diktature, je Marušič osnoval Seljačko demokratsko koalicijo in povezal opozicijske sile.

Kljub vsej mnogostranski politični aktivnosti pa nikoli ni zanemaril praktičnega organizacijskega dela v korist delovnih ljudi. Ves čas se je zlasti intenzivno udeleževal v združnem gibanju. Bil je predsednik Zveze gospodarskih zadrug in Kmečkega posojilnega in hranilnega doma — dveh zelo pomembnih ustanov v združno gospodarskem življenju Slovenije. Ko je v letih pred drugo svetovno vojno zaradi centralističnih teženj in političnih ter gospodarskih spekulacij slovenske ljudske stranke grozil našemu gospodarstvu nevaren polom, je s svojimi preudarnimi in energičnimi posegi rešil položaj, saniral Delavsko konsumno društvo, celjsko zadržno zvezo in druge zadržne ustanove, nacionaliziral kreditni zavod, pozadružil stopetdesetletno Kmetijsko družbo itd.

Klerikalci so skušali izrabiti šestojanuarsko diktaturo v svojo korist — v korist najbrezobzirnejši politični in gospodarski diktaturi svoje stranke — Marušič pa je kot ban dravske banovine ponovno paraliziral njihove nevarne težnje in opozarjal na resne socialne razmere ter upravičeno nezadovoljstvo delovnih slojev. Širokosrčno je pojmoval svojo nalogo tudi kot minister za socialno politiko in narodno zdravje ter kasneje kot minister za prosveto.

Pri volitvah leta 1935. je kandidiral v ljubljanski okolici in Logatecu ter bil tudi izvoljen. Pri senatorskih volitvah istega leta je bil na čelu kandidatne liste in je bil prav tako izvoljen za senatorja. Kmalu zatem je ustanovil neodvisni klub senatorjev, ki je bil ves čas v opoziciji. V boju za cerkveni konkordat je pridobil na svojo stran večino senatorjev. Bil je odločno proti konkordatu, kakor ga je predlagala zloglasna Jugoslovanska zajednica.

V vseh letih svojega javnega delovanja ni dr. Marušič nikoli pozabil Primorske. Vselej je razvneto podpiral zagrizeno borbo primorskega ljudstva za osvoboditev. V najhujšem trenutku naše zgodovine je bil predsednik Zveze primorskih emigrantov.

Ob napadu nemških in italijanskih osvajačev je s člani izvršnega odbora te zveze (dr. Čermelj, Rejcek, dr. Vratovič, Sancin in drugi) osnoval »Soško-istrsko prostovoljsko legijo«. Nenadni polom bivše jugoslovanske vojske pa je prekrizal vse načrte. Dr. Marušič, dr. Čermelj in druge, ki so šli z legijo, so ustaši ujeli v Slunju, jih zaprli, izpustili in — Marušiča v Topuskem ponovno zaprli. Ko so ga tudi tu izpustili, se je vrnil v Ljubljano in se takoj pridružil Osvobodilni fronti. Bil je član vrhovnega plenuma in političnega odbora. Leta 1942. je bil ponovno zaprt (v šentpetrski vojašnici) in nato v Padovi. Istega leta je prišel pred vojno sodišče v Ljubljani, ki ga je poslalo v internacijo v Malalbergo pri Bologni, odkoder je leta 1943. tudi pobegnil. V Trzinu je ilegalno stopil v stik z OF in aktivno sodeloval v Gorici, na Krasu in v Trstu. To njegovo delovanje ni ostalo prikrito beli gardi. Zato je iz ilegale odšel v partizane, kjer je

pripadal tako imenovani »ministrski grupi«. Po znanem sporazumu Tito-Šubašić je odšel skupno s Sretanom Vukosavljevičem v London. V londonski vladi je bil minister za pravosodje, prosveto in promet, v času Šubašičeve odsotnosti v Jugoslaviji in v Moskvi pa podpredsednik vlade. Ko se je pozneje del londonske vlade vrnil v Beograd in se je sestavila nova vlada, je postal dr. Marušič minister za pošto. Ta resor je vodil več let po vojni.

Vse, kar smo do tu napisali, je le bežen obris Marušičevega razgibanega, borbene ga življenja. Omeniti pa moramo tu še neke njegove osebne lepe lastnosti in odlike, ki že same ob sebi govore dovolj o težnjah in vzrokih, ki so ga vodili na tako naporno, bojov in neutrudnih stremeljenj polno pot; Marušič ni le človek intelekta in borbe, organizator in politik, temveč tudi človek srca, širokosrčnega razumevanja, človek iz ljudstva, ki ni nikoli pozabil, da je vredno boriti se za cilje tega svojega ljudstva.

SREDI OBLETNIC

LINO LEGIŠA

Vrstijo se obletnice naših pisateljev in pesnikov in prav zadnje čase je nekaj takih, da primorski Slovenci še posebej ne moremo mimo njih.

Tam na Krasu, skoraj na pragu Trsta, je pred petdesetimi leti prišel na svet priljubljeni primorski pesnik — Srečko Kosovel. Pred vrati Trsta, to misel je tre-

ba poudariti, ker jo danes zares bridko občutiš, najsi misliš na Sežano, kjer se je rodil, ali na Tomaj, kjer se je učiteljski sin udomačil. Kako blizu je Trst, vidiš posebnost večer po siju iznad mesta, in vendar kako nenaravno daleč je s to mejo, ki je odsekala mesto od zemlje, ki je z njo od prvega začetka živel. V Kosovelovih letih je bil svet podobno nenaravno urejen. Mlad človek ima dosti opravka že sam s seboj, še posebno tak, kakršen je bil Srečko: rahlega telesa in z rahlo, občutljivo dušo, ki se je zatekala v samoto kraškega sveta. Tu je lahko razglabljal o svojih pričakovanjih in obupih in smrti, ki je tičala v njem, pa se tudi upiral neredu, ki je tlačil človeštvo. Njegov Kras je bil reven in zdaj še prikrajšan za prostost, socialni in politični pritisk po Evropi pa je vpil po odrešitvi. Kosovel ni maral ostati samo pesnik svojega notranjega sveta, bil je tudi glasnik pričakujočih, pa čeprav ga je obhajala grenka zavest, da ne bo mogel dobojevati velikega boja. Nadaljuje pa ga njegova pesem, ki nas čisti in nam krepi vero v boljšega človeka.

Lani, konec oktobra 1953, je učakal sedemdesetletnico najboljši živeči slovenski pisatelj Ivan Pregelj. Doma je bil pri Sv. Luciji na Mostu. Najrajši je pripovedoval o tolminskih ljudeh in krajih. posegel pa je

tudi drugim po Primorskem in Istri, na Gorenjsko in še na Koroško. Povečini so njegovi romani in povesti iz preteklosti. Zlasti so ga mikali časi, v katerih je mogel upodabljati boj duha in vere z blodnim nemirom telesa ali ljudi, ki so zvesti svojemu poslanstvu in ljudstvu in zato morajo priti navzkriž s tujci in s samopašno, nasilno gosposko. Taki so njegovi tolminski uporniki, ki se vzdignejo za svojo pravico, pa jih oblast grozno kaznuje. Poleg pretresljivih postav in dogodivščin pa je naslikal nekaj mirnejših podob, v katerih se prepleta živahna dobrodušnost in idila z rahlo ganljivostjo. Je pa Pregelj zanimiv tudi zastran tega, ker je bil zelo razgledan po raznih literaturah, pa ga je to znanje in primerjanje z našim sililo, da bi dopolnil, kar smo zamudili. Zato se je poskušal v zelo različnih načinih, da je njegovo delo precej pisano in seveda tudi neenakomerno. V najboljšem svojem pa sodi med resnične slovenske klasike, med tiste, ki so znali čisto na svoj umetniški način seči v bistvo slovenske zemlje in slovenske duše.

Ko se je Pregelj šolal v Gorici, se je tam končavalo življenje »goriškega slavčka« Gregorčiča. Njegova smrt je pretresla ves slovenski svet, in kako ga je ta vzljubil, je pričal veličastni pogreb mimo množice, ki je pokleknila in ginjeno jokala. Ta najbolj ljudski pevec se je posebno zasidral med rojaki Primorci, saj jim je govoril iz srca o svoji ljubezni do lepe, pa zatirane domovine ter jih opozarjal na sosedni imperilizem, ki je, niti ne deset let po njegovi smrti, zanesel »vihar grozan, vihar strašan« na bregove njegove ljubljenske Soče. Ko pa se je ta vojna vihra poglobila in pustila na

naših tleh tujce, je bil Gregorčič spet ti-sti, ki je s svojo pesmijo tolažil in spodbujal primorskega človeka, da je vztrajal v veri v dan vstajenja, ki ga je bil goreče klical in napovedoval planinski sin. Prav ob stoletnici njegovega rojstva je bilo naše ljudstvo v najtrših preizkušnjah, sredi brezprimerne, naravnost nečloveškega trpljenja, pa tudi sredi zanosnega boja za dokončno osvoboditev in združitve v skupnem narodnem domu. Takrat se je znova razlegala njegova pesem, ki so jo obujale partizanske knjižice, in največ teh je bilo leta 1944 izdanih ravno na primorskih tleh. Letos smo že v sto desetem letu, odkar se nam je rodil ta mehko čustveni in blagoglasni pesnik.

Zadnji dan januarja 1944 je dal svoje življenje za domovino Ciril Drekonja iz Temljin na Tolminskem. Bil je učitelj, učil v domačih krajih, dokler mu je bilo mogoče, nazadnje pa se je moral umakniti na jugoslovansko ozemlje. Že prve čase zasedbe so ga Nemci zaprli in mučili po ječah. Potem so ga izpustili, ko pa se je ravno pripravljaval v partizane, so ga znova prišli in na rečeni dan pred desetimi leti z drugimi tovariši kot talca ustrelili pri št. Vidu nad Ljubljano. Da ne bi mogli še na zadnji poti potrditi svoje vere v našo prostost, so jim omrtvičili jezike. Za naš narod in njegovo prostost se je trudil Drekonja ne samo s svojim vzgojiteljskim, ampak tudi z leposlovnim delom. Nekaj ga je utegnili objaviti, še ko je bil na Primorskem, nekaj pa ga je ostalo v rokopisu in bo izšlo v knjigi v njegov spomin.

VLADIMIR GORTAN

(Ob petindvajsetletnici smrti)

DUŠAN FURLAN

Pod gričem, na katerem stoji istrska vasica Beram, je spomenik, ki je vanj vklesan napis: Tu počivajo zemeljski ostanke ljudskega borca Vladimira Gortana iz vasi Beram, ki je 17. oktobra 1929 žrtvoval svoje življenje za svobodo Istre.

Hvaležno ljudstvo mu je postavilo spomenik, trajen dokaz spoštovanja in ljubezni do njega, zvestega in predanega sinu svojega rodu, enakovrednega vsem, ki so skozi stoletja bili drzni glasniki njegovega prepoveda, branilci kasnejših prevratnih dni velikega osvobodilnega boja, ki je bil končno izbojevan.

Jugoslovanski narodi so v nešteti zgodovinskih bitkah za svoj obstoj dali številne sijajne ljudi, borce, obdarjene z izjemnimi umskimi in moralnimi kvaliteta, ki bodo njihova imena ostala nepozabno izdobljena v ljudskem spominu in izročilu. Njihove vzvišene in heroične postave si zapovrstjo slede, od velikih kmečkih puntov in še prej do uporniške epopeje v zaključnem osvobodilnem boju, predstavljajočem naravno in logično sintezo vseh njihovih najboljših plemenitih stremeljenj in naporov skozi stoletja mučne in krvave metamorfoze družbenega in narodnega bitja.

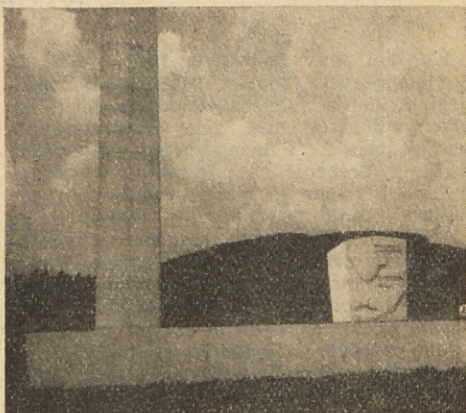
Dominantna, prvenstvena težnja naših narodov pa je vselej bila, kot izraz prvobitnih osnovnih in bistvenih družbenih potreb in zahtev, težnja po nacionalni osvoboditvi in lastni državnosti, t. j. po združitvi navznoter nacionalnih državnih meja vseh etnično jugoslovanskih ozemelj, med zgodovinskim dogajanjem nasilno vključenih v razne tuje državne tvorbe.

Kot rezultat te težnje se je kasneje, po prvi svetovni vojni, ustvarila nova mlada država — Jugoslavija, s čimer pa niso bili niti politično, še manj pa družbeno, v polnosti uresničena stremeljenja osnovnih ljudskih množic. Po krivdi takratnega mešanjskega kapitalističnega režima je zraven drugega ostal izven meja nove države tudi dobršen del jugoslovanskega etničnega ozemlja, vsa Primorska in Koroška, s približno tri četrt milijona dušami slovanskega življa.

Kako je bilo z rapalsko pogodbo je znano. Ta klasična mojstrovina amoralne buržoazne diplomatske zvijačnosti in neskrupuloznosti takratnega italijanskega zunanjega ministra — Storze je pahnila nad 600 tisoč pripadnikov jugoslovanske narodne manjšine v najpopolnejše brezpravno stanje, pri

katerem jim je — to na osnovi premisskega načrta — pretela popolna likvidacija kot narodne manjšine. Kajti kot taki so bili v napoto njihovim nadaljnjim imperalističnim načrtom.

Iz širokega odpora, ki ga je izzvala ta genocidna akcija italijanskih fašističnih oblasti v našem ljudstvu, so izšli tudi posebni ljudje, izredni borci kot Vladimir Gor-

tan, za njum pa še vrsta herojev, ki so kakor on, s svojo krvjo zapečatili svojo politično in človeško oporoko.

Prvi je stopil na žrtvenik Vladimir Gortan, on je bil prvi, ki je načel borbo proti fašističnemu nasilju, za narodno in družbeno osvoboditev svojega ljudstva. V to delo je bil zastavil vse svoje moči in znanje skromnega kmečkega fanta, vaškega plebejca brez zemlje, ki ni bil venomer poniževan samo kot pripadnik »manjvredne« rase, marveč tudi kot socialno nižje stoječe bitje — mezdni suženj.

Tu in tam je čuti mišljenje, da je bil Gortan jugoslovanski nacionalist, celo fanatičen nacionalist, toda to ne drži. Gortan je bil dober in iskren jugoslovanski patriot, ne nacionalist. Med obema pojmomoma je precejšnja razlika in tega ne gre mešati. Med drugim je na primer o njem tudi znano, da se je iz Jugoslavije, kamor se je bil moral zateči pred fašističnim preganjanjem, vrnil globoko razočaran (podobno razočaranje so doživeli premnogi pošteni primorski ljudje v bivši jugoslovanski kraljevini!) nad tem, kar je tamkaj videl, v prvi vrsti

nad socialnimi krivicami, ki jih je bil tudi sam deležen, ko se je kot brezposeln delavec potikal po matični domovini, ki mu ni znala, odnosno ni hotela preskrbeti koščka kruha. Zatorej se nad takšno Jugoslavijo ni mogel navduševati niti se zanjo boriti, boril pa se je in pri tem žrtvoval svoje življenje za ono drugo, ki je imela priti, ki so se v borbi zanjo širom po Jugoslaviji premaknile trume njemu podobnih siromakov, tovarniških in zemljiških proletarcev, pro-

ti fašizmu, proti kateremu se je tudi sam boril v prvih vrstah, proti pijavkam, ki so tudi njemu sesale moči, ko si je moral sluziti svoj kos kruha v napornem mezdnem garanju po ožganih poljih Istre in drugod. Padel je za svobodo svojega naroda, za osvoboditev človeštva. Njegovo mesto je in ostane med predhodniki, neposrednimi znalci osvobodilnega gibanja, med aktivnimi borci za družbeno in narodno osvoboditev svojega ljudstva.

OB DESETI OBLETNICI SMRTI JOŽETA SREBRNIČA

IVAN REGENT

Ko sem se v februarju 1945 vračal iz Sovjetske zveze, sem se veselil tudi zopetnega svidenja s Srebrničem, s katerim se nisva videla od 1926. Tega veselja pa nisem doživel. Ze v Beogradu so mi povedali, da je Srebrnič na povratku iz Benečije in iz Brd, kjer je izvršil važno politično nalogo, utonil med bojem v valovih Soče.

Jože Srebrnič, s katerim me je vezalo dolgoletno prijateljstvo in tovariško delo v socialističnem in v komunističnem gibanju, je bil plemenit človek, nesebičen, hraber in dosleden bojevnik za pravice delavskega razreda, za bratstvo med narodi, za komunizem. Hkrati je bil umen in priljubljen voditelj delavskega socialističnega in komunističnega gibanja v Julijski krajini. Bil je zelo občutljiv za pravico in krivico. Ta lastnost ga je še mladega privedla v vrste delavskega socialističnega gibanja, kateremu je ostal zvest do svoje smrti.

Med prvo svetovno vojno so ga poslali kot avstrijskega vojaka na rusko fronto, kjer je bil prav kmalu ujet. Kot vojni ujetnik v Rusiji je 1917 zelo aktivno sodeloval v oktobrski revoluciji in je ob vrnitvi domov prinesel s seboj njene nauke in njene izkušnje. Skupaj z njim se je vrnilo iz ruskega ujetništva vse polno bivših avstrijskih vojakov s Krasa in Goriškega. Vsi ti so tako ali drugače sodelovali v oktobrski revoluciji in se zanjo navdušili. Tako je dobila skoro vsaka kraška in goriška vas svojega propagandista idej oktobrske revolucije in agitatorja za komunizem. Velike uspehe komunističnega gibanja med Slovenci in Hrvati, pa tudi med italijanskim in furlanskim delovnim ljudstvom Julijske krajine do 1926 je treba pripisati navedenemu dejstvu. Tega dejstva sva se s Srebrničem dobro zavedala in tudi poznala njega dobre in šibke strani. Srebrniču je kajpak dala oktobrska revolucija neznansko več kot ostalim našim vojnim ujetnikom v

Rusiji. Njeni nauki so mu bili trdna idejna opora pri vsem njegovem delu. Prav gotovo so mu tudi ti nauki pomagali, da je v drugi polovici 1919 na konferenci slovenskih in hrvatskih socialistov v Trstu skupaj z dr. Tumo in podpisanim zagovarjal misel, da se socialistično gibanje v nobeni državi ne sme deliti po narodnosti, da naj bo v vsaki državi enotno ter prepojeno z duhom delavske mednarodne solidarnosti in je glasoval za spojitve slovenskih in hrvatskih socialističnih organizacij v Julijski krajini in v Istri — ki so bile v stari Avstriji del Jugoslovanske socialnodemokratske stranke — s socialistično stranko Italije. Konferenca je v posebni točki za davne resolucije tudi izjavila, da ta sklep ne prejudicira vprašanja državne pripadnosti Julijske krajine in Istre.

Leta 1922 ali 1923 se je hotel Srebrnič za stalno preseliti v Sovjetsko zvezo, da bi tam organiziral na nacionaliziranem posestvu češkega politika Kramara na Krimu kmečko komuno, v kateri naj bi bili samo goriški kmetje. Italijanska vlada, ki je spočetka dala svoj nulla osta za tako akcijo, se je kasneje skesala in odrekla potne liste Srebrniču in kmetom. Komune, ki so jih začeli ustanavljati v Sovjetski zvezi takoj po oktobrski revoluciji, se kot najvišja oblika kmečke zadruge niso obnesle. Za tako najvišjo obliko kmečke zadruge ni bilo ne objektivnih pogojev ne subjektivnega faktorja. Začele so se razpuščati, ali pa so se spremenile v kolhoze. Ne vem, če danes še kakšna obstaja. Srebrnič pa bi bil rad dokazal, da s takimi pridnimi in zavednimi kmeti kot so goriški, bi se bila komuna obnesla. Razume se, da nima smisla razpravljati, ali je imel Srebrnič prav ali ne, toda dejstvo, da se je hotel Srebrnič v tak namen za stalno preseliti v Sovjetsko zvezo, priča, da je veroval v sposobnost in za-

vednost goriških kmetov, katere je zares ljubil, in da sta bili njegova nesebičnost in njegova skromnost brezmejni.

Zaradi svojih velikih vrlin je zavzemal Jože Srebrnič v delavskem gibanju Slovenskega Primorja in Istre najodgovornejša mesta. Takoj ko se je vrnil iz Sovjetske zveze, je skupaj z dr. Tumo vodil goriške socialistične organizacije. Kmalu potem, ko je socialistična stranka Italije na kongresu v Bologni formalno priznala vse slovenske in hrvatske socialistične organizacije v Istri in Slovenskem Primorju, je bil Srebrnič izvoljen v pokrajinski socialistični odbor za Istro in Slovensko Primorje. V boju med frakcijami v socialistični stranki do 1921 je pripadal komunistični frakciji in je na Goriškem pripravljala tla za Komunistično stranko. 1923, po razpustu dotodanjega pokrajinskega komiteja, je postal član novega pokrajinskega komiteja KPI za Julijsko krajino, 1924 pa je bil izvoljen kot komunistični poslanec v italijanskem parlamentu. Ves ta čas je redno dopisoval v Delo, prirejal po Goriškem predavanja in sestanke ter utrjeval in izpopolnjeval tamšnjo komunistično organizacijo. CK KPJ pa ga je nekajkrat na predlog slovenskih komunistov poslal kot zastopnika sindikalnega gibanja Italije na komunistične sindikalne kongrese v Moskvo in drugam.

Seveda ga je fašistična policija, ki mu je nenehno sledila, preganjala, mu ovirala delo in ga 1926 skupaj z vsemi komunističnimi poslanci (razen Grieca in Gennarija) konfinirala na zloglasne otoke. Deloma na otokih, deloma v zaporu je preživel (s kratkim presledkom nekaj mesecev) polnih 18 let. Ko se je skušal rešiti v staro Koroščevo Jugoslavijo, ga je jugoslovanska polici-

ja izročila fašistični policiji, ki ga je takoj poslala najprej v zapor, potem pa zopet v konfinacijo. 1943 pa, takoj po razsulu Mussolinijevega režima, se je vrnil domov in odšel med partizane, se vključil v osvobodilno borbo, v kateri je daroval ideji delavskega in narodnega osvobojenja svoje življenje.

Lik Jožeta Srebrniča je lik plemenitega človeka, lik hrabrega bojvnika in nesebič-

nega skromnega delavca. Ljubezen, ki so mu jo obilno izkazovali delovni ljudje, delavci in kmetje, je vračal kakor razsipnež z bogatimi obrestmi. Ni poznal miru, ni delal razlike med praznikom in delavnikom. V njem je pela visoka pesem nezadržnega hrepenenja po delu in po zmagi, hrepenenja, ki je bilo primerno samo njegovim odličnim sposobnostim.

DVE PESMI STANKA VUKA

Pred desetimi leti, 16. marca 1944, sta padla mladi goriški pesnik Stanko Vuk in njegova žena Danica kot žrtvi izdajalcev našega naroda. Ob njegovih tenkočutnih pesmih se spominjamo njegovega žrtvovanja.

PASTIRSKA

*Pomlad se je prebudila
z obrvmi iz brinja,
meglasti si plašč je svoj
na Prévalu izmila.*

*Iz zgodnjih mlečnih trav
si tke zelene lase,
na krhkem, marčnem nebu
močvirne zvezde pase.*

SLOVO

*Ko tenka srebrna pena
tvoji lasje na rame drsiyo,
dlani po ljubezni dišijo
ti si moja mlada žena.*

*Svetloba je na zapadu,
videl sem pomladno srno
in ti si oblečena v črno
ko vdova v jadu.*

*Koj pojdem, iz trave
boš ruto zeleno sešila,
čuj, vanjo boš plač svoj tešila,
ne v mrzle poročne ponjave.*

† Dr. JOSIP GRUDEN

IVO MARINČIČ

Novembra 1952. leta je bela žena smrt zopet napravila široko vrzel v vrsti tistih narodnih delavcev na Goriškem, ki se nikoli niso ustrašili dvigniti svoj glas v obrambo našega ljudstva in njegovih pravic. Neizprosna zavrtna bolezen, ki ji vsa zdravniška veda ni bila kos, je 15. novembra pobrala dr. Josipa Grudna.

Rodil se je 3. marca 1901. v Nabrežini, ki nam je poleg njega dala tudi pesnika Iga

Grudna in vrsto drugih odličnih in kremenitih mož, kakršne premore naš kršni Kras. Osnovno šolo je obiskoval doma, pozneje pa gimnazijo v Trstu, kjer se je izobraževalo toliko Slovencev, poznejših krmarjev slovenske ladvice v razburkanem tržaškem življenju. Nato je odšel v Padova, kjer je leta 1923. promoviral za doktorja prava.

Posvetil se je odvetniškemu poklicu in bil najprej koncipient pri dr. Korsiču v Gorici, pozneje pa je odprl lastno odvetniško pisarno v Ajdovščini. Ta doba je bila zanj odločilna, da se je takorekoč pogoričnil in se posvetil delu za obrambo pravic goriških Slovencev.

Fašizem je že zgodaj spoznal, da mu je dr. Gruden velika ovira pri izvrševanju nje-

govih raznarodovalnih načrtov in zato ga je začel preganjati. Prisilili so ga, da je leta 1935. odšel v Jugoslavijo, kjer je v Trzinu na Gorenjskem odprl odvetniško pisarno. Med vojno so ga preganjali tudi Nemci in ga zaprli v zloglasno kaznilnico v Begunjah, kjer je le po čudnem naključju ušel smrti kot talec.

Skupaj s partizani se je po zmagi vrnil skozi Ljubljano v Gorico, ki mu je bila vedno tako pri srcu. Z vso vnemo je pomagal pri duhovni in materialni obnovi našemu ljudstvu, ki je toliko pretrpelo in toliko izgubilo pod fašizmom in med vojno. Ostal je v Gorici tudi potem, ko so morali partizani oditi. Po povratku italijanske oblasti v Gorico je bil med organizatorji Demokratske fronte Slovencev, okrog katere so se zbrali vsi napredni Slovenci, ki jih je usoda pustila tostran meje. Kot odvetnik in izkušen narodni borec je bil v izvršilnem odboru DFS njen dober svetovalec. Zlasti se je zanimal za občinska vprašanja goriške in slovenskih podeželskih občin. Branil je pa tudi tiste slovenske narodne delavce, ki jih je nestrpni italijanski šovinizem prignjal pred sodišče. Med temi naj omenimo predvsem urednika glasila goriških Slovencev »Soček« Damira Feigla, njegovega naslednika Iva Marinčiča ter goriškega kulturnika dr. Andreja Budala in številne partizane, ki so se prav tako morali zagovarjati pred sodnimi oblastmi.

Tudi ko ga je zavrtna bolezen dokončno priklenila na posteljo, ni prenehal z delom in do zadnjega so ga obiskovali številni rojaki in prijatelji, ki so potrebovali napotila, saj je znal pokojni Pepi vedno tako dobro svetovati. Tudi tisti vedri humor, ki je tako značilen za klenega Kraševca, ga ni zapustil do zadnjega, kakor je z neomajno vero do zadnjega dne upal, da bo njegova velika življenjska sila zmagala nad smrtjo. Saj je imel pred seboj še toliko neizpoljenih načrtov, saj je zapustil družino, ki je potrebovala njegovega vodstva in pomoči, saj bi ga še in še potrebovali mi vsi pri našem kulturnem in političnem delu, njemu pa je bilo komaj 51 let.

Ta njegova velika vera in odločna volja, ki sta ga takorekoč spremili celo v grob, naj bo tudi nam, ki smo ostali in nam je ostala tudi kulturno-politična dediščina dragega in nepozabnega Pepija, svetel vzgled, kako je treba verovati v ideale in v njihovo zmago, v zmago pravice, tudi takrat, ko je noč najbolj temna.

Anton

Podgornik

Kemični proizvodi - barve
laki, čopiči, krtače, melle,
jedkarice, mila, začimbe, di-
šave, glavniki, sanitarni pred-
meti, mavec in cement,
naftini proizvodi, zamaški iz
plutovine in pipe za sode,
gobe in jeklena volna i. t. d.

GORICA, TRG E. DE AMICIS 12 - Tel. 3009

Zbornica za trgovino in industrijo tel. 9110

RUNEXIM

J. Runtič

TRST - UL. GHEGA 21 - TELEF. 28-363

IMPORT - EXPORT

*Kolonialno blago, živila in
hrme, darilni paketi, les
industrijski in kemični izdel-
ki ter stroji!*

KROJAŠKI SALON

M. Mozetič

TRG GARIBALDI 11 - Tel. 90-280

ZA DAME IN GOSPODE NAJMODER-
NEJŠA IZDELAVA TAJERJEV, PLAŠČEV
OBLEK itd. VELIKA IZBIRA DOBREGA
IN MODERNEGA BLAGA NAJBOLJŠIH
TOVARN. PLAČILNE OLAJŠAVE

TRGOVINA ČEVLJEV

ALPINA

V GORICI na Korzu Verdi št. 34
Tel. 25-17

KAVARNA

Bratuž

GORICA - Telefon 36-78

REŠITEV KRIZANKE STEV. 2

Vodoravno: 1. Mates, 2. amare, 3. Ro-
man, 4. aroma. Navpično: A. Mara, B. A-
mor, C. tamo, Č. eram, D. sena.

KMEČKA BANKA

r. z. z o. j. GORICA

Ul. Morelli 14
Telef. 22 - 06

Slovenska trgovina manufakturnega blaga

Udovič Franc

*Velika izbira vsakovrstnega blaga
za moške in ženske po najnižjih cenah*

TRST

Ul. Mazzini 44 - Trg Ponterosso 5

GOSTILNA

Ostrowska

TRST

ULICA S. NICOLO 1

TELEFON ŠTEV. 79-18

Zadružni konzorcij trgovcev z jestvinami -
Societa COOP. tra commestibilisti Soc.
A.R.L. - UVOZ-IZVOZ - Veletrgovina z ži-
vili, uvoznik in glavna zaloga mineralne
vode „RADENSKA“

TRST - Ul. Valdirivo 3 - Tel. 50-34

KROJAČNICA

TRST - ROJAN
TRG TRAI RIVI 31

IVAN DELFAR

Točno in solidno izvršeno delo!

IMPORT - EXPORT

UVOZ ▲ IZVOZ

UVAŽA: les, drva, stavbni
material - **IZVAŽA:** tekstile,
koloniale in stroje - **IZVRŠUJE**
vse vrste kompenzacij

TRST, UL. BATTISTI 23/1

☎ 44-208 - ☎ Impexport Trieste

**UVOZ
IZVOZ**

*in darilni
paketi*

J. VATOVEC

TRST

Ul. Torrebianca 19

TRGOVINA JESTVIN IN DELIKATES

ROMAN ŠMUC

Trst, Ul. Battisti 13 - Tel. 96-300

Postrežba tudi na dom

**Moško
in žensko
krojaštvo**

Poznajelšek

Trst, Ul. Crispi 32/1

Točno in solidno izvršeno delo

TRGOVINA OBUVALA

Gec

Trst-Rojan

Glavni

ki Vas očara!

TRG TRAI RIVI ŠTEV. 2

IZ PRETEKLOSTI KANALSKE DOLINE

RAJDELJ

Kanalska dolina ni neznana Slovencem. Saj je bila predmet barantanja za nove državne meje po drugi svetovni vojni. Manj znana utegne biti marsikateremu bralcu »Jadranskega koledarja« njena preteklost, ki je zelo pestra, ker je ta dolina edinstvena: tu se stikajo tri največje kulture, slovanska, germanska ter rimska.

Ko je leta 1007 nemški cesar Henrik II. ustanovil bambersko škofijo, ji je dal med drugim za doto tudi Kanalsko dolino, nad katero so pa bamberski škofje imeli samo svetno oblast, medtem ko je duhovno oblast vršil oglejski patriarh.

Pod bambersko oblastjo se je povzpela dolina do velikega blagostanja; najprej zaradi naravnih bogastev doline, gozdov, rud, sočnih pašnikov, ki so prišli do veljave zaradi posebne lege kot obvezna tranzitna zveza med Koroško-Kranjsko ter Beneško republiko in potem zaradi širokosrčne in pravične uprave bamberske oblasti. Pod naravno ugodnimi pogoji se je razvila posebno kovaška obrt.

V dolini je bilo svoj čas kar 50 kovaških podjetij. Volna iz Kanalske doline je slovela v tistem času za najboljšo za izdelovanje klobukov. V Naborjetu, takratnem obrtnem središču, so izdelovali ne samo pločevino, žico, žebelje vseh vrst, železno orodje, ampak celo srebrne okraske in žlice. O gospodarskem blagostanju Ukeve je nastala celo legenda o zlatem rudniku v Ukvah.

Tako cvetoče stanje je seveda vzbujalo zavist pri sosedih, posebno pri Beneški republiki, kateri so se cedile slane posebej po lesu, ki ga je potrebovala za svojo laguno ter številno

mornarico. Posamezniki so pa iskali zaslužka v obrtno razgibani dolini. Zaradi vedno večjega pritiska od juga so nastala trenja in podtalni boji, ki so se včasih izcimili v odprte vojne napade. Že od nekdaj so torej hodili tja gor kruha iskat južnjaki, nikoli pa ne prebivalci Kanalske doline v furlansko-beneško ravnilo.

Beležimo pa kar tri glavne take napade Beneške republike na Kanalsko dolino z ropi, požigi, ujetniki, talci ter z vsem, kar je bilo takrat združeno z vojaškimi pohodi.

Prvi napad Benečanov na mirno Kanalsko dolino je bil leta 1368., ko so vse poropali ter požgali deloma Naborjet. Po robu so se jim takrat postavili koroški glavar Weltzer ter kranjski glavar Stadek. Benečani so pokazali pete ter bežali, dokler se ni znočilo. A ponoči so se zakopali v jarke ter se krepko branili pred Korošci in Kranjci, ki so jih pa končno premagali ter zahtevali za številne ujetnike visoko odkupnino, s katero je bilo mogoče ustanoviti v Trbižu ter Naborjetu posebne vojaške posadke v stalno obrambo doline.

Srednjeveški kovači (Po Valvazorju)

A po dveh generacijah so Benečani že pozabili, kako se jim je godilo 1368. in so 1435. spet napadli Naborjet. Valvazor nam ve povedati, da so tudi to pot Benečani bežali, njihov poveljnik in 5 plemičev pa je le za las ušlo ujetništvu. Vsekakor je padlo na beneški strani 600 vojakov ter 70 plemenitašev, 84 plemenitnikov pa so zajeli ter zvezali s tistimi vrvmi, ki so jih Benečani pripravili za Korošce. Na koroški strani je padlo samo 27 borev.

Zadnji najhujši in usodepolni vojaški napad Beneške republike na Kanalsko dolino je bil 1616., ki je skoroda uničil njeno cvetoče gospodarstvo.

Začelo se je najprej s prepiri za nekatere pašnike pod Špikom nad Policami (Montažem). A to je bila samo pretveza, saj so Benetke dale razumeti, da bi hotele imeti za mejo Beljak in ne Pontebo. Spomladi 1616. se je začelo pravo sistematično izživanje na mejah. Stare listine poročajo, kako so Benečani razdrli Ovčanom pasti v Zajzeri, kako so za Rabeljskim jezerom in drugod odgnali s silo drvarje ter zažgali kope oglja, kako so s Predila odgnali 100 glav živine itd.

Po več manjših praskah je poslala Avstrija proti Benečanom poveljnika Schmidta, ki pa je prizadejal prebivalcem Kanalske doline s svojimi najemniškimi četami skoraj toliko zlega kot sovražniki. V glav-

ni bitki pri Dunji (Dogna) je Schmidt podlegel ter tudi sam padel. Le malo vojakov se je rešilo ter bežalo po dolini s krikom: »Rešite se, sovražnik prihaja!« Rop in požig je spremljal beneške vojnike. Nikomur ni bilo prizanešeno ne glede na spol in starost. Kdor ni padel pod krivim mečem, je služil namesto tovarne živine. Mnogo jih je vzelo konec zaradi dolge naporne hoje po Furlanski nižini. Trg Naborjet je bil popolnoma požgan. Veliki in srednji cerkveni zvon sta se stopila. V Ukvah je bilo vse razbito in pokrađeno. V Žabnicah je bilo deloma še mogoče rešiti gorečo vas. Medtem ko je v gornjem Trbižu zgorelo 13 hiš, je bil njega spodnji del popolnoma izropan. Benečani so vdrli celo v Ziljsko dolino, odkoder so odgnali okoli 900 glav živine.

Cesarjevi so sicer pregnali iz doline Benečane, ki pa niso prenehali delati škode njenim prebivalcem tudi za naprej in ki so jo cenili samo od leta 1604 do 1640 na 109.600 florintov.

Šele dolgo let po tem napadu so si razne vasi spet opomogle, a samo tiste, ki so imele pogoje za razvoj živinoreje. Industrijsko središče Naborjet je počasi shiralo in popolnoma propadlo. Za tako majhno vasico prevelike stavbe in razpadajoči stolpi še danes pričajo o nekdanjih boljših časih.

PRED DESETIMI LETI JE REZIJA VOLILA . . .

D. L.

Zahodno od Krmina se razteza tja do Bele dvanajst kilometrov dolga dolina, obdana od visokih gora — Rezijska. Visoki skalni skladi so ta mali košček slovenske zemlje usodno ločili od ostalega slovenskega sveta, da ni segel do slovenskih Rezijanov niti narodni preporod niti niso bili Rezijani deležni bohotne rasti slovenske kulture. Četudi jim je edini izhod iz dolinice čez Reztuto v furlanski svet, je Rezijska ohranila svoj slovenski značaj, z vsemi starimi običaji in s slovenskim narečjem, ki je predmet raziskovanj in študija mnogim slavistom. Italijanski raznarodovalni ukrepi, ki so že leta 1900 pregnali slovensko besedo celo iz cerkve v Ravenci in deset let kasneje tudi v Solbici, niso dosegli zelenega uspeha.

Ko so slovenski partizani prodrli skozi Beneško Slovenijo in preko gora v Rezijsko, so prišli med svoje. To so občutili parti-

zani, to pa so občutili tudi Rezijani, ki so v partizanih pozdravili ne le svoje brate, temveč tudi borce za resnično socialno in narodno svobodo. Rezijani so najprej podprli borbo slovenskih partizanov, da so ti lahko prenesli svoje vojaške operacije globoko v sovražno ozemlje, kar je bilo posebnega pomena za akcije na železniški progi Videm—Trbiž; nato pa so tudi sami posegli v borbo in ustanovili svoj Rezijanski bataljon, ki se je boril v sklopu IX. korpusa.

Pred desetimi leti, leta 1944, so Rezijani doživeli svoj narodni preporod. Prebudila se je v njih zavest slovenske narodne pripadnosti.

Leto za letom praznujejo na veliki šmaren največji praznik svoje doline — se-manj, toda ne prej, ne kasneje ga niso praznovali tako slovesno, kot tega leta, ko je Rezijska doživela prvo slovensko kulturno

prireditv. Na dan »šmarne miše« 15. avgusta je kulturna skupina IX. korpusa priredila v Ravenci svojo prvo prireditev v Reziji. Rezijani so prisluhnili slovenski pesmi in široko odprli srca besedam slovenskih pesnikov in prerokov. Razumeli so Cankarjevo prerokovanje »narod si bo pisal sodbo sam...« in Gregorčičevo prisego »Prost mora biti, prost moj rod, na svoji zemlji svoj gospod.«

Razumeli so in niso oklevali. Tako so Rezijani kmalu sprejeli svojo usodo v svoje roke in si prvič v zgodovini neodvisni od tujih varuhov izvolili svojo lastno oblast. Prva je bila Solbica, ki si je izvolila svoj krajevni narodno-osvobodilni odbor 26. septembra. Naslednje dni so sledile volitve v

ostalih rezijanskih vaseh: 27. septembra na Beli, 28. septembra v Ravenci, 30. septembra v Osojanah-Koritih; zaključila pa je 2. oktobra Njiva-Liščee.

Že naslednji dan, t. j. 3. oktobra 1944, pa so se zbrali vsi novoizvoljeni krajevni narodnoosvobodilni odbori na okrajno zborovanje v Osojanah.

Nadaljnji razvoj je sicer kmalu oropal Rezijane za njihove priborjene pravice, toda 3. oktober 1944, dan zasedanja rezijanskega »parlamenta« ne bo ostal zabeležen le v zgodovini Rezije, temveč bo vedno znova spodbujal naše rezijanske rojake v njihovi borbi za demokratične in človečanske pravice.

Osojane, kjer so se zbrali na okrajni skupščini svobodno izvoljeni člani krajevnih narodno-osvobodilnih odborov naše Rezije

Volitve v krajevne narodnoosvobodilne odbore je razpisal Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte (POOF) z odlokom izdanim 3. maja 1944. Sredi vojne vihre, v najtežjih pogojih okupatorjevega rušenja, pobijanja in deportiranja je rastla nova ljudska demokracija. Na področju A Tržaškega ozemlja je po doslej ugotovljenih podatkih odseka za zgodovino in etnografijo pri NSK izvedla volitve prva Gropada in sicer že v maju 1944. V juliju so bile volitve na Škofijah. V avgustu so bile volitve v Padričah, Gročani, na Colu, v Velikem Repnu, v Malem Repnu, v Briščikih in na Proseku ter Kontovelu. V septembru so volili Salež, Šempolaj, Gabrovec, Trnovca in Praprot. V oktobru pa so volili v Boljuncu, Borštu, Ricmanjih, Samatorci in Prečniku.

Slovenska Rezija ni zaostajala za ostalimi slovenskimi kraji, temveč je razvijala svojo ljudsko oblast vzporedno s svojimi rojaki širom po slovenskem narodnem ozemlju.

ZANIMIVOSTI IZ PLEBISCITA O PRIPADNOSTI BENEŠKE SLOVENIJE

RIHARD OREL

V tretji vojni za neodvisnost Italije, ko je bila ta zaveznica Prusije proti Avstriji, je morala Avstrija vsled popolne zmage Prusije po bitki pri Sadovi (Kraljevi Hradec) na severovzhodnem Češkem, kapitulirati in tej odstopiti Gornjo Sleziijo, Italiji kot zaveznici Prusije pa beneško deželo (Il Veneto) z Beneško Slovenijo vred. Ta odstop pa je bil vezan na plebiscit, s katerim naj se ljudstvo izreče o svoji državni pripadnosti.

Tedaj so se začele priprave za plebiscit, pri katerem naj bi se ljudstvo izjavilo za ali proti priključitvi teh pokrajin k Italiji. Da bi ljudstvo poučili in mu pojasnili pomen in potek glasovanja, so določili ljudi, ki so razlagali pomen dosežene svobode in potrebo zedinjenja vseh italijanskih pokrajin. Značilno je, da niso bile mnoge odlične duhovniške osebnosti nič kaj preveč vnete za to svobodo na tak način doseženo, in za pripadnost k novi, liberalni Italiji. Kraljevi komisar, oz. prvi novi videmski prefekt Quintino Sella pa je s svojim odločnim nastopom le upognil videmskega nadškofa, da je priznal novo vladno, čeprav se nekateri duhovniki še niso mogli sprijazniti z razmerami, ki so nastale po sklenjenem miru z Avstrijo. Prefekt je zahteval od nadškofa tudi, da duhovniki ne bi še nadalje širili žaljivih in nasprotnih vesti. Ljudstvo pa je bilo za plebiscit že pripravljeno in odločeno glasovati za novo Italijo.

V plebiscitno kampanjo so posegli tudi nekateri slovenski duhovniki, in takratni videmski dnevnik »Giornale di Udine« je čutil potrebo objaviti članek, v katerem je napadal nekega slovenskega duhovnika, ki je bil eden izmed glavnih nasprotnikov priključitve, in ki je v svojem okolišju pripravljaval odpor domačinov. List piše: »Neki duhovnik, župnik v šentpetrskem okraju se, kakor nam poročajo, upira in širi tendenčne vesti med nevednimi kmeti in zatrjuje, da so Slovenci zaradi svojega narečja, t. j. narodnosti in zaradi svojih koristi, usmerjeni edino proti Ljubljani. Podobne vesti pošiljal listu tudi drugi duhovniki in domačini iz onih krajev in se pri tem zgražajo, ker vedo, da tamošnji slovenski prebivalci ne poznajo druge kulture in izobrazbe kot laško in da so bile njihove koristi vedno povezane s prebivalci Furlanije. Slabi slovenski duhovniki na Furlanškem poznajo dobro Čedad, Tarčent, Ne-

me, Ahten, Fojdo, Videm, Krmin in Goričco, kamor prihajajo po svojih opravkih, ne poznajo pa Ljubljane in niti ne vedo, kje je. Ti Slovenci imajo tako narečje, da se med seboj ne razumejo; za sporazumevanje, zlasti pri kupčijah na sejmi, se morajo posluževati glavnega narečja furlanske pokrajine. Da so ti ljudje, t. j. beneški Slovenci, nekako kulturno dvignjeni, da poznajo krajepis, domačo zgodovino, je vse naša zasluga. Prav tako smo jim privzgojili čustvovanje do Italije, in zato podarjajo to dejstvo onim onstran Alp (t. j. Avstrijcem), ki še vedno hočejo raztegniti meje tja do Nadiže s pretvezo, da bi vključili tistih nekaj Slovencev. Vobče je to slovensko prebivalstvo dobro in patriotično kot mi in gotovo ne bo sledilo namikom nekega zagrizenega župnika.« (Giornale di Udine, 1. okt. 1866.)

Ko se je bližal čas plebiscita, so objavljali listi razne pozive, priporočila in navodila za izvajanje te pravice. Za plebiscit sta bila določena 21. in 22. oktober 1866. leta, to je nedelja in ponedeljek, za katera je bilo pozvano prebivalstvo vse beneške pokrajine, oz. dežele (Il Veneto), ki je bilo svoj čas že svobodno in ki je pripadalo republikam sv. Marka v Benetkah že 400 let, ki da so jo tuji prodali tujcem (pisek meni Francozi Avstrijcem), po miru v Campoformiu (leta 1797). Na Dunaju pa je prišlo do dogovora, vsled katerega je beneška pokrajina pripadla Avstriji. In tisti dan da poreče ljudstvo: »Dovolj je mešetarjenja z našo izjavo« si«, sami bomo povedali, kam hočemo pripadati!»

Videmski kraljevi komisar (prefekt) je v razglasu napovedal plebiscit s točnimi navodili. Iz navodil je razvidno, da je bilo glasovanje tako kot pri državnoborskih volitvah. V vsaki občini je bil sedež komisije, v večjih občinah pa je bilo po potrebi tudi več sedežev. Pravico glasovati je imel vsak državljani, ki je izpolnil 21. leto in ki ni bil kaznovan zaradi tatvine, sleparije ali kakega večjega zločina. Vsaka komisija je imela pet članov. Vsak upravičenec je glasoval tako, da je na glasovnici označil »si« ali »no« (da ali ne) t. j. za priključitev teh pokrajin k Italiji ali proti. Celotno besedilo na glasovnici je bilo: »Izjavljam svojo priključitev h kraljevini Italiji, monarhični ustavni vladavini Viktorja Emanuela II. in njegovih naslednikov.« Listi, ki so objavili ta odluk, so pi-

sali takrat: »Naše glasovanje ne dvigne in ne poniža Italije, vsebuje pa načelo, da smo gospodarji na svoji zemlji in označuje prehod iz hlapčevstva v svobodo, od uboštva k napredku Italije. Je pa treba razkrinkati tudi laž Avstrije, ki jo trosi po Evropi, češ da je prebivalstvo po deželi njej udano.«

Vobče je bilo glasovanje svobodno. Že več dni prej so prihajali na shode volivci, ki so imeli za klobuki zataknjene listke z oznako *si* in veselo potrkanje v zvonikih je donelo vseprek. V Vidmu se je začelo glasovanje ob zvokih himne »Su Venezia è giunta l'ora«. Med prvimi, ki so glasovali, je bil videmski nadškof, ki se je sprva sicer branil glasovati, in z njim ves kapitelj. Drugo ljudstvo je prihajalo v skupinah, posamezniki so nosili trobarvne kordarde in šli v sprevodu z zastavo na čelu na volišče.

V *St. Petru Slovenov* (S. Pietro degli Slavi) je bil tedaj uradni naziv središča beneških Slovencev, toda leta 1867, je bil preimenovan v S. Pietro al Natisone, kar naj bi bili predlagali sami domačini) so na predvečer prižgali na bližnji visoki gori velik kres in označili z ognjenimi črkami »si« svojo pripadnost k italijanski kraljevini. Kres je bilo videti daleč po Furlaniji in še preko meje.

Glasovali so samo moški, ponekod (v Ahtenu) pa so hotele glasovati tudi ženske.

Izid plebiscita za videmsko okrožje je tale: 104.988 glasov za priključitev in 36 nasprotnih. Ti so bili nabrani po agitiranju furlanskega duhovnika iz Coseana, furlanske občine, ležeče kakih 15 km zahodno od Vidma. Listi so poročali, da je bilo ljudstvo po tem duhovniku zaslepljeno.

Naslednjega meseca t. j. novembra je ob zaključku teh manifestacij prišel v Videm sam kralj Viktor Emanuel II., z njim pa še Josip Garibaldi.

V Beneški Sloveniji so glasovali vsi upravičenci za priključitev k Italiji razen enega. Oddanih je bilo v občini St. Peter 688 glasov, v Drenkiji 329, v Grmeku 421, v Roncu (Podbonesec) 321 in v St. Lenartu (Podutani) 606 glasov za priključitev, en glas pa proti. Sedaj, ko ga že davno krije domača zemljica, lahko izdama tajnost, kdo je bil tisti Slovenec, ki je oddal edini protivni glas. To je bil takratni župnik v St. Lenartu, Bledič, tisti duhovnik, ki ga napada »Giornale di Udine«, kot smo omenili spredaj. Dalje je bilo v Sovodnjah 414 glasov za, v Srednjem 440 in v Lazah 462. Skupno torej 3687 za in 1 proti. V Reziji j bilo oddanih 300 glasov. V Fojdi se je ze-

lo potegoval za priključitev k Italiji župnik Coiz (Kojc).

K članku o Slovencih v Italiji v omenjenem listu piše neki dopisnik po plebiscitu: »Videmska pokrajina šteje le nekaj tisoč Slovencev, a ti so s prepričanjem, po kulturi in vsled koristi — Italijani. Nihče ne bi bil bolj užaljen kot oni, ako bi morali priti pod kako drugo državo« (meni namreč Avstrijo), in nadaljuje: »Mi bomo v prijateljstvu s sosedi slovenske narodnosti, ki naj imajo zadoščenje, da so v naši državi. Ne bomo izvajali nobenega nasilja, toda bomo uporabili naš jezik in našo kulturo, ki prednjači v splošni kulturi narodov, da jih poitalijančimo. Sprejeli jih bomo in skrbeli za blagostanje in zboljšanje njihovega stanja in družbenega življenja ter jih vzgajali v duhu italijanske kulture.«

Iz tega vidimo, da se ni od takrat do danes prav nič izpremenilo.

Dalje izvaja dopisnik: »Zemljepisna lega, zgodovinski dogodki iz preteklosti in gospodarske koristi delajo te prebivalce italijanske, poleg tega še njihova iskrena udanost do Italije je dovolj, da lahko povemo tistim (misli pri tem Slovence obmejnih krajev na Goriškem), ki bi se hoteli pomakniti do bregov Nadiže s pretezo, da bi vključili v svojo deželo ono malo število poitalijančenih Slovencev. Vobče so ti prav tako dobri patrioti kot mi, in gotovo ne bodo podlegli prigovarjanju tistega slabega duhovnika (cattivo prete).«

»Furlanski duhovniki pa so delovali za »Regno separato« in listi so jih napadali, ker niso hoteli priti pod »Regno unito«. To je bila stranka, ki je delala za separatizem, medtem ko so bili laški nacionalisti za zedinjenje.

Duhovniki večinoma niso bili vneti za Italijo zaradi njenega liberalizma, le posamezni kot na pr. že prej imenovani župnik Coiz (Kojc) v Fojdi, ki se je pred plebiscitom vrnil iz sedemletnega pregnanstva, je bil za Italijo.

V takratnem časopisju (torek 14. oktobra 1866) čitamo, da je župnik iz Gonarsa, Lazzarini, imel v cerkvi v furlanščini nagovor, v katerem je poudarjal, da so mnogi duhovniki za mir in ne za Italijo.

V »Giornale di Udine« štev. 40 čitamo: »Neki kapucinski berač je prehodil griče okoli Fojde in delal propagando proti Italiji. Med drugimi lažmi je vtepal kmetom v glavo, da bodo nove oblasti uvedle davek tudi na kokoši.« Zaključuje, da bo krajevna policija že dala dober nauk temu postopaču in ga oddala tja, kamor spada.

Iz *St. Petra Slovenov* so v istem času poročali listom v Videm, da je tamošnje pre-

bivalstvo zaskrbljeno vsled ukrepov, ki so jih avstrijske vojaške oblasti izdale, da bi obdržale Nadiško dolino v zameno za kako drugo okrožje v Furlaniji (meni tisto, ki je že prej pravno pripadalo Avstriji). Dopisnik pravi dalje, da vedo o jezikovni pripadnosti tamošnjega ljudstva, — torej, da so Slovenci, toda po mišljenju da so Lah in da so patriotični.

Po drugi strani pa sečitajo tudi taka poročila glede plebiscita, kakor: »So nam povedali, da so v neki vasi videmske okolice duhovniki naščuvali kmete, da so s sten potrgali objave, ki so občinstvu priporočale, naj glasuje za Italijo. Bilo je po nekaterih

zdravnika, dr. Uekaca (Uecaz), je predlagala glasovanje tudi za ženske, katere je celo naučila himno, zloženo za to priliko: »Inno del Brolerio«. Skupino iz Podvrat pri Čaneboli je vodil okinčan mladenič na konju ob pritrkavanju zvonov in ob streljanju s topiči. V tiskarnah so noč in dan tiskali lističe s »si«, tolikšno je bilo zanimanje za glasovanje.

Citati iz časopisov tiste dobe nam kažejo, da je v času priprav na plebiscit obstajal določen pritisk na volivce; vendar bi bilo pogrešno sklepati iz tega, da je mogel ta pritisk biti odločilen za izid plebiscita. Rezultat plebiscita je bil povsem logična

Pri cerkvici sv. Kvirina se je nekoč zbiral vsako leto parlament Beneške Slovenije

vaseh več nasprotnikov tega glasovanja, in oblasti so morale ravnati s posebnim pritiskom na te ljudi, da so odnehali od tega početja. Mnogi so se prav malo zanimali za plebiscit, ako že niso bili nasprotni, posebno duhovniki so že spočetka nasprotovali.

Iz Ahtena je prišlo v Videm že po končanem glasovanju poročilo, da so tam glasovali po skupinah, in da so najbolj oddaljeni bili prvi. Soproga tamošnjega

posledica takratne politične in socialne situacije. V tistem času smo bili nekako na početku narodnega preporoda pri Slovencih, ki pa je zajel najprej le meščanski sloj in je prodril iz osrčja Slovenije proti slovenskim obrobim pokrajinam v krajšem ali daljšem razdobju. Zato ne moremo pri beneških Slovencih tiste dobe, razen pri nekaterih prosvetljenih posameznikih, govoriti o narodni in kulturni, še manj pa o politični zavesti slovenske narodne

skupnosti. Ker ni bila zavešt pri beneških Slovencih še prebujena, ni mogla vplivati na odločitve volivcev pri plebiscitu. Ti so bili postavljeni le pred vprašanje ali Italija ali Avstrija. Pri taki alternativni pa je imela Italija v očeh beneških Slovencev pred Avstrijo vse prednosti. Kljub prvim klicam kasnejšega italijanskega imperializma, ki se manifestirajo že takrat v asimilatorskih težnjah, ki jih sodobno časopisje ni skrivalo, je bila Italija tiste dobe napredna sila, ki se je v boju s propadajočim reakcionarnim fevdalizmom borila za osvoboditev in združitev. Nasprotno pa je bila Avstrija takrat in še dolgo potem nosilec nazadnjaške in konservativne miselnosti in sistema, ki je izpreminjal Avstrijo v ječo narodov.

Beneški Slovenci pa so imeli še čisto svoje posebne zgodovinske razloge, da so odklonili pripadnost svoje deželice k Avstriji. Avstrija je bila tista, ki je dolgo Slovence oropala večstoletne stare svobode in avtonomije.

Poglejmo, kaj pravi zgodovina o tem. Takoj po sklenjenem miru z Langobardi (leta 725), ko so bili Slovenci že stalno naseljeni po hribih in dolinah ob Nadiži in njenih pritokih, so si uredili svoje gospodarske in družbene odnose po vzorcu starodavnih zadrug in so tako ostali sami gospodarji na svoji zemlji. Oblast je bila v sosednjah, ki so se združile v banke, ki sta bili dve. Na čelu sosednje je bil župan. Vsi župani obeh bank, ki sta obsegali 36 sosednj, so tvorili arengo ali višjo sosednjo, ki se je sestajala enkrat na leto. Na tem skupščinah so sklepali o zadevah vseh slovenskih vasi. Torej so imeli samoupravne pravice.

Ko so se beneški Slovenci leta 1420 potrdili beneški republiki, jim je ta najprvo potrdila vse stare pravice in da se jim je kot obmejnemu ljudstvu prikupila, jim je priznala še nove privilegije. Beneški Slovenci pa niso imeli do republike druge dolžnosti kot samo čuvati vzhodno mejo, zlasti gorske prelaze pri Podbonescu, Livku, Klincih in Klobučarjih, za kar so potrebovali do 200 mož. Beneška Slovenija ni bila dolžna dajati republiki vojakov ne davkov ne drugih dajatev. Sama je imela v rokah sodno in upravno oblast in s ponovnimi dekreti so jim beneški dožji to potrjevali. Oproščeni so bili tudi carine in

cestnine za živali, ki so jih gonili skozi Čedad. Bili so prosti davkov na stavbni les za gradove, mesta in ladje, na seno in slamo itd. Še zadnji dož Ludovik Manin je izdal naredbo, s katero vnovič potrjuje landarsko in mjsersko banko s civilnim in kazenskim sodstvom. Vse te prednosti in ugodnosti so beneške Slovence tesno navezale na beneško republiko.

Po uničenju beneške republike nista Napoleon niti Avstrija, ki je zavladala Beneški Sloveniji po kampoformijskem miru leta 1797, hotela priznati beneškim Slovincem njihovih stoletnih pravic do samouprave, četudi so se zastopniki beneških Slovencev močno zavzeli za to. Avstrija je ostala gluha za zahteve beneških Slovencev in zadnji parlament, ki se je zbral kot običajno okoli »lastre« pri Sv. Kvirinu pod Šempetrom 2. maja 1804 je sklepal le še o nekaterih manj važnih skupnih zadevah. Avstrija pa je šla v odrekanju starih pravic še dalje in je beneškim Slovincem leta 1833 ukinila celo sosednje. Razumljivo je, da se je s takim ravnanjem Avstrija beneškim Slovincem močno zamerila. Ko se je v Italiji začelo osvobodilno gibanje za odtrganje italijanskih pokrajin od Avstrije, so se tudi beneški Slovenci pridružili temu gibanju in pristopili k garibaldincem.

Toda časi se spreminjajo in že ko je bil vsled plebiscita odrezan ta del od glavnega debela, so se začeli zavedati svoje narodnosti, najprej duhovščina, pozneje pa tudi bolj prosvetljeni domačini in drugi razumniki in tako se je gojila slovenščina v cerkvah in v javnem življenju. Celotne knjige so začele prihajati, posebno knjige Družbe sv. Mohorja iz Celovca, ki je imela med beneškimi Slovenci do 200 članov. Takrat niso oblasti smatrale tega za nevarno svoji politiki in so to dopustile.

Prav gotovo so beneški Slovenci glasovali proti Avstriji v prepričanju, da jim bo združena Italija priznala vse tiste pravice, ki so jih dolga stoletja uživali pod beneško republiko. V svojih pričakovanjih pa so bili močno prevarani. Prav tista Italija, ki se je združila v imenu svobode narodov, je beneškim Slovincem namenila narodnostno smrt: odrekanju stoletnih pravic se je priključilo še načrtno raznarodovanje, kateremu pa se beneški Slovenci vse bolj in bolj uspešno upirajo.

Dokument o samostojnosti beneških Slovencev, Dekret beneškega doža od 12. oktobra 1658 izjavlja, da sta Landarska in Mjerska dolina ločeni »ne samo od Čedada, ampak tudi od domovine« (non solo dal territorio stesso di Cividale, ma dalla Patria stessa). To so potrdili beneški dožji še večkrat, med drugim tudi z dekretom od 2. aprila 1778, kjer je rečeno, da je Beneška Slovenija »drugi narod in ločena od Furlanije in se upravlja sama« (come una nazione diversa e separata dal Friuli e si governa da se).

DREKA JE SLOVENSKA OBČINA

IZIDOR PRODAN

Dreške vasi so raztresene pod visokim Kolovratom in pod Slemenom. Obkoljene so od dveh rek, tretja teče pa po sredi dreške občine. Severno od Dreke teče navzdol reka Kodarjana, ki izvira na južnem pobočju hriba Kolovrata in se v Hloidičju *) izliva v reko Kozico. Reka Kozica izvira pod vasjo Trinki in kot smo že prej omenili, se vijuga prav po sredi dreške občine. Po tej reki je dobila ime vsa dolina od Dreke do Ažle — Rečanska dolina. Reka Idrija izvira pod Slemenom blizu jugoslovanske meje in teče kot mejna reka med Jugoslavijo in Italijo do Golobrdar pri Mirniku. Dreške vasi so najbolj visoko nad morjem od vseh vasi vzhodne Benečije. Preveč bi bilo naštevati vse dreške vasi v pogledu njihove nadmorske višine. Pove-mo samo, da Gor. Dreka leži 756 m, Dolenja pa 725 m visoko. Nekateri druge vasi te občine so še više nad morsko gladino. Skoraj vse vasi dreške občine so blizu jugoslovanske meje in dosti kmetov ima svet na jugoslovanski strani.

Sedaj, ko smo orisali točno kraj dreške občine, pogledajmo še malo, kako živijo ti ljudje. Občina Dreka šteje 1285 prebivalcev. Od teh se je v tej povojni dobi izselilo že nad 400 najbolj delazmožnih ljudi. Kajti njihova zemlja je nerodovitna in preveliki davki, ki jih morajo plačevati za to nerodovito zemljo, sili veliko število teh naših ljudi v tujino. Nekateri gredo za vedno, ker tu nimajo posestva ne doma. Drugi pa gredo za namenom, da se vrnejo, ko zaslužijo nekaj denarja, da rešijo svojo hišo in majhno posestvo izpod grabežljivih rok davčnega urada. Naši ljudje mnogo žrtvujejo, da si ohranijo svoj ljubi dom in skromno premoženje. Naš človek ljubi svojo zemljo kot so jo ljubili njegovi očetje. Očetova navada je, ko leži na smrtni postelji in zapušča posestvo svojim sinovom, da reče naslednje besede: »Sinovi, pazite, da zemlja, ki mi jo je zapustil moj oče in ki vam jo sedaj zapuščam, ne bo prišla v tuje roke. Zavedajte se, da »je božji dom, če ga ne kot an bobič«. Te besede se zasadijo globoko v srce sinu, ki mu je zapuščena zemlja, da jo obdeluje. Zategadelj si močno prizadeva ohraniti svoje posestvo, da s tem izpolni željo svojega rajnega očeta in da vzgled svojim otrokom. Tako delajo Drečani in ta tradicija, opo-

roka naših prednikov, se bo nadaljevala tudi v bodočnosti. Dreški kmetje pravijo, da ni med obdelovati zemljo po naših gorskih vaseh. Zemlja je nerodovitna. Kmetje jo z veliko težavo obdelujejo, ker morajo delati vse z rokami. Gnoj raznašajo po njivah in koših.

Nimajo cest in primernih poti. Tiste poti, ki so jih sami kmetje zgradili, so podobne lišičjim stezam. Težavo, res težavo imamo, da se preživljamo, pravijo dreški kmetje, toda bolje, da se na domači grudi enkrat dnevno krompir je, kot trikrat dnevno petelinci na tuji zemlji, pod tujim gospodarjem. Delati kot hlapec na tuji zemlji ni nič čudnega, a čemur se čudimo in kar nas razburja je to, da nas na naši zemlji imenujejo tuje pravi tuji in hočejo, da jim bomo delali kot hlapci.

Dreško prebivalstvo ni ostalo zvesto samo oporoki svojih očetov, da naj brani svoje gospodarstvo, ampak tudi naročilo, da naj ljubi svoj narod in ohrani svoj materni jezik. Za to pričajo dejstva. Dreški ljudje govorijo skoraj nepopačeno slovenščino, čeprav nimajo že nad 80 let slovenskih šol. Italijanska raznarodovalna politika ni dospela v Dreko do teh zadnjih let. V Dreki je namreč težko življenje in tja se niso naselili Italijani, kot po drugih središčih Beneške Slovenije. Dreške vasi so odtrgane od središča tako, da so ti ljudje imeli malo stika z mestom in z Italijani. Polovica teh ljudi, posebno pa starejših, ne obvlada italijanskega jezika niti za vsakdanje potrebe. Kadar finančni stražniki, ki tam bivajo, rečejo: »Buona sera, signora«, jim stare ženske odgovorijo »Buog daj«. Da je v Dreki nepokvarjena slovenska govorica, vedo italijanske oblasti. Gre namreč za vprašanje, kako prikazati te ljudi za »italianissime«, če ne poznajo niti italijanskega jezika. V povojnih letih so italijanske raznarodovalne oblasti potrošile dosti milijonov lir za gradnjo otroških vrtcev in osnovnih raznarodovalnih šol. Poslali so v te kraje učitelje, ki so najbolj strupeni in zagrizeni sovražniki slovenskega naroda in slovenskega jezika. Dokaz je ta, da morajo tudi ubogi dreški otroci plačevati v šolah denarne kazni za vsako izgovorjeno slovensko besedo. Dreško prebivalstvo zaupa v svojo trdno narodno zvestost, da bo prišel čas, ko bodo morali ti isti ljudje, ki motijo čisto vodo po naših vaseh, zapustiti ta kraj in nadomestili jih bodo ljudje, ki bodo razbistrili to, kar so oni zmotili.

*) Tako se pravilno izgovarja ime »Klodič« v ustih domačinov.

SIMBOL GORIŠKEGA SLOVENSTVA

(Ob petindvajsetletnici goriškega Ljudskega doma)

CHRONISTA SONTIACUS

O borbah za pravice in življenje narodov ne pričajo samo pisane listine, tudi kamniti spomeniki so, ki jih je ljudstvo gradilo in sezidalo kot živo znamenje narodnega življenja in razvoja.

Tako imajo tudi goriški Slovenci sredi Gorice svoj simbol. To je veličastna, trinadstropna palača na Korzu, tik Ljudskega vrta (št. 24). Stavba, ki jo je starejši rod poznal pod imenom »Trgovski dom«, je zrla kot nema priča na polstoletne boje goriških Slovencev za njih kulturo, jezik in politične pravice.

Zato je nastanek in zgodovina te stavbe tudi odlomek iz še nepisane zgodovine Slovencev v Italiji. Obrnimo zatorej nekaj poglavij nazaj iz naše kulturne prošlosti.

Ze brž po marčni revoluciji 1848. na Dunaju je začela izhajati v Ljubljani dvakrat tedensko »Slovenija«. V njej je Andrej Winkler (poznejši deželni predsednik kranjski) poročal, da se je maja meseca v Gorici ustanovilo »Slavjansko bravno društvo v Gorici«, ker hočejo tudi v Gorici »dovoljeni pravici do narodnosti veljavnost dati«. Prvi društveni prostori so bili pri »Mazziniju« nasproti velikemu semenišču. Zanimivo je pripomniti, da so v

isti hiši imeli Slovenci tudi pred nastopom fašizma društvene prostore (»Mladika« od 1922-1927) in da se sedaj, že po tretjem presledku, prav tam (dvorana »Zlati pajek«) oglašča slovenska beseda in pesem.

Ko se je l. 1862 ustanovila »Slovenska čitalnica v Gorici«, si je najela prostore na Travniku v hiši Stabile (nad kavarno »Evropa«). Po nekaj letih je šla v Semeniško ulico, l. 1871 se je že morala preseliti v Ulico sv. Antona, kjer je bila kasneje Kopačeva svečarna. Ze takrat se je pokazala potreba po lastnem kulturnem domu. K sreči je 1885. bogataš Mazzini v prostorih, ki sem

jih prej omenil, dal prostore na razpolago čitalnici in Podpornemu društvu. Takrat je tudi zaživela misel, da bi goriški Slovenci zgradili lasten »Narodni dom«, kjer bi dobile streho čitalnica, Slovensko bralno in podporno društvo, Sokol, Posojilnica itd. Še dolgo let je trajalo, da je misel dozorela.

Medtem so goriški Slovenci žilavo gradili postojanko za postojanko. Kupili so 1902 hotel »Zlati jelen«. Istega leta so gradili v Čosposki ulici (via Carducci danes) hišo »Goriške ljudske posojilnice«. Istočasno je vstajala iz temeljev tudi nova palača, ki jo je za »Trgovsko-obrtno zadrugo« gradil po osnutkih štanjelskega rojaka in dunajskega vseučiliškega profesorja Fabijanija

Naš Ljudski dom priča, da je v Italiji še v veljavi fašistični rop

inženir Costaperaria. Za 52.000 kron so voditelji goriških naprednih Slovencev (dr. Tuma, prof. Seidl, prof. Plohl, Gabršček, veleposestnika Konjedic in Pečenko ter drugi) kupili v srcu mesta na vogalu tedanje Vrtne ulice najlepše stavbišče. Za zgradbo se je denar pobiral med ljudstvom. Kmalu je stala (za veliko noč 1903) za tedaj najlepša palača v Gorici, trinadstropni »Trgovski dom«. Semkaj se je preselila večina goriških prosvetnih, telovadnih, pevskih, kolesarskih in podobnih društev. Tu je bilo slovensko gledališče, spodaj velika

slovenska knjigarna in najlepše slovenske trgovine.

»Trgovski dom« je postal središče in simbol političnega in prosvetnega dela Slovencev v Gorici. Seveda je to nasprotnike Slovencev bolelo, posebno še, ker so tudi drugi hišni kompleksi na Korzu (hotel Central) prehajali v slovenske roke. Razvila se je neverjetna društvena delavnost. Leta 1910 na pr. je Zveza kulturnih društev Štela 120 društev, celo v Furlaniji jih je imela. Ta živa razgibanost je trajala do izbruha prve svetovne vojne. In prav »Trgovski dom«, ki so ga že takrat imenovali tudi »Narodni dom«, je dal možnost takemu razvoju.

Svetovna vojna je prekinila to lepo not navzgor. Stavba je bila tudi poškodovana, posebno dvorana. Na ruševinah so goriški Slovenci l. 1918. začeli znova graditi in popravljati. Upanje jim je dajalo poguma. Ob krvavem svitu »Narodnega doma« v Trstu, v Pazinu, ob napadih na slovenska društva na Goriškem od l. 1920. dalje se je začel boj malega naroda na življenje in smrt. Po napadu na Mussolinija jeseni 1926 je izbruhnila srdita gonja proti slovenskim prosvetnim žariščem in voditeljem. Četrtega novembra istega leta je fašistična drhal rušila s koli in z bencinom slovenstvo v Gorici. Vdrli so v Katoliško tiskarno in razbili stroje, v prosvetnem društvu »Mladika« vse uničili, enako v uredniških prostorih »Goriške Straže«. Najhuje pa so navalili v mraku na Trgovski dom. Pometali so na ulico inventar Pevskega in glasbenega društva, Dramskega, Podpornega društva. Podivjanci so med divjaškim plesanjem podtikali ogenj pod kupe knjig in not, da so morali celo gasilci nastopiti. Oblast je brezbržno opazovala, ko so na mali kupoli vrh strehe razbili napis »Trgovski dom« in kot pečat na svoje razbojništvo s katramom napisali »Viva l'Italia«. Na glavnem vhodu spodaj so pa razobesili prav tako v okorni pisavi sestavljen »Bandok«, v katerem pozivajo pod grožnjo smrti vse vidnejše goriške Slovence, naj izginajo.

Kulturno in politično življenje je pod takim nasilstvom skoro prenehalo. Do konca 1927 so zatrli fašisti vsa prosvetna in gospodarska društva. L. 1930. so »Trgovski dom« zasedle fašistične organizacije. Nekdanji Narodni dom Gorice so prekrstili v Casa del Littorio. Trgovsko-obrtna zadruga je morala v likvidacijo. Postavili so pa leta 1932. za likvidatorja zagrizenega fašista Faleschinija. Njemu je bilo naročeno, da mora vse tako urediti, da bodo goriški Slovenci zgubili tudi za bodoče čase svoje prosvetno ognjišče. Tako se je tudi zgodilo. Konec 1933. je veličastna stavba, ponos Slovencev v Gorici, prešla na sleparski način za borih 400.000 lir v roke Fašistične federacije v Gorici. Ljudstvo je zbiral po skromnih deležih za svoj dom, fašizem ga je na juridično slepiv način vzel.

Polnih dvanajst let so goriški Slovenci s povešenimi glavami hodili mimo hiše, ki je bila njih hram. Marsikateri stari Slovenec se je raje ognil, samo da mu ne kane spet kaplja žalosti in jeze, ko vidi lasten trud poteptan. Pa je le še spet zablestel v svoji slavi tudi ta simbol slovenske Gorice. To je bilo takrat, l. 1945. v maju, ko so brali krvniki in raja visoko gori na kupoli napis »Ljudski dom«. Stavba je bila spet vrnjena svojemu namenu; še zidovi so se pomladili.

Pa spet so le za malo časa odmevale v dvorani slovenske besede in pesmi. Najorej so odvezli goriškim Slovincem njihov dom Anglo-Amerikanci, a ko so ti odšli, ga je prevzela ob svojem povratku v septembru 1947 italijanska država. Pravni lastniki so terjali svojo posest od nove države, ki naj je po l. 1947. demokratična. Zaman se goriški Slovenci zopet bore za svoj dom, a danes se jim reži v obraz skrpucana rimska postava, da je pravni lastnik nekdanje fašistične imovine — država. Pravi lastniki in vsi goriški Slovenci pa morajo spet trpeti, ko jih za njihov Dom, simbol in pravo zopet — pravno sleparijo.

*Ta moja vroča kri - še, še bo vrela, Na Travniku, kjer strejo le posodo
in ta moj duh - še bo podil krdela te moje duše, bo čez njih usodo
trabantov, shirov, davkarjev in slug. pravično sodil še moj pozni vnuk.*

Iz Gradnikove pesmi „Poslednje pismo Ivana Gradnika“

OBLETNICA „STARE PRAVDE“

(1713 — 1953)

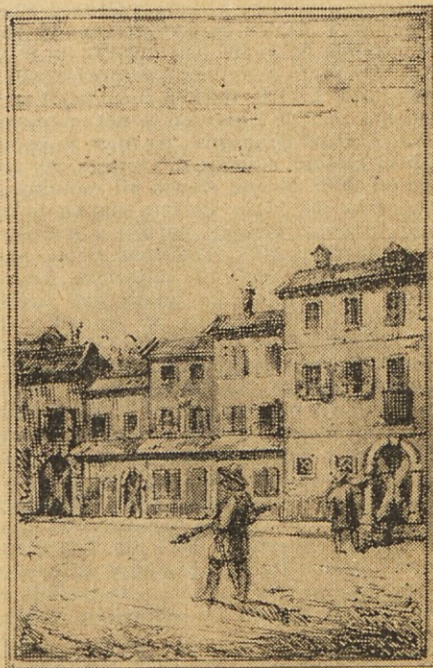
DR. R. B.

Letos, ob obletnici bojov naših dedov za »staro pravdo«, spet poletijo spomini za skoro četrto tisočletje nazaj, ko je stari rod koval mlajšemu boljšo bodočnost.

Problem in tematika kmečkih uporov še danes nista povsem jasno raztolmačena. Prvi odpori tlačanov v Evropi so se pričeli že v drugi polovici 14. stoletja. Tlačan ni mogel več prenašati vedno hujših fevdalnih bremen. Zato je bil kmečki punt na Francoskem ali »jacquerie« l. 1358. in punt na Angleškem 1381. znak teh neznosnih razmer. Ob začetku protestantizma so se puntali kmetje v Nemčiji l. 1524.; tedaj jih je že nekaj drugega vodilo, upali so namreč, da s prestopom v drugo vero sami postanejo gospodarji mastnih duhovskih posestev. Približno ob istem času je bil upor »tuchinaggio« v Piemontu, kjer so kmetje hoteli pridobiti grajsko posest in »croquantov« (1593-95) v Franciji.

Med Slovenci je prvi kmečki punt (iz nem. Bund = zveza) izbruhnil 1478. na Korškem v Ziljski dolini. To je bil le lokalni odpor proti na novo in samovoljno naloženim davkom in tlakam. Zato so dali glas, da zahtevajo nazaj »staro pravdo« zapisano v urbarjih in ne nove, samovoljne. Takrat še ni govora o odpravi tlake. Podobno se je slišalo l. 1515. ob vseslovenskem kmečkem puntu, ki se je razširil z Dolenjskega. Vendar so tedaj že nekaj več videli pred seboj, ker je »Kmečka zveza« kot organizacija poslala pisane pritožbe na dunajski dvor. Pravo politično ozadje pa je imel tretji upor l. 1573., ki je bil že hrvatsko-slovenski pod Gubcem in Gregoričem. Takrat so vodilni možje res imeli v načrtih odpravo grajskega tlačanstva in so zahtevali tudi, da postanejo hrvatsko-slovenske dežele »cesarske«, t. j. cesarju naravnost, brez vmesnih členov, podložne.

Preidimo sedaj na naše domače punte. Tudi tu moramo reči, da so puntarje, kar je razumljivo, posebno v literaturi idealizirali. Vendar je objektivna zgodovinska resnica ta, da si slovenski kmet tedaj ni stavil višjih ciljev, kakor da si le malo zrahlja tlačanski jarem. Zato se je tudi po goriških in tržaških grofijah bil boj za »staro pravdo«. Prvi se je vžgal že l. 1627. na Tolminkem pod Šimnom Goljo zaradi novo vpeljanega davka na »novine«. Če si je namreč kmet kje v zapuščenem lazcu ali ruševinah izkopal novo njivo (novino), je zapadel davku, česar dotlej ni bilo. Punt je

Goriški Travniki

bil kmalu zadušeni, saj je obstajal bolj v godrnjanju in jeznem gledanju ter v pritožbah odposlancev.

Res pa so se gradovi in grofje stresli ob velikem tolminskem puntu l. 1713. Takrat se množica ni mogla povzpeti višje od zahtev po odpravi novega davka. L. 1706. je namreč gosposka naložila 5.000 goldinarjev na meso in 7.000 goldinarjev na vino. To so milijonske vsote. Posebno drugi je bil težak, ker je onemogočil vinsko kupčijo. Drugo zlo je bilo oddajanje davkov v zakup. Brezvestni zakupniki (najbolj znani Jernej Bandeu) so to vsoto zvišali kar na 20.000 gld.! Splošna ljudska nevolja je pa prav prišla nekaterim bolj razumnim možakom, ki so hoteli še kaj več kot le odpravo novih davkov. Prav jasnega cilja pa tudi oni niso imeli pred seboj. Vendar pa že junaštvo, ko so položili glave na tla za še ne docela jasne ideale, navduši nas pozne potomce, da se z dednim ognjem borimo za novo pravdo.

Ker je potek tolminskega punta že izčrpano popisan v spisu prof. Bednarika v goriški »Družini« l. 1930, se omejim še na nekaj bibliografskih opomb in na nov prispevek.

Arhivalni viri za tolminski punt so listine s poročili namestnika deželnega glavarja grofa Adama Strassolda na Dunaj in notranjo avstrijsko komoro v Gradec. Shranjene so v arhivu goriške deželne knjižnice (menda S 24-142 listi 108-127 in P 125 listi 127-174). Nekaj jih je prevedenih v »Edinosti« l. 1926, 18-II in 2, 4, 25-III. Prvi sodobni opis je ohranjen v nekem memorialu družine Dragogna; po njem je še furlanski koledar »Lunari di Gurizza, per l'an comun 1858« objavil članek »Il tumulto dei Tolmino« nel 1713. Po tem članku je tolminski dekan Kragelj napisal v Marušičevi »Domovini« 1867. »Tolminski punt«. Majhen opis ima tudi list »L'Isonzo« (marec 1878). Nova vprašanja vnaša tudi kratka brošura C. Seppenhofer »Il tumulto dei Tolminotti nell'anno 1713« iz l. 1901. Malo razpravo o tem punktu je napisal Capuder v Izvestju goriške gimnazije. Glavni goriški zgodovinarji pa imajo dosti o tem vprašanju. Morelli in Czornig omenjata tolminski punt v nekaj stavkih. Več ima Della Bona (Osservazioni ed aggiunte di G. D. Della Bona sopra alcuni passi dell'Istoria della Contea di Gorizia di Carlo Morelli di Schönfeld, Paternolli 1856) str. 210. Simon Rutar opisuje tudi na kratko v »Zgodovini Tolminskega« 1882., str. 113. Na podlagi virov in teh člankov je sestavljen strnjeni opis v »Družini« 1930.

Ni pa še mogoče prav jasno dognati, kdo

so bili voditelji in kdaj so jim odsekali glave na Travniku pod stebrom sv. Ignacija. Della Bona trdi, da so bili 20. aprila 1714. obglavljeni in razčetrverjeni 26-letni Ivan Gradnik »capo ribelle nella sollevazione di Tolmino« in trije tovariši: Gregor Kobal, Lovrenc Kragulj in Martin Munih. Dne 21. aprila štirje drugi, katerih imen ne navaja, in 23. aprila zadnji trije: Matija Podgornik, Andrej Laharnar in Valentin Lapajne. Seppenhofer pa piše, da jih je bilo 12 (torej ne 11) obglavljenih in 60 zaprtih na gradu za dve leti in pol.

Jaz pa imam v rokah prepis iz mrliške knjige goriške stolnice, ki je nov prispevek k zgodovini punta. Problematično je, da ni mrtvaških listov o usmrčenih. V »Liber II« p. 240 se na vrhu lista bere, da so oili 20. aprila 1714 obglavljeni štirje Tolmini. Izmed teh eden, Gregor Kobal, je bil pokopan na farnem pokopališču. 21. aprila so isto kazen prestali štirje drugi. Izmed teh je bil Andrej Laharnar pokopan pri Sv. Ivanu. Drugi zgodovinarji pišejo, da je bil ta usmrčen šele 23. in da so imena štirih obglavljenih 21. aprila neznana. Nato nadaljuje mrliška knjiga, so iste smrti umrli še trije, katerih trupla niso bila, razen omenjenih dveh, pokopana, ampak razčetrverjena in kosi trupel obešeni na kole v svarilo. Zato si tudi razlagam, da razen o dveh, o ostalih devetih mrliška knjiga ne navaja imen.

Iz tega se vidi, da se bo dalo o bojih za staro pravdo še marsikaj zapisati in odkriti, vedno pa v globokem spoštovanju do mož, ki so za pravico šli v smrt.

RANJENA BRDA

LUDVIK ZORZUT

Povojne posledice so za obmejno ljudstvo vedno usodne. Nenaravna francoska črta pa reže naselja in posestva v živo telo Brd, nesmiselno, blazno, z nagajivo hudobnostjo ne upoštevajoč ne narodnostnih razlogov, ne katastrskih občinskih meja, ne gospodarskih-prometnih razmer, ne civilno-cerkvenopravnih zahtev, ne zemljepisnih pogojev in celo ne strateških vidikov. Sličnega nestvora ni najti v Evropi in nikjer v svetu.

MIRNIK

V zatrepu med furlansko ravnino in slovenskim hribovjem se je umirila najzpadnejša slovenska vas — Mirnik. Meja mu je vzela naselja Golobrd, nazvano »Mari-

jo na jezeru«, Breg, Raztočno, pustila mu je Skrljevo, Cerovo, Perilo. Skrljevo čepi na zadnjem briškem robu, onstran potoka Krnice (državne meje) je Hlevnik.

Mirnik s svojimi naselji do leta 1918 ni bil nikdar v sestavi kraljevine Italije, temveč je spadal pod goriško deželo (goriške grofe, oglejske patriarhe), torej pod suverenost nemškega cesarstva. Za časa benečansko-avstrijskih vojn je Mirnik le zaradi vojnih dogodkov menjaval svoje gospodarje, avstrijske in benečanske. Leta 1918 je Mirnik z ostalo Goriško prvič v svoji zgodovini prešel pod suverenost Italije.

Pod avstrijsko upravo je bil Mirnik vedno združen s slovensko občino Kožbano in ni bil nikdar odvisen od Dolenj. Je to stara slovenska fara, iz leta 1780, ko še ni ni-

ti obstajala duhovnija Dolenje in še do leta 1869 so bile Dolenje vedno cerkveno odvisne od Mirnika. Po starejšem statusu goriške nadškofije ne najdemo pod Mirnikom zaznamovanega v statistiki niti enega Furlana ali Italijana.

Mirnik je čisti slovenski obmejni kraj ob jezikovni meji na Idriji, zadnja slovenska vas pred pofurlanjenimi Dolenjani. Statistika pred nekaj leti nam je izkazovala v Mirniku in njegovih naseljih 466 vseh prebivalcev, od teh 368 Slovencev, avtohtonih domačinov, 65 ponajveč doseljenih Furlanov, 29 onih mešanega porekla v slovensko-furlanskih družinah (oče Slovenec, mati Furlanka ali obratno).

Vsi slovenski posestniki (okrog 60) — svojaki so avtohtoni prebivalci te zemlje, živijo v lastnih domačijah iz roda v rod, svojo zemljo gojijo sami brez kolonov, vendar so tu tudi italijanski lastniki, ki prihajajo z onstran meje v italijanskih provincah, a so kupljene in ne podedovane kmetije dali v obdelovanje kolonom, povečini slovenskim in furlanskim priselencem.

Slovenska šola v Mirniku obstaja že od prvih časov. Fašistični režim jo je skoraj za četrto stoletja ukinil in vpeljal italijansko, pa ni dosegel svojega namena. Po vojni je bila obnovljena slovenska šola, ki ima sedaj 7 učencev. Vsilil se je tudi italijanski razred, ki pobira otroke med gospodarsko odvisnimi koloni. Slovenska šola v Skriljevem je čistejša, a šteje manj otrok.

Kakor čudežna znamenja nam zgodovinska dejstva izpričujejo, da se je ta rod ob Idriji ohranil še odporen, vztrajen, pristen, da je odbil silne napade tujega kapitala, ki prihaja z onkraj Idrije, da se krčevito drži svoje posesti, da ga ni tuja šola pogoltnila v italijanski miselnosti, da ga ni poplavljal tujega elementa ob meji še izza časa avstrijske uprave potegnil v vrtinec, da si torej ta rod ni zlomil svoje hrbtnice kakor so si že onkraj Idrije Praprotno, Ibanja in druge vasice.

Slehera slovenska domačija, slehera slovenska njiva v Mirniku je nam svetinja, naša posest, je naša straža na meji dveh narodov in dveh jezikov.

DOLENJE

Na zahodnem robu Brd, kjer se konča strnjeno gričevje ob Idriji, ležijo Dolenje.

Dolenje so nedvomno slovenskega izvora, že ime so dali kraju slovenski avtohtoni prebivalci. Tako razlagajo vsi zgodovinski viri, tudi italijanski. Sistematično furlansko-italijanska infiltracija se je pričela pozno, šele v drugi polovici prejšnjega stoletja. Kot duhovnija se Dolenje loči od Mirnika leta 1869 in sicer kakor je pisano

»ob diversitatem idiomatum«, zaradi jezikovne razlike. Listina imenuje novo faro v slovenskem pravopisu »Dolenje« in ne »Dolegna«. »Ob diversitatem idiomatum« ravno dokazuje, da se je med domače avtohtono ljudstvo vrval laški element in da so torej Dolenje in deloma Lože sprejemale komaj v polpretekli dobi tuje prišlece.

Ko so novemu vikarju določevali kongruo, so podpisali pogodbo krajevni župan, ključarji in posestniki. Z nekaj izjemami so bili vsi ti Slovenci: župan Jakoncič, svetovalci Bernardič, Zoržetič, Ambrožič, gospodarji Grudina, Velišček, Kristančič, Kolarič, Budigoj, Debenjak, Makovič in drugi.

Dolenje ob Idriji so bile pred 1915 avstrijska obmejna postojanka s carinarnico, orožniško postajo in finančno stražnico. Po eni strani so obmejni organi različne narodnosti nehote posegli v narodnostni razvoj kraja, po drugi strani je z onstran Idrije preko mostu prihajal močan kapital, ki je že zgodaj stegoval roke po naši zemlji in ponekod zaril svoje kremplje v našo posest.

Za tisto dobo so bile slovenske politične razmere na Goriškem v razvojnem stadiju in gospodarske razmere prešibke, da bi zavstavile ta naval. Italijani so bili še zavvezniki z Avstrijo, kar jim je olajševalo prehod čez mejo. S prisvajanjem zemlje v Dolenjah in deloma na Ložah so italijanski veleposestniki naseljevali tudi italijanske kolone. Po Dolenjah so zrastle trgovine in gostilne v potujočih rokah in pri cerkvi še raznarodovalna šola, ki so stiskale in izpodrivale naš življenj.

Dolenje same kot kraj so mala skupina hiš s komaj 200 dušami, med temi tudi nekatere slovenske družine. Ravno tako na Ložah, kjer je do 160 vseh prebivalcev, je precej priseljenih Furlanov-kolonov. Posestniki-svojaki, ki živijo na Ložah že od starejših rodov na svoji zemlji, so povečini le domačini Slovenci: Pavšiči, Podvršiči, Mišigoji, Šviligoji, Grudine in drugi.

Združena občina Dolenje, kakor je bila še pred vojno skupaj s Kožbano in Mirnikom je po svojih raztresenih vaseh naštele do okroglo 2.700 prebivalcev. Po narodnosti, objektivno računano, je bilo do 2.100 Slovencev in do 600 Furlanov. Največ furlanskega doseljenega življa je v Rutarjih (Ruttars), ki so tudi mešano naselje. Zanimiv je pojav, da imajo skoraj vsi furlanski kmetje v Rutarjih za žene Slovenke iz sosednih vasi, iz Fojane, Barbane, Neblega, Medane in celo iz Marijinega Celja. Lahko rečemo, da je pri vsaki družini v Rutarjih žena gospodinja ali mati Slovenka. Po vseh teh dejstvih imamo Dolenje za slovenski kraj.

V knjigi »Il Friuli orientale« — studi di Prospero Antonini iz leta 1865, so pod »prospetti statistiche« zbrani podatki o prebivalstvu na Goriškem. Na strani 692 pod »distretto Cormonsio« — ted. Kormau« izkazuje občina Dolenje »popolazione di lingua slovena«: 1.266 samih Slovencev in nobenega Furlana, občina Mirnik-Kožbana: 1.144 samih Slovencev.

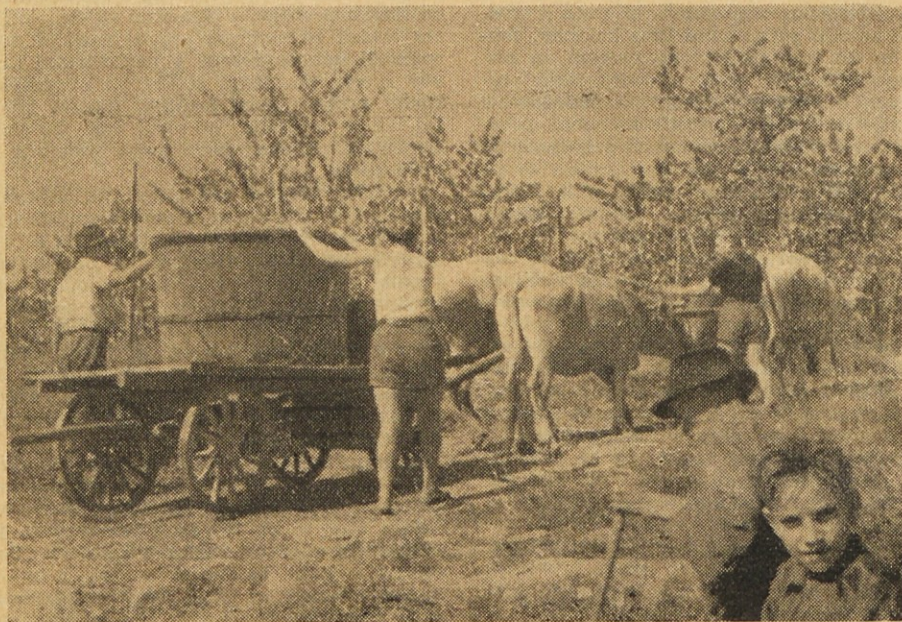
PLEŠIVO POD MEDANO

Iz Krmina jo mahujemo po beli cesti »Via Collio«, kmalu prehodimo ozki prelaz Subida, presečemo hrbet Krminske gore, obidem nekaj akacijevih host in kmalu smo na odprti ravnici. Na Čemajni se nam

na državna meja, to hrbitišče je razčlenjeno v mala rebrca, prepreženo z vinogradi, brajdami, nasadi, s hišami in vrtovi, vse skupaj je zraščeno, in čez ta do zadnje pediti zverženi svet so potegnili mejo po strehah, ozarah in plotovih. V takšnih zemeljskih okoliščinah ne more biti ne občinska, ne okrajna, ne deželna, najmanj pa državna meja.

Medana je imenovana že v zgodnjem srednjem veku, grajske listine navajajo njena naselja Plešivo, Ceglo, Slapno in druga, da so »in loco Medana«.

Medana je štela pred razmejitvijo do 950 prebivalcev in njena katastralna meja je segala globoko v Krminsko goro in v zahodno Prevalsko kotlino. Sedaj so jo raz-

Trgatev, najlepši opravek naših Bricev

odkrije čudovita podoba, vsa drugačna pokrajina: v soncu in zelenju valovijo Brda, za njimi široki Kanin, pod Brdi zeleni Prevala. Pojte hribi in doline! Nekaj v nas vzkipi in nas požene v breg, od griča na grič, od domačije do domačije nekdanje medanske občine, sedaj krminske, med prave Brice. Se ozremo nazaj — za Krminsko goro je italijanski, pogledamo naprej — v Brdih je slovenski svet. Na visokem holmu »in Monte Hrib«, se je postavila Medana, pred njo so se raztegnila naselja Ceglo, Dugo, Plešivo. Po teh pobočjih teče začas-

kosali in ji vzeli četrtno zemlje, v tem predelu je izgubila vas do 460 svojih ljudi, do 74 družinskih hiš in 66 gospodarskih poslopij. V vasi je krstni kamen, so matične knjige, je pokopališče, šola, kulturno-gospodarsko-družabno življenje. Pretrgani so stoletni družinski, sorodstveni ter narodni odnošaji, ki so vezali vse občanarje v eno skupnost. Dolnje Plešivo in Dolnje Ceglo so pripojili 6 km oddaljenemu Krminu, laškemu mestu. Na Prevalski ravnini je žito in krma, v Krminski gori so drva in les, medanski dvlastniki morajo

dnevno čez poljski blok na lastno zemljo. Obmejini absurd. Kot razlog za tako razmejitev navajajo cesto, ki naj spaja mesto Gorico z reko Idrijo, toda prebivalci iz Rutarjev in Jenkovega ali iz Potrušnega se nikdar ne poslužujejo te poti. Zveza iz idrijskega območja v Gorico ne vodi več pod Rutarji in pod Plešivom, marveč skozi Krmin po asfaltirani cesti naravnost v Gorico, kakor je tudi samo po tej poti usmerjen avtopromet Čedad-Dolenje-Idrija-Gorica. Ta usodna cesta pod Medano je prinesla najhujše zlo in neznosno razmerje med briškimi vasi in med Prevalo, ki je žitnica Brd in povečini slovenska posest.

Na Spodnjem Plešivem (Gornje je v jugoslov. Medani) imajo slovensko šolo preneseno iz Krmina, enorazrednico v novem šolskem poslopju. Slovenski šolarji, bivajoči v Krminu, morajo tudi v to šolo, na daljno 3 in pol do 4 km dolgo pot. V tem spodnjem koncu se poraja nova slovenska vas.

Pod Medano na Prevali in v Krminski gori se zaključujejo Brda kot nedeljiva celota in gospodarska enota, se končuje slovenska posest in prenehajo sorodstvene družinske vezi, ki narodopisno, krajepisno, biološko dajejo svojstveni značaj slovenske rase, po običajih in dajejo vse bistvo lastnega življenja. Vse te posebnosti prenehajo, čim stopimo čez Subide v Krmin. Dajmo Brdom, kar je stoletja njihovega!

JAZBINE

Gorenje Cerovo, Dolenje Cerovo, obe vasi sta morali dati svoj delež ter odstopiti svoja dolnja naselja, polja, njive, senožeti neki nesmiselni začasni meji, ki se hoče od Mirnika do Števerjana nasilno oprijemati Brd ter njihovih pobočij. Nikjer se ta absurda francoska črta noče sprostiti v ravnino, ki je z gričevjem povezana zemljepisno, gospodarsko, prometno in lastniško v eni občini. Vsa manjša naselja na spodnjem koncu obeh Cerov: pri Kovaču, Zvanišče, Pališče, Mlačenco, Jazbine, Kebrišče, Trebež, Počivalo, Klenišče, Dolgi breg, Kresovnik in orno zemljo na Prevali gladko in neusmiljeno kot nepotrebne ude odseče od matičnega telesa.

Obe vasi, Gorenje in Dolenje Cerovo z vsemi svojimi naselji sta že od 15. stol. bili združeni v eno gospodarsko enoto, v eno duhovnijo, v eno šolo, v eno družabno središče. Katastrska občinska meja obeh je segala globoko v Prevalsko ravnino tja do potoka Prvačine in do cerkvice sv. Marka, do tiste točke, kjer gredo narazen občinske meje štirih poti, štirih občin, štirih posestev. Na Prevali je posestnik Bric, niso tu

tovarne, podjetja, naselbine, marveč je tu zemlja, ki jo orje in goji slovenski človek, ki mu daje hrano, živini pa krmo. Tako so Jazbine, glavno naselje z manjšimi sosednimi, obvisle izven svoje občine, okrog 40 družin s približno 150 dušami se je znašlo izoliranih, visečih v zraku med rodno vasio in med 6 km oddaljenimi tujimi laškimi kraji brez svoje občine, brez matičnega urada, brez šole, brez domačega pokopališča, brez svojih občanov. Ali je na italijanski strani igrala svojo vlogo tudi pri tej črti in v tem nesrečnem sektorju tuja veleposest? Boljši diplomati so: priroda, zemlja,

Briško domovanje (Jazbine)

zgodovina, tradicija, razum, pamet, moral. Zakaj človek to razdira?

Obojno Cerovo je pred 1927. letom imelo skupno županstvo v Števerjanu, za tem v združeni občini Kojsko.

Kakor Plešivo pod Medano, tako so tudi Jazbine obvisle izven svojega občestva. Zakaj človek razdira najosnovnejše celice, te pravadne prvine življenja vrednega obstoja? Kljub prizadevanju običajnih krogov, da bi po raznarodovalni strategiji vasio priključili Gorici, je domačinom končno uspelo, da se je združila s Števerjanom.

ŠTEVERJAN

Gledamo na vzhod proti Števerjanu: je Italija, gledamo na zahod proti Medani: je Jugoslavija. Mislili bi, da bi bilo ravno obratno prav, toda modra ali hudobna diplomatska poteza je zabila ozki trikotni klin med Brdi in Krasom, da je mogla izročiti goriško mesto, čeprav izolirano, Italiji. Da so dali Gorici več prostornega razmaha in zraka in morda tudi zaradi italijanske kostnice na Oslavju, so pritegnili nase še Števerjan, najlepšo postojanko vzhodnih Brd in ranili briško zemljo v njenem živem boku.

Ali naj se Števerjanu približamo skozi Grojno ali čez Oslavje, od povsod nas tako vabljivo prižema in nas dviga po ovinkih na svoj razgledni vrh (277 m) do cerkve in do vitkega zvonika, vedno med trtami in sadnim drevjem. Očara nas pogled podnevi, ko žari Gorica v sončnih pramenih ali zvečer, ko miglja vsa v tisočerihi lučicah, toda Gorica v naših srcih, v neizpetih spominih — je najsvetlejša!

Števerjan je nekoč veljal za trdnjavo, mnogo vojska je šlo mimo njega. V 16. stol. ga je še obdajalo obzidje s trdnjavskimi stolpi, poznajo se sledovi v zaraščenem bršljanu.

Ko so Benečani nagajali ob avstrijski meji in prihajali preko, so večkrat pustili po Brdih in pridrli do Števerjana, toda so se morali vedno umakniti, ker so vedno imeli za hrbtom nezavzetno Šmartno.

Prva vojna je okrog Števerjana, zlasti na Oslavju, bruhalo ogenj in žveplo, zrušila vsako hišo, vsako ped zemlje preobrnila, vsa naselja je zravnala z zemljo. Lepi Števerjan je ležal v razvalinah, značilni zvonik z rdečo čebulno konico strl, ljudstvo v begunstvu. Komaj pa je utihnil bojni grom, se je spet dvignila ponosna vas, vinogradi so zadehteli v novi rasti.

V Števerjanu so leta 1920. sklicevali kmetška zborovanja, slovenski voditelji, eni in drugi, so budili briške kolone k vzajemnosti in samopomoči, prevladovala je že socialistična smer. Iz vseh Brd so se organizirani koloni zgrinjali pred števerjanskim gradom in kakor kmetška vojska zahtevali staro pravdo.

Med partizansko borbo je bil Števerjan prvi močni branik, predstraža pri vходу v Brda. Že 21. septembra 1943 so šli Nemci nadenj z avioni in ga bombardirali, takrat so razrušili grad in močno poškodovali cerkev, tedaj so to neukrotljivo vas stalno opazovali, vendar njih pogoste čistke niso

imele uspeha. V juliju 1944. pa je tudi Števerjan moral dati svoj krvni davek. Nemci so zajeli pet mladincev-aktivistov in jih takoj obsodili. Nemške krogle so pokosile pet mladih življenj, ki so hotela vzcveteti in rasti na svobodni zemlji. (Med temi tudi Simčiča iz Dobrovega).

Števerjancev bo vseh okrog tisoč ali več prebivalcev (brez Pevme in Oslavja) v svoji občini. Ni jih zajela agrarna reforma kakor njih rojake-sosede. Še so ostali fevdalni baroni in še so ostanki slovenskega kolonstva kakor nikjer več na Slovenskem.

V Števerjanu pod vejo v »Dvoru« ali »Pod borik« vedrino izletniki, uradniki, trgovci, delavci, kmetje, domačini, svojaki, koloni, v briški kaplji vtapljamo mešana čustva, v nas se preteklost bori s sedanostjo, toda kaj bi modrovali — zalijemo, zapojemo!

ŠT. MAVER

Nadležni obroč v polkrogu Brd od Idrije do Soče se zaključuje pri Št. Mavru. Začasna meja se je izpod Cerovega po jarku prikradla na Sovenco za Števerjanom (na križišču Števerjan-Kojsko-Cerovo), se potuhnila k potoku Pevmici in se zagostila na Sabotinu, tu pri Št. Mavru je dosegla višek svoje absurdnosti, v tem ozkem pasu med Sabotinom in Pevmico je zabila klin, je iznašla umetno zagozdo, značilni zapah naravnega prehoda med Brdi in Novo Gorico, tu je meja zadrnila Brda.

Ta trikot, ki ima okrog 200 ha površine in kjer prebiva 210 briških ljudi v 50 hišicah, pretrga Bricem najnaravnejšo, najkrajšo in najprikladnejšo vez med Brdi in njihovim središčem. Povsem prirodno je torej, da smatra ljudstvo Brd ta prehod za nujno življenjsko vprašanje, ko za Italijo nima nobene praktične vrednosti, in da z upravičeno užaljenostjo in z vso resnostjo zahteva popravek tečasne črte.

Solkani in Št. Maver sta si bila od vseh časov dobra soseda, vezal ju je brod na Soči. Ali naj bi ju povezal novi most in tako odprl Bricem, čakajočim pred vrati, ravno pot v njihovo središče?

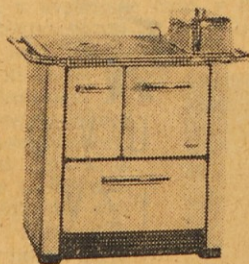
Brici se gledajo z enega na drugi breg, vmes je potoček, a vmes je tista časna meja, stokrat prekleta, kako blizu so si in kako daleč? Na tem bregu je mati, na drugem poročena hči, tu je ženin, tam nevesta, tu sestra, tam brat. Mahajo z rokami, kličejo se in pozdravljajo, odmev sega čez in spaja sorodna srca. Odjek števerjanskih zvonov na vzhodu, medanskih na zahodu, drhti, brni, se strne v radijskih valovih muzikaličnih Bricev. Kdaj bodo spet eno?

Buffet „Dri Žarkotu“

TRST - ULICA GHEGA 3

toči pristna istrska in briška vina!

Domača kuhinja - sveže ribe!

VELIKA IZBIRA VSEH KUHALNIKOV IN
ŠTEDILNIKOV NA PLIN, TEROČI PLIN,
ELEKTRIKO, LES IN PREMOG NAJBOLJŠIH
ZNAMK. ELEKTRIČNI HLADILNIKI IN HLA-
DILNIKI NA LFD - NAJLEPŠI DARILNI
PREDMETI, SERVISI IZ PORCELANA, UMET-
NIŠKE KERAMIKE, STERLA IN KRISTALI

PRI TVRDKI

Kerže

TRST - Trg sv. Ivana 1

(PIAZZA S. GIOVANNI) - TELEFON 50-19

PRVOVRSTNO POSREBRENI PRIBOR IN
PRIBOR IZ NERJAVEČEGA JEKLA. VSE ZA
GOSTILNE, BARE, DOM IN KUHINJO

*Pohištvo po najnižjih cenah Trsta in okolice
dobite v trgovini*

Lorenzi Viktor

*Trst, Drevored XX Settembre 53 ali pa
v delavnici Ul. Zovenzoni 6 / Tel. 94-366*

Velika izbira spalnic, sprejemnic in kuhinj

KLJUČAVNIČARSKA

IN

BATIČ FRANC

MEHANIČNA DELAVNICA

Trst
Ulica Crispi št.15
Telefon 95-214

Ivan Ribarič

U V O Z

I Z V O Z

URADI: ULICA CRISPI - TELEFON 83-502
SKLADIŠČE: Ul. delle Milizie 17-18 - Telefon 96-510

ZALOGA
TRDEGA
LESA IN
GORIVA

NAJBOLJŠE

LIKERJE,

ŽGANJE

IN SIRUPE

DOBITE

PRI STARI

TVRDKI

Jakob Perhauc

Trst, Ulica Xydias št. 6
Telefon 96-332

SPECIALITETE

KREMA

MARŠALA

JAJČNI

KONJAK

IN

TROPINOVEC

PODGORA IN NJENA INDUSTRIJA

ZAGORJAN

Od Grojne, koder pelje od soškega mostu najkrajša cesta v Steverjan, pa do železniške proge, ki veže Gorico z Vidmom, sega staro slovensko naselje Podgora. Stisnjena je med Sočo in goro Kalvarijo, katera ima žalosten sloves zaradi krvavih bitk, ki so se v prvi svetovni vojni odigravale na njenih pobočjih. Taka lega pod goro je narekovala tudi ime kraja, ki so ga dali naši predniki Podgori, kakor tudi Gorici.

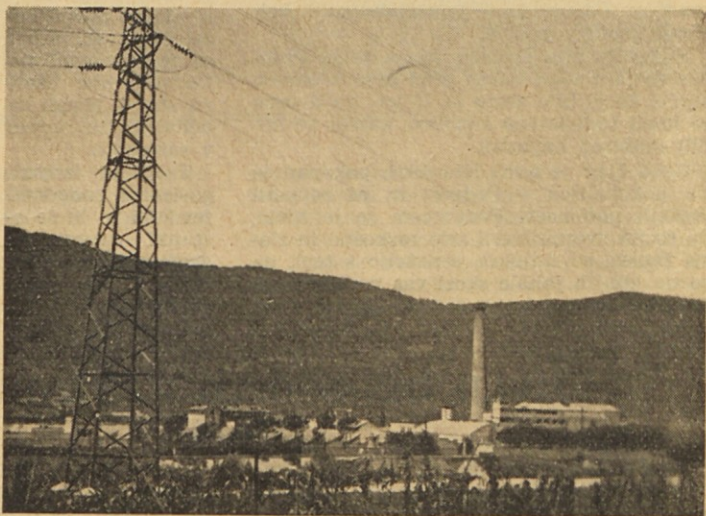
Podgora, ki skupaj s Stražicami na drugem bregu Soče tvori industrijski del Gorice, ima že staro industrijsko tradicijo, ki sega v avstrijske čase, v dobo pred prvo svetovno vojno in še dalje nazaj. Današnja tekstilna tovarna, ki je do začetka lanskega leta zaposlila okrog 3.000 nameščenecv, povečini delavk iz Podgore in bližnjih slovenskih ter zlasti iz furlanskih krajev, pa je zaradi tekstilne krize (vsaj tako pravijo) znižala pozneje to število na okrog 2.500, je tisto središče, okrog katerega se vrtil pretežni del gospodarskega življenja Podgore.

Ustanovljena je bila v prejšnjem stoletju in je prvotno delovala v Stražicah, na drugem bregu Soče. Takrat je bil njen gospodar Ritter von Zaccony, pozneje pa je tovarna prešla v roke tržaških industrijcev, bratov Brunner, ki so imeli podobne tovarne tudi v Trzinu in v Ajdovščini. Ta prvotna tovarna je bila manjšega obsega, imela je predilnico za bombaž in tkalnico belega platna.

Kakšni so bili takrat delovni pogoji po tovarnah nam pove dejstvo, da so morale delavke delati po 12 ur dnevno za povprečno plačo 70 vinarjev. Za primer naj navedemo, da je stal takrat kilogram belega kruha 24 vinarjev, liter mleka 16, kg mesa 120 in liter vina 32 vinarjev.

Druga tovarna v Podgori je bila papirnica in tvornica celuloze, katere lastnik je bila avstrijska družina Leycam-Josephstal. Kadar so tovarno ustanovili in kupili zemljišče od Podgorcev, so jim obljubili, da bodo zaposlili v tvornici v prvi vrsti domačine. Kmalu pa so v njej prevladovali Furlani, ki niso imeli niti potrebe delati v tovarni, saj imajo dovolj dobrega in lepega polja. Tako so se polagoma začeli naseljevati v naši vasi Furlani in Italijani.

Tudi v tej tvornici so vladali precej patriarhalni odnosi med delavstvom in tovarniškim ravnanjem, katerega samovolji je bilo delavstvo prepuščeno brez kakršnekoli sindikalne zaščite. Les za celulo-

»Tržaška predilnica« v Podgori

zo je dobivala tvornica iz Trnovskega gozda, s Kranjskega, pa tudi iz Koroške.

Med prvo svetovno vojno je bila ta tovarna popolnoma razrušena in na njenem mestu so postavili sedanjo tekstilno tovarno, ki se je preselila iz Stražic. Sedaj je njen glavni delničar družina Toniella, ki si je v zadnjem času postavila večje tekstilne tovarne v Braziliji, kjer se zaradi večjega izkoriščanja delavstva, bolje zasluži. To je pa tudi razlog, zakaj nočejo več posvetiti toliko pažnje naši predilnici in pod pretvezo krize v prodaji, odpuščajo zlasti slovenske delavke.

IZ ZGODOVINE PODGORSKIH FEVDALCEV

ZAGORJAN

Pred prvo svetovno vojno, ko je v Podgori prevladoval še kmečki življenjski slog, se je vse vaško življenje vrtilo okrog avstrijskih fevdalcev, grofov Attems, ki so imeli svoj dvorec na spodnjem koncu vasi. Njegovi ostanki so vidni še danes, in tudi precej znamenarjen vrt kaže sledove nekdanjega aristokratskega življenja.

V začetku našega stoletja sta živela v Podgori brata Wolfgang in Ziga Attems. Ta slednji je živel v dvorcu in je bil lastnik skoro vse Podgore. Starejši Podgorci se še spominjajo njegove poroke z Elviro, hčerjo nekega kovača Michelusa iz Gorice. Ko je grof umrl, je Elvira podedovala za njim vse premoženje. Takrat so krožile med ljudmi govorice o dveh oporokah: o prvi in o drugi, ki so jo menda vsilili bolnemu grofu v podpis.

Elvira je bila grofova tretja žena. Poročila se je z njim nekaj pred prvo svetovno vojno, ko je bilo grofu že 73 let. Na dvorcu so imeli tudi lastno kapelico, kamor so hodili maševat kapucini.

Grof Ziga je umrl leta 1909, pokopan je na pokopališču v Podgori in ni zapustil moških potomcev. Podgorcem se je zdelo, da so na dvorcu živeli zelo razkošno in zlasti ženske so vzbujale senzacijo s tem, da so na konjih jahale skozi vas na izprehod. Posestvo so obdelovali domači kmetje, ki so

prvotno plačevali desetino, pozneje pa so na posredovanje zadnje žene Elvire, ki je bila bolj praktična, sklepali s kmeti najemniške ali zakupne pogodbe, v katerih so se ti obvezali, da bodo plačevali določen letni znesek v denarju ali v blagu.

Drugi brat Wolfgang Attems, ki je imel svojo hišo tam, kjer je danes italijanski otroški vrtec Lege Nazionale, je že zgodaj popolnoma obubožal. Med ljudmi je šel glas, da ni bil popolnoma pri čisti pameti. Poročil pa se je s Slovenko, tovarniško delavko Matildo Okroglič, ki je bila narodno zavedna in dobra žena. Ob neki slovesnosti je kupila veliko slovensko zastavo, da so jo lahko razobesili v Gorici. Grof Wolfgang je imel z njo več otrok. Eden izmed njih, Karlo, je postal deželni glavar, drugi se je ustanovil na Dunaju, dve hčeri pa sta se izučili za učiteljici in stopili v samostan.

Tako so izumrli poslednji podgorski fevdalci in le še ostanki dvorca in grofovski vrt so sledovi, ki so ostali za njimi.

ŽIVLJENJE IN DELO V ŠTANDREŽU

SNEŽNIŠKI

Kadar nanese pogovor o tem, kako so prve dni po povratku Italije v Gorico v septembru leta 1947. šovinistične in fašistične tolpe pretepele napredne Slovence, jih metale na cesto in plenile njihovo imovino, tedaj se Štandrežci vselej ponosno pohvalijo: »K nam pa se niso upali priti!«.

Res je. Trdna odločnost in enotnost vseh prebivalcev te največje in najnaprednejše slovenske vasi v Italiji je odsvetovala šovinistom to pustolovščino, ki bi jim prav gotovo slabo uspela. Pa ne samo takrat, ampak tudi vsa poznejša leta so bili Štandrežci vsem drugim za vzgled.

Dramatska družina prosvetnega društva »Oton Zupančič« je pripravila nekaj predstav, ki bi delale čast tudi mnogo močnejšim skupinam in v boljših razmerah. Vsem goriškim Slovencem so gotovo še v spominu

predstave kot »Miklova Zala«, »Veronika Deseniška«, »Rokovnjači«, da navedemo samo nekatere glavne.

Nič čudnega torej, če je bil tistim, ki jim je glavni cilj vse politike na Goriškem raznarodovanje Slovencev, Štandrež vedno trn v peti. Nekdaj premožno samostojno slovensko občino (Štandrež sam šteje nad 2.000 prebivalcev) so še fašisti priključili goriški mestni občini, ki je poleg drugega dobila s Štandrežem tudi obsežna občinska zemljišča. Naj od teh omenimo samo obsežne Rojce med Gorico in Štandrežem, kjer so del zemljišča porabili za stavbišče za gradnjo begunske vasi za istrske esule, ki naj pomagajo spremeniti etnični značaj tega predela. Sedaj šteje ta nova vas vključno s stanovalci INA-hiš že okrog 200 ali več družin in kmalu bodo začeli trditi,

Igralci iz Štandreža ob uprizoritvi »Rokovnjačev«

da so se slovenski Štandrežci vrinili med domorodne Italijane in Furlane, po znani logiki, ki postavlja zgodovinska dejstva na glavo.

Vsekakor pa skrbijo mestne in pokrajinske oblasti vse drugače za esule kot pa za domačine. Cesto so popravili in uredili drevored od mesta samo do tega naselja, dočim dalje že več let čaka, da bodo popravili asfalt, ki so ga razbili, ko so napeljevali vodovodne cevi. Esulom so zgradili tudi lepo osnovno šolo in tudi srednješolski internat imajo tam.

Štandrežci živijo predvsem od pridelovanja in prodaje zelenjave in zato šaljivci imenujejo Štandrež tudi »Vrztendorf« ali po naše »Ohrovtova vas«. Zelenjavo izvažajo največ v Trst, saj je v vasi kakšnih deset prevoznikov s kamioni. Vendar pa se vedno bolj čuti konkurenca Furlanov. V vasi je tudi okrog 250 glav goveje živine. Zlasti so morali misliti na živinorejo potem, ko iz mesta zaradi motorizacije niso mogli več dobiti dovolj konjskega gnoja za svoje njive. Tudi sedaj ne zadostuje domači gnoj in podjetni vaščani si pomagajo na razne načine. V zadnjih letih so po svojem »Društvu direktnih obdelovalcev zemlje« vzeli v zakup mestno smetišče, ki jim dobro služi v ta namen. To društvo pa jim pomaga tudi pri nabavi semena, poljedelskih strojev in drugih potrebščin. Sploh se domačini v vedno večji meri

oprijemajo umnega kmetijstva in imajo že sedaj v vasi več traktorjev.

Poleg tega imajo seveda v Štandrežu tudi svojo zavarovalnico za živino, podružnico Goriške nabavno-prodajne zadruge, ki se je pridno poslužujejo in tam ima svoj sedež tudi športna organizacija »Inter-Gok«, h kateri spada nogometna četa Juventus, ki uspešno tekmuje v deželnem prvenstvu.

Poleg drugih rekordov ima Štandrež tudi največje število dvolastnikov. V Jugoslaviji imajo namreč precej zemljišča, kjer pridelujejo zlasti deteljo in pšenico. Tam imajo tudi nekaj gozda na Stari gori, ki jim zelo prav pride. Do gozda so prišli še v dobi avstrijske cesarice Marije Terezije, ki jim ga je menda dala v užitek v zahvalo za to, ker so pomagali pogasiti požar v državnem gozdu na Panovcu. Nedolgo tega je bilo osnovano tudi »Društo dvolastnikov«, ki urejuje njihove odnose z oblastmi na tej in na oni strani meje.

Življenje v Štandrežu vsekakor ni lahko. Ljudje so mali posestniki, ki imajo od pet do šest njiv zemlje. Pridelek s teh njiv je njihov glavni dohodek, ki pa ima največkrat prenizko ceno, zlasti če jo primerjamo s cenami tistih potrebščin, ki jih morajo vaščani kupiti za svojo rabo. Toda silna življenjska energija, ki tiči v teh naših ljudeh, jim pomaga, da premagajo tudi najhujše težave in vztrajajo na svoji zemlji.

SOVODNJE IN SOVODENJCI

VAŠČAN

Po drugi svetovni vojni so obnovili našo občino, kot je obstajala nekaj časa pred in tudi nekaj let po prvi svetovni vojni. V območje naše občine spadajo vasi Peč, Rupa, Gabrje, Rubije in Vrh, ki štejejo skupaj nekaj nad 2.100 prebivalcev. Občina je torej precej razsežna in zato mora vzdrževati mnogo cest.

Vse prebivalstvo sovodenske občine je izključno slovensko in taka so tudi imena vasi in zemljišč. Sovodnje so se nekdaž imenovala Sovodje, ker se tu v bližini ste-kata Soča in Vipava. Prav tako so sloven-ska tudi imena naših zemljišč, s katerimi so še danes registrirana v starih katastr-skih knjigah. Tako najdemo v teh knjigah imena Njifca, Rojce, Ograda, V špici, Veli-ke Roje, Štukove Roje, Grobelce itd.

Tudi gornji del Sovodenj, ki mu pravi-mo Škrlje, je dobil svoje ime po škrljicah, ki še danes gnezdiijo v teh krajih. Podobno je tudi z drugimi vasm. Peč je dobila ime po pečini, na kateri je sezidana, Ga-brje po bližnjem gabrovem gozdu, Vrh pa se imenuje tako zato, ker je na vrhu hri-ba. Dalje na Tržaški cesti imamo potem Dol, ker je v nižini, in Jamlje, ker je vas v globeli kot v jami. Slovenski sta tudi imeni vasi Poljane in Doberdob.

Še mnogo takšnih imen bi lahko našte-li, čeprav so nekatera danes že popačena. Ta imena bi morala upoštevati razmejitvena komisija, ko je ugotavljala etnično mejo in bi v njih našla dovolj dokazov o sloven-skem značaju te zemlje in ljudstva, ki na njej prebiva.

Občina ima več gospodarskih in prosvet-nih organizacij, kot n. pr. hranilnico in po-sojilnico, konzumno zadrugo, zavarovalni-co goveje živine, prosvetno društvo in pev-ski zbor. Ustanovili smo tudi kmečko zdru-ženje in zadnji čas še zvezo dvolastnikov.

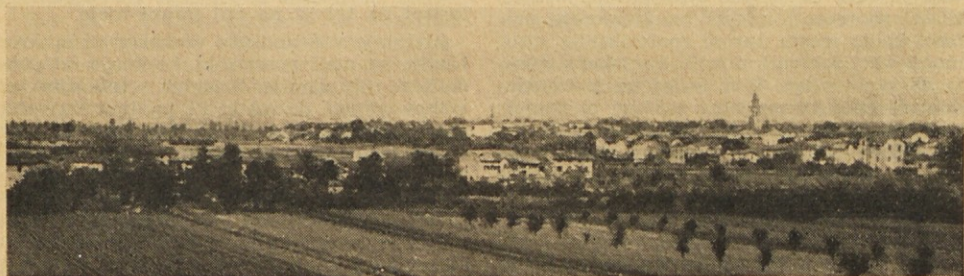
Kakor drugod so tudi pri nas začeli de-lati poizkuse z raznarodovanjem, toda na-

ši ljudje se dobro zavedajo svoje narodno-sti in vedo, da maček ne more lajati kot pes, krava ne rezgetati, konj pa ne muka-ti in tudi lipa ne more postati hrast.

Pod Avstrijo so se v naši občini volili občinski svetovalci za dobo treh let. Pro-paganda se je takrat vršila po gostilnah, kjer so večkrat kričali in se zmerjali razni kandidati med seboj, da je nazadnje ime-la še sodnija z njimi opravlja.

Za primero, kako je bilo pod Avstrijo, naj navedemo samo en dogodek. Šlo je za cerkovenikovo plačo. Ta je pobiral od vsake družine po eno krono letno za svojo nagra-do. Klerikalni svetovalci v občinskem sve-tu so predlagali, naj bi se cerkovenikova pla-ča plačevala pri davkih, liberalna večina pa je bila proti temu predlogu, in cerkov-nik je moral še naprej pobirati po eno kro-no od vsake družine. Seveda pa od takrat klerikalci niso hoteli več plačevati, ker so vztrajali pri svoji zahtevi, da se plačuje cerkovenik iz davkov. Liberalci so vložili tožbo proti tistim, ki niso hoteli plačati. Sodnija jih je obsodila, da morajo v dolo-čenem roku plačati cerkoveniku honorar in ko tega niso storili, je prišel v Sovodnje sodni eksekutor in zarubil kotle pri vseh tistih, ki niso plačali omenjenega prispev-ka. Vse kotle so pripeljali na županstvo, kjer so jih potem prodali na javni dražbi. Seveda so lastniki gledali, da so kupili vsak svoj kotel in ga samozavestno zopet odnesli domov, da jim je gospodinja lahko skuhala še isti večer vsakdanjo polento v njem.

Kaj podobnega se sedaj prav gotovo več ne zgodi v Sovodnjah. Tudi z našimi fanti in dekleti se je v zadnjih petdesetih letih marsikaj spremenilo. Včasih so morali biti fantje, ki so hoteli pri dekletih kaj velja-ti, pretepači. Danes se fantje rajši zabava-jo v veseli družbi, s prosvetnim in šport-nim delom.

ZADRUŽNIŠTVO NA GORIŠKEM

B & M

V letih pred prvo svetovno vojno so se slovenske gospodarske organizacije, ki so ščitile našega človeka pred tujimi izkoriščevalci in oderuhi, precej razmahnile in okrepile. Med temi je bila morda na prvem mestu Zadruga zveza v Gorici.

Ta ustanova je bila tako vzorno urejena, da so v prvih letih po vojni prišli mnogi italijanski zadrugniki na njen sedež pročitati zadrugo organizacijo in so bili naravnost vžhičeni nad tem, kako je bilo organizirano slovensko zadrugništvo.

Ker pa je bila kot trdna slovenska gospodarska organizacija ta ustanova fašizmu v napotje, so ji januarja 1928 naprtili fašističnega komisarja, ki jo je že v nekaj letih upropastil.

Po končani drugi svetovni vojni se je med goriškimi Slovenci ponovno vzbudila zadruga zavest in skupina starih zadrugnikov je sklenila, da prične z obnovo nekdanjega cvetočega goriškega zadrugništva, ki ga je fašizem popolnoma uničil. Skupina teh starih in nekaj mlajših zadrugnikov je dne 2. februarja 1946 imenovala pripravljalni odbor.

Ta odbor je imel namen ustanoviti nabavno in prodajno zadrugo s sedežem v Gorici, ki naj bi oskrbovala okoliške kmetje z vsemi kmečkimi potrebščinami.

Po več sestankih pripravljalnega odbora je bil dne 23. marca 1946 v Gorici ustanovljen občni zbor, na katerem je bila končno ustanovljena Goriška nabavno-prodajna zadruga z o. j., ki je že v začetku štela 420 članov. Zadruga je imela sedež v Gorici in je takoj začela poslovati. V Vrtojbi je odprla prvo poslovalnico, ki je bila zelo aktivna, v Podgori pa zadrugno gostilno.

Ker se je bližal 15. september 1947 in z njim nova državna razmejitev, je Zadruga, sporazumno z mirensko zadrugo, prevzela njene poslovalnice in Sovodnjah, Gabrjeh in Vrhu, ki so ostale pod Italijo, ter prenesla svojo obrtnico iz Vrtojbe v Gorico, ker je pred razmejitvijo spadala Vrtojba pod goriško občino.

Novembra meseca 1947 je Zadruga odprla poslovalnico v Gorici in prevzela trgovino Nanut v Štandrežu. Imela je torej tedaj pet podružnic in gostilno v Podgori. Prenosu obrtnice iz Vrtojbe se je pa goriška občina na trmast način uprla, nakar je maja meseca 1948 sledil upravni pregled davčne policije, ki je, sklicujoč se na neveljavnost obrtnice zaradi odklonitve goriškega županstva, odredila sodnijsko zaplenbo

skladišča in pripor predstnika, češ da je bilo poslovanje Zadruga nezakonito.

Tedaj so se pričeli hudi dnevi preizkušnje za Zadrugo in le vztrajna borba odbora je rešila to zamotano zadevo, ki je imela edini cilj, uničiti edino slovensko gospodarsko ustanovo na Goriškem. Zadruga je vložila pritožbo proti samovoljni odločitvi goriške občine in vsa zadeva je romala na najvišje sodišče v Rim. Po dveh letih truda in prizadevanja odbora in takratnega tajnika je sodišče v Rimu končno izreklo razsodbo, a ni maralo užaliti goriške občine, ki se je komaj vrnila v »objem matere domovine« in je dalo prav obema strankama, ki sta morali kriti vsaka svoje stroške.

Vsled tega je bila Zadruga gmotno resno prizadeta, ker so bili stroški izredno visoki, vendar je bil zanjo tudi to velik uspeh, ker je bila s tako razsodbo pravno priznana in potrjena. V tej hudi ekonomski stiski je pa priskočilo Zadrugi na pomoč nekaj zavednih članov, da si je lahko opomogla in se postavila na trdno podlago. Ohranila je vse svoje poslovalnice in od leta do leta se večja njen promet kljub neugodnim časom za zadrugništvo, ki ne uživa nobene državne podpore.

S tem je bila postavljena osnova naši zadrugni organizaciji. Vsekakor le osnova in ne več: žal da med širšimi sloji našega ljudstva zadruga misel še ni pognala dovolj globokih korenin. Zadrugni čut mora v vso mogočo širino, do vseh naših ljudi, postati mora vse bolj živ, jasn in zavesten, da pomeni zadrugništvo vzajemno pomoč in sodelovanje malih ljudi, tam, kjer slabotne sile poedinca ne morejo tekMOVATI.

Zastarelo kletarstvo in deloma način obdelovanja vinogradov briških kmetov ne more konkurirati s furlanskimi vinogradniki. Naš pridelek je dražji. Nujno potrebna je vzorna zadruga klet z vsemi modernimi napravami. Tega se zavedajo vsi briški kmetje, in so že tudi pogosto pretresali potrebo ustanovitve vinarske in sadjarske zadruga na Oslavju in v Števerjanu.

Ni še dovolj dozorelo prepričanje med našimi ljudmi, da je ravno zadrugništvo v kritičnih časih rešilo naše gospodarstvo, in da je torej nujno, da se ga moramo okleniti, če bomo hoteli prebroditi bodoče krize in težave. In zdravo in trdno gospodarstvo je osnova in prvi pogoj za življenje naše narodne manjšine na Goriškem.

NEKAJ DEJSTEV

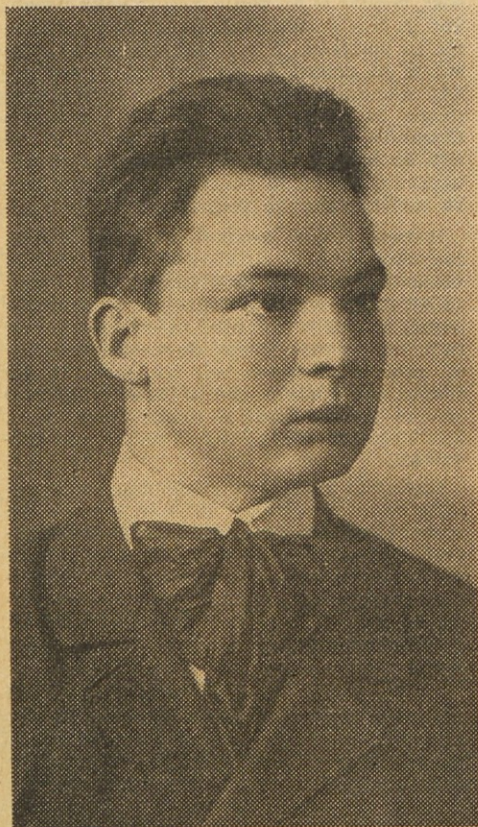
JOŽE PAHOR

V našem tisku se ponavlja trditev, da je imel ves odpor proti italijanskemu imperializmu v Slovenskem Primorju med prvo in drugo svetovno vojno zgolj narodni značaj. To ne drži. V zgodovini delavskega gibanja med Slovenci je igral Trst važno vlogo, tržaški proletarij pa je bil vedno dosledno razreden, čeprav so se mu na nesrečo narinjali voditelji, ki so služili italijanskemu nacionalizmu in izdajali marksizem. Dokazov o tem zlem vplivu bi lahko navajali v vsakem razdobju. Socialistični zastopniki so že pred prvo svetovno vojno v tržaškem mestnem svetu glasovali za podporo »Legi Nazionale«, ki v Trstu ni imela drugačne naloge kakor to, da je poitalijančevala slovenske otroke. Znano je tudi, da je vodstvo socialistične stranke v

Trstu že takoj v novembru 1918. prijavilo pristop k socialistični stranki v Rimu kot dokaz, da smatra priklopitev Trsta in italijanskih krajev bivše Avstrije k Italiji kot dokončno dejstvo. Šele ko je v januarju 1921. prišlo v Livorno do razcepitve socialistične stranke in je bila ustanovljena komunistična (KPI), so se stvari nekoliko razčistile, saj se je tržaški proletarij po ogromni večini takoj opredelil komunistično.

Delavsko gibanje med tržaškimi Slovenci je bilo že tako razvito, da je segalo daleč v tržaško zaledje in je vedno bolj zajemalo tudi kmečke množice. Pod revolucionarnim vplivom vojne je naglo kilo seme, ki so že trideset let sejali prvi borilci socialistične misli. Množična kulturna organizacija »Ljudski oder« je postala vidni izraz naglega prodiranja razredne miselnosti med slovenskim ljudstvom, delavski list »Delo« je čistil pojme, ki jih je bila sprožila ruska revolucija, ter je prinašal jasnost v zmedo revolucionarnih dogodkov. Tržaška mladina se je še najprej prebila do marksističnega presojanja v velikem zgodovinskem prelomu: v njenih vrstah je stal tedaj načelni, žal prezgodaj umrli Jože Pertot, urednik »Dela« in organizator komunistične mladine.

Sredi največjega fašističnega terorja so v letu 1921. nastajale v Slovenskem Primorju prve celice komunistične stranke. V resnici so dobila sedaj zunanjo obliko številna komunistična jedra, ki so obstajala med slovenskimi kmeti in delavci že leta. Najuglednejši organizator komunistične stranke v Slovenskem Primorju in v Trstu je bil Ivan Regent. Močne postojanke komunistov so rasle celo po čisto kmečkih vaseh, kakor na pr. v Lokvi na Krasu, v Vremah, v Gorjanskem, Komnu in drugod. Borba se je tedaj vodila na nož, saj so fašistične škvadre vdirale v vasi in strahovale ljudi s požigi in poboji. Spričo takega stanja, ko ni več veljal noben zakon, so morali ljudje sami misliti na obrambo golega življenja. Spominjam se, kako je komunistična organizacija v Sežani pretresala, kaj bi bilo treba narediti, če bi pridrle v vas oborožene tolpe fašističnih zločincev. Sklep je bil preprost: nekateri člani so dobili nalog, naj pripravijo puške, ki so bile zakopane v hribu nad vasjo. Hranili so jih še od konca vojne, ki je bila izučila ljudi, kako jih je treba rabiti. Zdaj so bili pripravljeni.

Jože Pertot, urednik »Dela«

Delež komunistov v boju s fašizmom dokazuje še posebno število glasov, ki sta jih dosegli v Slovenskem Primorju komunistična in socialistična lista pri državnozborskih volitvah leta 1921. Naj govorijo številke iz nekaterih krajev v bližini Trsta in Gorice:

	kun. lista	narodna l.
Lokev	199	95
Sežana	121	181
Košana	125	210
Nabrežina	140	150
Komen	163	285
Opatje selo	121	159
Renče	173	342
Sovodnje	152	137
Števerjan	221	198
Vrtojba	124	352

Celo v gorah, kjer je imel klerikalizem močne korenine, vidimo na Bovškem presenetljive številke: Bovec sam komunističnih glasov 157, narodnih 184, Čezsoča k. gl. 74, n. 64, Log k. gl. 54, n. 72, medtem ko kaže Tolmin 27 komunističnih glasov, narodnih pa 515.

Splošni izid v Slovenskem Primorju kaže 12.395 komunističnih in socialističnih ter 29.665 narodnih glasov; v odstotkih: 29,4% proti 70,6%. Skoraj tretjina glasov za levičarske kandidate pomenja resno, odločno borbo proti fašizmu, ki je videl v komunistih svoje najhujše sovražnike, ter je najprej in najbesneje navalil nanje. In žrtve komunistov so odgovarjale sili navala.

TOSKANSKIM VOLKOVOM: TU JE SLOVENSKA ZEMLJA

ŠTIVANEC

Prav pod zahodnim robom Bratinišča, obalne skalnate kraške planotice, obrasle z brinjem, hrastičjem, gabrovjem, robido — pod zadnjimi obmorskimi obronki Grmade, privre na dan mogočna kraška reka, Timav. Izpod mračne skale se požene sproščena v silnem vrtincu navzgor v svetlobo. V drzni brzici med krivenčastimi vrbami se spušča v planjavo v gaju topolov pri stari štivanski cerkvi. Zablšči v mogočnih zavojih po ravnici, zibajoče se v močvirnem bičevju, umirjena na obzorju v gladini morja.

V tem večno lepem koticu, kjer je priroda zgostila v biser vse svoje zemске lepote prvine: goro, morje, ravnino, reko, polje in skalo — je prastaro slovensko naselje Štivan. Ni le naselje, slovenska trdnjava, ključna postojanka ob morju je, vklepenjena med morje, med nešteti izvirji slovenske reke ter jugozahodne obronke Grmade.

Timav... skrivnostni zvok predzgodovinske davnine, znak kulturne delavnosti kraških Kelto v barbarstva Rimljanov, ki so jih iztrebljali kot nečeden mrčes, ko so jih oropali svobode, obdelane zemlje ter ime na in češčenja božanstva reke ob njenem izviru.

Rimski konzul in zgodovinar Caius Sernpronius Tuditanus je pregal keltske svečnike, žrtvoval vojni plen Timavu, obnovil njegovo češčenje ter ga zaupal zboru rimskih duhovnov; na ta način je bilo staro kriško bogočastje uradno romanizirano, nacionalizirano, — elegantno piše o tem ropu tržaški zgodovinar, vseučiliški prof. Sticotti.

Prav tako kot to delajo njih samozvani potomci, sedanji italijanski osvajalci, ki preganjajo slovenske Kraševce s te zemlje. Naš bratski pozdrav tem davnim sotrpnom, edinim staroselskim prebivalcem, ki so pred Slovenci to zemljo obdelovali in jo oplemenitili s svojo kulturo. Takratni in sedanji vojni osvajači: Rimljani, Huni, Avari, vsa vihra preseljevanja germanskih plemen, turško in nemško gospostvo je izginilo brez sledu v preteklost.

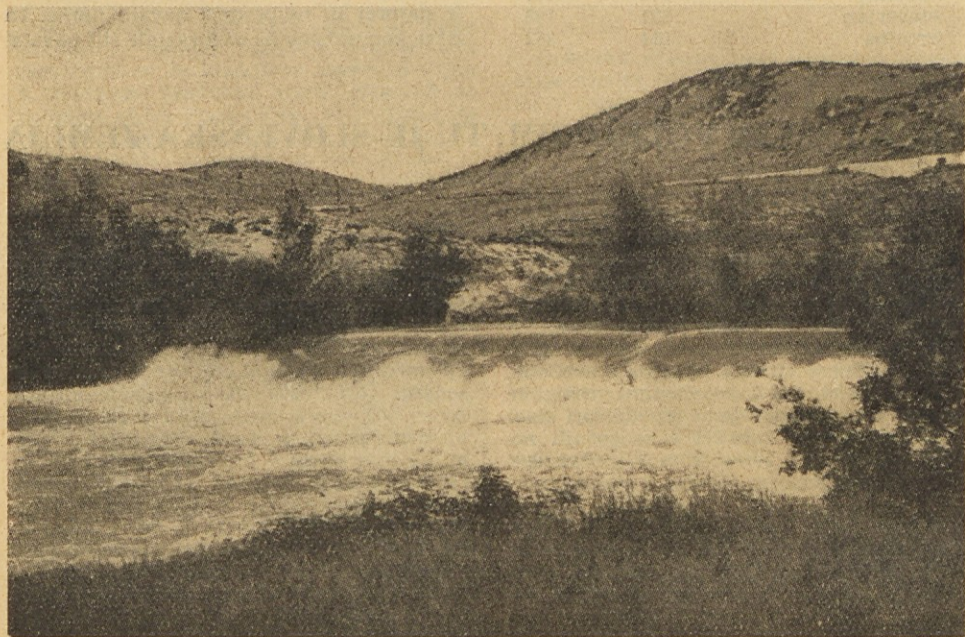
Mejo tržaški državi so postavili nanj zadnje čase, vendar ni tu zahodna meja Slovincem. Kajti Timav je čisto naša, samo slovenska reka s svojimi izviri gori pod Snežnikom, na Pivki, izpod Vremščiće. Kot Reka izginja v strahotna brezna Škocijana, in po skrivnostnih podzemnih poteh dobiva hrano iz komenskega in nabrežinskega Krasa v svoje podtalne dvorane, dokler ne privre na dan iz 18 velikih in nešteti malih izvirnov kot Timav, ali kot štivanski Potok, kot: Potok na Jaknah, Srednji Potok, Potok pri cerkvi, ali pod Skalini, kot Sardočevi izviri Lokavca, do najzahodnejšega izvira Moščenic, 2 km od Štivana.

Onstran teh virov tečejo vode nekdanj okrvavljenih poljan okrog Doberdobskega jezera, iz Preložna in iz Sabliškega jezerca, namakajo močvirja Rižere (it. Lisert) zahodno od Štivana, in se tam izlivajo v morje še čisto na slovenskih tleh. Saj so pasli kraški pastirji na Goucu, in še daleč preko njega, preden je nemški baron v sivi davnini postavil na njem svoj grad s slovenskimi žulji, grad, ki so ga redki poznejši prišleki imenovali Rocca di Monfalcone. In še danes imajo naši Kraševci iz

Medje vasi svoje njive tam okrog Hriba sv. Antona do vrat Tržiča, njive in polja, ki naj jim zagotove hrano, ko jim suša na Krasu požge letino. Štivanci pa imajo svoja posestva do Rižere, in v njej do morja, ob Stari cesti do Školjčev, kjer je danes mejni blok, in dalje. Tu leži Pološko, gmajna štivanske cerkve, štivanske Sred-njive, ki se dvigajo v hribček Jelovačno in v Vrh Deračja nad železniško progo. Pod pobočjem Frankišča, ki prehaja na severu na jameljske gmajne in med moščeniško dolinico, ki na severozahodu prehaja v širo-

Frščakom na devinski strani, in od tu v novem zagonu vse više v Goljak, nad njima čez strme samote Gabrnjaka nad Gozdino do Lisičjega vrha. Pod Lisičjim vrhom pa nalet odneha, kakor da se hoče odpočiti v sedelcu Ovcjega žleba, da se požene prav do najvišjega vrha Grmade same, ki jo Medjovci imenujejo tudi Vrh Grižnika. Na njegov v vojni vihri divje razrvani vrh ni stopila oborožena noga napadalca od zahoda v prvem svetovnem požaru.

Sredi te obrambne skupnosti ležita Stivan in Medja vas, 3 km v hrib oddaljena

Potok »Pod skalini« (eden izmed izvirov Timava)

ko doberdobsko zaledje, je gornji blok ob goriški cesti, Vrh Gaug (tu so nekdaj ob-ešali ljudi, ko je bilo tod mesto, od Štivana do Ogleja, pravi pastir, stari Nut Sever iz Medje vasi).

Vse to je zahodna obramba, predstraža slovenskega Timava in Štivana ob morju, ki se opirata na vesoljni Kras doberdobs-kih in jameljskih dolin in gričev od Soče proti vzhodu.

Zadnja, glavna obramba boka in zaledja Štivana pa je mogočna kamnita in gozd-nata gmota Grmade. Kakor v silnem zale-tu širokih črnih valov se dviga od morja do prvih višjih obronkov med Malim in Ve-likim Škrnjakom in Pečino med njima, ter

vas, onstran sedelca Ravne med Hrbcem, Golo ogrado in njenim podaljškom Na vr-hu na zahodu ter Frščakom in Velikim Škrnjakom na vzhodu od Ravne. Sredi kraških samot od Tržiča, Jamelj pa do Bre-stovice in Devina sta Stivan in Medja vas tako tesno povezana kot bi bila eno samo dolgo naselje. V Štivanu je bilo malo dobre zemlje, skoro sam skalovit kras in močvir-je, zato so bile tu nekdaj le zelo redke hi-šice. Medjovski kmetje so tu imeli svoje pašnike, Medjovci so opravljali služnostne posle v samostanu pri cerkvi štivanski. Medjovčan je lastnik peščenega travnika Na Bali, ki ga še stari pomnijo, da je bil peščen otoček blizu obale pod Bratiniščem.

Mežnarjevi v Medji vasi so bili stoletja cerkovniki pri štivanski cerkvi. V Koven-tu (samostanu) ali pri Devinskem gospodu v mlinu pod Bratinišcem ali Na Skalinih so si postavili hišice in pozneje postali svo-bodni. Izkoristili so tu zemljo, kar je le mo-gla dati od sebe. V Dolini pa gori čez Vr-šič, na obeh straneh strme grabe Pri Ja-mah, ki se dviga gor do Ravne in Vrna Gaug so pasli, v Kaludrovci, Sred njiv in v Brajdaš so izkrcili svet za njive in vino-grad, v Oljkah pa za oljčnik. Na Jaknah in V Paludah od cerkve proti morju je bila nekdanja slaba zemlja, močvirna, pozneje pa so jo obdelali in nasadili celo vinograd. Se-veda to le tam, kjer zemlje niso zavzeli Kovent in Žegen okrog cerkve ter že ime-novana mlina, ter Sardočev mlin na Lo-kavcu (tega so podrl, da so zgradili trža-ški vodovod). Dolnji mlini so rabili še več prostora, ker so iztovarjali in nakladali ži-to, moko, riž kar na jadrnice, ki so plule po Timavu do sem in po morju v Trst in dalje. Ali pa so vse prevažali po cesti čez Crniče v Devin. V Rižeri pa so pridelo-vali riž štivanci skupaj z Medjovci, Devin-cani in celo Slivenci.

Živa zgodovina naselja je v teh sloven-skih imenih, kajti ni drugih kot slovenska. Življenje, včasih kruto, diha iz njih, in tr-do delo, ki je preoblikovalo te bregove v skoro poldrugem tisočletju v njive, vino-grade, oljčnike, jih vkovalo v ograde, paš-ne, steze, kolovoze, zgradbe... Prilagodila so se vsaki dolinici, jami, školju, vršičku, zajedla so se vanje, kot v kraško skalo bri-nov grm, borovci, cerovje in gabrovje. Vse pa vklepa pregrinjalo borne, vendar nepre-trgane mreže travnih ruš s pohlevnimi cvetkami bodečega gladeža. Spomladi pa je vse pisano s najnavadnejšim cvetjem od morja sem in gor od severa, pod grmov-jem žare rdeče potonke, iz vseh skal in si-pin pa opojno dehti žilava žoltovina ka-kor vonj tisoč in tisočletnega duhovnega življenja in slovenskega ustvarjanja iz dal-jnih sivih davnin sem.

Ko je po upali poplavi preseljevanja na-rodov slovenski živelj zalil te bregove, je začel tu čisto novo, svoje življenje. V po-znejših stoletjih je prihrumel s severa nemški osvajalec in postavil svoje gospostvo v Devinu in Ogleju. Na temeljih keltskega svetišča so zgradili cerkvico, samostan in končno mogočno baziliko v nemškem-po-donavskem slogu; neštokrat v stoletjih obnovljena še danes stoji. Slovenski — in včasih tudi nemški — romarji so se zate-kali sem po uteho. Na rob dragocenega ro-kopisa, ki ga je baje pisal sam evangelist sv. Marka, a je vsekakor iz dobe 5. do 8. stoletja, so razne roke zapisovale imena

božjepotnikov k svetišču ob skrivnostnem Potoku: Nepokor, Trebenec, Zelebor, Tru-dopolk, Sventipolk, Sebidrag, Sedemir, Pe-rebrad, Pribina, Boleslav, Radoslav, Nena-dej, Kocel, Olomer, Nitrabor, Chotmar, Stregomil, Braslav, Hesla, Milena, Zalislava, Sventizizna, Misislava... Po pisavi spa-dajo ta imena v dobo od 9. do 10. stoletja, večina imen pa je iz druge polovice 9. stoletja in prve polovice desetega. Več kot eno tisočletje nas loči od te dobe, ko so ti pod-pisani naši predniki še govorili isti skupni jezik vseh slovanskih narodov in šele ka-zali prve znake lastnega slovenskega jezika.

V življenju ob Timavu in na Krasu se ni nič spremenilo, če je kasneje od 7 zvez-kov rokopisa nekaj zvezkov odnesel cesar Karl IV. v Prago, oglejski patriarh pa osta-le v svojo zakladnico v Čedadu, kjer so ga v poznejših stoletjih zaplenili Benečani in ga prenesli v Benetke. Kajti beneški naval je v dobi najsilnejšega naleta splahnil pred Goriškimi Brdi, ob Soči, pred skalami Krasa, onstran Timava. Prav tako kot so si njih italijanski nasledniki polomili zobe v skalah Doberdoba, še v predgorju Grma-de komaj pred nekaj desetletji enega sa-mega pokolenja, ki je še v polni moči.

Kakšna je torej vaša italijanska pravica do te, do mozga slovenske zemlje?!

»Pravica« čožotskega ribiča, ki je kradel ribe v vodah devinskih ribarjev.

»Pravica« granate, ki je zahrumela in razrila to zemljo. Lopata štivanskega kme-ta jo je z ljubeznijo zasula, kot da leči ra-no in večna narava našega Krasa jo je prerasla.

»Pravica« diplomatske spletke, ki vas je pripeljala na to zemljo z belimi zastavami in z usti, polnimi lažnih obljub?

»Pravica« do opičjega posnemanja prus-kih metod, ki z njimi skušate preganjati slovenskega Kraševca po svetu, da bi se na njih zemlji razrasla kakšna, s tujim de-narjem zgrajena čožotska ribiška kolonija, kakor na zdravo telo korenina parazitske pijavke. Tako nasilno ravnanje je pognalo v propast nekdanj mogočne narode Špancev, Turkov, Prusov. Ali bo usoda premaganega napadalca boljša?!

»Pravica« v zakotnem uradu v Rimu (R. Società di geografia, ustanovljenem 1. 1915) skovanih italijanskih imen (redkih v resni-ci tako, da jih našteješ na prstih ene ro-ke), da zastrejo kot sleparske potemkinske kulise to našo trdo kraško resnico pred budnimi očmi sveta?

Ali more biti usoda takih vaših »pravica« drugačna kot onih prvih kovinastih volkov, postavljenih tam v Dolini na skalo? Uso-da kamna na cesti, ki ga sunek kolesa vr-že v jarek, kjer negiben obleži...

25-LETNICA MAVHINJSKE GODBE

VIKTOR ŠKOF

Pred 100 leti je živel v Mavhinhjah pri Bortlovih Josip Urdih, stara kraška korenina. Bil je pošten in zelo priljubljen med vaščani. Z vlakom se ni hotel nikoli peljati, ampak je vselej vpregel svojega Miškota in hajd v Trst ali Gorico.

Ančka, njegova žena, mu je dala na svet 5 otrok: Jožefa, Valentina, Andreja, Antona in Tino. Najstarejši je postal uradnik pri namestništvu v Zadru, Valentin je vodil domačo kmetijo, Andrej je vzel »blagonic« v Slivnem, Anton je pristopil k Trobčevim v Slivno, Tina pa se je poročila v Sv. Križ pri Trstu, kjer živi še dandanes.

Kar nas najbolj zanima, je Valentin, ki je skozi 3 leta služil pri ljubljanskem 17. pešpolku. Tam se je seznanil z glasbenikom Schubertom, ki ga je pregovoril, da je stopil k vojaški godbi. S svojim klarinetom je dobro napredoval in se v glasbi precej izuril.

Po končani vojaški službi je prevzel domačo kmetijo. Glasba pa mu je vedno rojila po glavi in ni mu dala miru. Pod organistom »Panetom« je postal Valentin pevovodja cerkvenega petja. Lepo petje in orgle so vabile vaščane v cerkev; pri vsaki slovesnosti je bila cerkev nabito polna.

Pri neki peti maši je organist zaigral: »Pastirci vi, al' ste kaj slišali« v poskočnem tempu valcerja. Da bi ne bil tega nikdar storil! Mašnik Keber, tedanji mavhinski vikar, se je naglo obrnil pri oltarju in zakričal: »V cerkvi ne rabim take muzike; to je za ples ali kak koncert. Poberite se s kora!«

Ni bilo treba dvakrat reči: pevci in organist so zapustili cerkev in drugi del maše je bil brez petja.

Po novem letu 1879 so se pevci odpravili v Gorico in si nakupili glasbila na pihala: godba je bila ustanovljena z 21 člani. Kot kapelnik je bil izbran Valentin Urdih.

A sedaj so se začele težave. Ljudstvo, podpihano od vikarja, je bilo zelo nevoljno in mnogi starši bi bili

gotovo razbili glasbila, ako bi jim bila prišla v roke. Da bi ta obvarovali, so jih skrivali v seno, listje, slamo, kurnik itd.

Vztrajnost in dobra volja premagata vse ovire, tako je bilo tudi z godbo. Še pred pretekom leta se je godba naučila še precej skladb in je javno nastopila pod imenom »Mavhinska veteranska godba«. Spopolnjevala se je z marljivim učenjem, tako da je kmalu zaslovela po vsej goriški deželi. Nastopila je v Tolminu, Vipavi, Gorici (pri otvoritvi železnice 1906) v Trstu in celo na Kranjskem. Od spomladi do jeseni ni bila prosta nobeno nedeljo; večkrat se je godba razdelila na dva dela, da so mogli iti godci istega dne na dva kraja.

Po smrti kapelnika Valentina 1893 je do leta 1918 prevzel vodstvo njegov brat Andrej iz Slivnega, za tem pa Janko Urdih.

Leta 1906. je godba spremenila svoje ime in se je do fašistične dobe imenovala »Sokolska godba«.

Po drugi svetovni vojni je še životarila, ker so ji glasbila zgorela, ko so nacisti in fašisti požgali Mavhinje. Italijanska vlada in ZVU pa nočeta pripoznati vojne škode. Ob svoji 75-letnici nastopa godba v manjšem številu samo pri kakšnem pogrebu.

Da se izvije godba iz tega mrtvila je potrebna sveža pobuda novih sil v novih članih, okrepljenem vodstvu, ki bodo kos novim razmeram.

Mavhinska godba

PROSVETNA TRADICIJA SV. KRIŽA

PRIMOŽ ŠEGINOV

V prve dneve slovenskega narodnega prebujenja segajo začetki kulturnega in prosvetnega delovanja v Križu. Skromen je bil začetek, a zato je bilo prosvetno delovanje zadnja leta pred prvo svetovno vojno v čast vsem vaščanom.

Mogoče je kje zapisano, mogoče tudi ne, vendar pravijo najstarejši vaščani, da je bila prva prosvetna organizacija v Križu godba, ki so jo ustanovili leta 1880. O njej je znal največ povedati 91-letni Ivan Furlan, ki je polnih 52 let s to godbo živel in jo vodil. Godba je vaščanom bila potrebna: zdaj za veselico, tudi za navaden ples, za pogrebe in procesije, pa tudi za koncerte. Učitelj in organist v vasi je bil takrat Franc Pelicon. Njega so bili ustanovitelji določili za bodočega dirigenta. Toda i ustanovitelji i dirigent so bili laiki, na vodstvo godbe na pihala se niso prav nič razumeli. Kaj bi s tem, ko je bilo dobre volje in hotenja nekaj postaviti več kot dovolj. Naročili so instrumente iz Milana (pozneje nove in boljše iz Češke) in začeli. Celo brez not. Rabili so le note za pevske zборе. (Furlan je smehljal: »Godli so že tako, da bi se medved ustrašil«). Se isto leto so imeli svoj prvi koncert na prostoru pred župniščem, ko sta Cesarjeva praznovala srebrno poroko. Za Peliconom je prevzel vodstvo njegov naslednik v šoli, šolski upravitelj Tence.

Medtem je Ivan Furlan dorastel, kazal zanimanje in talent za glasbo. Poslali so ga v Trst, da se nauči »čitati in pisati note« ter vse, kar je potrebno dirigentu dokaj številne godbe. V kratkem času je to šolo opravil in takoj prevzel vodstvo godbe. Podnevi je delal v »javik«, zvečer učil, ponoči pa prepisoval note, komponiral in tudi pesnikoval (svinčnik in papir mu še danes ne dasta miru; napiše karkoli, pravi, da mora; preberejo mu drugi, ker sam ne vidi).

Ugled kriške godbe je zrasel, tako da so jo pričeli vabiti v Trst, Gorico, Postojno, Vipavo, Bistrico in še drugam.

Za delno razbremenitev dirigenta in godbenikov, ki so morali skrbeti tudi za organizacijo, so osnovali leta 1910 »Godbeno društvo Lirak«. Godba je tako dobila svoje ime in precejšnje število rednih ter dopolnih članov.

Dolga leta prve svetovne vojne so se instrumenti prašili na policah. Začelo se je znova po vojni. Spočetka je šlo v redu. Potem fašizem. Ni bilo enkrat, ko so morali pobrati šila in kopita pred fašisti, ki

Dirigent Furlan
(ob sedemdesetletnici kriške godbe)

so jih razgnali kar med koncertom. Da so se obdržali, so morali spremeniti program. Nič več »U boj, u boj«, niti narodnih koračnic in pesmi, ne slovanske glasbe. Samo za ples, procesije, pogrebe. Tako se je godba obdržala do druge vojne. Sledilo je ponovno vojno mrtvilo, ki se je nehalo s koncem vojne.

Sestnajst let je morala burja pihati čez Kras, preden so Križani doumeli, da jim je poleg godbe potrebno tudi še kaj drugega na prosvetnem področju. Nekaj je bilo tudi sramu, saj so okoli Križa rasla prosvetna društva kakor gobe po dežju. Med najbolj agilnimi so bili Barkovljani, ki jih je Križ pri vsakem gostovanju vedno bratsko sprejel. Pobud je bilo dovolj in tako je leta 1896 vzniklo »Pevsko društvo Skala«, čigar prvi predsednik Ivan Sedmak je ob podpori odbornikov Devanerjevega Franca, Kovačevega Toneta, Jožeta Kokčeva ter pevovodje in režiserja Janka Boleta (uradnik pri železnici) pripravil vse potrebno za prvi javni nastop 31. januarja 1897 v dvorani Janeza Košute (Pirčevič). Recitacije, pevski zbor, kratki prizori je bil spored prve prireditve. Ker je bilo pri prvem nastopu veliko zanimanja, so ga ponovili čez 14 dni. Iskra je vžgala in društveno življenje se je razmahnilo.

Križani niso več samo ribe lovili in klesali kamen. Bližnji Trst je pričel процivitati in goltati delovno silo zaledja, tudi Križa. V Trstu so se Križani seznanili z naprednim delavskim gibanjem takratnega časa ter zanesli novo miselnost tudi domov, v svojo vas. Ti napredni Križani so ob pomoči delavskih prosvetarjev iz Trsta in kot protiutež nacionalističnim društvom ustanovili leta 1906 »Ljudski oder«. Društvo »Skala« je zaradi nove organizacije povsem shiralo, medtem ko je »Ljudski oder« zadihal v polno. Prvi študenti, ki so burji navkljub pogledali po svetu, so se priključili Ljudskemu oderu in mu bili v veliko pomoč (slikar Berto Sirk, dr. Sedmak itd.). V pevskem zboru Ljudskega odra so sodelovali kot člani ali solisti celo kriški Italijani (največ Furlani), ki so po slovensko znali malo več kot »dober dan«. Leta 1910 so nastopili v Trstu, v prostorih v Ul. Madonnina. Pri narodnostno naešanem občinstvu so najbolj vžgale prav slovenske narodne in umetne pesmi, ki jih je ob spremljavi zbora pel solist — Italijan. Narodnostne mržnje res niso poznali. Zanimivo je, da pevovodja ni bil niti domačin niti Slovenec, temveč Čeh, ki je prihajal skoro vsak večer iz Trsta.

Citalo se je kar precej takrat v Križu. Knjižnica je bila nujno potrebna. V kratkem času so zbrali, nakupili skoro 500

knjig, kar je lepo število za tako vas. Po vojni je fašiste zazebló v njihovem kožuhu rasizma in so knjige na dvorišču društva pokurili.

Dramski odsek se je od prvih burk in veseloiger počasi povzpél do resnejših del. Saj so igrali med drugim tudi Ganglovega Sina, Molierovega Skopuha, Pinžgarjevo Verigo itd.

Fašistična slana je tudi tu po vojni opravila svoje pogubonosno delo. Po skopih podatkih, ki so bili na razpolago, moramo omeniti še naslednje. Politična diferenciacija je iz Kranjske zašla na Primorsko in tudi v Križ. Liberalci so se ogreli za telovadno društvo »Sokol« in ga v Križu ustanovili nekaj pred pričetkom prve svetovne vojne. Leta 1910 so po pobudi iz župnišča ustanovili prosvetno društvo »Slovenska Straža«, čigar delež v borbi proti potujčevalni Legi Nazionale ni ravno majhen. Slovenski otroški vrtec je uspeh njihovega dela. S svojim dramskim, pevskim, tamburaškim odsekom in knjižnico je Slovenska Straža prispevala svoj delež h kulturi in prosveti vasi.

Vojna, okupacija in fašizem, ponovno vojna! Prosvetno-kulturno življenje se je ponovno pričelo šele po osvoboditvi, po 27 letih silovitega zatiranja, toda do danes še ni doseglo razgibanosti izpred prve svetovne vojne.

Svetokriška godba v Ljubljani 23. VI. 1945.

KOBILICE NA ZGONIŠKEM

ALOJZ BUDIN

Suša, toča, hudi nalivi, viharji; to so pravi ekstremi v podnebnju naših vasi. A v polpretekli dobi se jim je pridružila, kot pomnim, še ena nadloga.

Tisti čas je šla skozi naše nebo na Kra-su zvezda repatica, oznanjevalka neslutelnih sprememb. Sončne pege so se širile in krčile; zdelo se je, kot da se niso oblaki še nikdar tako izmikali našim hribom in dolinam, žejnim dežja. Prej cvetoči vrtovi so jeli veneti; zelene trate so se začele sušiti in... še preden je prišel čas za košnjo, so pridrvele z vseh strani kobilice, še nikdar videne v taki obilici; zbogom travniki in pašniki. Te požrešne skakalice so hotele na mah vse uničiti; le s težavo so kosci utegnili rešiti bližnje senožeti. Ni je bilo »rovne«, ki je ne bi napadla ta svojevrstna konjenica; ne vem, če so ravno hujše nekatere pošasti iz apokaliptičnega skrivnega razodetja...

Za dež je prosila žaba in procesija, a proti temu nepridipravu od kobilic menda res ni bilo predvideno ono »reši nas, o gospode«; bilo jih je pač preveč. In ko so teživali jele segati vse tja do domov, kjer so vdirale na lope, obložene z neposušanim senom, se je nanje uprizoril pravi pravcati lov in boj. »Saj drugače, hudiča, bodo še nas žive pojedle« in »kaj bo pa za živino ostalo, še tako ni sena!«

Začel se je torej lov; udeležil sem se ene take preprimitivne ekspedicije. Šli smo na plan. Dasi je bila ta borba proti kobilicam kajpada lažja od one proti Turkom, je vendarle zahtevala precej napora. Vsaka golida je prišla prav; sprva smo mislili, da bodo kar same priskakale v velike posode, a z golimi rokami jih le nismo mogli loviti, saj jih je bilo toliko, da so v zaletu zakrile in zasenčile samo sonce! Naposled smo si pomagali z mrežami iz poljubne raševine, a tudi tako se je stvar zavlekla; delo kar ni hotelo iti od rok, kobilice so švigale sem pa tja.

Ko smo jih nagrmadili v zadostnem številu, smo jih morali še mastiti, a izkazale so se zelo trdožive. Kokoši nam niso hotele več pomagati, ker so se jim kobilice pristudile zaradi tiste žolčne maže, ki jo puščajo za seboj. Kaj nam je bilo torej storiti? Naj jih smodimo v dimu in ognju? A v suši so plameni nepriporočljivi, ker se kaj rada vname okolica. »Najbolje, da jih oblijemo, da jih po možnosti oparimo!« A za kobilice ni bilo vode... bila bi prava potrata. Treba je bilo iti daleč ponjo, tja k Brojnici.

Odločil se je Balohar; vpregel je par volov, pritrldil sode ter nemudoma odskripal z vozom po vodo, ki je bila kilometre daleč. A na povratku domov je prišlo do neljube pomote. Natovorjen, poln voz vode, se je vračal; in glej, nič čudno, po tolikem času se je ravno takrat usul dež, pa še kakšen dež! Prej je Balohar sicer videl oblake, a kot po navadi ni verjel vanje; sedaj pa takšen dež... Mislil si je: kaj bi vozil, saj je moral biti in padati dež tudi pri nas, da celo mnogo dežja! Srečal ni žive duše, ki bi mu pojasnila položaj; pa tudi vprežna živinca se mu je smilila: kaj bi vlačila po nepotrebnem toliko težo!... In iztočil je vso vodo; očitno je prav naredil, iznebil se je, česar se je bilo treba iznebiti. Potegnul je prazen naprej.

A ko je stopil na domača tla, je začuden opazil, da je cesta čisto suha in prašna kot je bila poprej... »Torej ni bilo tu niti kancica dežja!« Osramočen je legel za hip na tla. Še isto noč se je vrnil po vodo.

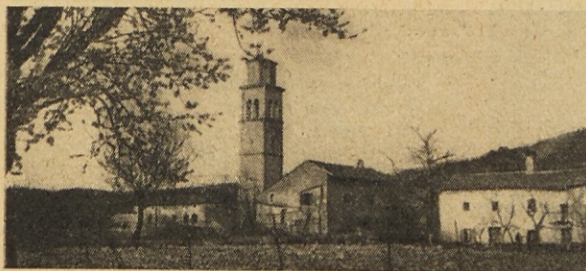
Tako Balohar! Kaj pa kobilice?

Kobilice so še kljubovale: ves lov ni za legel. Prej bi morda vse »urhe« polovili, ker so bile mlake suhe. Kobilice pa so bile presneto trmoglavo odporne, ni se jih bilo mogoče ubraniti!

A končale so vendar na neki način.

Za nas je prišla sreča v nesreči! Stemnilo se je, dvignil se je grozanski piš, kot da bi ga pričaral sam povodni mož... Utrgal se je bil oblak, strašanski naliv, voda je prižuborela z vseh strani. Nato najprej sodra, potem pa še toča. Stresel se je vihar... Toča je dosegla debelino mačje glave. Neurje pa je pobralo vse; sklestilo je, kar se je dalo. Nastali so »deroči« potoki, hudourniki; jame in vrtnine so pogoltile kobilično golazen.

Ostale so le še za seme!

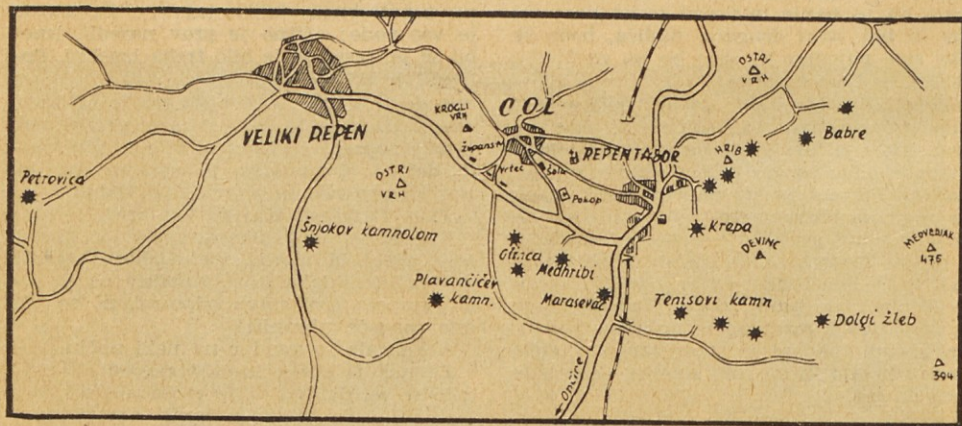
REPENTABORSKI KAMNOLOMI

R. Č.

Najstarejši kamnolom v repentaborski občini je Petrovica. Odprli so ga v času Ilirije oživljene. Prav gotovo so v tej občini že prej lomili in klesali kamen, a ustno izročilo o tem molči. Sele leta 1855 so odprli Tenisov kamnolom v Markovih dolinah. Pet let pozneje so odprli zgornji in spodnji kamnolom na Glinci. Tu so uporabljali ročne žage in žagali po 24 ur na dan. Pri delu so bili zaposleni tudi Furlani. Kljub napornemu delu so delavci vedno peli in si s tem krajšali čas. Ta kamnoloma so opustili leta 1907. Leta 1885 so odprli kamnoloma v Hribu. Pet let pozneje pa kamnolom v Dolgem žlebu. Starejša kamnoloma sta v Devincu in kamnolomi v Okladah. Leta 1900 so postavili pri Gigetu žago na motor. V tem kamnolomu so delali do druge svetovne vojne. Opustili so tudi kamnolom v Ostrem vrhu, na Krepi, v Devincu in Šnjakov kamnolom. Pred nekaj leti so odprli občinski kamnolom Med hribi in kamnolom v Maraševcu. V vseh odprtih kamnolomih repentaborske občine dela 67 domačinov in 10 tujcev.

Kamnolom Petrovica in kamnolomi v Okladah imajo sivkastobel marmor, ki je

mehkejši in lažji od sivo-rožnatega marmora, ki ga lomijo v Hribu, Babcah, Dolgem žlebu, Tenisovih kamnolomih, v Maraševcu in Med hribi. Sivo-rožnat ali repentaborski marmor je zaradi svoje kakovosti znan daleč po svetu. Pred prvo svetovno vojno so ga pošiljali v Budimpešto, na Dunaj, v Hamburg, Aleksandrijo, Kairo in v Ameriko. S prevažanjem težkih skladov tega kamna v Trst, Nabrežino in na železniško postajo v Dol so imeli repentaborski kmetje glavni zaslužek. Njih močni vozovi, ki imajo kolesa do 10 cm široka z 8 cm debelo osjo, so napravljeni samo za prevažanje težkih skladov kamna. Ti orjaški vozovi, v katere je bilo včasih vpreženih po tri pare do šest parov volov, so sedaj v pokoju in prav gotovo bodo ostali v večnem pokoju, ker jih nadomestujejo tovorni avtomobili in odvzemajo kmečkim voznikom zaslužek. V repentaborski občini je delalo nad 50 klesarjev, sedaj jih nadomestujejo stroji. Stroji lajšajo delo, mnogim pa napravi jo skrb. Večja prodajna možnost bi dvignila razvoj kamnoseške industrije in kot nekdaj bi delavci peli in si s petjem krajšali čas.

PESEM S KRASA

Srečko Kosovel

Bori dehtijo, bori dehtijo,
njih vonj je zdrav in močan
in kadar se vrne iz njih samote,
ta ni več bolan.

Zakaj v tej pokrajini kameniti
je vse lepo in prav,
biti, živeti, boriti se
in biti mlad in zdrav.

Bori, drugovi, dehteči, močni,
tihi drugovi kraške samote,
bodite pozdravljeni v moji samoti,
polni težke, otožne lepote.

ZADRUGA ZA NAKLADANJE IN RAZKLADANJE NA PROSEKU

VAŠČAN

Ko so se pričela dela ob proseški postaji za izravnavanje prostora in zgraditev prostega skladišča lesa, se je nekaj Prosečanov in Kontovelev pozanimalo, kako naj bi se zaposlili predvsem domači brezposelni. Skrb, da bi jih ne prehitela tuja iniciativa in v pravem trenutku spoznana važnost tega obrata jih je dovedla do ustanovitve zadruge. Ustanovnih članov je bilo 28. V prvem času je bilo potrebno mnogo požrtvovalnosti, saj je bilo treba začeti nekaj čisto novega, nekaj kar ni bilo še poznano pri nas. Le prav redki so imeli nekaj izkušnje. Poleg materialnih težkoč je bilo treba premagati zlasti predsodke in nezaupanje, ki so ga imeli nekateri do združnega dela. To pa zato, ker so starejši domačini doživeli v prejšnjih časih večkrat huda razočaranja z neuspelinimi zadrugami.

Zadruga je začela delovati v septembru 1949, toda v prvem času je bila zaposlitev redka in neredna. Polagoma je nezaupanje pri članstvu izginjalo. Le vztrajnost in zaupanje članstva v prihodnost je pripomoglo, da se je zadruga vzdržala in se lepo razvijala. Šele v marcu 1950 je začelo delo napredovati in je doseglo začetek 1951 vrhunec obratovanja. Koristi zadruge so čutili vsi kraji, iz katerih so bili delavci, ki so delali pri zadrugi. V onem času je bilo zaposlenih dnevno od 120 do 130 delovnih moči.

Toda ta naravni razvoj obratovanja pri lesnem tranzitu na proseški postaji ni mogel kljubovati različnim umetnim oviram, ki so bile postavljene od tukajšnjih oblasti in ki so posredno ali neposredno odgovorne za zastoje prometa z lesom.

Od tedaj je delo pojemalo in zaposlitev je bila zopet neredna, tako da se je število zaposlenih znižalo na 25 dnevno.

Vzroki tega zastoja tičijo v mednarodnem položaju, zlasti glede rešitve tržaškega vprašanja. Delovanje proseške zadruge je namreč odvisno od tranzita lesa skozi tržaško pristanišče.

Zaposlitve je premalo, brezposelnih delavcev pa je vedno več, posebno odkar so se tem pridružili še brezposelni iz Gabrova, Saleža, Repniča in Sv. Križa.

Vodstvo zadruge je moralo zaradi tega uvesti vrstni red, tako da pride vsak delavec do zaslužka v presledkih.

Poleg tega je vodstvo zadruge skušalo olajšati napore delavcem, v kolikor je to bilo mogoče.

Preteklo leto si je zadruga zgradila stavbo v neposredni bližini lesnega skladišča. V stavbi so razmeščeni prostori za urad, kopalnico in menzo. Upravni odbor zadruge stalno stremi za tem, da bi nudil čim več olajšav svojim članom. Do sedaj je dosegel znatne popuste pri nabavi obutve in tekstilnega blaga, ker naroča blago naravnost v tovarni. Od novembra 1952 obratuje tudi dobro obiskana združna prodajalna jestvin, ki nudi svojim članom razno blago po 15 do 20 odstotkov nižjih cenah.

Možnosti razvoja zadruge in lesnega skladišča na Proseku so neomejene, so pa tesno povezane z usmeritvijo lesnega prometa predvsem iz Avstrije, Jugoslavije in Češkoslovaške. Lesni, kakor tudi splošno blagovni prekomorski promet skozi tržaško pristanišče je odvisen od dokončne ureditve tržaškega vprašanja, ker je sedaj vse gospodarstvo odvisno od činiteljev, ki iz političnih razlogov dušijo naš gospodarski razvoj.

Tranzitni promet je eden glavnih stebrov tržaškega gospodarstva. Zaledje Trsta ima obilo lesa. Tržaško pristanišče je najprimernejše za izvoz lesa v Afriko in druge dele sveta. Zato lahko trdimo, da je tržaška luka prav tako idealna za tranzit lesa kot je važna za tranzit kave.

Kljub vsem težavam in neprilikam, ki ovirajo večji razcvet zadruge, je primer proseške zadruge vzgled, ki bi mu morali slediti na vseh področjih gospodarskega življenja vsi zahodni obrobni Slovenci.

Lesno skladišče na proseški postaji

NAŠ KONTOVEL

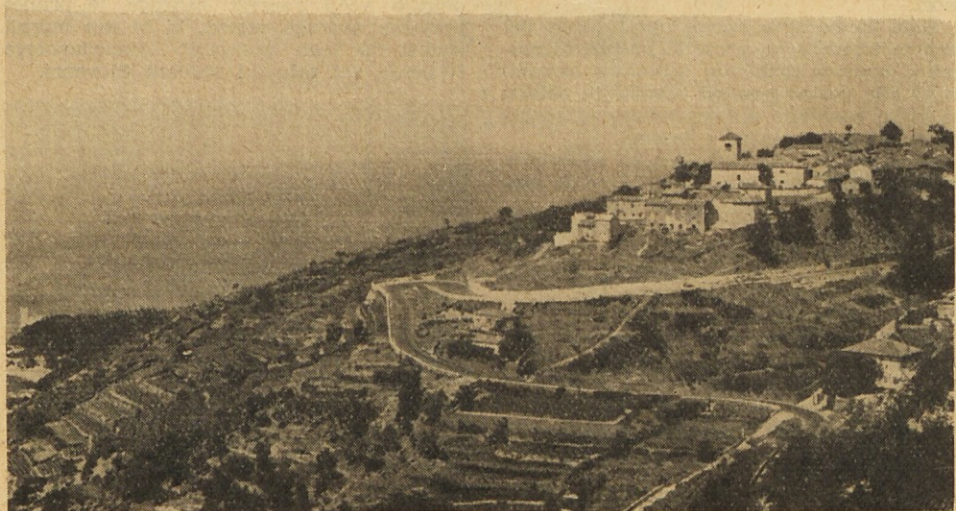
CER

777 čevljev nad Jadranom dviga glavo pobočje in si koplje noge v morju. Železnica, obešena na največji strmini se zdi kakor pas okoli trebuha debeluha in cesta zgoraj pod vrhom se sveti kakor naškrobljen ovrtnik rejenega gospoda. Hišice na glavi se tišče skupaj, kakor da bi jih bilo strah. To je Kontovel, ena najstarejših vasi v tržaški okolici. Od vzhodne strani so domovi sivi, zbičani od zimske burje, ki se tam od Fabra zaganja po obriti gmajni z ledom in dežjem v zidove in strehe, ki jim krađe opeko in jo meče presenečenemu domačinu pod noge, včasih tudi na glavo. Ko greš v vas, te zajame nekaj srednjeveškega; temen obok ti zija nasproti. To so vrata v obzidju starega gradu Moholan (staroslovanski mogilan=hrib), čigar razvaline so še vedno vidne na najvišjem kraju vasi. Bila je to nekoč mala utrdba, ki je poleg one pri Borštu (Muhov grad) služila raznim pogosto se menjajočim gospodarjem mesta Trsta. Da je bila to idealna točka se človek prepriča, če stoji na njenih ruševinah.

Od tu imamo najlepši razgled vse naokoli. Piran, Savudrijski rtič, Gradež, Barban, izliv Soče, Furlanija, Julijske Alpe, Krn, Triglav, Nanos, Snežnik, istrski hribi in pod nami Tržaški zaliv. Na levo od razvalin proti cerkvi je glavna ulica in druge uličice razpredene na vse strani. Nekatere

teh ulic so tako ozke, da se ne moreta srečati dva dobro rejena človeka v njih, eden mora nazaj. Praviijo, da si ljudje lahko gledajo kar skozi okna drug drugemu v lonec. Kdo je stlačil te borne domove, da se medsebojno tako duše? Strah. V starih časih so bili naši pradedje ogroženi od različnih roparskih plemen in narodov, ki so tod drveli v bolj sončne in bogate dežele.

Stopiš spet skozi drugi obok in stojiš na dvorišču, ki je podobno miniaturnemu trgu. Tam na levi so obokana vrata na zasebno dvorišče; na kamnitnem oboku je vklesan napis v glagolici. Stara vas, ta Kontovel. Tam, malo niže, proti Trstu, je skupina hiš, imenovana Regenti. Ponosno gledajo ti regentje tja dol na tržaško mesto. Skupina hiš, ki gleda proti Gradežu, se imenuje Mokolani, po gradu, ki je stal tam blizu. Manj srečen je oni del vasi proti severovzhodu, ta je bolj izpostavljen nuri in vidi malo sonca. Tam spodaj v soteski, kjer je glavna cesta iz mesta, tam pod Pitko, pod Farnedom, pod Školjem in pri Pilju je še manj sonca, a tudi manj burje. Pri Pilju je najbolj prometna točka, a precej nesrečna zaradi ožine med griči, in je vsa tako zadušljiva. Na levo od ceste, pet sto metrov od vasi je naselje Dolenja vas ali Sv. Stefan, ki spada tudi h Kontovelu. Pred nekaj desetletji so tu bivali skoro sami ribiči.

Kontovel na griču, ob morju beli Miramar

Kontovel ima mnogo vodnih izvirkov. Tam pri Pilju so vodnjaki, ki nikoli ne usahnejo. Če le kopljejo nekaj metrov globoko, pa pridejo do vode. Tudi gori na vrhu hriba so taki izvirki in tudi stari grad je baje imel take neusahljive vodnjake. Vodno bogastvo Kontovela nam pojasnjuje geološki sestav tamošnje okolice. Vse do ožine pri Pilju sega kraški apnenec, medtem ko je sestav griča, na katerem stoji Kontovel ves drugačen, iz glinastega škričavca, iz »črnega kamna« pravijo domačini, da ga razlikujejo od belega apnenca. Skozi kraški svet pronica voda, a ko zadene pri Pilju na kompaktno sklado gline in škriča, skozi katere ne more prodreti, pride na površje.

Pred petdesetimi leti so bili prebivalci Kontovela v pretežni večini ribiči. Imeli so lastne barke in dober ribiški pribor v malem pristanu Čedas pod vasjo in v Grljanu pri Miramaru. Bilo je pestro in dokaj donosno opravilo. Med ribiči so bili tudi taki, ki so se pečali poleg tega še z živinorejo in vinogradništvom. Danes, razen nekaj priložnostnih, ribičev na Kontovelu ni več. Enako se dogaja po drugih slovenskih obmorskih vaseh. Kaj je temu vzrok? Modern način lova, ki zahteva velikega kapitala. Moderno opremljene ribiške barke, ki imajo močne luči, da z njih oslepljajočim

sijem pometejo morsko dno in vabijo ribe v silne mreže, stanejo mnogo denarja, ki ga naš človek ne premore. Vinogradništvo se še nekako drži na Kontovelu, toda še polovico ne kot nekoč. Duši ga konkurenca tujih vin. Pridelovanje našega vina stane dosti truda in denarja. Pri nas se računa na vsako trto povprečno liter vina pridelka, v krajih, iz katerih uvažajo vino v naše kraje, pa računajo do osem litrov na vsako trto. Terasa, ki se vrste po pobočju kakor stopnice velikanov, so naši paštni. Večkrat je površina opornega zidu veliko večja od površine pašna samega. Če se takle zid udre, ve le kontovelski vinogradnik, koliko truda je treba za zidanje na novo. Ako pa tega ne stori, je konec vinograde. Vse je treba znesti na glavi ali pa na hrbtu v ta vinograd in iz njega. Dobro vino obrodi tukaj zato, ker dobiva trta dvakrat sonce: z neba in iz morja. Dobra je ta kapljica, toda strašno draga.

Tudi cvetlice goje nekateri Kontovelci, a preveč se jih je sedaj tega lotilo. Poleg tega pa še uvoz iz tujih dežel. Konkurenca, domača in tuja, tako da tudi njim ni ravno »z rožicami postlano«. Mnogo je kontovelskih ljudi, ki imajo zaslužek v mestu. Edino to je rešitev, da se morejo njih družine preživljati.

MIRAMAR STOJI NA SLOVENSКИH TLEH

VEKOSLAV ŠPANGER

Med Grljanom in Bridgovcem se razteza iz kraškega pobočja v Jadransko morje polotoček, ovenčan s cveticami in temnimi smrekami. Nad razburkanim morjem kipi kraško skalovje, edinstven pojav apnenca v tem delu obale.

Pred enim stoletjem — to je do leta 1856 — je bil ta mali polotok slovenske zemlje nasajen s trtami in sadjem, kjer so Kontovelci in Prosečani pridelovali najboljša vina in sadje.

Proseško in kontovelsko vino je bilo poznano v svetu že iz starih časov. Ko je tržaška kneževina sklenila pogodbo 30. septembra 1382 o priključitvi tržaškega ozemlja k Avstriji, je bil tedaj sklenjen dogovor tudi med tržaško oblastjo in avstrijskim dvornim zastopnikom za dobavo 100 mer proseškega in kontovelskega vina letno za habsburški dvor. Vino je tržaška oblast odposlala na dunajski dvor vsako leto 11. novembra. To se je izvajalo vse do leta 1918.

Lastniki malega polotoka so bili Grljanci, Danev in Cijak. Se danes stojita v notra-

njosti velikega vrta dve zgradbi, ki sta bili last Grljanca in Daneva. Potomci teh slovenskih družin, sedaj na Kontovelu in Proseku, so poznani po domačem pridevku Cemparjevi in Kranjčevi.

Grljan ima ime po svojem naravnem sestavu zemlje. Zleb ob koncu Brajd pelje ob Stari gori do morja v obliki grla. V dnu grla teče potok Stara gora, ki se zliva v morje med Bridgovcem in Grljanom. Zato so Grljanci, ki bivajo povečini na Kontovelu in Proseku, verjetno dobili svoj priimek po svojem specifičnem kraju. Zato je neizpodbitno dejstvo, da sta bila Grljan in Bridgovec obljudena že po prvih slovenskih naseljenicah, ki so se prvi lotili obdelovanja zemlje na najlepši tržaški obali.

V poletnem večeru leta 1855 so se nenadoma sprostili vetrovi ter se razdivjali v silovito nevihto. Razburkano morje se je zaganjalo ob kraško skalovje malega grljanskega polotoka. Med ribiški čolni, ki so hiteli v grljansko ribiško pristanišče, je bila tudi večja jadrnica in se tam zasilno zasidrala. Izkrcale so se tri višje osebnosti,

med temi mladi, komaj 23 let stari admiral vojvoda Maksimilijan Habsburški, brat cesarja Franca Jožefa. Napotili so se do najbližje kmečke hiše, last slovenskega kmeta Daneva, po domače Čemparjevega, in tam prenočili.

Naslednjega dne si je vojvoda Maksimilijan ogledal mali polotok, ki se mu je takoj priljubil, zato je sklenil pokupiti vse ozemlje grljanskega polotoka in tam sezidati grad.

Že naslednjega leta, to je 1856, je Maksimilijan pozval inženirja Karla Junkerja, naj napravi načrt za zgradbo malega gradiča in nato še za večji grad.

Gradbena dela so izvršili domačini, ki so si kravato zaslužili trdi kruh. Še danes pripovedujejo starejši domačini, kako so bili delavci priganjani, kadar so hoteli zaužiti kosilo, so morali iti izven prisilno razlaščenega zemljišča.

Gradova sta zgrajena s kamnom iz kraških in istrskih kamnolomov.

Tudi zgradba gradu ni potešila mlademu Habsburžanu častihlepnosti. Koj ko se je z inženirjem dogovoril o vseh podrobnostih načrtanega dela, se je odpravil na potovanje okoli sveta. Vkrca se je na svojo ladjo »Novaro« skupno z znanstveniki in odplul 30. aprila 1857. Vrnil se je 26. avgusta 1859 z dragocenimi primerki različnih rastlin, trav, cvetlic in mnogimi umetninami, ki deloma še danes krasijo gradova in veliki vrt.

V istem letu se je poročil z belgijsko princezino Karloto. Naslednjega leta, ko je bil dovršen prvi del gradiča, sta se mlada poročenca vanj preselila. Tedaj je Maksimilijan krstil svoje novo bivališče z imenom španskega gradu Miramar, ki ga nosi še danes.

Po revoluciji v Mehiki, ki je pometla s kraljevsko dinastijo Montezuma-Iturbide, si je mehiško ljudstvo postavilo svojo republikansko demokratično oblast. Toda razne reakcionarne sile v Evropi so si prizadevale uničiti plod revolucionarnih sil v Mehiki. Francoski cesar Napoleon III. je sklenil skupno s papežem Pijem IX. in s špansko kraljevsko dinastijo poslati v Mehiko kazensko vojsko in ustoličiti Maksimilijana Habsburškega za cesarja Mehike.

14. aprila 1864 sta se novi cesar in cesarica Mehike vkrcala na avstrijsko vojno ladjo in se odpeljala v Mehiko, še preden sta bili miramarski zgradbi dovršeni. Gradbeno delo gradu se je nadaljevalo, prav tako ureditev velikega vrta, ki je zadobil vse drugo lice z rastlinami in cvetjem, ki so jih pripeljali iz raznih delov sveta.

Karlotti, novi cesarici Mehike, se je pomračil um malo za tem. Povrnila se je v

Miramar 29. avgusta 1866 in tam ostala zaprta v malem gradiču do 29. julija 1867. nakar se je vrnila k svojemu očetu, belgijskemu kralju.

Mehiški narod se ni vdal pripravljeni usodi. Obračunali so z okupacijskimi vojskami, ujeli Maksimilijana in ga ustrelili.

Maksimilijanu ni bilo dano, da bi videl oba gradiča v Miramaru, ki ju je on zamislil. Tudi njegova vdova ni dočakala v Miramaru dovršitve stavb, kar se je zgodilo šele leta 1868.

Dela so se nadaljevala pri preuredbi velikega vrta. Marljivi proseški in kontovelški delavci so delo izvršili kot nam priča danes velik miramarski vrt. Tisti delavci, ki so se specializirali za vrtnarje in cvetličarje, so ostali na delu vse do 1924. leta.

Po prihodu Italije je ta dobila v svoje roke tudi Miramar. Naselil se je v njem vojvoda Amedej d'Aosta s svojo družino.

Italijanska država ni hotela prevzeti vzdrževanja Miramara, zato ga je rajši odala v najem l. 1922 italijanski tvrdki Capocchi iz Pistoie, ta pa podnajemniku Pellegriniju. To predajanje uprave Miramara tvrdki in ta drugi tvrdki je že navada, globoko ukoreninjena v sistemu italijanske buržoazije. To seveda tako, da poberejo večje vsote debeli impresariji, drobiž pa ostane za skope plače delavcev.

Prva skrb novih gospodarjev je bila odsloniti vse slovenske vrtnarje in cvetličarje, na njihovo mesto pa so poklicali vrtnarje iz daljnih italijanskih pokrajin.

Miramarski vrt je danes v propasti in v breme davkoplačevalcev. Lahko pa bi postal aktiven, če bi imel modro vodstvo, ki bo znalo preurediti miramarski vrt, da bo donosen, ne da bi izgubil naravne lepote.

Predvsem se lahko zgradi kopališče, ki bi inozemske turiste privabilo na grljansko obalo.

Poleg tega je zelo ugoden kraj in dovolj prostoren za gojenje cvetlic, ki jih tržaški trg uvaža v veliki množini iz inozemstva. In končno so potrebne tople grede za gojenje sadnih dreves, ki jih naši kmetje potrebujejo.

S tem bi dobili zaslužek domači brezposelni delavci, ki so toliko truda vložili v razvoj miramarskega vrta.

Predvsem je potrebno, da se reši vprašanje pripadnosti Miramara. Ker se je po mirovni pogodbi Italija odrekla vsakih pravic do italijanskega državnega imetja na Tržaškem ozemlju v korist STO, je nujno, da tudi Miramar dobi domače vodstvo.

SLOVENSKA NARODNA PESEM V TRSTU

MILAN PERTOT

Iz starih zemljevidov Trsta posnemamo, da je bil Trst še pred nekaj stoletji po površini zelo majhen. Na griču grad in stolna cerkev, na pobočju pa nekaj hiš z ozki ulicami in obzidjem. Pristanišče majhno in revno ter dostopno samo jadrnica.

Vsa druga zemlja, ki se narahlo dviga proti Bazovici, Opčinam in Kontovelu, je bila zasajena z vinsko trto in oljčnimi nasadi. Posestniki te zemlje so bili Škedenjci, Svetoivančani, Openci, Barkovljani in Kontovelci. Posedstva teh so segala prav do samega morja.

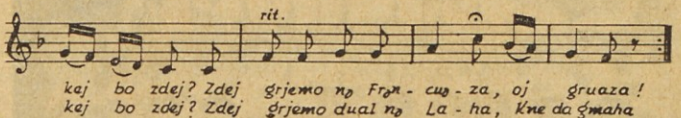
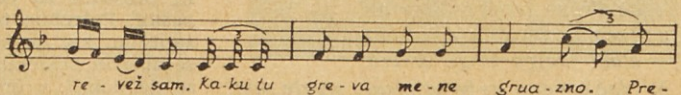
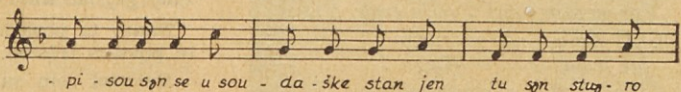
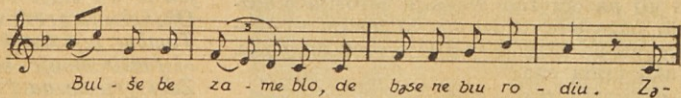
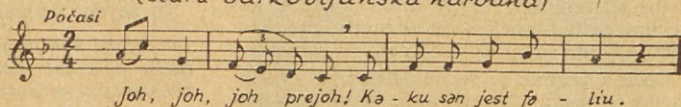
Iz zgodovinskih virov nam je znano, da so bili prebivalci navedenih krajev izključno Slovenci, ki so imeli svoje šege in navede, kot recimo na bivšem Kranjskem ali Koroškem. Ob dobi domači črnini so se gostili ob veselih in žalostnih dogodkih. Ob takih prilikah je nastajala obredna pesem pri poroki, krstu in pogrebu, saj je dobra črnina poživila duha, beseda je šla v rimo, podkrepljeno z napevom.

Medtem ko najdemo na Koroškem, Dolenjskem itd. obredno pesem še živo, je na Primorskem in posebno v Trstu in okolici popolnoma zamrla. Temu je bil vzrok zlasti ta, da v dobi našega preporoda ni bilo nikogar, ki bi ohranil te prvine narodnega folklorja. Ves zagon tedanjih pevskih zborov je šel za tem, da se naučijo novih, pa bodisi enostavnih umetnih pesmi in ne ohranjajo poznejšim rodovom pristno domačo besedo ali napev. Korošci, Dolenjci, Belokranjci itd. se morajo zahvaliti Kokošarju, Devu, Svikaršiču, Kernjaku, Maroltu in drugim, ki so jim ohranili mnogo starega narodnega blaga. V Trstu in okolici nismo imeli iz tedanje dobe nikogar, ki bi te na-

rodne prvine obrednih in drugih narodnih pesmi zabeležil in nam jih tako ohranil. Edini, ki se je lotil zbiranja narodnega blaga, je bil nadučitelj Nande Starec v Barkovljah. Zbral je 16 narodnih pesmic, ki so se pele v Barkovljah in jih poslal Glasbeno-narodopisnemu referatu Glasbene Matice v Ljubljani, ki ga je vodil France Marolt. Na ovojni strani stoji zapisano: Ferdo Starec, mestni učitelj v pokoju, Trieste

No Francuza!

(Stara barkovljanska narodna)

— Barcola 60, šopek starih barkovljanskih narodnih popevk. Ferdo Starec — Nabral Barkovljan Valentin Pižon — Harmoniz.: Škedenjc. Nikjer pa ni omenjena oseba ali osebe, ki so te pesmice pele. Nekaj pesmic je zapisal tudi učitelj Viktor Čermelj, ki mu jih je zapela njegova mati Karlina Čermelj, roj. Starec. Vsega skupaj ni to mnogo, ali je to tako dragoceno, ker je to živa

priča naše slovenske samobitnosti v Trstu od davnih časov.

Pa pogledjmo, kaj pravijo te pesmice. Naj še prej omenim, da so zapisi fonetično precej površni in je bilo potrebno mnogo konsultacij za kolikor mogoče pravilen zapis. Izmed obrednih pesmi se je doslej ohranila samo ena in sicer pesmica, ki so jo peli o priliki smrti kakega mladega dekleta. Besedilo pravi:

*Dvajste let je kumej stara,
pej je mogla vseglih umret,
kuk'r ružca čisto mlada
u dugo vječnost mogla jet.
Duabro vse ste jo poznale
po jemjene klicale,
po pravice spoštovala
rade njene pridnoste.*

Napev te pesmice je povsem originalen, to je pristen, ker ni niti malo podoben napevom drugih pesmi iz drugih predelov zemlje, kjer so in še prebivajo Slovenci.

Večina pesmic je seveda liričnega značaja, to je nežnih besed fanta svoji izvoljenki ali pa obratno. Nadalje govorijo o raznih nagajivostih fantov, ki hodijo v »škodo«, ali pa kako si nagajajo eden drugemu. Tako pravi ena:

1. *U celen Trste lüčke ni
pr muaje lübbe gorijo tri*
2. *Al jema sinka mladega
al jema družga lübege*
3. *Pod uakno s'n prcegetau
an drüge je lübcu šegetau*
4. *De b'te šegetalu mrzelca
u'kul tuajga žiuga srčeca*
5. *Nuč jen dan, de be se pruasno sm'rte sam.*

Fantje so kaj radi peli vojaške pesmi. Slovo od doma je bilo težko, ker so dekleta ostala sama. Peli so:

1. *D'n's je taiste dan.
ko s'n biu na u'jsko zbran.
Pršle so k mene,
štirje r'mene,
soudatje so ble.*
2. *Pükše dual postavejo,
mene t'ku pravejo:
kej se b's umikou,
sej se te bo šikou
soudaške stan.*
3. *Lübca me na stran stoji,
žalostna se me drži.
Ne mu'ren slovu vzete,
ne lübet ne objete,
me pu'čet čje srceje.*

In še ena vojaška za časa Napoleona:

*Joh! Joh! Joh prejoh! K'ku s'n jest f'liu.
Bulše be zame blo, ko b'se ne biu rodü:
z'pisau s'n se u soudaške stan
jen tu s'n sturo revež sam.
Oh, koku tu greva mene gruazno, prepuazno!
Tambur bije marš n'prej,
oj fantje muaje, kej bo zdej?
Zdej grjemo na Fr'ncu'za, oj gruaza!
Zdej grjemo dual na Laha, k'ne da gmaha!*

Napev te poslednje je povsem originalen in povsem tržaški.

Navedel sem samo nekaj primerov, ker ni prostora za objavo vseh doslej znanih pesmi. Potrebno bi bilo, da se še pohiti z zapisom, kar je še ohranjenega pri naših še živečih starčkah, sicer bo šlo še to, kar se da dobiti, v grob.

Barkovljanski pevski zbor, ki poje pod taktirko Milana Pertota stare tržaške narodne pesmi

Opomba: '(apostrofi) se izgovarjajo kot polglasni e.

Opozarjamo, da je izdala l. 1952 Glasbena Matica v Trstu zbirko z naslovom: Stare tržaške narodne pesmi. Zbral in harmoniziral Milan Pertot.

OB 50-LETNICI NARODNEGA DOMA

BORIS RAC

Spominjati se našega Narodnega doma ob 50-letnici njegove dograditve je tako, kot spomniti se na rojstvo svojega otroka, ki mu je v najlepših mladeniških letih nasilna roka pretrgala nit življenja. Kaj vsega človek ne dene na tehtnico ob takih spominih: lep, stasit mladenič, obdarjen z razumom, mladenič, ki ga je bodočnost pričakovala, da jo bo oplajal in spreminjal. Časovni razmak od smrti vse te vrline ovija v roznate koprene, ki jih črna težka utež nasilja sunkovito otehta in ugonobi...

Naš Narodni dom, ki je zrastel iz nas, iz naše rasti in iz naših potreb, ki je bil simbol našega uveljavljanja v največjem mestu na slovenskem ozemlju, ki je bil najvidnejši znak, da se tudi v Trstu uravnava življenje po naravnem toku in se uveljavljajo tisti, ki so mu nudili prostor, da je lahko zrastel, tisti, ki so ga z žuljavimi rokami dvigali, naš Narodni dom je stal samo 16 let. Zlomljena mladika.

To je bil signal, hoteli so zlomiti ves narod, njegovo ozemlje naj bi postalo mostišče za druga osvajanja in kanal, po katerem bi teklo naropano bogastvo v gobec nenasitni volkulji.

Bil je signal za napad, toda tudi za obrambo.

Bilanca? Požgani domovi, uničeno gospodarstvo in šola, pregnan slovenski jezik, morišča, polne ječe in taborišča, battaglionne speciale. Na drugi strani odpor, organiziran in spontan, tih in oglušujoč, podtalen in žareč; stisnjene pesti v opoldanski svetlobi in v temni noči; Bazovica in končno puška, partizani, vsi partizani, vsi, šest sto tisoč partizanov na Primorskem in v Istri — svoboda!

Svobodo smo si prinesli v cvetju na rdečih prvomajskih zastavah. Naša nova pomlad. Maščevan je Narodni dom, maščevana je Bazovica, vse je maščevano — nikoli več Italije, tukaj je Jugoslavija. Ni bil požgan ne Verdi ne Fenice ne Rossetti ne Nazonale. Ni bilo požgano, ker so bili maščevalci barbari in pastirji, raztrgani in bosi. Ne, vse to bo en sam Narodni dom in Teatro, gledališče in Politeama hkrati; bratovsko si bomo delili: včeraj vi, danes mi, jutri zopet vi in tako dalje.

Zidovi Narodnega doma še stojijo, kraški kamen in krvavo rdeča opeka. Za njimi ni niti gledališča niti glasbene šole niti posojilnice, od njih ne odmeva slovenska pesem in beseda, ob njih se stisne pest ali kane solza. Verdi, Fenice, Rossetti, Nazio-

Zidovi, ki obtožujejo in terjajo...

nale še stojijo in ne nastopamo danes mi in jutri vi, temveč včeraj, danes, jutri, samo vi.

Giuntove slike se šopirijo po ilustriranih tednikih, Slovencev v Trstu ni, no, kvečjemu ščepci jih je. Trst ni Trst, je Trieste, Sosljan ni Sosljan, je Sistiana, in to pod varstvom policijskih pendrekov.

Gospod general, vi se šalite, za norca nas imate: Gradnja dvorane za slovensko gledališče za sedaj ni pereča... Narodne domove je treba dati ENAL, ker je najbolje opremljena organizacija, ki nudi prostore vsemu prebivalstvu. Gospod general je še vedno mnenja, da je to najboljša rešitev in zaradi tega ne more privoliti na izročitev domov kateri koli drugi ustanovi.

Ogoljufani, ponižani in razžaljeni, izdani. Naše žrtve niso žrtve, naša pravica ni pravica, ker velja pravica večjega, eden proti petinštiridesetim, nimamo zgodovine

in le dvestoletno kulturo, torej samo deseti del...

Ne, ne damo se! Povrnili nam boste naše zidove, naše imetje, našo besedo, čeprav požigalci že delajo načrte za nove požige in čeprav gospod general pravi, da sedanja oblast ni dolžna popraviti škode, ki jo je menda napravila prejšnja oblast. Škoda bo povrnjena ne samo zato, ker je tako pravično in naravno, temveč tudi zato, ker

smo še vedno tu in bomo tu ostali, ker smo tu doma. In ne samo zato. Niti ricinus niti batine, morišča, ječe in konfinacije nam niso otopile odpora, zato nas ne bo tudi novo nasilje, cinično odrekanje in grenke šale na naš račun.

Stojite, zidovi našega doma, iz kraškega kamna in krvavo rdeče opeke! Naj ob vas kane čim manj solza in naj se dvigne čim več pesti!

PETDESETLETNICA TRŽAŠKEGA PLANINSKEGA DRUŠTVA

ZORKO JELINČIČ

Bilo je to v dobi polnega razmaha gibanja narodnega prebujenja, ki je zajemalo čedalje bolj na široko in v globino, da zaustavi valove raznarodovanja ter s tem nalet imperialističnih pohleпов. Enajst let prej je bilo že osnovano v Ljubljani Slovensko planinsko društvo, in je tudi na Primorskem že dve leti obstajala v Tolminu soška podružnica, eno leto že podružnica v Ajdovščini-Vipavi ter so se osnovala v Idriji in Cerknem.

Ker je ves inventar in arhiv tržaške podružnice Planinskega društva zgorel v Narodnem domu, so nam edini vir časopisne vesti, posebno v Planinskem vestniku ter ustno izročilo članov, posebno še edinega v Trstu živečega preostalega odbornika iz one dobe, Ivana Bandla iz Rojana.

V Planinskem vestniku št. 3 iz l. 1904 dobimo prvo vest:

»Dne 25. februarja se je vršil v Trstu shod za ustanovitev tržaške podružnice. Mnogoštevilno občinstvo, ki se je udeležilo shoda, je pokazalo veliko zanimanje za naše delovanje. Sprejela so se pravila, katera je osrednji odbor Slovenskega planinskega društva v Ljubljani predložil v odobritev. Načelnik pripravljalnega odbora je dr. Otokar Rybar, odvetnik v Trstu.«

Naslednja vest pa se glasi:

»Tržaška podružnica je imela dne 7. maja t. l. svoj prvi redni občni zbor, pri katerem se je volil odbor takole: načelnik dr. Matej Pretner, odvetnik v Trstu, Josip Hočvar, uradnik c. kr. obratnega ravnateljstva v Trstu, namestnik; tajnik Miroslav Pretner, vodja k. kr. pripr. sred. šol v Trstu, blagajnik Ignacij Segar, inženir južne železnice v Trstu; zaupnik za Trst Josip Zwitter, uradnik v Trstu.«

Iz poročila o občnem zboru naslednjega leta 1905 razberemo, da je imelo društvo

103 člane, in je bilo priredilo poleti in pozimi izlete na Nanos (tu je bil zelo slovesen sprejem Slovenskega planinskega društva iz Ajdovščine-Vipave), na Artviže, Caven-Kucelj, na Sv. Goro pri Gorici, v Tinjan, Dekane. Medtem pa so izletale skupinice na Karavanke, Julijske Alpe ter celo v Dolomite in solnograške planine. Društvo je bilo že zaznamovalo najvažnejše poti »po okolici, sivem Krasu in kršni Istri« ter postavljalo kažipotne table s slovenskimi napismi in krajevnimi imeni (na Artviže, v Osp-Kastelec, na Socerb do jame, na Vel. Gradišče, na Ožek-Kokoš, na Volnik, Tinjan, v Crni kal, na Vremščico. Ko je zvedelo za nevarnost, da pade v tuje roke, je hitro ukrenilo vse potrebno in »dobilo je v svojo posest krasno kraško jamo Divaško vilenico ter tako otelo ta biser slovenske zemlje SPD«, ter si zastavilo naloge, da jo bo naredilo dostopno s potmi, ograjami, mostiči in razsvetljavo. Še istega leta, 1905, je bila svečana otvoritev Divaške vilenice s tisoči udeležencev, z dvema godbama, s pevskimi zbori, z veliko ljudsko veselico.

Medtem se je raznesla vest o odkritju nove orjaške jame Dimnice v Slivju pri Materiji. Skupina odbornikov z enim inženirjem, naravoslovcem Ivanom Macherjem od osrednjega SPD v Ljubljani in botanikom Rajkom Justinom, je odšla v jamo raziskovat in nato poročat o njenih lepotah. Bili so navdušeni nad njimi. Sklenili so najemninsko pogodbo z lastniki ter začeli dela za zbiranje sklada za tehnična dela za dostop v jamo skozi 40 m globoko vhodno brezno.

Ob občnem zboru l. 1906 se je tržaška podružnica, ki je dotlej gostovala v prostorih Slovenske čitalnice, povzpela na prvo mesto med slovenskimi tržaškimi društvi, in je za njeno letno zborovanje članstvo na-

polnilo dvorano v Narodnem domu v Trstu. Poleg izletov, kot že prejšnje leto, je priredila še izlete na Trstelj v Kubed, v Slivje, v Divaško vilenico, v Koprivo, na Goljake, v Klanec. V odbor sta prišla poleg prejšnjih, še Ivan Bandel iz Rojana, trgovec Ivan Millionig ter učitelj Egidij Čeh v Slivju, ki je jamo odkril in je postal vodja nekakega jamskega odseka. Hinko Höller v Nabrežini je odkril kraško jamo s starinami. Društvo je založilo razglednice s slikami iz Divaške vilenice.

V naslednjih letih opazujemo stalen napredek v porastu članstva in delavnosti. Poleg tradicionalnih izletov imamo leto za letom širši izletniški program, ki sistematično zajema prav vse kraške predele do Trnovske planote in Učke, na pr. k Brojnici, na Sv. Lenart nad Zgonikom, na Tabor pri Sežani, v Lipico, skozi Drago v Rožansko dolino, v Branico, čez Dol v Idrijo, na Vیدهš pri Kozini, ponovno na Slavniki, na Erzeli. V Gregorčičev dom na Vrsnem so po pesnikovi smrti nesli člani »Beljaškega omizja« spominsko vpisno knjigo.

L. 1908 so šli člani na enomesečno letovanje na Ziljske planine nad Zahomcem. Dve leti kasneje pa je šla za binkoštno počitnice skupinica članov na »Polet v Beneško Slovenijo«, ki ga je opisal neutrudni

društveni tajnik Miroslav Pretner v Planinskem vestniku (od Kanala, čez Marijino Celje v Št. Lenart, Šempeter Slovencev ter čez Landar v Robič pri Kobaridu, kjer je spet prestopila avstrijsko mejo).

Izletniška delavnost je toliko napredovala, da so začeli pripravljati stalno planinsko zavetišče pri Čavnu ter načrte za gradnjo planinske koče na Črni prsti. Ob članskem izletu na Draščo (Razklani hrib), kamor so bili povabljeni tudi številni vaščani iz Padrič, so se domenili za postavitve razglednega stolpa na vrhu. Prisotni padriški gospodarji in mladina so bili pripravljeni pomagati toliko pri postavitvi kot tudi, da bi posekali drevesa, ki so ovirala razgled proti severu. Vendar jih je prehitela vojna preden se je načrt uresničil.

Po l. 1909 je prirejalo društvo vsako leto velik planinski ples, ki je bil menda največja slovenska družabna prireditev v Trstu v oni dobi. Ta je vrgel — vedno v Narodnem domu — potrebna sredstva za izboljšanje potov v Divaški vilenici, ki ji je bil stalni upravitelj Ivan Bandel. Ta je imela vedno večji obisk, tudi tujcev, Francozov, Angležev, Nemcev, med njimi tudi štiri habsburške nadvojvode. Največjih finančnih naporov pa so zahtevale slivarske Dimnice. Po zgraditvi spiralnega stopnišča, po Knafelčevi zamisli (Martelančev načrt se je izkazal za predragega) in poti, je bila jama otvorjena malo pred začetkom prve svetovne vojne l. 1914. Jamski odsek je tedaj vodil pok. Karel Mahkota.

Vse delo je bilo vedno bolj povezano z delom drugih planinskih društev, posebno primorskih in osrednjega SPD v Ljubljani. Saj je to privedlo do tega, da je bil izvoljen malo pred vojno društveni zastopnik Josip Hočevar v osrednji odbor SPD v Ljubljani. Društveni član Alojz Knafelc, ki je bil do takrat 60-krat vrh Triglava in je izdelal zemljevid Julijskih Alp, je izrisal tudi zemljevid okrožja Trst, ki ga je založila in izdala tržaška podružnica l. 1912.

L. 1912 se je planinska delavnost, posebno pa obisk obeh jam zelo zmanjšala »zaradi preteče bolezni na jugu«, kot previdno piše Planinski vestnik, to je zaradi balkanske vojne, ki je omajala temelje turškega in posredno tudi avstrijskega imperializma. Ta pa si je hotel pokoriti male, razvijajoče se balkanske države. To se je zgodilo dve leti kasneje, ko je svetovna vojna ohromila vsako društveno delavnost.

Po italijanski zasedbi Primorske se je SPD sicer obnovilo kot samostojno društvo, a le za kratko dobo. Na občnem zboru 23. 3. 1923 je med drugim poročal predsednik dr. Matej Pretner, da so imeli v oskrbi obe jami. O Divaški vilenici pa, da je tudi »po vojni nismo mogli imeti zaprte, ker to ni

Kapnik »Kralj Samo« v jami
»Divaška Vilenica«

ugajalo gotovim ljudem. Popravili smo sicer trikrat vrata, zaprli jamo z močnimi ključavnicami, a vselej so nam neznane osebe, baje nekateri mladeniči iz Trsta, vdrlji s silo v jamo in poškodovali vrata. Pozneje so divjaški lastniki pod pritiskom jamo odstopili nekemu drugemu tržaškemu društvu. Kôt znano, je to bila Società Alpina delle Giulie in njeni ljudje.

Izvoljen je bil novi odbor, zadnji pod Italijo: predsednik dr. Matej Pretner, podpredsednik Stanko Dekleva; Albert Koruza tajnik, Andrej Pavlica, blagajnik in upravitelj Dimnic, člani odbora pa Srečko Stepančič, Kazimir Sancin, Hinko Pertot in preglednika računov: Nicefor Stepančič in Anton Muha.

Znano je tudi manj uvedenim, da so bile prav prelepe Dimnice povod za razpust društva. Società Alpina delle Giulie so si jih hotele prilastiti. V gonji v fašističnem časopisju je protestirala »proti sramoti, da imajo slovenski kmetje v lasti najslavnej-

še lepote odrešene Italije«. S puško, podtaknjeno v jami, niso imeli sreče, ker so jih naši ljudje videli in to pričali pred sodiščem. Vendar je to zadostovalo fašističnim oblastvom za razpust društva konec septembra 1923.

Tržaškega slovenskega planinstva pa s tem niso mogli ubiti. Obratno: vsa prosvetna in športna društva, posebno mladinska, so se vedno bolj zatekala na Kras, v jame in na planine, ki so postajale zavetje na pol ilegalnega in za tem povsem podzemnega dela.

Po padcu nacifašizma in Italije se je Planinsko društvo spet obnovilo z obćnim zborom dne 5. maja 1946 na ruševinah in grobovih. Njegovo vsakdanje ubadanje z izletništvom, z vzgojo novega naraščaja za sodobno planinarjenje v plezanju, smučanju, jamarstvu, je znana zgodba zadnjih let od obnovitve sem, ki srečava sicer težave bodisi v tržaški sredini kot tudi na mejnih blokih, ki pa njegovega zaleta nikakor ne morejo ustaviti.

PETDESET LET OPČIN

STARI OPENC

Općine so se v preteklih petdesetih letih temeljito spremenile. Še v začetku tega stoletja so bile čisto slovenska kmečka vas kakor vse druge vasi tržaške gornje okolice. Vaščani so bili poljedelci, pridelali so tudi precej vina, kajti na vsaki njivi so bili tudi »latniki«, nasadi domaće vinske trte. Trtna ušica (phyloxera vastatrix) je domačo trto v nekaj letih popolnoma uničila in domaćini niso več obnovili vinogradov, kajti Trst se je začel tedaj širiti in kot ogromen polip začel tipati s svojimi lovkami čez vrh na Općine. Najdalj se je obdržalo mlekarstvo. Na živinorejo je blagodejno vplivala bližina mesta.

Na Općinah je bila tedaj orožniška in finančna straža. Pri obeh so bili tedaj po velikli večini Slovenci.

Ob cesti, ki vodi v Sežano, in sicer tam, kjer je danes Prosvetni dom, je stala lesena koč, mitnica. Čez cesto je bila položena dolga in močna »šranga«, zapora. Z njo so zapirali cesto, kajti vozniki so morali plaćati cestnino. Mitničarja sta bila dva resna in mirna moža, po imenu Kobec in Manin, ki sta živela pod isto streho. Ko je bila mitnica odpravljena, sta odprla trgovino, ki je še danes v posesti dedičev pok. Kobca. Družina Manina je bila edina italijanska družina, ki je takrat stalno prebivala na Općinah. Vaščani so družino ce-

nili in živeli z njo v najlepšem soglasju. Izven vasi, nedaleč od prošeške ceste, je imela svoje posestvo družina Franula pl. Weissenturn. Gospodar je bil upokojen avstrijski polkovnik, in kar je za nas najpomembnejše, spisal je za Italijane vadnico slovenskega jezika. V uvodu te vadnice toplo priporoča rojakom učenje slovenskega jezika, ker se njemu sorodni jeziki govore od predmestij Trsta do Tihega oceana. Obćinski zdravnik in živinozdravnik sta bila tudi Italijana. V poletnem času so prišle mnoge, najveć italijanske družine iz Trsta na Općine na letovanje. Nekateri so imeli svoje pristave, kot so vila »Pardo«, kjer je danes sirotišnica, vila »Vidic-Albori«, kjer je bil po vojni sedež krajevnega narodnoosvobodilnega odbora in še nekaj drugih. V prvi polovici septembra so letoviščarji Općine zapustili in se spet preselili v mesto.

Leta 1902 je bila zgrajena cestna železnica, ki je tesneje povezala Općine z mestom. Nato so Općine dobile svetilni plin; postajo Južne železnice so razširili, dograjena je bila Bohinjska železnica, in končno so Općine dobile tudi toliko zaželeni vodovod. Vsa ta dela so bila dokonćana še pred prvo svetovno vojno. Vse je seveda moćno, ako ne odloćilno vplivalo na razvoj in življenje vasi, ki se je naglo širila,

število prebivalcev je naglo raslo. Poljedelstvo se ni več izplačalo. Domačini so iskali dela bodisi na Opčinah bodisi v Trstu, »grunt« pa prodajali bogatim Tržičanom, ki so si gradili pristave. Vendar so to bili povečini letoviščarji, in zelo redke so bile družine iz Trsta, ki so se pred letom 1914 stalno naselile na Opčinah. V mesecu septembru so bile skoro vse vile že zopet prazne. Število italijansko govorečih družin se je malenkostno povečalo. Saj ni mogla tržaška občina pred prvo svetovno vojno nikdar zbrati toliko šoloobveznih otrok, da bi lahko odprla razred z italijanskim učnim jezikom, kljub temu, da si je to žilavo prizadevala.

To dejstvo postavlja dovolj zgovorno na laž številke uradnega ljudskega štetja, ko so našli leta 1900 na Opčinah 135 Italijanov, kar je predstavljalo pri 1604 prebivalcih 8,41%, leta 1910 pa 159 Italijanov, kar da na 2149 prebivalcev 7,41%. Vsak starejši Openc se vam bo pri navajanju teh številok nasmehnil, ko mu je za leto 1900 prstov ene roke kar preveč, da bi naštel italijanske družine s stalnim bivališčem na Opčinah in mu bo za deset let kasneje zadostovalo, če uporabi še prste druge roke.

Na Opčinah je bilo v tisti dobi društveno življenje močno razgibano. Telovadno društvo »Sokol« na Opčinah je bilo zelo močno in delavno, prav tako pevsko društvo »Zvon«. Openci so imeli tudi »Zadružno upravičenih posestnikov«, ki si je nadela za cilj, da preide lastninska pravica nad »gmajno«, nad skupnimi zemljišči, na prave lastnike, člane te zadruga iz rok tržaške občine. Obstajala je še Zavarovalnica za govejo živino, Pogrebno društvo »Nikodem«, Hranilnica in posojilnica. Taka je v kratkih obrisih slika Opčin med l. 1900 in 1914.

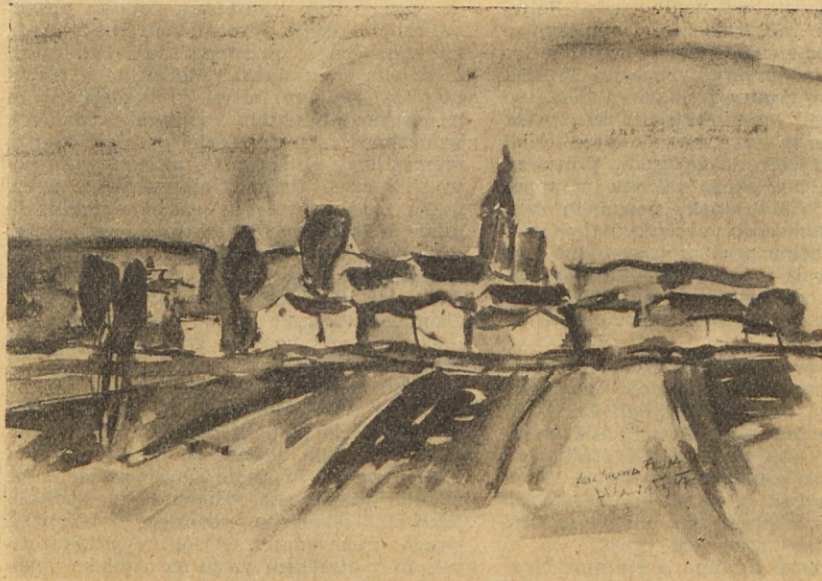
L. 1918, po italijanski zasedbi, predvsem pa po nastopu fašizma, se je ta slika iz temeljev spremenila. Priseljenci karabinjerji, finančni stražniki, državni, občinski in javni uslužbenci, nekoliko trgovcev, gostilničarjev in branjevc, italijanski učitelji

in pozneje tudi italijanska vojaška posadka, vsi ti so silno povečali italijanski živelj. Istočasno pa so premnogi domačini ostali brez dela in zaslužka. Morali so s trebuhom za kruhom, zlasti v Jugoslavijo in Argentino. Nekatere slovenske državne uslužbence, zlasti železničarje so oblast premestile v notranjost Italije. Število povratnikov po drugi svetovni vojni je le piclo. Iz Argentine se doslej ni vrnil še nihče, v Italiji pa je še vedno nekaj Opencev, predvsem železničarjev. Tudi število italijanskih Tržičanov, ki so se stalno naselili na Opčinah, je neprestano raslo. Okoli leta 1930, ko je bilo pomanjkanje denarja na vrhuncu, so openski posestniki prodajali zemljo pod ceno. Kjer je oko še nedavno počivalo ob pogledu na skrbno obdelane njive, vinograde in travnike, kjer so nekdanj po klancih gonili živino na pašo, stojijo vile, klanci pa so predelani v ulice. Društva in druge slovenske ustanove so bile razpuščene, osnovna šola poitalijančena, slovenska govorica v javnosti strogo prepovedana. V šoli, v »rikreativju«, in v otroškem vrtcu so otrokom vcepili italijanskega duha. Slovensko besedo si slišal samo še v cerkvi. Tujci, ki niso bili poučeni o pravem stanju in resničnem duhu Opčin, so seveda napačno sklepali, da so Opčine italijanska vas. In takih površnih opazovalcev je tudi danes precej.

Openci so se seveda temu nasilnemu poitalijančevanju upirali na vse mogoče načine. V odporu proti fašističnemu nasilju so

»Sranga« na Opčinah, na cesti proti Proseku. Druga je zapirala cesto v Sezano

Opčine
Akarel

Openci prispevali mnogo žrtev: italijanski zapori, ječe in konfinacijski kraji so dobri znanci marsikaterega Openca. Razumljivo je, da so Opčine prispevale časten delež tudi v narodnoosvobodilni borbi od leta 1941 do 1945.

Sicer pa je opaziti po tej vojni slične pojave kakor po prvi: Opčine se naglo širijo, število prebivalcev naglo rase. Domačini prodajajo še tisto malo »grunta«, ki je blizu vasi ali pa so prisiljeni, da ga prodajajo pod ceno po odredbah o prisilni razlastitvi. Kamor koli pogledaš, povsod nove vile, hiše in ulice. Seliuc je tako rekoč posejan s hišicami; tej novi četrti pravijo Openci »Mala Amerika«. Na bivši Mandriji, v Zavodu, nekdanjem posestvu družine Weissenturn je tudi nastalo čisto novo amerikansko naselje. Nedaleč odtod, v Zlanjivi ob avtomobilski cesti, so zgradili za Amerikance športno igrišče. Med Opčini in Bani je ustanova »Villaggio del fanciullo«, kjer slišiš le italijansko govorico in italijansko pesem. V nekdanji vili »Pardo« je sirotišče »Marijanišče«, kjer je tudi več italijanskih kot slovenskih otrok.

Težko je reči, koliko je danes na Opčinah Slovencev in koliko Italijanov — mislim pa, da je številčno razmerje ostalo približno isto kot je bilo pred vojno. Saj so tudi danes pri civilni policiji, finančni straži, carini in železnici po ogromni večini Italijani. Mnogi so prišli iz Trsta, Istre in od drugod. Približno narodnostno razmerje dobimo, če primerjamo število slo-

venskih učencev s številom italijanskih. V otroškem vrtcu je okoli 60 slovenskih in okrog 40 italijanskih otrok. Osnovno šolo pa obiskuje okrog 170 slovenskih in prav toliko italijanskih otrok. Moramo pa pripomniti, da je v italijanski osnovni šoli vpisanih, na žalost tudi nekaj otrok slovenskih staršev, ravno tako v otroškem vrtcu. Vsi otroci iz »Villaggio del fanciullo« in večina iz »Marijanišča« obiskuje italijanske šole. Ti učenci in otroci kasneje doseljenih Italijanov so povzročili dvig števila učencev na italijanski šoli, kjer jih je bilo še v šolskem letu 1947-48 komaj 120.

Opčine so se se torej v pretekli polovici našega stoletja popolnoma spremenile: iz čisto slovenske kmečke vasi so postale predmestje Trsta. S kmetijo se bavijo le še maloštevilne družine. Ta globoka preobrazba napreduje tudi danes. Toda v nečem so Opčine ostale vseh preteklih petdeset let zveste same sebi. Openci razen nekaj redkih primerov ne prodajajo svoje narodne zavesti in svojega jezika. Zato pa je delo italijanskih šovinistov za izprembo etničnega značaja tega našega zavednega kraja toliko bolj intenzivno. Dosedanja kolonizacija jim še ne zadostuje. Zato je tržaška občina prodala 34.600 kvadratnih metrov občinskega zemljišča, ki je v resnici kot jurski svet last Opencev, organizaciji beguncev, ki so včeraj pod Mussolinijem, danes pod »demokratsko« vlado kot kolonizatorji, orodje italijanskega imperializma.

ŠTIRJE SVETOIVANSKI JUBILEJI

MILČE ŠKRAP

Svetoivančani se bodo letos spominjali pomembnih obletnic, ki pomenijo mnogo v njihovem življenju. Letos bo namreč 100 let, odkar se je začel pri Sv. Ivanu prvi šolski pouk v slovenščini, 90 let bo letos, ko je bila v stari hiši rodoljuba Schmidta ustanovljena Slovenska čitalnica. Tretja obletnica, ki po svoji pomembnosti ni važna samo za Svetoivančane, ampak za Slovence na Primorskem sploh, pa označuje dogodek, ko so pred 80 leti postavili v hiši Antona Trobca temelje za slovenski prepoved nad vse važni politični organizaciji. Ustanovljeno je bilo politično društvo Edinost. Letos pa poteče tudi 50 let od otvoritve svetoivanske »Narodnega doma«, ki je bil prosvetno žarišče svetoivanskih Slovencev. Štiri vsekakor važne obletnice.

Kakor vsa tržaška predmestja, tako je bil tudi Sv. Ivan še do nedavna stoozgodnotno slovensko naselje. Še leta 1870 so segale njive Svetoivančanov do sedanjega Ljudskega vrta in Rossettijevega spomenika. Svetoivansko predmestje, ki je bilo po obsegu najrazsežnejše in najbolj obljudeno, je v dobi, ko se je začela oživljati slovenska narodna zavest, prednjačilo na prosvetnem in političnem področju vsem ostalim predmestjem in neredko kdaj je dajalo pobudo celo samemu mestu. Svetoivančani so si namreč znali od vsega početka narodnega

preporoda na Tržaškem urediti močno narodno organizacijo. Zato je tudi izšlo od Sv. Ivana mnogo pomembnih ljudi, ki so odločilno vplivali na ves poznejši razvoj slovenskega javnega delovanja v Trstu. Zato je prav, da si ob četvornem jubileju ogledamo življenje tega predmestja v komaj pretekli dobi in neutrudno snovanje njenega prebivalstva.

Šola pri Sv. Ivanu je bila ustanovljena že leta 1854. Do leta 1868 jo je vodil župnik, nato pa je prešla v posvetne roke in postala občinska. Izven slovenske šole ni bilo pri Sv. Ivanu nobene druge. Šele v letu 1907-1908, torej dolgih 53 let po ustanovitvi slovenske, je bila otvorjena tudi italijanska ljudska šola, ki je kaj kmalu zavzela velik razmah. Očitno je, da so tudi nekatere slovenske družine prepisale svoje otroke iz slovenske v italijansko šolo, čeprav je treba upoštevati, da si je mesto nenehno krčilo prostor vse više do osrčja Sv. Ivana in da je prav to razširjenje mesta ustvarilo pogoje italijanski šoli pri Sv. Ivanu. Statistični podatki, ki jih sicer ne navajam za vsako leto posebej, zgovorno pričajo, kako si je italijanski mestni živelj krčil pot vedno bolj na periferijo mesta in kako je Sv. Ivan polagoma postajal narodnostno mešan kraj.

Šolsko leto

1854	ustanovitev slovenske šole
1868-69	
1881-82	
1890-91	
1900-01	
1906-07	
1907-08	ustanovitev italijanske šole
1908-09	
1909-10	
1910-11	
1911-12	
1912-13	
1913-14	
1914-15	
1915-16	Podatkov za ta štiri leta
1916-17	mi ni bilo mogoče dobiti

Število šolskih otrok	
slovenskih	italijanskih
50	
278	
334	
464	
463	
573	
655	192
615	267
584	262
581	354
606	395
630	460
—	492
—	703
—	630
—	544

Iz primerjave prednjih podatkov vidimo, da se je slovenski živelj sicer množil, vendar pa ne tako hitro kakor italijanski, ki se je številčno krepil predvsem s preseljevanjem italijanskega mestnega prebivalstva v predmestje. Naslednje dejstvo ne potrebuje komentarja: leta 1870 so bile nji-

ve Svetoivančanov pri današnjem spomeniku Rossettija, medtem ko je bilo leta 1900 že strnjeno mesto pri sedanji pivovarni Dreher. Vsi tamkaj naseljeni otroci, po večini italijanskih staršev so obiskovali svetoivansko italijansko šolo. Da so zahajali v to šolo v velikem številu tudi otroci

slovenskih staršev, pa je razvidno iz obdobja 1915-17, ko je število šolarjev na ital. šoli zaradi avstrijsko-italijanskega spopada občutno padlo. Poročilo ital. šole za to dobo samo priznava, da je v teh letih število otrok na slovenski šoli zelo naraslo, vzporedno pa da je upadlo število na italijanski.

V drugačnih razmerah bi Sv. Ivan navzlic prodiranju italijanskega prebivalstva na periferijo, še vedno lahko obdržal svoj slovenski značaj. Toda s tem, da je Trst prešel po prvi svetovni vojni v sklop Italije, je bil tudi slovenski živelj pri Sv. Ivanu podvržen nasilni asimilaciji. Naslednja statistika o obisku slovenske šole v času po drugi svetovni vojni nam v primerjavi z zadnjim normalnim šolskim letom pred uvedbo Gentilejeve reforme nazorno prikazuje uspehe italijanskega šovinističnega pritiska.

Šolsko leto	štev. učencev na slov. šoli
1922-23	568 !
1945-46	318 !
1946-47	294
1947-48	293
1948-49	273
1949-50	268
1950-51	192
1951-52	150
1952-53	139 !

Iz prednjega pregleda bi kazalo, da se je izselilo od Sv. Ivana od leta 1922 pa do preteklega leta najmanj tri četrtine Slovencev, kar seveda ne more biti res. Res

pa je, da je fašistični raznarodovalni in zastraševalni pritisk žel uspeh in mnogim Slovincem zrahljal narodno zavest. Danes govoriti o Sv. Ivanu kot o predmestju, ni več na mestu, ker je že nekaj časa pritegnjen v sklop mesta. Prav v zadnjih 3 letih pa še celo ne, odkar je mestna občina začela načrtno in prisilno odkupovati po odrejenih cenah zemljišča okoliških kmetov. Na tako odkupljenih zemljiščih je zgradila stanovanjske 5-nadstropne bloke, v katere je naselila v pretežni večini istrske esule, italijanski živelj pa sploh.

Ko govorimo o 90-letnici slovenske citalnice pri Sv. Ivanu, tedaj si moramo priključiti v spomin svetoivanski okraj, kakršen je bil takrat. Vse naokrog od Razklanega hriba in Lonjerja navzdol do Ljudskega vrta so bila obsežna polja in pašniki, nasadi oljk in trt so poleg 100-letnih hrastovih gozdičev dajali kaj lepo sliko vokvirjeno v obliki podkve obdajajoče precej strme hribe. Številni neurejeni hudourniki in potoki so v času neurij drveli križem po Sv. Ivanu ter se zlivali šele v mestu v močan tok, ki je izginjal v bližnjem morju. Hiše so bile redke in male, a ljudje še kaj neuki in zaostali. Statistika pravi, da je bilo takrat med Slovenci še več kot 40% nepismenih. Ko so šli v mesto, so dejali, da gredo v Trst in ko so se vrnili, so se vrnili iz Trsta, tako je bil Sv. Ivan še ločen takrat od mesta. Mala, zelo mala cerkvena sčasa ni več zadošča-

Sv. Ivan, kakršen je bil še pred tridesetimi leti.

ia Svetoivančanom. Zato so si leta 1858 zgradili sredi naselja novo. Glavni oltar, katerega krasita ob strani kip sv. Cirila in Metoda v nadnaravni velikosti, je delo znanega svetoivanskega kamnoseka Nego-deta, ki je navzlic svojim 94 letom danes še vedno krepak in čil ter kleše v Ljubljani nagrobne spomenike. Mnoge lipe okrog cerkve so pač pričale, da jih drugi ni mo-gel zasaditi kakor Slovenec.

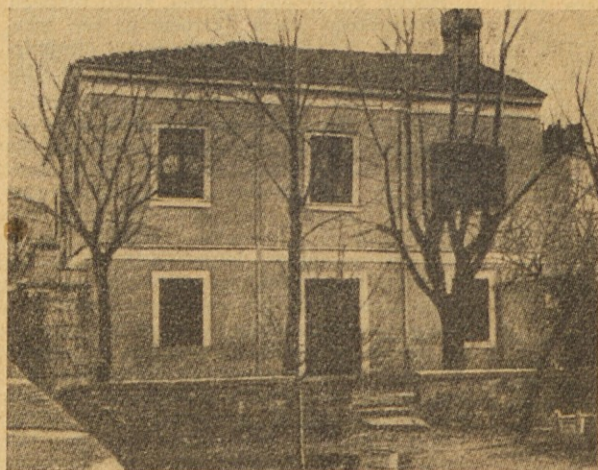
V takem izredno raztegnjenem Sv. Iva-nu so rodoljubi leta 1864 ustanovili v hiši trgovca Schmidta Slovensko čitalnico, ki je imela kaj hvaležno delo, ki je rodilo vid-ne uspehe; prva svetoivanska generacija, ki je prejela vzgojo prav v čitalnici, je kmalu zavzela bodisi v prosveti, kakor v politiki vodilna mesta, ki so po svoji po-membnosti daleč prerasla mestno mejo. Delo čitalničarjev je moralo biti zelo pe-stro in živahno, kajti že leta 1882 je začelo nastopati pevsko društvo »Zora« in kmalu nato se je ustanovilo Dramatsko društvo, kateremu je bila duša pisateljica Ma-rica Nadlišek-Bartolova, njegova gonilna sila pa znani učitelj in poznejši predsednik Zveze učiteljskih društev Julijske krajine Anton Germek. V tem Dramatskem društvu srečujemo imena, ki so se pozneje pro-slavila v tržaškem Narodnem domu kot na pr. Karla Ponikvarjeva, Valči Silova, Vera Kernev, Antonija Germekova, Odinalova, Marij Sila, Jože Karž in dr., da ne govo-rim o ostalih znanih igralcih svetoivan-skega odra. Anton Ravbar (Kemperle), An-ton Germek, Vinko Trobec, Mirko Sušmalj, Ivan Groebnig, Ivan Križman, Josip Ne-gode in še mnogi drugi bodo ostali vsaj po imenu še poznim rodovom živo v spominu. Dejstvo, da je bilo ustvarjajoče delo Sve-toivančanov tako plodno prav v dramatik-i, je gotovo posledica večletnega intenzivne-ga dela čitalničarjev, ki je omogočilo, da je Sv. Ivan za dobo skoro ene cele genera-cije prednjačil celemu Trstu. Josip Prunk, tedanji upravnik mestnega gledališča v Na-rodnem domu ugotavlja neke v svojih spo-minih, da je Sv. Ivan pri Trstu v gledališ-škem oziru sploh dolgo prednjačil in imel vodilno vlogo« in poudarjal, da je bil uspeh mestne gledališke skupine mnogo-krat odvisen od sodelovanja Svetoivančan-ov. Pa tudi za ustanovitev znanega »Dra-matskega društva« v Trstu (1902) se ima-mo zahvaliti Svetoivančankam Germekovi in Ponikvarjevi, zlasti pa pisateljici Marici Nadlišek-Bartolovi. Vse tri so si pridobile, kakor pravijo tedanji zapiski, v prvih letih snovanja neprecenljivih zaslug. Marica Nadlišek pa je mimo tega bila kot pisate-ljica tudi urednica prvega slovenskega žen-skega lista »Slovenke« in odlična narodna delavka.

Razvoj godbenega društva, zlasti njenega tamburaškega zbora (Groebnig) ter orke-stra (Vl. Požar) je še celo terjal čimprej-šnjo zgraditev primerne dvorane za šte-vilne nastope Svetoivančanov.

V cilju, da zgrade svoj dom kulture in gospodarstva, je leta 1896 ustanovilo 73 zadružnikov »Svetoivansko konsumno društvo«, ki je s svojimi deleži in prihranki prireditve kupilo sredi Sv. Ivana zemljišče in zgradilo na njem »Narodni dom«, ki je bil izročen javnosti leta 1904. Obsežni vrt in dvorana z globokim odrom ni dala le domačinom možnost popolnega razmaha; skoro vsa pomembnejša narodna manife-stacija se je začela ali končala v dvorani ali na vrtu svetoivanskega Narodnega do-ma. Tudi telesnovzgojno delo ni bilo za-nemarjeno, saj je svetoivanski Sokol dal nekaj vrhunskih telovadcev, ki so z uspe-hom zastopali tržaško župo na številnih sokolskih zletih.

Danes od vsega tega ni ostalo ničesar več. Ostal je le lep spomin pri starejših ljudeh, ki z bridkostjo v srcu pripovedu-jejo o tedanjih uspehih mladi generaciji, ki poskuša v sedanjih resnih razmerah in povsem drugih prilikah oživljati staro tra-dicijo kulturnega dela podjetnih prednikov. Poslopje Narodnega doma je fašistična dr-hal dne 2. septembra 1921 zažgala. Zem-ljišče in pozneje spet popravljeno poslopje, čeprav v manjšem obsegu, pa je bilo na-silno in za smešno ceno odkupljeno po fa-šistični stranki, ki je v slovenskem domu kulture ustoličila prve italijanske organi-zacije in društva, ki jih dotlej nikdar pri Sv. Ivanu ni bilo. Po drugi svetovni vojni so sicer Svetoivančani večkrat in na razne načine skušali uveljaviti pravico lastništva do svojega Narodnega doma, toda vse do danes brez uspeha. Zavezniška oblast se je izjavila za nepristojno reševati pravice Slo-vencev, svetovana pot na sodišče pa je pot hlapca Jerneja. Danes ima v Narod-nem domu sedež ENAL, potomka proslu-lega fašističnega »Dopolavora« in kot v za-smeh vseh Slovencev domačinov, nadaljuje nemoteno raznarodovalno delo med Sveto-ivančani.

Politično društvo Edinost je bilo usta-novljeno 20. septembra 1874 v hiši Antona Trobca pri Sv. Ivanu. Soustanovitelj je bil Anton Trobec. Kakor pravi v svojih spo-minih dr. Edvard Slavik, je bil najstrast-nejši agitator za ustanovitev društvenega glasila »Edinost« tudi Anton Trobec, Za-slugo, da je »Edinost« izšla, ima tudi do-maćin Stefan Nadlišek, občinski svetova-lec in deželni poslanec v dunajskem parla-

Hiša Antona Trobca pri Sv. Ivanu

mentu ter domačin kaplan Križman, na čigar domu je bilo mnogo sestankov in posvetovanj, preden je šla v svet njena prva številka (8. januarja 1876). »Edinost«, ki je bila več kot 50 let nenadomestljiva budilka narodne zavesti tržaških Slovencev ter braniteljica narodnih pravic primorskih Slovencev sploh, se je rodila na pobudo Svetoivančanov pri Sv. Ivanu. Njen prvi odgovorni urednik je bil Svetoivančan I. M. Vatovec, njen prvi upravnik Svetoivančan Anton Trobec in njen prvi raznasalec je bil tudi Svetoivančan z Vrdelce doma, a časopisna ekspedicija je bila kar v zvoniku svetoivanske cerkve pod nadzorstvom Antona Trobca.

Kaj je ostalo danes Svetoivančanom od tako bogate preteklosti? Zelo malo je ostalo. Doba fašizma je temeljito opravila svoje delo in kolikor ga ni, ga nadaljuje še z večjo intenzivnostjo sedanja občinska uprava. Mnogim slovenskim družinam je bila omajana narodna zavest. Povojni podatki o obiskovanju slovenske šole dovolj zgovorno pričajo o tem. Zaradi pomanjkanja prostorov je prekinilo z delom od nedavnega še dovolj razgibano prosvetno društvo Slavko Škamperle, katerega pevski zbor je pod vodstvom pokojnega skladatelja Frana Venturinija žel zasluzena priznanja širom po celi Jugoslaviji ob priliki njegovih pevskih turnej. Tudi v cerkvi se je še ohranilo slovensko petje, ki ga je treba skrbno čuvati, da ga laški priseljenci ne izrinejo. Narodnih noš se le še malo srečuje in v procesiji za domač praznik so

predmet občudovanja. Kot neizbrisen dokaz slovenstva Sv. Ivana pa bodo ostali vsi tisti, ki so v zadnji vojni žrtvovali svoja mlada življenja za svobodo svojega rodu. Na poslopje bivšega Narodnega doma je postavljena spominska plošča, v katero so »Svetoivančani v znak večne hvaležnosti borcem za svobodo« vklešali imena 45 žrtev. Od teh je 37 Slovencev in le 8 jih je italijanskega porekla.

Razvoj mesta, nenaravna meja med Jugoslavijo in STO, ki je potegnjena na vzhodu komaj poldrugo uro hoda od Sv. Ivana in ki je zavrila naravni dotok podeželskega življa v mesto, najbolj pa še načrtno raznarodovanje okoliških Slovencev po šovinistični italijanski občinski upravi, je v kratki dobi kaj temeljito spremenila zunanje lice Sv. Ivana. Jezik ulice je postal italijanski. Toda marmorna plošča na svetoivanskem Narodnem domu je porok, da tli slovenska misel pod pepelom: ob »uri usodni« se bo razgorela v plamen, ki se bo združil s plamenom, ki je ogreval srca naših očetov in dedov.

Tudi te obletnice se spominjamo

Letos poteče petindvajset let od popolnega uničenja slovenskega tiska na Primorskem. Fašizem se je vrgel na uničevanje našega tiska z vso silo. Že leta 1927 je uničil slovenski tednik »Novice«, ki je izhajal v Trstu. Poslednja številka je izšla 29. septembra. Naslednje leto, 4. septembra je izšla poslednja številka dnevnika »Edinost«; mesec nato pa je bilo ustavljeno izhajanje »Goriške straže«.

Popolno uničenje slovenskega periodičnega tiska pa je ob novem letu 1929 prinesel kraljevi dekret, s katerim je bilo določeno, da morajo biti od 1. januarja 1929 dalje vsi uredniki v seznamu žurnalistov, sicer jih ne more državno pravdnštvo priznati za odgovorne urednike.

Vpis v »Albo dei giornalisti« pa je bil odklonjen vsem slovenskim časnikarjem, »ker so javno delovali v nasprotju z interesi nacije«. Tako so ob novem letu 1929 prenehali izhajati še preostali listi in revije in sicer tednik »Mali list« ter mesečniki »Naš glas« v Trstu, »Naš čolnič« v Gorici, »Zenski svet«, »Jaselec«, »Gospodarski vestnik«, »Zbornik svečenikov sv. Pavla« in »Pravnik«.

ISKRA POD PEPELOM

O tržaški mladi generaciji med obema vojnama

DANILO BENČINA

Ako pregledamo, kar je bilo do danes napisanega iz zadnjih desetletij zgodovine tržaških Slovencev, moramo nehotе priti do zaključka, da je v času med procesoma proti Ferdu Bidovcu in Pinku Tomažiču velika vrzel, ki je bila vidna tudi na osrednji razstavi, ki je bila leta 1951 na stadionu »Prvi maj« ob desetletnici Osvobodilne fronte. Prav ta razstava, ki je bila tako požrtvovalno urejena, in ki je tako verno prikazala trnovo pot tržaških Slovencev, je kljub temu nehotе podčrtala pomanjkljivost beleženja naše zgodovine v Trstu od leta 1930 do 1940.

Kdor ni poučen, bi ob čitanju zgodovine in ob tolmačenju navedene razstave prišel kaj lahko do nepravilnega zaključka in bi bil prepričan, da se od leta 1930 pa do leta 1940 res ni dogodilo med tržaškimi Slovenci nič takega, kar bi bilo omembe vredno. Stvarnost navedenega desetletja pa je povsem drugačna. Prav v tem desetletju je bila najhujša preizkusna doba za tržaške Slovence in prav v tistih hudih letih se je pričelo ono potrebno in požrtvovalno delo, ki mu gre zasluga, da nas leto 1941 v Trstu ni našlo nepripravljenе.

Ko so fašisti ustrelili štiri bazoviške junake in ko so zaprli slovenske šole in kulturna društva ter uničili slovenski tisk, so se vrste razredčile in šlo je tako daleč, da so razni bojazljivci iz strahu celo oblekli črno srajco. Napočila je doba nepopisnega terorja in zatiranja, tako da so ostali trdni in vztrajali le tisti, ki so bili pripravljeni na največje žrtve. Med temi je vzrastla v Trstu ona mladina, ki je kasneje tako častno zastopala tržaške Slovence v osvobodilni borbi.

Ze kmalu po bazoviškem zločinu je v Trstu pri Sv. Ivanu, prav v hiši, kjer se je začel tiskati nekdanji tržaški dnevnik »Edinost«, zatelela nova iskrica domoljubja in upora. Pomladi 1931 je že pre-

pevala po kraških vaseh ter bodrila ljudstvo s slovensko pesmijo in besedo skupina mladih tržaških Slovencev, med katerimi so bili ustanovitelji skupine pokojni Ljubo Kovačič, ki je zaradi fašističnega preganjanja leta 1931 napravil samomor, pokojni študent Ciril Martelanc, ki je padel v borbi v partizanskih vrstah, pokojni študent Pinko Tomažič, ki so ga leta 1941 fašisti obsodili na smrt in ustrelili, ter drugi mladi tovariši in tovarišice, iz vseh slojev tržaških Slovencev.

Ko se je kasneje skupina pridružila mladini iz Barkovelj, je nova združena skupina kmalu pridobila člane iz vseh predelov Trsta. V tej skupini se je osnoval tudi mešan pevski zbor, ki ga je učil pevovodja Danilo Danev s Kontovela, ki je sedaj dirigent v zagrebški Operi. Kljub temu, da so bili mladi pevci iz Skednja, od Sv. Ivana, iz Rojana in Barkovelj, Montebela, Sv. Jakoba, Školjeta in sredine mesta, so bile vaje redne in nihče ni zamujal ali izostajal.

Ta mladinska skupina, s svojim pevskim zborom, je bila tedaj med tržaškimi Slovenci znana pod imenom »Štempiharji«. Kljub

Štempiharji na grobu Simona Gregorčiča

vsemu mogočemu zalezovanju in nadzorstvu fašistične kvesture so »Štempiharji« prirejali izlete (enega od teh je M. B. opisal v »Primorskem dnevniku« od 23. avgusta 1951), športne tekme, pevske nastope in dramske prireditve ter so si uredili tudi svojo knjižnico in skrbeli za štempiharsko literaturo, o kateri je napisal leta 1952 tov. Milan Bolčič zanimiv članek v Jadranskem koledarju. Prav ta literatura je dala tudi mladim dijakom pobudo, da so tudi oni začeli izdajati svoj ilegalni list »Iskra«, o katerem je bilo govora na procesu proti Pinku Tomažiču in ostalim tovarišem. O nastanku listov in brošur tedanje dobe je bilo nekaj objavljenega tudi v »Primorskem dnevniku« 28. januarja 1951 pod naslovom »Nekaj več o Štempiharjih v Trstu«. Zal pa se od navedene literature ni ohranilo nič drugega nego nekaj izvodov štempiharskih listov in brošur, medtem ko ni bilo do danes mogoče izslediti niti enega izvoda »Iskrek«. Štempiharsko literaturo so tovariši ohranili s tem, da so jo pravočasno skrili v Škednju, Barkovljah in na Greti. Zasluga za to gre tudi dejstvu, da se je vedno strogo pazilo, da posamezni izvodi nikdar ne gredo iz zanesljivih rok, in tako ni policija mogla izslediti ničesar. Drugačnja pa je bila usoda literature pri študentih, ki so svoj list razmnoževali v več izvodih in je nekaj teh prišlo v roke policiji, ki je ostale našla med hišnimi preiskavami, v kolikor jih niso lastniki iz strahu pred aretacijo uničili leta 1940.

Važen za ona huda leta je nedvomno tudi ilegalen tečaj slovenščine, ki je skrival deloval v italijanski zasebni šoli v Ul. Batisti, kjer je danes nebotičnik. Ta tečaj so med drugimi obiskovali tudi požrtvovalni in izredno delavni tovariši Drago Stoka (Hauda), ki je padel v partizanih, Zorka Perello, ki je umrla v nemškem koncentracijskem taborišču, Vojka Šmuc, ki je padla v III. prekomorski brigadi, Ivanče Strgar, ki je tudi umrl v nemškem koncentracijskem taborišču, Slavko Lenasi, ki je padel v partizanskih vrstah na Vipavskem, in mnogo drugih padlih in živelih tržaških Slovencev, ki so mnogo žrtvovali v dosledni borbi ves čas pod italijansko in pozneje nemško okupacijo.

V mali dvorani v Ul. sv. Frančiška, kjer je danes kino »Arcobaleno«, pa je bilo pravo središče vse tržaške slovenske mladine. Tja so Štempiharji povabili na svoje pevske koncerte, prireditve in predavanja tudi skupine iz Plavij, od Sv. Jakoba in Sv. Ivana. Tudi študentje so se pridno udeleževali vaj, predavanj in drugih prireditev, ki so jih s svoje strani organizirali.

Ze se je začelo resno misliti na ustanovitev osrednjega odbora, ki bi imel nalogo

skrbeti za pravilno koordinacijo in povezavo kulturnega in drugega udejstvovanja med novimi skupinami, ki so rasle po vzgledu Štempiharjev. Pri Sv. Ivanu je prevzel vodstvo nove skupine pokojni Slavko Škamperle, ki je bil tudi pevovodja in je po vsakdanjem delu rad sedel za svoj klavir, ob katerem so se marljivo vadili mladi svetoivanski fantje. Tudi na Katinari je začel delovati pevski zbor, a mladi Plavčani so se ponašali kar z že dobro izvežbanim orkestrom. Najboljši pevski zbor pa je bil pri Sv. Jakobu, ki je deloval vsa leta po prvi vojni in ki se je pod pretvezo cerkvenega petja pridno vadal tudi narodnih in drugih umetniških pesmi. V zboru so bili pretežno starejši pevci in pevke, a tudi nekaj mladih, ki pa so se ob vsaki priliki pridružili Štempiharjem. Posebna zasluga teh starejših pevcev je, da so kot pevci bili edini, pri katerih ni nikdar, tudi v najhujših časih, utihnila slovenska pesem.

Zal, da do osrednjega odbora, katerega glavni pobudnik je bil pokojni Roman Pahor, ni prišlo, ker je v največjem ilegalnem razcvitu delovanja slovenske mladine v Trstu prišel nov vojni vihar, tako da je policija bolj poostрила nadzorstvo in je leta 1940 aretirala večino najboljših članov mladinskih skupin. Iz teh skupin pa so zrastle junaki narodnoosvobodilne borbe in Osvobodilna fronta je v teh vrstah našla svoje najjačje stebre, svoje najtrdnjše temelje...

Zamrla so imena in nazivi teh mladinskih skupin, padli in izginili so v vojni vihrhri mnogi med najboljšimi, a zavest je ostala, misel še živi. Veliki dogodki svetovnega klanja so zatemnili male dogodke med leti 1930 in 1940, a nekdanji tržaški mladinci se s ponosom spominjamo tistih let in s trdnjšo voljo stopamo v bodočnost, ki si jo najboljše — kot nekdanj — predvsem gradimo sami.

*... Na kamnu čolnič je oko mi zrlo —
in zdajci se mi je zazdelo
da morje se je razbesnelo,
in lahki brod valovje je požrlo.*

*In vsi, ki v duhu so ob meni stali,
odločno so po veslu segli
in svečano si prisegli:
„Veslali bomo, bratje, vsi veslali!“*

(Iz pesmi „Ob Gregorčičevem grobu“, ki je bila objavljena v 5. številki ilegalnega „Štempiharskega glasa“)

STARA ŠČEDNA IN ŠČEDENCI

ŠČEDENC

Vsaka nekdanja vas iz bližnje tržaške okolice, ki je postala v zadnjem polstoletju predmetje Trsta, je imela svojega pomembnega moža, javnega ali kulturnega delavca: Sv. Ivan ima Josipa Nagodeta, Barkovlje so imele dr. Justa Pertota, Kolonkovec-Marija Magdalena so imeli Ivana Miklavca itd. V Škednju, ki je bil vedno znan, da je imel »fine« moze, seveda tudi nisem bil v zadregi. Stopil sem v novo postavljeno papirnico k Šumanu-Romanu Sancinu, da kaj izvem o starem Škednju iz ust očividca, sodobnika.

Ne bojte se, noben pravi, staroselski škedenc ne bo ugovarjal poimenovanju »vas« Škedenj oz. Ščedna kot je pravo ljudsko ime. Saj še danes običajno govore o »naši vasi«, tudi je še danes v rabi ime »srejd vasi« oz. »U vasi« za križišče blizu kino dvorane. Sedemdesetletniki in še mlajši pa pripovedujejo o svojih časih, ko je bilo še samotno polje, v rokah ščedenskih kmetov, ki je segalo od Škofije, od pobočja Frnejda (nad tramvajsko postajo z gozdom poraščeni breg) preko Dežjele, Valc in Šče-

denca do pod Kuka pri Sv. Jakobu. Ob Istrski cesti, tam, kjer je danes pokopališče pri Sv. Ani pa so bile njive naših kmetov od Marije Magdalene, in le redke hiše so katile to podeželsko idilo.

Pravi Ščedenci so bili kmetje. Obdelovali so svoja polja, ki so nekdanj segala skoro od Sv. Justa pa dol onstran Zavelj do meje beneške republike (to je razbil leta 1797. Napoleon), do meje, ki je tekla ob potoku Klinščici skozi Boljunc do morja. Redili so »blágo«, ovce, koze, govejo živino, kot nam pričajo še preostala imena na pr. v Stájah, tam, kjer je danes gostilna pri Bakinu, na Kazárci, tam, kjer je danes splotje osnovne šole, na Gmajni, ki je segala po današnji Ul. Soncini gor do tržaškega pokopališča.

Kakor po kraških vaseh, se je bila tudi tu trda borba za vodo. Vsaka stara ščedenska hiša je imela vodnjak s kapnico, »štjerno«. Za pozneje priseljene vaščane so zgradili l. 1830. sredi vasi »kamunsko štjerno«. Bila je 28 m globoka. Ko so vrtali predor pod Škednjem, se je voda izpraznila vanj.

Avrelij Lukežič

Škedenj
Olje 1946

Najprej so vodo vlekli na roko s »štenjakom« na površje, kasneje pa so postavili namesto šape (ta je sedaj v lapidariju, muzeju za zgodovinske kamne pri Sv. Justu) 4 m visok stolp s črpalko.

Živino pa so napajali po kalih ali kalužah, kakor so jih imenovali Škedenjci. V vasi so bili trije kali, veliki »kakor morje«, da so lahko s čolnom vozili po njih. Eden je bil na Varci, rekli so mu na Barišču. Največji pa je bil na najvišjem mestu Škedenja, na Farjétovcu, pri Kaluži so ga klicali. Kjer je bil oni tretji, pri Pilju, so kasneje zgradili tri hiše.

Mnogi Ščedenci so se poleg s kmetijstvom ukvarjali tudi z ribištvo, najbrž že odavnih časov, — saj je znano, da so imeli čupe, one prve stare naše čolne iz enega samega debla. Imeli so seveda svoj portič za čolne. Stari še pripovedujejo o prepirih in borbah z beneškimi ribiči onstran Klinščice.

Škedenj je bil seveda čisto slovenska vas. Prvi redki Italijani, ki so sem prišli začasno, so delali v solarnah, bodisi ščedenskih ali žaveljskih. Škedenjske soline so bile tam, kjer še danes pravijo v Solinah, t. j. med rižarno in morjem oz. železarno. Obstajale so menda od l. 1600. in so bile odpravljene l. 1830. Te soline in one v Zavljah so bile zelo važne za Avstrijo, ker so bile one v Miljah, Kopru, Strunjanu... v beneških rokah. Domačini niso znali ravnati s soljo. Vendar je bila ta kolonija zelo majhna. Pravo priseljevanje v večji meri se je začelo približno pred stoletjem, ko so začeli graditi mestno klavnico. l. 1852., in kako leto prej, dve majhni ladjedelnici. Tu so gradili manjše jadrnice — zadnje so bile spuščene v morje l. 1890. Tudi ta naselitev je bila zelo omejena in deloma začasna.

Najstarejši in najbolj razširjeni priimki so bili oni prvih starešin pri župni cerkvi, ki je bila sezidana l. 1632.: Godina, Flego, Merlak, Sancin, Srebrnik in Šuman. Naš pripovedovalec Šuman je zbiral najstarejše podatke o Sancinih v župnijskem arhivu pri jezuitih v starem mestu. Pod to župnijo je namreč spadal Škedenj, dokler ni dobil lastnega kaplana l. 1763. Šele l. 1845. je Škedenj postal župnija s prvim župnikom Pavličem. Prvi zapis tega imena je iz leta 1585. Bili so kmetje in ribiči, Sancini, kakor drugi slovenski Ščedenci. Italijanski zgodovinarji, posebno Kandler, so hoteli dokazovati, da je ime italijanskega izvora. In so v ta namen poiskali doli neke v Lombardiji vasico z imenom Castello di Soncini. Tam da je bila že v 15. stol. neka družina tiskarjev s tem imenom. Neki drugi zgodovinar pa trdi, da bi bili po izvoru iz dru-

žine švicarskih Židov. Vse to so seveda le domneve, zanesljivega se o tem nič ne ve. Vsekakor moramo vzeti z nezaupanjem trditve italijanskih krajevnih zgodovinarjev, ki tako radi potvarjajo zgodovinsko resnico iz šovinističnih političnih nagibov. To bo tudi v tem našem primeru. Menda bo res, da je Sancine naselil tržaški škof, najbrž Pedrazzani, da bi mu obdelovali zemljo na njegovih obširnih posestvih okrog Škedenja. Cisto neverjetno pa je, da bi za to šel iskat družino — tiskarjev v Lombardijo, ali pa — Židov v Švico, saj je znano, da se Židje nikdar niso bavili s kmetijstvom.

Tudi imeni Soncino ali Soncin, kakor so takrat pisali v župnijske matične knjige, nam zelo malo pričajo, saj je znano, kako netočno, v vseh mogočih spremenljivih oblikah so pisali naše priimke, posebno če je bil matičar Italijan ali Nemec (in to je bil skoro vedno primer v sredini Trsta), tujec, ki ni znal slovenski, in je v svoji nevednosti ali svojevolskosti, kot je še danes v Trstu barbarska navada, pačil naša imena.

Morda nam prinese v to vprašanje več jasnosti krstno ime Hieronim (ali Jeronim po domače). Okrog l. 1600. so živeli v Škedenju trije bratje s priimkom Sancin, edini takrat: Ivan, Matija in Hieronim. Tudi njihov oče je bil Jeronim. To ime se je prenašalo od očeta na sina. Do l. 1820. je bil v vsakem rodu Sancinov nepretrgano vsaj en Hieronim. Sv. Hieronim je bil Dalmatinec in tam zelo priljubljen svetnik, in zato njegovo ime zelo razširjeno. Znano je, da se je naselilo v dobi turških vojn, od 15. stol. dalje po našem Krasu in Istri mnogo ubežnikov iz hrvatskih in srbskih ozemelj, od Dalmacije pa dol do Srbije in Črne gore. Da bi bili naši Sancini dalmatinskega porekla, je po teh zgodovinskih podatkih, po krstnem imenu in po kmečkem poklicu veliko bolj verjetno kot pa da bi bili kdo ve iz katerega konca sveta.

Ljudsko izročilo pravi, da je imel tržaški škof svoje letovišče v Ščedni, v oni stari hiši v Buži, blizu Brdona. Šuman misli, da je verjetno tu bival le kak upravitelj škofovih posestev. Pač je verjetno škof sem prihajal na obisk ali na preglede, ker je imel na gričku poleg cerkve svojo letno vilo, ki je bila zgrajena v sedanji obliki okrog l. 1750. S tem v zvezi ne smemo pozabiti, da so bili med tržaškimi plemiči, grofi in baroni, škofje najmočnejši fevdalci, ki so imeli največ posestev, ki so jih seveda obdelovali slovenski kmetje v Trstu, v bližnji in daljni okolici, in so imeli v nekih dobah, preden je Trst prišel pod Avstrijo, celo najvišjo politično oblast nad vsem mestom.

Med kmeti torej, ki so obdelovali škofovo zemljo, so bili tudi Sancini, ki so v teku

stoletij odkupovali od škofov zemljo, ki so jo obdelovali, in se s tem počasi osvobajali. Ze pred l. 1600. je bilo v Škednju več Sancinov, vendar pa so izumrli ali se izselili, tako da so bili okrog tega leta v rasi le še omenjeni trije bratje, od katerih izvirajo vsa poznejša in sedanja pokoljenja Sancinov. Njih število in vpliv je neprestano rasel od stoletja do stoletja in je prišel do največjega razmaha v preteklem, 19. stoletju.

V zadnjih 40 letih pa je začelo njih število upadati. Vzrok je pač v gospodarskem propadanju Trsta in Škednja in v neprestanem tlačenju slovenskega življa po italijanski večini. Kmečki sinovi, ki niso imeli gotovega socialnega plojaža, se niso žegnili.

Razen v Škednju je še po nekaj družin Sancinov v Boljuncu, Dolini, na Plavjah in na Beki. A vsi ti izhajajo iz Škednja, enako kot seveda oni, ki so se razselili po svetu.

CERKVENI SPOR V RICMANJIH

ZORKO JELINČIČ

Iz prve mladostne dobe, kakor daleč mi še sega spomin, je imelo ime Ricmanje zame naravnost magičen, pravljichen zvok. Ricmanje so mi pomenile junaško vas, ki se je borila proti mogočnemu avstrijskemu cesarju ter se za svoje pravice uprle samemu rimskemu papežu.

Pred polstoletjem je bila na višku borba Ricmanjev za svoje cerkvene pravice. Trajala je skoro deset let in se je končala z njihovo zmago l. 1909. Bila je to doba narodnega preporoda. Borba za samostojno župnijo v Ricmanjih je postajala vsled odpora in spletk cerkvenih krogov, posebno škofijskega ordinariata v Trstu, narodna borba proti latinskemu obrednemu jeziku in katoliški cerkvi sami v neki dobi ter proti avstrijskim-nemškim civilnim oblastem. Te so podpirale tržaško škofijo, posebno ko ji je stal na čelu nemški škof Nagl, ter preganjala z vso težo državnega aparata posebno vodilne Ricmanjce.

Zato je imela ricmanjska borba tako velik odmev in je postala vsenarodna slovenska zadeva. Tržaški dnevnik »Edinost« je objavljajl o ricmanjskem sporu z velikim poudarkom vse vesti, ki jih je objavljajl navadno še istega dne v popoldanski izdaji ljubljanski »Slovenski Narod« na uvodnem mestu.

Spor je namreč grozil, da se razširi iz lokalnega spora v vse širše ljudsko gibanje. Saj sta se že začela gibati za Rihemberkom-Branikom tudi Sv. Ivan in Rojan v Trstu.

Razumljivo je tedaj, da so si katoliška in avstrijska oblastva z vsemi sredstvi — s pogajanjmi, obljubami, podtikanjmi, grožnjami in procesi — prizadevala, da bi spravila čimprej ricmanjski spor s sveta.

Kako je dejansko spor potekal mi je postajalo jasno ne le iz razpoložljivega tiska, pač pa še bolj iz živih virov, očividcev Ricmanjcev, povprečno sedemdesetletnikov, ki

so sami aktivno sodelovali, zlasti takratnega tajnika ricmanjskega vaškega načelnika g. Franca Bonana in nekdanjega cerkvene-ga starešine Josipa Kureta-Petrača.

Naš tržaški zgodovinar Matija Sila piše v svoji knjigi »Trst in okolica«, izdani v osemdesetih letih prejšnjega stoletja, da se je tedaj spet prebudila važna božja pot v Ricmanjih, ki jo je bil zatrl, kot nešteto drugih, cesar Jožef II. eno stoletje prej. Veljava te božje poti je razvidna iz Silove opombe: »V Trstu je bilo mnogo bratovščin. Znamenita je bila ona sv. Jožefa v Ricmanjih, ki se je bila začela l. 1749 in je imela mnogo družabnikov tudi iz visocih krogov — celo sam cesar Jožef II., ko je bil še nadvojvoda, bil je vpisan...«

Obenem s pomembnostjo božje poti so rasli — dohodki cerkve. »Nekoč« je pripovedoval očca Petrač, »so imele Ricmanje že svojo samostojno župnijo in vsi dohodki so ostali domači cerkvi. Sama cesarica Marija Terezija je darovala cerkvi dragocene mašne obleke, take, da jih še v Trstu niso imeli podobnih. Pa jih je pobral v Dolino župnik Jan, ko je bil v Trstu škof Glavina. Odpravila sta samostojno ricmanjsko župnijo, in odslej je vse šlo v Dolino: vso boro, to je vse nekdaj določene dajatve vina, je strogo izterjeval, če so ga kmetje pridelali ali ne, dohodki iz grunta, ki ga je cerkev imela v Ricmanjih, so šli vsi v Dolino in vsi cerkveni dohodki iz miloščin, od božje poti. Na pr. l. 1888 je bila prišla velika procesija iz Trsta; takrat se je nabral poln škaf miloščine samih »patakonov« (po dva ali po šest soldov). Rečeno je bilo, da bo to šlo za domačo cerkev. Toda takoj naslednji dan se je pripeljal s kočijo sam dolinski župnik, spravil ves denar v vrečo in ga odpeljal s seboj. Tako je šlo leto za leto. Ricmanjci pa so morali sami zbirati od svoje revščine — takrat ni skoro nihče

še delal v Trstu! — da so popravljali cerkev, in plačevali še posebej svojega kaplana. To so bile tiste velike krivice, ki jih Ricmanjci nikdar niso mogli pozabiti.« Saj prizna še brošurica »Ricmanje - Ricmanjsko cerkveno vprašanje«, ki jo je na 78 straneh izdalo v zagovor katoliških cerkvenih oblastev uredništvo klerikalnega »Novega lista« v Trstu, da je razvidno iz nekega škofijskega akta iz l. 1866, da so Ricmanjci želeli že takrat lastno župnijo.

Nedolgo po prihodu novega kaplana, dr. Antona Požarja v Ricmanje, po smrti župnika v Dolini, je postalo vprašanje spet pe-

polnoma pogrešeno, ali vsaj zelo pretirano: vzrok, kot že omenjeno, je bil v ostrem nezadovoljstvu vsled gospodarskega izkoriščanja ricmanjske cerkve. Le iz zavesti krivčnosti cerkvenih oblasti in izkoriščanja si lahko razlagamo soglasno odločnost Ricmanjcev in Ložanov, ki je segala celo do izstopa iz katoliške cerkve. Vendar pa je treba po drugi strani objektivno priznati, da je bil razlog, da je borba potekala tako odločno in se je končala z zmago, v dobrem in sodobno razgledanem vodstvu. Na čelu vsega gibanja je stal dr. Anton Požar, ricmanjski kaplan, njemu ob strani pa po-

Zbor bralnega in pevskega društva »Slavec« ob vstopu v grško-katoliški obred l. 1900

reče. Bilo je v začetku decembra l. 1899, ko je poslal ricmanjski srenjski načelnik Peter Hrščak v imenu občinarjev začasnemu upravitelju dolinske župnije in tržaškemu škofu pismo, kjer sporoča, da odslej ne bodo več plačevali nobenih dajatev v Dolino. Takrat je bila že dozorela dokončna odločitev vaščanov iz Ricmanj in Loga, da si hočejo priboriti svoje pravice, in da so imeli že bolj ali manj jasen načrt za to.

Ako je katoliški oz. klerikalni tisk napravil vso krivdo za spor dr. Požarju, je to po-

gumni in požrtvovalni vaški načelnik Ivan Berdon in pred njim prejšnji srenjski načelnik Peter Hrščak, ter učitelj v Ricmanjih, Valentič.

Dr. Požar je bil inteligenčen in zelo razgledan duhovnik, ki je dovršil tudi pravno fakulteto in postal doktor prava ter je študiral tudi filozofijo v Solnogradu. Ako mu je nasprotni tisk med drugimi podtikal in na pol izraženimi namigovanji naprtil tudi to, da so ga vzdrževali potem, ko je bil suspendiran ad divinis (prepoved izvr-

ševati cerkvena opravila) iz ljudskih denarnih zbirk, to ni res. Res je, da je bil globoko socialno čuteč človek, ki je bil zato izredno priljubljen med vaščani. Ko je hodil opravljat verska opravila k revnim bolnikom, jim je še sam daroval navadno po kako krono. V stiski si je takrat pri domači hranilnici najel posojilo, ki ga je pozneje pošteno vrnil. Toda ni klonil, in ni sprejel premestitve na Kras, marveč je zatem sprejel mesto — urednika »Edinosti« v Trstu. Ta okolnost priča o njegovi duhovni zakoreninjenosti v sodobni napredno-narodni sredini.

Danes pač nima več smisla skrivati, kar je bilo že takrat splošno znano, saj je dr. Požar že davno pod rušo in ga ne more več zadeti nobena cerkvena represalija, da je bil on glavni vodja odpora. Ivan Berdon je hodil vsak dan k njemu poročat o novostih in domenila sta se o ukrepih. Pravni svetovalec pa je bil tržaški odvetnik dr. Josip Abram.

Dr. Požar je poznal cerkvena oblastva in si ni delal nikakih utvar; zavedal se je, da bo borba trda, in je že takoj ob začetku izrazil mnenje, da bo treba najbrž tudi izstopiti iz katoliške cerkve. In v resnici je pisal tržaškemu škofu Šterku 25. 5. 1900, ko se ta ni znenil za ricmanjske pritožbe, da je slišal o tem, da so Ricmanjci vložili prošnjo na cesarja in na vodstvo neke druge cerkve za prestop.

Dejansko se je to zgodilo nekako v juliju 1900. Ricmanjci in Ložani so javili okrajnemu glavarstvu v Kopru svoj odstop od katoliškega latinskega obreda in javili grško-katoliškemu škofu Drohobeckemu v Križevcih na Hrvaškem, da pristopajo k temu obredu s starocerkveno-slovanskim obrednim jezikom.

Ni prostora, da bi se bavili z vsem potekom borbe. Omenimo le glavne faze. Tržaška škofija jim je osporavala veljavnost prestopa k unijatom. Ricmanjci se za to niso zmenili, dr. Požar pa je uvedel popolnoma slovensko bogoslužje in je glagolal, t. j. čital mašo iz staro-slovenskega misala, številni pevski zbor prosvetnega društva »Slavec« pa je zraven prepeval, da je hodilo vse tržaško obližje prisostvovat. 15. septembra 1901 je prišel škof Drohobecki na obisk. Ricmanjci so mu priredili zvečer slovesno baklado, ves pevski zbor pa podoknico pred kaplanijo.

Sledili so pritiski in preganjanja avstrijskih in katoliških oblasti. Škof jih je vabil na razgovore. Ker niso prišli, je prišel sam v Ricmanje. Dr. Požar je dobil ukor in vabilo, naj dela »eksercicije« (cerkvene vaje). Medtem pa je 17. sept. 1901 umrl škof Šterk. Na njegovo mesto je prišel zagrižen

Nemec Nagl, ki je začel z vso ostrino pritisniti, pri tem so mu zlasti pomagale civilne oblasti. Učitelj Valentič je bil premeščen nekam v istrske hribe. Berdon je imel vedno na vratih žandarje, posebno zagriženega stražmojstra Mučiča, ter neprestana pota v Koper in v Trst. Po raznih brezplovnih pritiskih je škof premostil dr. Požarja na Vatovlje na Krasu. A ta je raje slekel talar, da je ostal v Trstu, blizu svojih Ricmanjcev.

Zatem je poskušal škof Nagl skrajno sredstvo. Ker dr. Požar ni hotel sprejeti premestitve, ga je suspendiral 3. 1. 1903. Dne 17. 1. 1903 je prišel koprski okrajni glavar Schaffenhauer z oddelkom žandarjev in zaprl cerkev, da izvede cerkveni interdikt. Morda so oblastva pričakovala nasilnega odpora vaščanov, nekateri so domnevali, da so ga hoteli naravnost izzvati, da bi s silo potlačili odpor, oz. razkol. Dejansko je čakal v Trstu v pripravljenosti oddelek 97. pešpolka. V resnici so takrat marsikaterega Ricmanjca srbele pesti, toda voditelji so razumeli, kje je nevarnost, ter so mirili vaščane. Še teden dni sta dva žandarja stražila, eden pred cerkvenimi vrati, drugi za cerkvijo.

Toda Ricmanjci se niso dali ugnati. Za veliko noč so šli vsi vaščani iz Ricmanj in Loga do zadnjega k vstajenju v Trst v pravoslavno cerkev. Odslej je vse cerkvene obrede civilno opravljal sam vaški načelnik Ivan Berdon. On je poročal mlade zakonce, po potrebi je tudi krstil, če tega ni prej opravila babica oz. mati; opravljal je pogrebne molitve in vodil cerkveni spreved z godbo na pokopališče.

Ne le tržaški Slovenci, Primorci, vsi Slovenci so z velikim zanimanjem sledili poteku borbe, ter radovedni prihajali od blizu in daleč k civilnim cerkvenim obredom ter s tem dajali moralno oporo Ricmanjcem. Še k drugim slovanskim narodom, posebno k Hrvatom in Čehom je prodril glas o ricmanjski zadevi. Največji češki ilustrirani časopis »Česki svet« je objavil velike slike civilnih obredov v Ricmanjih.

Ivanu Berdonu so naprtli proces, ker je opravljal duhovniška cerkvena opravila. Tožba je šla po vseh instancah, od sodišča v Kopru na porotno in prizivno sodišče v Trstu in končno na kasacijsko na Dunaju. Tu ga je zagovarjal slovenski pisatelj in ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar, in uspešno mu je, da je bil oproščen.

Toda neprestane sitnosti, pota, uradna opravila v domači vasi, v Kopru in Trstu so pripeljala Berdona večkrat prav na rob propada. To so oblastva hotela. Bil je namreč povprečen majhen ricmanjski kmet, ki je še z rednim delom na polju le s težavo

vlekel naprej, tako da je žena, kot večina ricmanjskih žena, dopolnila družinske dohodke s peko big in z vsakdanjim prodajanjem v Trstu. Berdon pa je delo na polju zanemarjal, kmetija pa je propadala in večkrat sta ga rešila prav v zadnjem hipu pred rubežem zaradi neplačanih davkov istrska voditelja dr. Laginja ali pa dr. Spinčič. Neštetokrat je moral na uradna pota brez vinarja v žepu.

Šest let je cerkev propadala, šest let je bila zaprta in brez maše, brez romarjev, brez dohodkov. Toda Ricmanjci niso klonili. Ko jim je škof Nagl preprečil prehod k unijatom, so drugod iskali izhod iz tega položaja. Poizvedovali so, kako bi bilo s prestopom v pravoslavje. V ta namen je šlo odposlanstvo v Peroj k pravoslavnim Srbom v Istri blizu Pulja. Pozneje pa je šlo tako odposlanstvo k pravoslavnemu škofu v Zader. V deputaciji je bil tudi očka Petrač, Jakob Žuljan-Krčičev ter Matevž Žuljan, njegov sorodnik. Škof je bil z njimi ljubezniv in jim je dejal, da jih je pripravljen sprejeti, toda zapustiti morajo prej katoliško cerkev.

Tako so tudi storili. Po malem, vsak dan po dve ali tri družine so hodile iz Ricmanj ali Loga v Koper s podpisanim obrazcem za odstop od katoličanstva. Sedaj so se končno zganila tudi civilna oblastva. Po nalogu notranjega ministrstva je c. kr. namestnik princ Hohenlohe poklical v Trst vse prizadete, in sicer župana Pangerca iz Doline in srenjskega načelnika Ivana Berdona, ter ricmanjske cerkvene starešine (Ivana Kureta, očeta našega očka Petrača ter Ivana Komarja, po domače Čiža) in župnika iz Boršta g. Cvejna. Bilo je to že leta 1909. Namestnik je predlagal sledečo poravnavo: ustanovi se samostojna župnija; oblastva jim popravijo cerkev; nova župnija dobi vse pravice na lastnem področju, ki se jim dolinska župnija odpove. Seveda bi morali Ricmanjci preklicati izstop iz katoliške cerkve in še tudi odpovedati slovanskemu bogoslužju.

Sprejeli in podpisali so kompromis. Ricmanjci so v glavnem zmagali, četudi po velikem ovinku, ker so bili pogumni in složni ter so zaupali svojemu dobremu vodstvu.

JUNAKI IZ BORŠTA

ANUŠKA — ilegalka

Ob proslavi IX. korpusa, edinice, ki je nosila glavno težo vojaških borb za osvoboditev Primorske, vstajajo v našem spominu neštete slike herojstva in samozatajevanja primorskega ljudstva v njegovi borbi za svobodo. Nešteto brezimnih junakov-ilegalcev, saboterjev in diverzantov, mitraljezcev, borcev naših vojaških edinic, nešteto kurirjev, ki so dnevno brez pomisleka tvegali svoja življenja in muke ter se

veselili radosti zmag. Vsaka primorska vas bi lahko imela svoj spomenik. Pogorišča in grobovi so nema znamenja, prežgovorna za tiste, ki poznajo njih preteklost.

Tudi Trst z najbližjo okolico, ozemlje, ki ga danes ponovno poskušajo poitalijančevati z raznimi mahinacijami uradniki z Apeninskega polotoka, je poln spominov na junaštva primorskih borcev za svobodo. Prav tako ima tudi tukaj vsaka ulica, vsaka okoliška vas svoje spomine, danes premalo upoštrevane, kot da bi bilo takrat tu kako drugače kot pa je bilo onstran demarkacijske črte, na ostalem Slovenskem Primorju.

Nedavno sem srečala našega heroja Bliška, pa sem se spomnila njegovega brata Strele in ostalih junakov v Borštu, onega nesrečnega 10. januarja 1945. Junakov, ki jim celo zakleti nemški okupator ni mogel odreči vojaške časti in spoštovanja.

Bunker v Borštu je bil vzor naših bunkerjev v okolici Trsta. Lepo je bil urejen kot malo takih v mestu in okolici. Vhod je bil sicer tesen, da se je človek komaj splazil skozi, v hlevu pod jaslami. Spodaj pa je bil bunker prostoren, imel je električno luč, da je bilo v njem svetlo kot podnevi, čedne pograde z majhnimi lučkami, mizo

Narodni heroj
Dušan Munih
Darko

za delo in odlično radijsko postajo. Tržaški saboterji, njihovi poveljniki in marsikateri ilegalec so čisto v najhujših trenutkih našli tam zavetje. Le eno nevšečnost je imel ta bunker. Ob dvorišču, s katerega je bil vhod, je stanovala tudi edina izdajalka, ki so jo mogli fašisti pridobiti v vsej vasi.

Onega zimskega jutra, 10. januarja okrog 9. ure je to postalo usodno za štiri junake iz saboterske skupine, ki jih primorsko ljudstvo ne bo pozabilo. Takrat je na izdajstvo tiste pokvarjenke, ki jo je kmalu po tistem dogodku kaznovalo ogorčeno ljudstvo, četa SS-ovcev obkolila vas in nato še hlev, kjer je bil vhod v bunker. V bunkerju so bili takrat narodni heroj Darko-Dušan Munih, poleg njega še Strela-Stanko Gruden, Žitomir-Ivan Gržetič, Lisjak-Daniilo Petaros in ranjeni Stojan.

Jože Cesar: Boršt

Lisjakov oče je takoj posvaril tovariše, naj ne zapuščajo bunkerja, ker je vas obkoljena. Toda nihče ni mislil na izdajstvo. Nemci so šli naravnost v hlev in odkrili vhod v bunker. Zahtevali so predajo. Toda zmotili so se. Odgovor je prišel v obliki bombe, ki se je razpočila v hlevu in pregnala napadalce na dvorišče. Vrgel jo je Strela. Premogel je vsega tri ročne bombe in z njimi je tovarišem krčil pot za umik. Se eno bombo je zagnal. Toda nesreča je hotela, da se je odbila od trama v hlevu in padla nazaj v vhod bunkerja. Ubila je njega in Žitomira, razbila radio in nekoliko omotila ostale.

Predali pa se le niso. Zdaj je stopil naprej Darko. Preden so se utegnili Nemci ponovno približati vходу bunkerja, je skočil iz njega in z rusko brzostrelko napadel SS-ovce. Pripravljen je bil na žrtev za umik tovarišev. Šaržer se je praznil, SS-ovci so cepali ranjeni in mrtvi in v zmedbi bežali z dvorišča.

»Naprej!«

Za Darkom je skočil še Lisjak, ranjeni Stojan pa se je zavlekel mimo gnoja za kup drv. Še je pela Darkova brzostrelka, še so cepali Nemci, potem pa trenutek premora in že sta Darko in Lisjak hitela vsak po svoji smeri iz vasi.

Vas je bila predobro zastražena. Šarci so regljali za bežečima in ju pokosili.

Detonacije strelav so zamenjali kriki ranjenih Nemcev, občudujoči vzkliki tistih, ki so gledali iz praznjenega bunkerja, ropot motornih vozil, ki so odvažala ranjene in mrtve SS-ovce.

Veliko vaščanov, ki niso pravočasno zbežali iz vasi, je šlo takrat v zapor in internacijo. Veš dan so imeli Nemci vas obkoljeno.

Vendar je bil vtis štirih junakov, ki so sami prizadejali tako znatne izgube veliki SS-ovski edinici še večji od zagrizenega sovražstva.

Na vaškem pokopališču so nemške salve izkazale zadnjo čast primorskim borcem, ki so tako junško dali svoje življenje v borbi proti nemškemu okupatorju.

*V solzah navdušenja, tovariš. glavo
skloni,
pred silnimi mrličmi se pokloni
pred padlimi titani,
ki v smrt so za življenje šli,
preverjeni, da ni nazaj poti.*

Karel Destovnik - Kajuh

SLOVENSKI KULTURNI SPOMINI

V. S.

V Dolini z okolico živi močan slovenski rod že vsaj 1400 let. Na pobočjih Krasa, gričih in dolinah, ki se raztezajo med Miljami in Trstom vse do morja, so preživljali naši ljudje tudi zelo hude čase. V takih primerih so nastopali kot en sam mož in si izvojevali nad izkoriščevalci marsikatero zmago. Nenasitni tujci in pohlepni tržaški bogataši so naleteli v naših ljudeh pogostoma na tak odpor, da niso zalegle niti nakane in ne orožje. Številni, še ohranjeni slovenski kulturni spomeniki pričajo zgovorno, da so bili Dolinci in Brežani dovolj trdni, da si izoblikujejo za tedanje razmere razmeroma močno kulturo.

Kakor v Slovenski Istri in še drugod na slovenski zemlji se je bila razvila tudi v Dolinskem kotu navada, da si vsaka vas izbira svojega župana, voli svoje vaške sodnike in snuje hkrati še bratovščino, ki obvezuje vaščane, da živijo v skladu z verskimi predpisi. Bratovščine so imele po navadi pisane pravilnike (štatus) in to velja v polni meri tudi za bratovščino iz Doline. Leta 1951 so odkrili v Kopru slovensko pisano pravilnik dolinske bratovščine iz leta 1635. Oglejmo si najprej gospodarsko-politično ozadje tega pravilnika!

Dolincem in Brežanom je grozila od 13. stoletja dalje predvsem dvojna nevarnost: tržaški patriciji, ki jih je pritiskala beneška konkurenca, so jeli valiti svoje težave na ramena slovenskega kmeta, zlasti v Dolinskem kotu, ki so ga tedaj daleč okrog dobro poznali po njegovem bogastvu, z druge strani pa so pritiskali na našega človeka Benečani, ki so hoteli streti odpor mesta Trsta. Leta 1414 je prišlo v Dolini in sosednih vaseh do odkritega upora proti tržaškemu patricijem, ki je imel za posledico, da so se Dolinci in Brežani odcepili od Trsta in dobili novega gospodarja. Za tem prihaja v Dolinskem kotu do vojnega pustošenja, ki traja z večjimi ali manjšimi presledki skoro 200 let. To naše ozemlje postaja zdaj torišče krvavih spopadov med tržaškimi patriciji in Benečani. Slovenci nastopajo tu kot enota zase, kot sila, ki ima svoje interese in jih zna tudi braniti. Le tako lahko razumemo, zakaj je imela bratovščina v Dolini svoj slovensko pisani pravilnik. Vpliv reformacije ni bil tu tako močan, da bi le-ta mogla vplivati na uporabo slovenskega jezika v pisani besedi.

Pravilnik dolinske bratovščine je zapisan na treh listih v lahko čitljivi in močno izpisani pisavi. Očitni so italijanski vplivi.

Začetek pravilnika se glasi takole: »Regola Bratouske Stiga Resniga Thelesha v Zirkuui Stiga Vriha Skofa, inu Spouednika V Dolini Gore postaulene. Ker je pak ta Sta Bratouska Sazetta inu zadoblena. 1635 na 9 dan Iunia Mesza«. V pravilniku imamo zlasti naslednje zanimive in izvirne slovenske besede: dušica, očenaš, ječa, zdravamarja, brača (bratje), viža, opasilo, obhajati, odpustek, popotnik, starešina, prihodišče (dohodek) itd. Tretji člen pravilnika pravi: »Vsakiteri Brat inu Sestra Sa Boune alli V Iezah sadrshane Brate, inu Sestre ie do-san 3 Ozhanashe inu Aue Marije Smolit sa nih odreshegne 60 dni odpustkou sadobea«. Ta tretji člen pravilnika nas pouči, da so bili tedanji časi zelo resni, da so mnogo naših ljudi pahnili v temnice, ker so se upirali izkoriščevalcem. Okrog leta 1640 je zapisal novograjski škof Tommasini v svojem znanem delu *De' Commentarij*¹, da grozi slovenskim kmetom na Koprskem zaradi strahovitega izkoriščanja pravcato iztrebljenje (estermínio). Upori slovenskih kmetov so bili v takem položaju pač neizbežni. Težko je reči, kaj so si vse mislili pisci pravilnika, ko so zapisali, da je treba moliti za tiste, ki so bili »zadržani v ječaš«. Če bi šlo za navadne zločince, bi nesrečnih zapornikov pravilnik niti ne omenjal! Iz pravilnika veje močna človekoljubnost, kar je razvidno tudi iz naslednjega stavka: »Ta Brat alli sestra... (ki) bi... eniga popotnika Zhez nuz u'hisho useu 60 dni odpustka sadobea«.

Pravilnik dolinske bratovščine je iz dobe, ko ni izšla nobena slovenska knjiga in ni niti slovensko pisanih listin. Prav zaradi tega je dolinska listina še prav posebno važna. Ta listina pa ni najstarejši slovenski kulturni spomenik v teh krajih. Poglejmo, kaj pravi Simon Rutar o glagoljšah v Dolinskem kotu: »Glagolske pravne listine imajo tudi v Dolini...² Glagolski urbarji se nahajajo tudi v Boljuncu...² Jedva trideset let po iznajdbi tiskarstva odprli so prvo glagolsko tiskarno v Benetkah in v njej je bil bržkone natisnjen »Missale romanum glagoliticum« l. 1483. Ta knjiga je s prav čednimi, jasnimi črnimi in rudečimi črkami natisnjena in jeden njen izvod hranijo sedaj v cerkvi sv. Jožefa v Ricmanjih

¹ Arrch. Tr., Trieste 1837, str. 335.

² Samosvoje mesto Trst in mejna grofija Istra, S. Rutar, Ljubljana, 1896, str. 162, in 157.

na Bregu². Če je bilo slovansko bogoslužje v Dolinskem kotu tako močno ukoreninjeno, je to le dokaz strnjenosti in enotnosti Slovencev na tem ozemlju.

V drugi polovici prejšnjega stoletja začno slovenski zgodovinarji sistematično zbirati in urejevati zgodovinske listine, ki se nanašajo na našo narodno zgodovino. Tako je nastalo Kosovo Gradivo in za tem se številne druge publikacije. V zvezi z ostrim političnim bojem v Trstu in Slovenski Istri pa so nastajale tu našete ovire za tako dejavnost in te ovire so se še podeseterile v dobi fašizma. Ne smemo se zaradi tega čuditi, če smo pri zbiranju zgodovinske dokumentacije na Primorskem in v Istri precej zaostali.

Po letu 1635 imamo veliko praznino, ki sega nekako do leta 1800. Po našem mnenju pa je ta praznina le navidezna. V letih 1818-1828 deluje poseben politični okraj, ki je imel svoj sedež v Robidi (Fünfenberg) pri Dolini. Ta okraj zajema ves Dolinski kot, Mali Kras in sega vse tja do Podgrada. Le čemu je Avstrija ustanovila ta popolnoma slovenski okraj? Bila je pač prisiljena upoštevati moč slovenskega ljudstva in njegove kulturne tradicije! Prav v Koprju (tako italijansko mesto?) so se ohranile številne slovenske listine iz te dobe, ki potrjujejo, da so se mnogi naši ljudje v Dolinskem kotu posluževali pisane slovenske besede tudi v državnih uradih. Naj omenimo od številnih listin le »Zamerkvanje od Dolshniku«, napisane v Dolini leta 1816.

Glavna oseba v tej listini je Miha Sancin iz Krogel. Listina obsega 5 pisanih listov in je priložena uradnemu sodniškemu spisu iz navedenega leta. Izredno zanimiva je neka listina iz leta 1811, ki so jo prav tako napisali v Dolini. Pisec listine se trudi, da bi pisal italijansko, pa temu jeziku ni kos. V spisu (ženitovanjska pogodba) imamo popis bale Ivanke Sancin iz Doline, ki se je poročila z Ivanom Mahničem iz Dekanov. Vrednost bale (vštevši tudi stroške za svatbo) je cenjena na 1093.4 fl, kar predstavlja za tedanje čase ogromno vsoto. V listini najdemo med ostalimi tudi naslednje slovenske izraze: domače sukno, oprava, popetičnik, pražnja oprava, oprava s povesom, platno, proga, pokrivanka, tržaške peče, lahka preja itd.

Naj omenimo ob tej priliki še, da so si Slovenci v Trstu in okolici okrog leta 1825 osnovali družbo (založbo), ki si je zadala nalogo, da širi slovenske nabožne knjige. To se je kmalu tudi dogodilo³. Nekatere publikacije te družbe imajo na zadnjih straneh seznam naročnikov iz Trsta in iz okoliških vasi, iz katerega je razvidno, da je bilo posebno mnogo naročnikov zlasti v Dolini, Boljuncu in Ricmanjih.

³ Narod naš dokaze hrani, P. Plesničar, Ljubljana, 1940, str. 8.

Slika na 121. strani: Prva stran pravil Bratovščine svetega rešnjega telesa, ustanovljena v Dolini leta 1635.

Zamerkvanje od Dolshniku

Kar sem jest. Miha Sancin iz Krogel tim idolei imenovanem Dushnikam posodu, b. imam jhe od nih nasay vleth. Pa zavol moje starosti, inu bovnih Kovog, nemorem hobot Dolshnike sam tirjet; tobu dam yfo Oblast mojmi Brati. Lukhi Suncina, inu Antoni Paulourkorki de bošta ona dva namesta mene ali s leipa, ali mase dajfo Bratio s tirjet mogla. To Oblast dam na dnashpa idolei deven dan, pred dvema sproshtenma Brichama kakor Anton Jerain Jafeski Kolkar, Matia Sancin oba s Doline, rekorkh.

Uvod v seznam dolžnikov, ki ga je napisal Miha Sancin iz Krogel 16. februarja 1816

PLAVJE SE IZPREMINJAJO V VRT

ING. ANDREJ ČOK

Vas Plavje leži sredi položnega griča. Lepo vidna je na levi strani, ko se voziš po glavni istrski cesti iz Žavelj v Škofije.

V okolici vasi stojijo naselja, ki spadajo k vasi, vendar pa so ohranila svoja imena: Beloglav, Rabojez, Korta in Badiha. Plavje z imenovanimi naselji tvorijo župnijo zase z izključno slovenskim prebivalstvom in imajo svojo cerkev in šolo. Upravno pa so priključene miljski občini, vse prej kot naklonjeni slovenskemu življu, čeprav je njeno prebivalstvo več kot polovica slovenskega oziroma hrvatskega pokoljenja.

Plavje štejejo z vsemi naselji nekaj nad 150 hišnih številskih s približno enakim številom družin. Od teh je komaj 15 priseljenih, brez lastnega zemljišča, ki so se priselile v Plavje v zadnjih 30 letih. Vse domače družine so slovenske in se bavijo v prvi vrsti s kmetijstvom. Posestva so razmeroma zelo razkosana, ker so se zemljišča pri vsakokratnem podedovanju po smrti očeta razdeljevala med vse sinove in hčere.

Največji domači posestnik poseduje morda 20 do 25 ha zemljišča, od katerega ni niti polovica obdelanega. Večina družin ima komaj 2 do 3 ha obdelanega zemljišča.

Zemlja plavskih kmetij je skoraj izključno težka, ki je nastala predvsem iz živo rjave opoke. Na splošno je ta zemlja slabo rodovitna, ker imajo pač tla večinoma močno visečo in sušno lego. Tudi je že znatno izčrpana in ji primanjkujejo razne redilne snovi, zlasti pa sprstenina ali humus.

Plavski kmetje si že od nekdaj precej pomagajo pri obdelovanju in izboljševanju težke zemlje s hlevskim gnojem in z umetnimi gnojili. Gotovo ni pretirano trditi, da uporabijo Plavje povprečno največ umetnih gnojil izmed vseh vasi cone A Tržaškega ozemlja. Tudi stalež živine je zadovoljiv in doseže povprečno 2 govedi — skoraj izključno molzne krave — na kmečko družino. Čeprav ima vas razmeroma malo pašnikov in travnikov, bi bilo zelo koristno, če bi Plavčani še znatno povečali število molznih krav. Z mlekom bi povečali svoje dohodek, predvsem pa bi povečali proizvodnjo hlevskega gnoja. Ta je za uspešno vrtnarstvo v težki zemlji, kakršna prevladuje v Plavjah, neobhodno potreben in to v znatnih količinah.

Vrtnarstvo je tista kmetijska panoga, ki še edina omogoča v današnjih razmerah gospodarski napredek, ako ne že sam obstoj kmečkega življa v bližini večjih mest, kakor je tudi Trst. To pa še posebno tedaj,

kadar je obdelovalne zemlje tako malo kakor v Plavjah. Sicer pa je to tudi naraven gospodarski pojav, na katerega je pokazal že pred sto leti znameniti ekonomist von Thünen, ko je dokazal, da se v najbližjem krogu potrošniških mest uveljavi izmed kmetijskih panog najprej vrtnarstvo. V širšem krogu pride mlekarstvo in šele v večji razdalji sadjarstvo in vinogradništvo, nakar se šele more gospodarsko uveljaviti poljedelstvo in živinoreja za proizvodnjo mesa. Sicer se taki krogi poedinih kmetijskih panog na nekaterih mestih tudi lahko bolj zožijo ali razširijo, kar je odvisno tudi od talnih razmer in od prevoznih sredstev.

Dejstvo je, da se je tudi v Trstu od pamtike uveljavljalo vrtnarstvo v samem predmestju in kakor se mesto širi v oivša predmestja, tako se umika tudi vrtnarstvo vedno bolj v nekdanjo okolico Trsta in se uveljavlja posebno tam, kjer so za to talne razmere godne in se kmetovalci še niso izneverili zemlji.

Ni mogoče trditi, da bi bile prav v Plavjah talne in podnebne razmere izredno ugodne za vrtnarstvo. V bližnjih Žavljah in v Logu, kakor tudi v Boljuncu in v Dolini so pogoji za vrtnarstvo morda ugodnejši. In vendar se je to le bolj uveljavilo v Plavjah. V vsaki kmetijski in gospodarski panogi pa ima gotovo najvažnejšo vlogo kmet, oziroma gospodar sam. Prav v Plavjah pa imajo od nekdaj veliko prav umnih in skrbnih gospodarjev. Plavčani so se že od nekdaj izkazali za izredno sposobne in napredne sadjarje in pridelovalce krompirja, poleg svoje poznane izvežbanosti kot dobri vinogradniki in pridelovalci olja. Plavsko sadje, zlasti češnje, dosežejo na tržaškem trgu navadno najvišje cene. Semenski krompir znane vrste »Albona« iz Plavij je doslej najbolj cenjen in iskan od vseh vrtnarjev in kmetovalcev tržaške okolice.

Vendar pa postaja zaslužek s krompirjem vedno bolj skromen. Vsled tega so se naprednejši kmetje že lotili pravega, intenzivnega vrtnarstva. Pred zadnjo vojno je le nekaj umnejših kmetov v Plavjah gojilo na svojih boljših njivah samo zimsko špinačo in tako imenovano bolj debelo vrtnino, kakor so bučke, paradižniki in podobno. Sedaj pa je najmanj tretjina plavskih kmetov, ki so svoje njive, zlasti v bližini doma, preuredili v vrt. Namesto krompirja, kot nekdaj, gojijo sedaj večinoma sladki

radič, solatnik, ki je na tržaškem trgu še najbolj cenjena in iskana zelenjava. Zlasti cenijo Tržačani prvi rez (primo taglio) radiča solatnika. So v Plavjah vrtnarske družine, ki sejejo letno tudi 200 in še več kg takega radiča, seveda v določenih časovnih presledkih. Kadar narežejo, oziroma naksijo iz enega posevka 2-3 reze, tedaj te lehe z radičem prekopljejo in dobro pognojijo. Obnovljeno zemljo potem zopet zasejejo s kako drugo donosno vrtnino, ali pa celo zopet z radičem. Z umnim kolobarjenjem in obilnim gnojenjem imajo ti vrtnarji skoraj dnevno radič prvega, drugega in tretjega reza za trg, katerega zalagajo previdno, posebno za praznike, da dosežejo z njim primerno, po možnosti visoko ceno. Sicer pa si vsi naši vrtnarji pri prodaji vrtnin skušajo pomagati po vseh trgovskih pravilih in običajih. Žal pa je na tržaškem trgu tudi za vrtnino močna konkurenca s pridelki iz Italije. Vendar pa se tuja konkurenca prav pri radiču in pri drugi surovo uživani vrtnini še najmanj lahko uveljavlja. V dokaz, da se pridelovanje radiča za sedaj še razmeroma dobro izplača, naj služi sledeči, nekoliko na debelo napravljen račun: Na vsak kvadratni meter pridelala vrtnar povprečno pol kilograma radiča prvega reza in najmanj toliko drugega in tretjega reza, skupno torej en in pol kilograma na kvadratni meter. Ta radič se v Trstu ali v Miljah proda povprečno po 100 lir kg. Vrtnar dobi torej na vsak m² 150 lir kosmatega dohodka, kar da na ha

(10.000 m²) okroglo 1.500.000 lir. Semena porabi na isto površino povprečno 250 kg po 800 lir kg je 200.000 lir. Za kopanje, setev in pobiranje je potrebnih okroglo 5000 delovnih ur po 150 lir, kar je 750.000 lir. K tem stroškom moramo pribiti še gnoj in pa zalivanje, kar stane okroglo 50.000 lir. Skupaj imamo torej okroglo 1.000.000 lir stroškov. Čisti dohodek za radič iz 1 ha znaša torej okroglo 500.000 lir.

Ako bi isto njivo posadili s krompirjem, bi imeli na 1 ha zemljišča komaj 270.000 lir čistega dohodka in še to v dobi skoraj pet mesecev, ko dobi z radičem ali z drugo vrtnino kmet lahko že tri, ali vsaj dvakratni pridelek. V številkah pomeni to, da ima kmet od vrtnarstva skoraj štirikrat več dohodka kot od poljedelstva na enaki površini zemlje. To pomeni tudi, da dobi kmet-vrtnar lahko dovolj dela in zaslužka za svojo družino na približno 1 ha zemljišča, dočim bi potreboval skoraj štirikrat toliko zemljišča, če bi hotel preživljati družino s pridelovanjem krompirja, oziroma s poljedelstvom.

To dejstvo napredni in bistri Plavčani tudi dobro razumejo in so se zaradi tega z vso vnemo lotili vrtnarstva, zlasti še odkar nimajo več težkoč z vodovodom, ki jim daje dovolj vode.

Sicer pa je precejšnje število prebivalcev Plavij zaposleno v različnih nekmetskih poklicih v Trstu in v Miljah. V prostem času pa pomaga večina teh ljudi svojem pri kmečkih opravilih. Družinski dohodki

so zaradi tega v splošnem zadovoljivi. Zadolženih gospodarstev v Plavjah sploh ni. Večina plavskih družin si celo vidno pomaga, kar moremo soditi predvsem iz dejstva, da popravljajo v zadnjih letih v tej vasi precej poslopij in zidajo tudi nova. Stanovanja opremljajo z modernimi napravami mestnega udobja.

V Plavjah imajo moderno urejeno torkljo ali stiskalnico za olje, ki je edina te vrste v coni A Tržaškega ozemlja.

Vsekakor kaže gospodarski razvoj, zlasti pa še v vrtnarstvu, naprednost ter življenjsko silo Plavčanov.

Plavje

SLOVENSTVO MILJSKIH HRIBOV

D. M.

Splošno je razširjeno mnenje, da je občina Milje italijanska občina z neznatno slovensko manjšino. Vendar je to mnenje povsem pogrešno. Nastalo je zaradi podrejenosti slovenskega podeželskega prebivalstva italijanskim vodečim slojem v Miljah in zaradi majhne narodne odpornosti slovenskih ljudi v Miljskih hribih in še katerem drugem kraju te občine. Ljudsko štetje, ki je bilo izvedeno v letu osvoboditve, je za celotno občino Milje dalo naslednje rezultate:

Pogled z Miljskih hribov na Milje

	Skup.	Slov.	It.
Milje	5212	867	4345
Plavje	1066	980	86
Skofije	1574	1527	45
Hribi	1644	1362	276
Valdoltra	2124	1730	392
Skupaj	11.620	6466	5144

Iz teh podatkov je razvidno, da je imela občina Milje v svojem polnem obsegu slovensko večino, saj pripada slovenski narodnosti kar 55,6% njenega prebivalstva. Miljska občina je torej prišla do italijanske večine le zato, ker sta Valdoltra in delno tudi Skofije ostale onstran Morganove črte v jugoslovanski coni Tržaškega ozemlja. Odstojno od števila prebivalcev celotne miljske občine prebivalce Valdoltre in deloma Skofij, pa nam bodo številke pokazale, da italijanska večina v sedanjem obsegu občine ne presega mnogo slovenske manjšine.

Narodna mlačnost ali celo popolna brezbriznost, ki omogoča našim nasprotnikom proglašati miljsko občino za italijansko, je najobčutnejša v Miljskih hribih, kjer je našim narodnim nasprotnikom vseh barv in odtenkov uspelo paralizirati med našimi ljudmi vsako krepkejšo narodno odpornost. In vendar so Miljski hribi slovenska zemlja. Kljub falzifikatom nam to povedo tudi podatki raznih ljudskih štetij. Leta 1880, ko ni bil italijanski iredentizem še tako

agresiven, so našeli med 699 prebivalci Miljskih hribov kar 634 Slovencev in komaj 64 Italijanov, kar da razmerje 90,7% proti 9,16%. V enem samem desetletju, t. j. do leta 1890, se je slika narodnostnega razmerja temeljito spremenila, seveda le na statističnih polah. Slovence so z reducirali od prejšnjih 634 na 222, kar je zneslo komaj 26,4%, medtem ko so Italijane kar podestorili, kajti sedaj jih je bilo 619, to je 73,60 odstotkov vsega prebivalstva. Ta padec in nihanje v naslednjih letih ne kaže le na silne asimilacije, temveč predvsem razdobja večjega ali manjšega moralnega pritiska na slovenskega delovnega, gospodarsko odvisnega človeka in razdobja večjih ali manjših uradnih falzifikatov. Le tako moremo razumeti, da po zopetnem dvigu uradno prešteti Slovencev v letu 1900 na 587, t. j. na 56,39% pade statistično to število pri ljudskem štetju v letu 1910 na 548, kar znaša ob splošnem porastu števila prebivalstva le 39,97%. Pri štetju, izvršenem po privatni iniciativi »Jadranskega inštituta« v letu 1945, je bilo v Miljskih hribih ugotovljenih 1362 Slovencev in 276 Italijanov, kar odgovarja 82,85%, odnosno 16,79% celokupnega prebivalstva. Tako govore številke iz statistik. Od 90,7% v letu 1880 smo po čudovitem nihanju po 26,4%, 56,4% in 39,9% prišli v letu 1945 do 82,8%.

Katero od teh razmerij je pravo? Odgovor na to vprašanje nam dajo podrobni podatki iz leta 1945, ki jih lahko vsakdo, posebno pa domačini, še danes na mestu same preverijo.

Po tem štetju so posamezni kraji v Miljskih hribih imeli sledeče število prebivalcev:

	Sk.	Slov.	It.
Božiči	195	166	29
Cerej	192	59	133
Elerji	159	157	—
Fajti	148	146	2
Hrvatini	267	221	42
Norbedi	79	26	53
Premenčan	111	107	4
Sodniki	115	115	—
Sv. Barbara	344	331	13
Sv. Brida	34	34	—

Se bolj kot te podrobne številke dokazujejo slovenski značaj Miljskih hribov imena tamošnjih prebivalcev.

Vzemimo za primer Božiče. V tej vasi je bilo leta 1945 po sedem družin s priimkom Božič, Čač in Novel; šest družin je nosilo priimek Hrvatini, po tri družine so se pisale Počakaj in Škerjan, dve družini nosita priimek Rumen. Med priimki, ki jih nosi le po ena družina, prevladujejo nad italijanskimi Gotardo in Riccobon številna slovenska rodbinska imena od Babiča in Bertoka do Starca, Škergata in Veljaka.

Enako sliko nam kažejo Hrvatini, kjer nosi izrazito slovenski priimek Hrvatini kar 37 družin. Dalje so tu tri družine Bubnič, po dve družini Babuder, Beneš, Eler, Milok in Žerjal. Furlanski priimek Fontanot je v Hrvatinih zastopan po štirih družinah.

Nič drugačen rezultat ne bi dobili pri podrobnem proučevanju rodbinskih imen v ostalih vaseh Miljskih hribov, saj je pri Fajtih priimek Božič zastopan kar pri 23 družinah, pri Sv. Barbari Čač 13-krat in Korošec 8-krat; pri Sodnikih pa nosi priimek Sodnik kar 7 družin. Slovenci v Miljskih hribih so bili dolga leta izpostavljeni raznarodovalnemu pritisku, ki ga je podpirala gospodarska odvisnost najprej v zem-

ljiškem fevdalnem odnosu slovenskih kolo-
nov do italijanskih lastnikov obdelovalne
zemlje, kasneje v dobi industrializacije od-
visnost slovenskega delavca s hribov od ita-
lijanskega industrialca kapitalista. V Milj-
skih hribih se ni razvilo ljudskoprosvetno
življenje, ki je v ostali tržaški okolici in v
severnem delu Istre (Breg) pomenilo učin-
kovito narodnoobrambno postojanko. Edi-
no slovenska zasebna šola pri Sv. Barbari,
ki jo je leta 1910 ustanovila Družba sv. Ci-
rila in Metoda za Istro, je postala jez, ob
katerem so se razbijali poskusi poitalijan-
čevanja, kateremu je služila šola Lege Na-
cionalne pri Božičih. Toda Legi ni uspelo po-
italijančiti naših ljudi v Miljskih hribih.
Pri domačem ognjišču je še vedno živila
slovenska beseda. Sele dolgoletni fašistični
pritisk je tudi v tej smeri dosegel nekaj
uspehov. Zavesti slovenske narodne pripad-
nosti pa tudi fašizem ni povsem zatl. To
izpričujejo tudi prošnje, ki so jih ljudje iz
Miljskih hribov pisali leta 1948, da bi dobi-
li v svojih vaseh slovenske šole. V eni teh
prošenj beremo:

»Petindvajsetletni pritisk fašizma je uve-
del v naše družine italijanski občevalni je-
zik in vendar se zavedamo in javno izjav-
ljamo, da se čutimo Slovence.«

Takratna akcija slovenskih staršev v Mi-
ljah in Miljskih hribih je sicer propadla.
Nenaklonjenosti ZVV in odporu italijan-
skih iredentistov se je odločilno priključil
kominformistični odklon od resnično socia-
listične poti.

Toda tudi prebivalci Miljskih hribov, v
svoji večini socialistično usmerjeni, bodo
nujno dospeli v svojem razvoju do spozna-
nja, da je raznarodovanje orožje imperia-
lizma in da se mu mora vsak načelen so-
cialist odločno upreti. Dopusčati narodnost-
no zatiranje in postajati sam brez vsakega
odpora njegova žrtev, pomeni hromiti last-
no borbo proti socialnemu zatiranju in kre-
piti pozicije razrednega sovražnika. Zato
bodo v pravilni in dosledni socialistični
borbi doživeli tudi Slovenci v Miljskih hri-
bih svoj narodni prepoved.

„ITALIJANSTVO“ ČAMPOR

V Miljskih hribih drže za najbolj itali-
jansko vas Campore (it. Chiampore), vas,
ki so jo prej imenovali, in jo stari ljudje še
danes imenujejo Marasiči. Večina prebiva-
cev se namreč piše Marasič, in očitno so
bili to nekoč edini prebivalci te vasi. Da so
bili to Slovani, pač nihče ne bo mogel za-
nikati. Če je po vseh uradnih in neuradnih
papirjih pisano Marasich in po fašistični
dobi Marassi, priča le, kako star je že pri-
tisk za poitalijančevanje teh krajev bodisi
od strani beneške republike ali Italije.

Kdor se hoče o tem prepričati, naj stopi
na pokopališče v Marasičih, kjer bo našel
na polovici grobov ime Marassich in Ma-
rassi. Druga imena, ki bi jih tu lahko še
čital, pričajo o slovanskem rodu prebiva-
cev te vasi.

Stocovich (to je pač naš Stokovič), Mil-
loch in Millo (Milok ali Miloh, — ti so naj-
številnejši za Marasiči), Grill (Grilo), Sve-
tina, Crevatin (Hrovatin), Bencina (Benči-
na), Babich (Babič), Busechian (Buzečan),
Cociancich (Kocijančič), Rumen itd. itd.

SLOVENSKI IZSELJENCI V ARGENTINI

SLAVKO SAVO

Po prvi svetovni vojni se je primorske-mu ljudstvu italijanska okupacija kaj kmalu pokazala kot dvojna nesreča. Narodnostnemu zatiranju, ki se je pojavilo že s prihodom Italije v naše kraje in se je vse bolj stopnjevalo do kanibalskih oblik v fašizmu, se je pridružila še huda gospodarska kriza. Primorski ljudje so se pričeli trumoma izseljevati. Doba največjega izseljevanja je bila med 1925 in 1930. Primorski Slovenci so se izseljevali v Južno Ameriko; najprej v Brazilijo, potem pa največ v Argentino in nekaj v Urugvaj. Štejemo, da se je v teh letih izselilo v te kraje nad 20.000 Slovencev. Zapustili so dom, matere in očete, sestre in brate, mnogi tudi žene in otroke, ter odšli z namenom, da ostanejo v tujini le nekaj let in si v tem času kaj prislužijo.

Največ Slovencev, ki so prispeli v Argentino, se je naselilo v prestolnici Buenos Airesu in okolici. Kmalu so imeli nekaj slovenskih restavracij v okraju Paternal, kjer so se sestajali slovenski rojaki ob nedeljah in praznikih, da so se pomenili o novicah iz starih krajev, stari doseljenci so dajali novim nasvete za zaposlitev, največ pa so v veseli družbi prepevali lepe slovenske pesmi. Slovenski človek se je rodil pevec, pel je v zboru društva na vasi in je hotel gojiti domačo pesem tudi v tujini. Naša pesem je bila največja kulturna dediščina, ki so jo naši rojaki prinesli iz domovine in ki jo z veseljem in ljubeznijo gojijo v tujini.

KULTURNE USTANOVE

V veselih družbah in ob prepevanju naše pesmi se je vzbudila misel na ustanovitev prosvetnega društva v izseljeništvu. Prav na pobudo pevcev je bilo že leta 1925. ustanovljeno prvo slovensko društvo in sicer delavsko kulturno društvo »Ljudski oder«. Seveda, najprvo je pričel delovati pevski zbor, ki ga je vodil izkušeni organist Ciril Jekše, kmalu pa tudi dramski odsek. Prirejali so se javni nastopi in naša lepa pesem je donela z odrov velikih mestnih dvoran.

Društvo se je hitro razvijalo in napredovalo in lahko trdimo, da je bil »Ljudski oder« največja slovenska organizacija, ki je tudi štela vedno največ članov in imela vse simpatije naših izseljencev. V 25 letih svojega delovanja pa je bilo to društvo najbolj preganjano, in to zaradi naprednih idej svojih članov. Leta 1930. je oblast prepovedala društvo in komaj čez leto dni ga je ponovno dovolila. Hud udarec je za-

dobilo tudi leta 1932., ko je policija vdrla v društvene prostore in nad 50 članov odpeljala v zapore. Po velikem prizadevanju pa je že čez mesec dni spet pričelo z delovanjem. Vsa leta obstoja je bil Ljudski oder trn v peti oblasti, bil je preganjan in pod stalnim nadzorstvom.

Kakor že povedano, je imelo društvo moški in mešani zbor, katera so vodili Ciril Jekše, Ubald Vrabec (nalašč za to poklican), Jakob Krebelj in J. Samec. Zbora sta stalno nastopala na javnih prireditvah, kjer je bila naša pesem sprejeta z aplavzi enako kot ukrajinske, ruske, poljske, češke in bolgarske.

Za pevskim zborom ni zaostajala tudi dramska družina, ki je uprizorila nešteto lepih iger, med temi velika in težka dela, kakor Cankarjeva »Kralj na Betajnovi«, »Jakob Ruda« in »Hlapec Jernej«. Zlasti »Hlapec Jernej« je dosegel velik uspeh. Uprizorili so tudi »Rokovnjače«, Jurčičevega »Desetega brata«, Tolerjevo »Hinkeman«, Tolstojevo »Vstajenje«, potem »Sad greha«, »Morje«, »Vejejo«, »Moč uniforme« in druge. Režirali so A. Kralj, S. Skof, J. Samec, R. Guštin in drugi.

Društvo si je nakupilo veliko zemljišče v okraju Villa Devoto in je leta 1938 z veliko prireditvijo otvorilo lastne prostore. Od tedaj ni bilo več odvisno od tujih dvoran.

Društvo je štelo okrog 300 članov in je že več let imelo lastno godbo na pihala in številen tamburaški zbor.

Slovenska naselbina se je stalno večala, ker so prihajali novi rojaki. Zbrala se je kmalu nova skupina in leta 1929 je bilo ustanovljeno Slovensko prosvetno društvo, ki pa iz ideoloških razlogov ni sodelovalo z Ljudskim odrom. Tudi novo društvo je imelo pevski zbor, ki so ga vodili Ciril Jekše, Franc Trebše in Miro Merkuža. Ustanovili so tudi dramski odsek, pri katerem so sodelovali največ J. Živec, M. Merkuža in pok. dr. V. Kjuder. Postavili so na oder Ganglovega »Sina«, Finžgarjevo »Našo kri«, potem »Revčka Andrejčka«, »Rožmarin«, »Prisego opolnoči«, »Miklovo Zalo«, »Desetega brata« in druge. Društvo je štelo od 60 do 80 članov in je imelo prireditve vsak mesec.

Leta 1934 je odstopilo več članov iz društva Sokol La Paternal in so ustanovili društvo »Tabor«. Za napredek tega društva si je največ prizadeval pok. Kjuder, ki je tudi z mnogo truda postavil na oder Cankarjevo »Pohujšanje v dolini šentflorjanski«, Niccodemijevega »Scampola«. »Ciga-

ne« in druge. Igre so bile zelo lepo podane, saj je pok. Kjuder poiskal med Slovenci najboljše diletante. Pripomniti moramo, da je Tabor vzdrževal do ustanovitve neodvisnega šolskega društva, tečaje za materinščino in potem slovensko šolo v okraju Paternal.

Leta 1938 je prišlo do združitve med Slovenskim prosvetnim društvom in Taborom in je tako nastal »Slovenski dom«, ki je vsa poznejša leta deloval v okraju Paternal.

Naši rojaki iz Trsta in okolice so leta 1929 ustanovili društvo »Miramar«, ki pa

postavila s prostovoljnim delom streho in pričela s kulturnim delovanjem. Ustanovili so mešani zbor, ki še danes deluje, dramska družina pa je postavila na oder nekaj iger, toda z velikimi težkočami, ker nima jo zadosti sposobnih moči. Posebne zasluge si je pridobila v tem društvu pok. učiteljica Bajt, ker je igre režirala ter podučevala v šolskem tečaju, ki ga je društvo vzdrževalo. To društvo je štelu od 60 do 80 članov.

Nekateri člani »Ljudskega odra«, ki so živeli oddaljeni od društva, so leta 1936 usta-

Tudi naši rojaki v Argentini so zahtevali priključitev Slovenskega Primorja in Istre k Jugoslaviji

je po nekaj letih prenehalo z delovanjem. Društvo je imelo nekaj prireditvev, na katerih se je posebno odlikoval pevski zbor, ki ga je vodil učitelj R. Rajer.

V teh letih je obstajal tudi Slovenski krožek, ki pa je tudi kmalu prenehal z delovanjem.

Nekateri so si prizadevali ustanoviti društvo na gospodarski podlagi, kar se je zgodilo leta 1935, ko je nastalo v Villa Devoto »Gospodarsko podporno društvo Slovencev«. Ta ustanova si je takoj kupila zemljišče,

novili podružnico »Ivan Cankar«. Na njihovih prireditvah je nastopal mešani zbor, ki ga je podučeval pok. B. Cibič. Društvo je štelu okrog 100 članov.

V notranjosti so tudi bila naša društva, kakor v Rosariju »Triglav« in Cordobi »Iskra« in danes »Edinost«.

Mnogi so si želeli društvo, ki bi bilo ustanovljeno za vzajemno pomoč. Tako so leta 1938 ustanovili »Jugoslovansko društvo vzajemne pomoči«. V to društvo so povečini pristopili le Kranjci, ki so se hitro oddelili in pričeli z zidanjem lastnega doma.

V lastnih prostorih so prirejali majhne prireditve, plesne zabave in čajanke. Društvo je štel od 50 do 60 članov.

Pripomniti je tudi treba, da so si skoraj vsa naša društva osnovala knjižnice, ki so imele mnogo knjig in po katerih so posebej prva leta naši izseljenci zelo radi segali.

Nekateri voditelji so si zelo prizadevali, da bi dosegli med vsemi temi društvi medsebojno sodelovanje in poskušali so doseči tudi združitve, toda vsi poskusi so se vedno izjalovili. Zanimivo pa je, da so skupni nastopi (vedno v kake dobrodnele namene) naših društev vedno sijajno uspeli. Najpomembnejša prireditev je bila 15. oktobra 1944, ko je bila proslava 100-letnice rojstva pesnika Simona Gregorčiča. Organiziral je to proslavo poseben odbor s sodelovanjem vseh društev. Z raznimi točkami je ta dan nastopil mešan pevski zbor 150 pevcev. To prireditev lahko beležimo kot najvažnejši kulturni dogodek v zgodovini slovenskih izseljencev.

Na raznih društvenih in skupnih prireditvah so vedno sodelovali znani solisti, kakor baritonist Angel Hrovatin (sedaj pevec v največjem gledališču Colon), Slavko Furlan, Zofka Sulič in drugi.

Ko se je zadnje svetovno klanje bližalo koncu in so jugoslovanski narodi proslavljali zmago nad okupatorjem, so se tudi naši izseljenci zdramili in z velikim navdušenjem pozdravili slavne voditelje in narode nove Jugoslavije. To je dalo veliko pobudo za nadaljnje skupno sodelovanje in osnovali so se odbori za pomoč opustošeni domovini. Tekmovali so med seboj, katero društvo bo nabralo več denarja ali blaga za trpeče brate.

V tem času je bil ustanovljen odbor za Slovensko Primorje, ki je bil sestavljen iz zastopnikov vseh naših društev. Ta odbor je v imenu naših selencev pošiljal jugoslovanskim in drugim voditeljem ter na razne konference resolucije, ki naj bi se upoštevale pri odločitvi meje med FLRJ in Italijo. Za priključitev naše Primorske in Istre k FLRJ je bilo več prav dobro uspešnih javnih shodov, ki so imeli velik odnev v tukajšnji javnosti. Na pariško konferenco je odbor poslal knjigo s skoraj 10.000 podpisi slovenskih izseljencev iz Primorske, Trsta in Istre, kjer se je zahtevala priključitev teh krajev k FLRJ.

Navdušenje naših rojakov za novo Jugoslavijo je bilo tako veliko, da je potisnilo v ozadje vsa dotedanja nasprotja. Junija 1946 se je ustanovil Slovenski svet, ki je bil sestavljen iz zastopnikov vseh naših društev in s tem so naša društva prenehala z medsebojnimi nasprotji. Slovenski svet si je v glavnem prizadeval, da se raz-

čisti vsako meddruštveno nesoglasje ter je pripravil temelje za popolno združitve društev v eno samo močno organizacijo.

V istem letu se je tudi ustanovil Osrednji jugoslovanski svet, katerega del so tvorili tudi Slovenci. Ta je postal vodilni organ vseh tukajšnjih jugoslovanskih organizacij.

V tem času so tudi prispeli med nas prvi zastopniki nove Jugoslavije, ki so nam čali še večjo spodbudo za skupno delovanje.

V prav kratki dobi, in sicer že 21. dec. 1947 se je izvedla združitve vseh prej omenjenih društev in nastal je Slovenski ljudski dom, ki je štel ob ustanovitvi skoraj 1400 članov. Pristopila je tudi Svobodna Jugoslavija (slovenski odsek), organizacija, ki je bila ustanovljena ob koncu vojne za nabiranje prispevkov za pomoč domovini. Samostojno je ostalo edino društvo Samopomoč Slovencev.

Z novim letom 1948. se je torej pričela v izseljeniškem društvenem življenju nova doba. Čeprav je bil Slovenski ljudski dom močna organizacija, je imela v javnem življenju vezane roke, kajti oblasti, kljub vsem prizadevanjem, niso dovolile nobene prireditve.

Ko so začeli poganjati sadovi neutrudljivega dela, je prišla zloglasna informbirojevska resolucija, ki je tudi med nami povzročila nekaj nepravil. Skupinici članov, ki je proti lastni volji, a po ukazu, rovarila proti voditeljem nove Jugoslavije in proti tovarišem, ki so ostali zvesti svojim načelom, se ni posrečilo zrušiti temeljev Slovenskega ljudskega doma. Proti tem novim sovražnikom se ni bilo težko boriti, toda hudo je prizadel izseljenec odlok argentinske vlade, po katerem je bilo razpuščeno Vseslovansko združenje in vse v tem vključene organizacije. Že drugi dan so javni organi zapečatili prostore Slovenskega ljudskega doma in podružnic. Društvene premičnine so bile po nekaj mesecih odpeljane in vse je bilo prodano na javni dražbi. Vse to pa se je izvedlo pod strogim nadzorstvom in zlasti so pazili, kdo so skupci. Slovenci so tako ostali v izseljeništvu brez organizacije, raztreseni in prepuščeni usodi.

Le eno društvo ni bilo razpuščeno, in sicer Gospodarsko podporno društvo Slovencev v Villa Devoti, ki ima pogostoma prireditve (največ plesne). To društvo je nekaj tednov pred razpustitvijo izstopilo iz skupnosti in prav vsled tega slovenski izseljenci neradi zahajajo na njihove prireditve.

Obstaja tudi društvo, katerega so ustanovili ubežniki in izdajalci našega naroda, ki

so sem pribežali v velikem številu. To družstvo pa propada, ker so mnogi med njimi spoznali prevaro in nočejo več slediti tistim, ki bi jih še nadalje radi izkoriščali in zaradi katerih se morajo danes potikati po svetu.

Štiri leta so že minila, odkar životarijo stari naseljenci v tujini brez svoje organizacije, ki jih je držala povezane in ki je bila vsem v veselje. Samo enkrat letno se še snidejo in to ob proslavi jugoslovanskega narodnega praznika 29. novembra. Poseben odbor zavednih rojakov skrbno pripravi vsako leto slavnostno akademijo, na kateri nastopita slovenski mešani in moški zbor ter razni solisti. Vabilu se odzovejo izseljenci v velikem številu, kar dokazuje, da so kljub informbirojevski gonji ostali slovenski izseljenci zvesti svojemu narodu.

NAŠ TISK

Potrebne so bile kulturne ustanove v izseljeništvu, a potrebna je bila tudi naša tiskana beseda, s katero bi bili bolj povezani s starimi kraji. Prvi se je lotil dela Peter Čeboklj. Leta 1929. je izšel »Slovenski tednik«, ki ga je sprva urejeval sam, pozneje pa J. Novinc. V viharini dobi med Prosvetnim društvom in Sokolom leta 1932., je »Slovenski tednik« prešel v roke Prosvetnega društva in od tedaj ga je urejeval J. Kacin.

Ljudski oder je tudi l. 1931. izdajal »Delavski glas«, ki sta ga pisala Franc Stoka (sedanji predsednik OF na STO) in S. Škof. List ni bil pri oblasteh dobro zapišan in je moral zaradi tega po dobrem letu prenehati z izhajanjem.

Poseben konzorcij (arh. V. Sulčič in družba) je leta 1935. pričel izdajati »Slovenski list« — neodvisno glasilo, katerega je urejeval pok. dr. Kjuder. Združitev Tabora in Prosvetnega društva v Slovenski dom je združila tudi »Novi list« in »Slovenski tednik« v »Slovenski list«. Leta 1937 pa društvo ni moglo več vzdrževati lista in ga je prevzel konzorcij (sestavljen iz članov več društev).

Ljudski oder je od leta 1937 izdajal kulturno revijo »Njiva«, ki jo je v začetku urejeval S. Škof, pozneje F. Birs in zadnji A. Drašček. Ker so oblasti l. 1943. prepovedale »Njivo«, je isto društvo pozneje pričelo z izdajanjem lista »Pravica«.

Prvi sad ustanovljenega Slovenskega sveta je bil, da je združil »Slovenski list« in »Pravico«, ki je kot »Slovenski glas« postal uradno glasilo Slovenskega sveta. Nekaj mesecev ga je urejeval in pisal J. Kacin, vso poznejšo dobo pa S. Škof s pomočjo M. Ščurka in drugih. Takrat edino glasilo »Slovenski glas« je bilo nekak ka-

žipot za združitev naših društev in se je neustrašeno boril za naše pravice in pravice narodov nove Jugoslavije. Načelno nalogo je imel ob informbirojevski resoluciji, ko kljub raznim zaprekam ni klonil, temveč je odločno nadaljeval borbo po začrtani poti in zvesto branil pravico in resnico jugoslovanskih narodov in njihovih voditeljev. Leta 1950. so oblasti prepovedale širjenje Slovenskega glasa in je moral prenehati z izhajanjem. Nekaj mesecev po prepovedi lista je izšla »Nova domovina«, ki jo je pričela izdajati skupina zavednih rojakov. List, ki ga urejuje in piše A. Škrbec, še vedno izhaja.

Ko je prispel med izseljence pok. J. Kastelic, je že leta 1932. pričel izdajati versko-poučni tednik »Duhovno življenje«. Po nesreči na Aconcagui, kjer je Kastelic izgubil življenje, je ta tednik postal mesečna revija in jo je pisal J. Hladnik. Ko se je ta zameril skoraj vsem starim naseljenjem, je revija prešla v roke na novo prispelim ubežnim duhovnikom. Revija se je že v Hladnikovih rokah spremenila iz versko-kulturne v politično-hujskaški tisk. Druga skupina teh duhovnikov, (ker ni med njimi sloge) izdaja mesečno revijo »Naša beseda«, ki jo piše duhovnik Škulj.

Ze več let izhaja tudi »Svobodna Slovenija«, ki jo izdajajo slovenski ubežniki. Temu tisku pa stari naseljenci ne polagajo nobene važnosti in ga vsi odklanjajo. Ta skupina je izdala tudi nekaj knjig in brošur. Smer tega tiska si čitatelj lahko sam predstavlja.

Knjig ali brošur se je v izseljeništvu prav malo tiskalo in izdalo. L. 1928 je R. Leban izdal knjigo »Poučevanje kasteljskega jezika« in tri leta pozneje je Guido Jug izdal knjigo »Izseljenec«.

Glede tiska so bile v izseljeništvu vedno velike težkoče, zlasti vsled pomanjkanja tiskarn in intelektualnih moči, kajti vse, kar se je napravilo, so za to preprosti delavci žrtvovali ure počitka, trgovci in obrtniki pa so tisk gmotno podpirali. Odbor za proslavo 100-letnice rojstva Simona Gregorčiča je izdal Gregorčičeve poezije, ki jih je ilustriral Vanda Čehovin, uredil pa J. Kacin. Izšli so tudi: Izseljeniški koledar za l. 1937, ki ga je izdalo Slovensko prosvetno društvo, uredila pa J. Kacin in A. Škrbec; Koledar za l. 1941., ki ga je izdal in sam uredil A. Škrbec in Koledar za leto 1943., ki je bil posvečen spominu 15-letnice društva Ivan Cankar. Poslednjega sta izdali društvi Ljudski oder in Ivan Cankar, a uredil A. Drašček.

Slovenski izseljenci živijo v slabih razmerah, tisk je zelo drag in bati se je, da bodo ostali brez svoje tiskane besede.

NOVE GOSPODARSKE UREDBE - KORAK NAPREJ V DRUŽBENEM RAZVOJU JUGOSLAVIJE

BRANKO BABIČ

Nekako v sredini preteklega leta so bile dane v diskusijo nove gospodarske uredbe, ki pomenijo važen korak naprej v razvoju gospodarstva socialistične Jugoslavije. Te uredbe sicer njenega razvoja, smeri in splošne poti sedanjega gospodarskega sistema ne spreminjajo, toda bitno spreminjajo ta sistem v njegovih oblikah, v katerih so prišli do izraza principi, ki so bili postavljeni takrat, ko so se začeli ustvarjati delavski sveti in ko se je začela široka upravna in gospodarska decentralizacija. Ukrepi, ki so bili podvzeti s temi uredbami, so rezultat izkušenj zadnjih let gospodarskega razvoja socialistične Jugoslavije ter rezultat konkretnih potreb nadaljnjega razvoja tega sistema. Značilnost teh uredb je tudi v tem, da se tu uveljavlja princip, da konkretne oblike tega sistema niso večna stvar, da naj praksa pokaže, kaj je dobrega in kaj je slabega v novem gospodarskem sistemu, da revolucionarni graditelji socializma nikdar ne morejo biti zadovoljni s tem, kar je, da mora biti vedno in vsak korak, ki je dosežen, obenem podvržen kritičnim pogledom in težnjam, da je treba iti naprej. Praksa je pokazala, da je takšno stališče jugoslovanskih graditeljev socializma pravilno. Novi gospodarski sistem v socialistični Jugoslaviji je dal velike pozitivne rezultate, pokazal je pa tudi določene slabosti in razpoke.

V celoti vzeto je novi gospodarski sistem napravil svoj izpit. Uspehi so takšni, da v polni meri opravičujejo in potrjujejo pravilnost sistema, odnosno načel, na katerih je gospodarski sistem zgrajen. Z novim sistemom se je oživilo celotno gospodarstvo Jugoslavije. Pospešil je močno zlasti razvoj proizvodnih sil. Po vsej Jugoslaviji se je znatno dvignila produktivnost dela. Notranji in zunanji blagovni promet je postal intenzivnejši. Povečal in pospešil je notranji obtok blaga ter močno povečal zunanjo trgovinsko sposobnost in zmogljivost Jugoslavije. Novi sistem je nadalje dal močno spodbudo hitrejšemu napredku v kmetijstvu in znatno povečal kmetijsko proizvodnjo. Ta sistem je aktiviziral številne neizkoriščene rezerve v gospodarstvu, pospešil je rast kadrov v gospodarski upravi in omogočil izredno širok razmah iniciative posameznika, tako posameznemu delovnemu človeku, kot strokovnjakom, vodečim kadrom itd. Ta sistem je prinesel tudi velike politične koristi, ker

je aktiviziral delovne množice v gospodarski upravi na popolnoma nov način in sicer tako, da je začel izredno hitro razvijati socialistično zavest ljudstva in da je začel kratko in malo ustvarjati novo materialno bazo vsega političnega življenja v socialistični Jugoslaviji. Novi sistem je postavil tudi solidne temelje za izgradnjo komunne kot osnovne družbene celice. Novi sistem je skratka osvobodil socialistično-ekonomske sile na celi fronti in tudi omogočil uničenje birokratskih spon in pregrad, ki so ovirale hitrejši napredek in pa pravilni učinek socialističnega gospodarstva in družbene odnose.

Ce potegnemo črto pod sedanjimi izkušnjami na področju gospodarstva, je Jugoslavija dosegla z novim sistemom popolno zmago in je pravzaprav s to svojo zmago ne samo ogromno prispevala svojemu lastnemu razvoju, ampak je tudi pridobila bogato izkušnjo za razvoj socializma v svetu sploh. Pravilnost in uspešnost te poti končno potrjuje tudi samo dejstvo, da so jugoslovanske izkušnje in njene oblike postale danes ena največjih zanimivosti družbenega življenja na svetu in privlačujejo ogromen interes vseh ljudi, ki so kakor koli povezani s tendenco človeštva po napredku.

Poleg takšnega nedvomnega uspeha, ki je utrdil gospodarski sistem Jugoslavije, pa so se pokazale tudi slabosti in pomanjkljivosti, ki prav tako niso majhne in ki zahtevajo pravočasnih ukrepov za njihovo odstranitev, da se zagotovi nadaljnja pot razvoja in krepitve novega gospodarskega sistema.

Predvsem se te slabosti izražajo v še precej, in to dokaj močnih, ostankih starega birokratskega in administrativnega sistema upravljanja — dirigiranja, ki je bil sicer v prvi fazi nujen, ki pa danes zavira objektivni gospodarski razvoj. Zlasti se to nanaša na sistem planiranja, investicij, gradnje ključnih objektov itd., kar je bilo v prvi fazi, kakor rečeno, nujno in ki je omogočilo koncentracijo naporov na osnovnih stvareh zaradi potrebe predvsem po težki industriji. Tak tipičen birokratski ostanek je tudi sistem akumulacije in stopenja, ki so jih morala plačevati podjetja za razne družbene potrebe. Vsi ti birokratski ostanki v planiranju so začeli prinašati škodo v organskem razvoju gospodarstva kot celoti.

Druge slabosti so v dejstvu, da niso bili vedno pravilno vskladeni interesi posameznega dela in pa skupnosti. V težnji razbiti birokratski centralizem in z decentralizacijo čim bolj pokreniti iniciativo od spodaj, sta se tu in tam preveč zaščitila samo lokalna skupnost in lokalni interes pred eventualnimi birokratskimi intervencijami z vrha, premalo pa se je zasčutil interes skupnosti in enotnosti gospodarstva ter gospodarskega sistema pred birokratskimi in partikularističnimi tendencami od spodaj. Te partikularistične tendence od spodaj so privedle do cele vrste konfliktov med centrom in lokalnimi interesi, odnosno med tovarno in družbenimi organi, bile so tudi razne zlorabe. Skratka, razvila se je zelo nevarna tendenca, da naj vsak gleda le na svoj žep, kar je šlo seveda na račun skupnosti. Ta tendenca je ustvarjala ozki lokalpatriotizem in brezbržnost do skupnosti, med republikami celo nacionalni šovinizem, posebno kadar je šlo za dodeljevanje raznih kreditov, dotacij in pomoči zaostalim krajem.

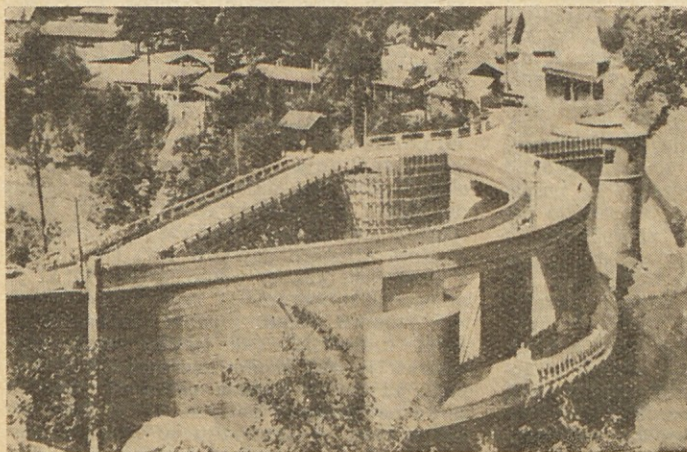
Nadaljnja slabost tega sistema je tudi v tem, da se je ukoreninila tendenca, da bi se sistem delavskih svetov prikazal in oblikoval ne kot sistem političnih pravic delovnih ljudi v tovarnah, ki upravljajo tovarno na isti način kakor odborniki v ljudskem odboru in poslanci v ljudski skupščini, temveč se je hotelo sistem delavskih svetov prikazati kot zadrugo, ki je po nekih lastninskih, ekonomskih pravicah vezana na tovarno. Začelo se je torej smatrati tovarno kot last tistih delavcev, ki v njej delajo, ne pa kot družbeno lastnino, izročeno v upravljanje delavcev. Nadalje so se začela dajati v zakup proizvajalna

sredstva privatnikom, po katerih so neposredno nastajala nova kapitalistična podjetja. Na vasi so nastajale tendence, ki so šle za tem, da se osvobodi razvoj kapitalističnih elementov na vasi, ko je šlo za to, da se kmetom omogoči izstopiti iz delovnih zadrug. V obrtništvu so nastala cela nova kapitalistična podjetja, ki niso bila pod nobeno kontrolo in ki so se razvijala v novo kapitalistično industrijo. Dalje so bile le v okrajih in samih podjetjih zaradi nerazčiščenosti sistema še velike možnosti za afirmacijo birokratizma. Okrajni ljudski odbori so razpolagali s podjetji in njihovo imovino, se administrativno vmešavali v gospodarski razvoj teh podjetij ter jih izkoriščali za svoje posebne lokalne interese na račun skupnosti. Nerazčiščeno je nadalje ostalo vprašanje gospodarskega združevanja. Nastajali so karteli posameznih gospodarskih vej, začeli so rasti monopoli z diktiranjem cen itd., kar je vse šlo na škodo družbene skupnosti.

Vse te slabosti in pomanjkljivosti skušajo rešiti nove uredbe in tako pravilno vskladiti interes posameznika, posameznega kolektiva z interesi družbene skupnosti, kakor tudi razčistiti še vsa neresena in neizoblikovana vprašanja. Kaj je pravzaprav bitno in kakšni principi so v osnovi teh uredb? S temi uredbami preneha biti planiranje instrument političnoupadne intervencije države v gospodarskem vodstvu in postaja s tem pretežno instrument nekega zaveznega družbenega samoupravljanja na področju gospodarstva ter koordiniranja in reguliranja gospodarskih odnosov, toda na bazi svobodnega gibanja socialističnih ekonomskih sil. To se

pravi ekonomskih sil na bazi družbene lastnine sredstev proizvodnje. V tem duhu se ukinjajo vseh vrst distribucije kvot, distribucije robe, surovin, denarja itd. Ukinjajo se akumulacijske mere, ukinja se sistem ključnih objektov. Glavni instrument planiranja ostaja potemtakem v tem sistemu:

1. načelni predpisi o načelni razdelitvi bruto dohodka z davkom na dobiček in pa davek na tisti del dobička, ki gre v plačilni fond. Načelno rešujejo to vprašanje te uredbe, praktično pa ga bo reševal vsa-

Pregrada hidroelektrarne Moste na Savi

ko leto gospodarski načrt, ki bo dajal enotne odstotke za vso državo, enoten davek na dobiček, enoten davek na višek plačilnih fondov in pa enotne odstotke za obresti na osnovna sredstva, za rento itd. S tem bo razdelitev bruto produkta vsako leto z načrtom precej fiksirana kakor tudi odnosi med posameznimi gospodarskimi panogami.

2. Važen instrument planiranja bo fiksiranje garantiranega minimalnega plačilnega fonda. Minimalne plače se bodo več ali manj enotno fiksirale za vso državo, toda kot minimalne garantirane plače, ki jih mora vsak državljan prejemati v vsakem primeru in v vseh pogojih in ki jih bo v principu z nekaterimi odbitki imel tudi vsak brezposelni jugoslovanski državljan, razen če bo brez posla po lastni krivdi. (Do sedaj se je dogajalo, da so podjetja, ki so zašla v gospodarske težave, plačevala delavcem le 80% določene plače. Plače bodo seveda fiksirali po kvalifikaciji. Razen tega bo delovni kolektiv udeležen pri dobičku podjetja. Plačeval pa se bo davek na višek plače, ki se bo seveda ravnal po tem, koliko družba v celoti vzeto lahko dopusti, da gre delavcem v Jugoslaviji povrh njihovih garantiranih plač.

3. Družba bo nadalje imela kontrolo nad fondom dolgoročnih investicij, kreditov ob svobodni obrestni meri na dolgoročne investicijske kredite. Svobodna obrestna mera, ki bo rasla po ponudbi in po povpraševanju, pa bo omogočila, da bodo do dolgoročnih kreditov prišli tisti, ki bodo prišli z najbolj rentabilnimi projekti, se pravi tisti, ki bodo sposobni plačati najvišje obresti. Poleg dolgoročnih kreditov bo izdelan tudi sistem kratkoročnih kreditov za obratna sredstva, ki bodo omogočala živo tekoče poslovanje jugoslovanskih podjetij, seveda spet ob družbeni kontroli teh kratkoročnih kreditov in bank.

4. Nadaljnji instrument planiranja bodo gospodarske rezerve kakor so bile doslej. Vendar pa bodo te po novih uredbah prišle v večji meri do izraza. Tu je mišljeno na rezerve blaga in denarnih sredstev, s katerimi bodo vodeči planski organi ravnali v skladu z gibanjem tržišča, oziroma ekonomije.

Pogoji pri ustanavljanju podjetij

V novih uredbah je storjen prvi načelni korak k ukinitvi delitve tako zveznega, privatnega in pa socialističnega, odnosno družbenega sektorja. Kakor hitro se neko podjetje ustanovi in doseže določeno stopnjo razvoja, postane avtomatično sociali-

stično podjetje brez nekih novih zakonov o nacionalizaciji in konfiskaciji. Osnova pri tem bo uporaba delovne sile. Čim neki privatnik ustanovi podjetje in zaposluje več delovnih sil, to se pravi, da ne dela samo z lastnimi sredstvi, ampak uporablja tujo delovno silo, postane to podjetje avtomatično socialistično podjetje. Po tej uredbi bodo privatna podjetja obstajala samo tam, kjer lastnik tega podjetja dela le s svojo lastno delovno silo. S tem odpadejo najrazličnejše administrativne mere proti izkoriščanju tuje delovne sile. Čim pa neko podjetje postane na ta način socialistično podjetje, je to podjetje podvrženo istim obveznostim in dolžnostim, ne glede na to, koliko delovne sile zaposluje. Postopoma se bo ta sistem pranesel tudi na kmetijstvo. Čim bo neko podjetje stalno uporabljalo tujo delovno silo, se bodo v tem primeru uporabili isti zakoni kot za vsa ostala druga socialistična podjetja. V tej uredbi je v največji meri zagotovljen daljnji razvoj in krepitev socialističnih družbenih odnosov in zadan smrtni udarec ostankom kapitalističnih elementov, ki so se ponovno skušali izživljati in prodirati skozi razpoke socialistične družbene ureditve nove Jugoslavije.

Po istem principu se bodo ustanavljala vsa podjetja, na primer: zveza kreditira republik za izgradnjo nekega podjetja zveznega pomena; čim se to podjetje ustanovi in začne obratovati kot tovarna, ne bo ta imela nobenih obveznosti do zveze, razen tiste, ki so v zakonu določene za vsa ostala podjetja. Vračati bo moralo le kredit in plačevati obresti za višino dodeljenega kredita.

Enaki pogoji za vse

Po novem sistemu, ki ga prinašajo te uredbe, ne bo več osnovna enota ljudska republika, okraj ali pa občina, temveč bo osnovna enota tovarna, zadruga, trgovina, kmet, gostilna, obrtnik itd., skratka, osnovna gospodarska edinica. Te osnovne gospodarske edinice bodo imele enake odnose do občine, do okraja, republike in federacije. To se pravi, da bo vsaka od teh družbenih skupnosti z zakonom imela predpisane in določene obveznosti in dolžnosti. Republika sama ne bo federaciji ničesar obračunavala in kot politična organizacija, kot skupščina, ne bo v svojih proračunih ničesar predvidevala za zvezne potrebe. Vse zvezne potrebe se bodo krile v enakih odstotkih neposredno iz teh gospodarskih enot. Vsako podjetje bo moralo v določenih odstotkih plačevati obvezen davek federaciji, republik in okrajem. Ta

davek bo uporabljen za kritje administrativnih stroškov federacije, republike, okraja.

Plačevanje obresti

Vsako podjetje bo moralo plačevati obresti na osnovna sredstva, to je za stroje, hiše itd. Za zemljo bodo podjetja plačevala zemljarino. Obresti na osnovna sredstva bodo šle v fond za dolgoročne kredite. Ta obrestna mera bo za vso Jugoslavijo enaka in enaka za vsa podjetja. Obrestna mera pa se bo približevala višini normalnih tekočih investicijskih potreb v gospodarstvu. Cilj teh obresti na osnovna sredstva je ta, da se podjetja z različno tehnično razvitostjo izenačijo v svojem gospodarskem poslovanju. Tehnično bolj razvita podjetja bodo na ta način za svojo tehnično razvitost plačevala skupnosti po tej obrestni meri več kot tehnično manj razvita podjetja.

Amortizacijski fond

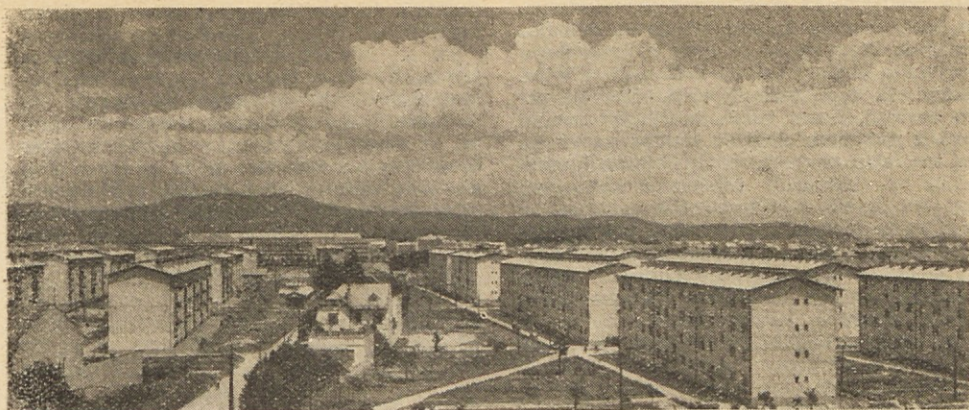
Vsako podjetje vplačuje v amortizacijski fond na ta način, da njegova osnovna sredstva nikdar ne morejo usahnuti. To se pravi, da tovarna nikdar ne more prenehati obstajati. Če fizično tovarna ali neko podjetje na neki način prestane, bo tako ostal končni amortizacijski fond, ki bo omogočil komuni graditi novo tovarno ali vlagati ta sredstva v nove investicije. Amortizacijski fond bo v celoti ostal podjetju in ne tako kakor sedaj, ko je amortizacijski fond šel v republiško oziroma v zvezno blagajno.

Končno bo moralo podjetje plačevati v fond plač za garantirane minimalne plače delavcev. Če bo poleg vsega tega podjetje s svojo pridnostjo in iznajdljivostjo in dobro organizacijo dela ustvarjalo višek dobička, bo ta dobiček ostal podjetju. Od tega viška bo moralo plačevati okraju določeni odstotek davka. Kako se bo pa ta dobiček delil, koliko bo namreč šlo od tega delavcem kot dodatek na njihove minimalne plače, koliko v razne investicije in druge potrebe podjetja, ali pa druge družbene potrebe, bo rezultat sporazuma med delavskim svetom in družbenim organom okraja ali občine. Iz tega dobička se bodo tudi ustvarjali določeni rezervni fondi, bodisi pri podjetju ali pa pri okraju. Uporaba teh fondov bo določena po sporazumu z družbenimi organi. V uredbah je predvideno, da lahko zvezni in republiški načrt daje načelne smernice za uporabo teh fondov. Ti organi lahko določajo, da mora iti odstotek iz teh fondov v take ali drugačne investicije, za socialne ali pa kakšne druge dajatve. Zaradi tega se bodo tudi drugi družbeni fondi koncentrirali

li v okraju. Fond socialnega zavarovanja bo sedaj v večji meri naslonjen na okraj in tudi garancije, ki bodo sedaj padle na okraj, bodo mnogo večje, kakor so bile doslej. Če tovarna ne bo mogla delavcem plačati minimalne garantirane plače, bo to moral plačevati okraj iz svojih sredstev in ne republika ali federacija. Zato bo okraj moral voditi račun o rentabilnosti in sposobnosti svojih podjetij, razen tega bo interesiran na tem, da bodo podjetja ustvarjala svoje rezervne fondе, da ne bodo okraji dopuščali posameznim podjetjem, da svoj denar nerazumno trošijo, temveč da bodo imela svoje rezervne fondе za primer, da zapadejo v kakršnekolik težave. Če pa iz objektivnih razlogov podjetje ne bo moglo izplačevati garantiranih minimalnih plač delavcem, bo za to moral prispevati okraj iz svojega rezervnega fonda. Na ta način bo v največji meri zagotovljeno, da bodo podjetja čim bolj gospodarsko vodena, da bodo stremela za tem, da zvišujejo svojo produktivnost ob podpori in kontroli družbenih organov, ki bodo ravno tako zainteresirani za razvoj svojih podjetij. Po tej uredbi je podjetje sicer v principu samoupravna družbena gospodarska ustanova z upravo delavskega sveta, toda z javnim polaganjem računa ter za svoje celokupno poslovanje odgovorno družbi. Noben delavski svet in noben direktor ne more reči ljudski skupščini ali pa okrajnemu ljudskemu odboru, da se nima pravice vmešavati v to ali ono stvar. Nihče se seveda nima pravice vmešavati, če ni v skladu s predpisi, predvidenimi v teh uredbah, toda poslovanje mora biti javno in podvrženo javni kritiki. Vsak državljan bo imel pravico kritizirati in stavljati svoje predloge v zvezi s poslovanjem kakršnegakoli podjetja.

Kreditna politika

Ukinjene bodo vse dosedanje dotacije. Ustvarjen bo kreditni fond za dolgoročne kredite, ki se bo koncentriral pri Narodni banki. Kratkoročne kredite bodo lahko dajale tudi komunalne banke. Vse investicije se bodo izvrševale na osnovi kreditov. Kreditiranje se bo vršilo samo takrat, če bo prosilec-posameznik ali pa kolektiv lahko dokazal, da bo ta kredit uporabil v rentabilne namene. Zato bo moral predložiti načrt in kalkulacijo ter s tem opravičiti najemanje kredita. Za nerentabilne namene se krediti ne bodo dajali. S tem se bo preprečevalo, da bi republike ali pa okraji najemali kredite za investicije, ki ne bodo dale jamstva, da se bodo rentirale. Tako se bo preprečevalo razsipanje denarja, istočasno pa se bodo odstranili vsi spo-

Stanovanjski bloki Litostroja v Ljubljani

ri med republikami in okraji, češ da se daje nekomu več kot drugemu, kar se je dogajalo do sedaj, ko so se dodeljevale dotacije. Tudi pomoč bolj zaostalim krajem se bo vršila na ta način, razen v izjemnih primerih, kjer bo lahko zveza dajala dotacije za določene kulturne ali pa socialne potrebe republike ali okraja in še to samo še kakšno leto, potem bo tudi tak način dotacij odpadel. Pomoč bolj zaostalim pokrajinam se bo s kreditiranjem dajala na ta način, da kredita, ki ga bo dobil neki okraj, ne bo vračal zvezi ali republiki, temveč se bo stekal v komunalno banko dotičnega okraja skupno z obrestmi, ki jih bo ta uporabila za razne druge investicije v svojem okraju. Tako bodo taki zvezni ali republiški krediti ostali v okraju ter bodo predstavljali finančno pomoč dotičnemu okraju.

Trgovina

V trgovini so stvari postavljene nekoliko drugače kakor v industriji. Tendenca teh uredb je, da se dobički ustvarjajo predvsem v industriji, trgovino pa bolj orientirati na to, da bo družbeni posrednik in mreža za izvajanje družbenih nalog. Razdelitev dobička v trgovini na plače ne more biti taka kakor v industriji. Zato je obveljal princip, da se določi okvirni odstotek na kupno vsoto, katerega sme trgovsko podjetje uporabljati kot lastni dobiček in bo edino ta vsota šla na plačo trgovca, kar bo preseglo, pa bo šlo avtomatično v posebne fondе pri komunah na razpolago za razne družbene potrebe. Osnovni cilj tega principa je ta, da se trgovini prepreči, da si z majhnim prometom in s špekulacijo pri dviganju cen ustvarja mastne dobičke na račun skup-

nosti, istočasno pa v težnji, da si s čim večjo količino prodanega blaga poveča odstotek, s katerim je udeležena pri dobičku, poveča obtok blaga, ki bo tako prišlo med potrošnike. Težnja, da se čim več proda, bo tudi vplivala na padanje cen. Določena bo tudi višina odstotka, do katerega bo mogoča razlika med nakupno in prodajno ceno blaga. Čez ta odstotek ne bo mogoče zviševati cene.

Združevanje

Gospodarsko združevanje se bo izvajalo tako, da se bodo ustanovljale industrijske zbornice s posameznimi samostojnimi oddelki, v katere se bo moralo včlaniti določeno število večjih podjetij, druga podjetja pa po svobodni odločitvi. Zbornica bo morala sprejeti vsakogar, kdor bi se vanjo vpisal. S tem da bodo odločujoča podjetja prisiljena včlaniti se v zbornico, bodo tudi mala podjetja sama ob sebi zainteresirana, da pridejo v zbornico. Po taki organizaciji kot je zbornica bo omogočeno, da se drži v glavnem v rokah z gospodarskimi sredstvi na demokratični osnovi razvoj celotnega gospodarstva. Zbornica bo demokratična organizacija, se pravi da bo sklepala samo o določenih organizacijskih vprašanjih, v drugih stvareh pa bi bila več ali manj posvetovalnica ali pa organizacija, v kateri bi se posamezna podjetja ali posamezni industrijski bazeni dogovarjali za skupno akcijo pod družbeno kontrolo. Na ta način se bo tudi preprečevalo dosedanje združevanje na osnovi kartelov in monopolov, ki so večkrat nelegalno konkurirali med seboj, razvijali razne partikularistične težnje zaradi pridobivanja privilegijev na račun skupnosti.

Vsa podjetja, ki poslujejo z inozemstvom, se bodo morala vpisati v zvezno zbornico za izvoz in uvoz, da se bodo skupno dogovarjala o poslovanju na zunanjih tržiščih. Sklepi, ki bodo tam sprejeti, sicer ne bodo obvezni, razen tistih, ki jih bo Izvršni svet z zakonom določil, vendar pa se bo na ta način preprečevala nelojalna konkurenca na zunanjih tržiščih z zbijanjem cen na škodo skupnosti. Ustvarila se bo tudi neka morala v trgovskem poslovanju. Razen teh zveznih zbornic so predvidene še trgovske zbornice po republikah in po okrajih, nadalje gostinske zbornice, kmetijske zbornice pa predvsem po večjih kmetijskih predelih. Predvidena so še tudi posebna združenja na tehnično ekonomski bazi povsod tam, kjer je sam proizvodni proces tak, kot na primer elektro-gospodarstvo, transport, stavbinstvo itd. Vse to združevanje bo pa moralo biti več ali manj svobodno ter organsko, brez kakrš-

negakoli birokratičnega pritiska in diriganja.

To so samo nekatere osnovne misli iz teh uredb. Prav gotovo je, da v enem samem tako kratkem članku ni mogoče podati vsega, kar prinašajo novega te uredbe, še manj pa da bi šli v kakršnokoli podrobnejšo razlago. Gre le za osnovno pojmovanje vsebine in sprememb v družbenih odnosih Jugoslavije, ki jih na gospodarskem področju prinašajo te uredbe. Kakor je bilo doslej, tudi sedanje niso nekaj dokončnega, vendar pa pomenijo važen korak naprej v razvoju novega ekonomskega sistema socialistične Jugoslavije. Novi ekonomski sistem v Jugoslaviji se vedno bolj utrjuje, vsak dan prinaša konkretne plodove v korist delovnega ljudstva socialistične Jugoslavije, obenem pa predstavlja ta sistem veliko obogatitev za bodoči razvoj socializma ne samo v Jugoslaviji, temveč v svetu sploh.

KOPRSKO LJUDSKO GLEDALIŠČE

E. F.

Prerano bi bilo tu govoriti o neki izdelani, homogeni umetniški celoti komaj porajajoče se ustanove, kot je mlado slovensko gledališče v Kopru. Saj obraz in notranje lice zamore dobiti gledališče šele v teku več let neutrudnega dela in stremljenja k narčnemu oblikovanju gledališke kulture.

Ne glede na to, da je mladi kolektiv že s svojim kratkim delom dokazal žilavost in življenjsko silo, da je ljudska oblast hvale vredno podprla to prizadevanje in da so nekateri gledališki strokovnjaki pozitivno ocenili delo in razvoj tega sestava kulturne veje na Koprskem, so končno tudi doseženi uspehi vredni, da spregovorimo nekoliko o tem gledališču.

Pobudo za gledališko delovanje v Kopru je dala, poleg lepe gledališke hiše, ki jo je ljudska oblast popolnoma obnovila in preuredila za kulturne zahteve, predvsem potreba po gledališkem udejstvovanju v ljudstvu samem. Potreba po obnavljanju kulturnih tradicij v mestu in na deželi. Rane, ki jih je zadal fašizem s svojim barbarškim uničevanjem slovenske kulture na tem ozemlju, so zapustile globoke sledove. Požgane vasi in uničeni kulturni domovi so bili žalostna zapuščina, katero je prevzela ljudska oblast ob osvoboditvi. Ni bil pa uničen duh našega človeka, ki si je v svobodi hitro opomogel tako na gospodarskem kot na kulturnem področju. Novi zadružni do-

movi vstajajo in v njih izžareva in se krepi naša, slovenska kultura, ki je toliko krivice utrpela od nosilcev dvatisočletne kulture.

V tem je tudi pomen obstoja slovenskega gledališča v Kopru. Gre za slovensko besedo na slovenski zemlji. Primorski človek, ki je bil za gledališko kulturo prikrajšan, se ob gostovanjih koprškega gledališča kulturno izobražuje in si utrjuje svojo narodno zavest.

Če pregledamo delo slovenskega ljudskega gledališča od njegovega rojstva pa do danes, bomo spoznali, da sta obe sezoni obstoja zahtevali mnogo naporov od igralskega in tehničnega ansambla. Potrebni so bili tudi močni organizacijsko-upravni oprijemi. Kajti pričeti je bilo treba povsem znova. Prizadevanju, ustvariti vsaj polpoklicno gledališče, so se postavile na pot mnoge težave, ki tarejo več ali manj vsako doraščajočo umetniško ustanovo.

Borbi za umetniški kader in homogenost ansambla, za primeren in kvaliteten repertoar, ustvarjanju scenskega in garderobnega tako imenovanega fundusa ter svetlobnega parka, stremljenju za čim kvalitetnejše izvedbe, se je pridružilo še nešteto težav, ki jih je bilo potrebno prebroditi. Nemajhno skrb je ustvarjala vzgoja občinstva, kajti umetnost mora postati sestavni, nepogrešljivi del narodne kulture. S svojo živ-

ljenjsko resničnostjo je koprsko ljudsko gledališče pomembno poseglo v ljudsko kulturo na podeželju.

S tem si je gledališče nujno pridobilo značaj potujočega gledališča. Poneslo je slovensko besedo v najoddaljenejše kraje koprskega okraja, v kraje, v katerih še do pred kratkim ni bilo slišati umetne slovenske besede in v katerih večkrat niso bili niti dani pogoji za uprizoritev določenega dela.

V prvi sezoni, katere znak je bila uprizoritev Feldmanove drame: »Iz temnih dni« je gledališče doštudiralo tri premiere. Za otvoritev je podalo Cankarjevo dramo: »Kralj na Betajnovi«, s katero je gostovalo na osmih odrih, dalje Priestleyjevo konverzacijsko igro: »Inšpektor na obisku« ter ob zaključku sezone s premiero na prostem v Borštu Golarjevo veseloigro: »Vdova Rošinka«. Vsega skupaj je koprsko gledališče dalo 21 predstav, poleg izredno uspelega recitacijskega večera o Ivanu Cankarju.

V drugi sezoni si je gledališče začrtalo obširnejši umetniški program. Med sezono je bila sicer poskušana občutna personalna reforma in pretiła je nevarnost, da bi gledališče zdrknilo nazaj, v povsem amatersko delovanje. Ob očitnih začetnih uspehih prve sezone so se nekateri ogrevali za novo formo gledališča. Pojavile so se tendence

osebnih stremeljenj in prestiža, dvomi, malodušje ter podcenjevanja dela gledaliških pionirjev v Kopru, ki so se prelivali v nekakšno nepočakanost in prehitevanje v razvoju komaj porojene ustanove. Vse te stvari so se spričo nejasnih perspektiv za bodočnost odražale na delu samem v gledališču. Študij je bil s tem skoraj več kot tri mesece zaviran.

Vendar je končno žilava enotnost gledališkega kolektiva premagala te težave ter s podvojenim elanom pričela z delom. Koprsko ljudsko gledališče je povečalo svoje delovanje na podeželju. Tako je nastopilo poleg gostovanja v Postojni in Sežani še v petnajstih krajih Slovenske Istre. Uprizorilo je pet premier in ponovilo eno igro iz prejšnje sezone, in sicer v Kopru, Izoli, Piranu, Portorožu, Sečjolah, Škofijah, Smarjah, Dekanij, Vanganelu, Krkavčah, Šentpetru-Novim vasi, pri Sv. Antonu, v Ankaranu, Borštu in Ospu. Ob vsaki premieri je gledališče izdajalo svoj »Gledališki list«.

Ko stopa Slovensko ljudsko gledališče v Kopru v tretjo sezono svojega obstoja, ima trden namen svoje delo umetniško poglobiti, tehnično se učvrstiti, z vplivom in pomočjo še bolj navezati se na podeželje, tako da bo ustanova resnično služila ljudstvu in mu s svojo kulturno dejavnostjo posredovala košček gledališke vzgoje.

Koprsko ljudsko gledališče: Prizor iz Klabundovega »Kroga s kredom«

DRAGO DESTOVNIK / KAJUH

partizanski pesnik in narodni heroj padel 22. februarja 1944

SLOVENSKA PESEM

Samo milijon nas je,
milijon umirajočih med mrličih,
milijon, ki pijejo mu kri biriči,
en sam milijon,
ki ga trpljenje krotoviči
in vendar ga nikoli ne uniči!

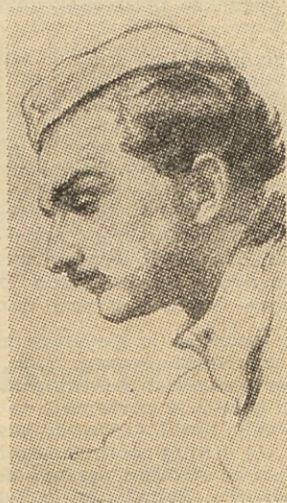
Nikoli in nikdar!

Zato ker nismo trhle bilke,
ki po toči ovené,
ker mi nismo le številke,
smo ljudje!

Edino hlapci cvilijo ponižno kakor psi
in lajajo, da nas je malo,
da bi v uporih vse pobralo...

O, če ljudi bi ne bilo pri nas,
ljudi, ki ne ubogajo na vsak ukaz,
tedaj bi nas že kdaj odnesel plaz.

Tako pa še živimo,
čeprav nas je milijon samo,
zdahtili bi, da ne trpimo
z uporno, dvignjeno glavo!

KMETOVA PESEM

Moje telo pretepeno pogledjte,
lica otekla,
usta nabrekla,
moje dlani krvaveče,
moje oči plameneče!

Bil sem zemljak,
vsak svoj korak
svoj zemlji sem podaril...

Pa so prišli ti prekleti hudiči,
koder so šli, so za njimi mrličih,
meni so mater in sina ubili,
ženo so... kaj naj bi ženi storili?

Nisem več vzdržal,
v meni je tlelo,
v pesti skelelo,
pa sem udaril!

Zdaj me bijò kakor črno živino...

Moje oči plameneče pogledjte, tovariši,
in mi povejte:
še vidite v njih domovino?

1944 - 1954

PADLIM V SPOMIN - ŽIVIM V OPOMIN

27. januarja 1944 so Nemci s pomočjo domačih izdajalcev napadli partijsko šolo v Cerknem in pobili sedem-inštirideset mladih tečajnikov.

3. aprila 1944 so nacisti ustrelili na Opčinah sedemdeset talcev.

23. aprila 1944 so nacisti obesili v Trstu v Ulici Ghega enainpetdeset talcev, borcev za svobodo.

29. maja 1944 je padlo na Proseku deset talcev.

22. junija 1944 je bilo sežganih v rižarni pri Sv. Soboti v Trstu prvih dvajset žrtev.

29. avgusta 1944 so Nemci ustrelili na Opčinah pet kurirk iz Prebenega.

... IN KO BOSTE ŽIVELI V SVOBODNI DOMOVINI, POVEJTE VAŠI MLADINI, DA SMÓ SE Z VSEMI SILAMI BORILI PROTI FAŠIZMU, PROTI IMPERIALIZMU, ZA ODPRAVO IZKORIŠČANJA ČLOVEKA OD ČLOVEKA, ZA LJUDSKO DEMOKRACIJO. SPOMINJAJTE SE NAS IN ONIH, KI SO DAROVALI SVOJE NAJDRŽAJE, ŽIVLJENJE, PRED NAMI, IN ONIH, KI BODO DAROVALI ŽIVLJENJE ZA NA MI ZA SVOBODO DELOVNEGA LJUDSTVA.

Pinko Tomažič nekaj ur pred usmrtnitvijo

Egone Aiello

Aiello Egone, aktivist skupin GAP. Ujet po Nemcih je bil 21. septembra 1944 sežgan v rižarni.

Bizjak Anton, borec v vrstah GAP; ujet, je bil obešen med talci v Ul. Ghega 23. aprila 1944.

Blažina Just, aktivist in borec je pripadal sabotažni skupini VDV IX. korpusa; ujet in obešen 23. aprila 1944 v Ul. Ghega.

»...in še naši grobovi vas bodo podpirali v velikem boju, ki ga bijete in ki se ne more končati drugače kakor s popolno zmago!«

(Iz pisma partizanom, ki ga je pisal iz fašističnih zaporov tik pred svojo mučeniško smrtjo narodni heroj Tone Tomšič)

Anton Bizjak

Just Blažina

Blažina Rudolf, aktivist; ujet in mučen, je bil ustreljen 3. aprila 1944 na Opčinah.

Cattaruzzi Luigia, borka sabotažne grupe IX. korpusa. Ujeta, mučena in sežgana v rižarni 26. junija 1944.

Frausin Luigi, član sabotažne skupine GAP v Trstu. Sežgan v rižarni 26. avgusta 1944.

*Le nikar ne jočite za nami,
lepše nam bo pasti, če z rokami
stisnjenimi v pest žalujete za nami...*

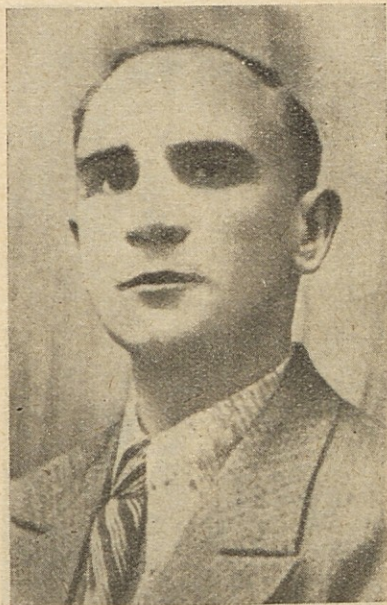
Drago Destovnik-Kajuh

Rudolf Blažina

Luigia Cattaruzzi

Luigi Frausin

Zora Grmek

Grmek Zora, tajnica okrožnega odbora ZSM za Trst. Obešena v Ul. Ghega 23. aprila 1944.

Hrovatin Marcel-Planinc, predsednik okrožnega odbora OF za Slovensko Istro. Ustreljen 23. avgusta 1944.

Kjuder Slavko, borec sabotažne skupine. Ustreljen med talci 3. aprila 1944 na Opčinah.

Kdor živi za neki ideal, ta živi za več kot samo za svoj »jaza«. Temu ni težko umreti...

(Iz dnevnika Vojke Smucove)

Marcel Hrovatin

Slavko Kjuder

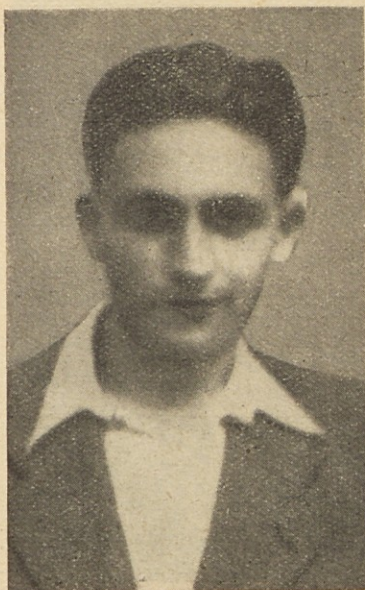
Kokoravec Alojz-Gorazd, član okrajnega odbora OF za Komen. Ubit po Nemcih 15. avgusta 1944.

Kolarič Natale-Božo, borec sabotažne skupine GAP. Ujet in ustreljen v zaporu 13. junija 1944.

Piščanc Darinka-Slovenka, aktivistka, mučena do smrti v tržaških zaporih.

*Bosa pojdiva, dekle, obsorej,
bosa pojdiva med bele cvetove,
v krilo nalomiva češnjevih vej,
da jih ponesesh na talcev grobove.*

Drago Destovnik-Kajuh

Alojz Kokoravec

Natale Kolarič

Darinka Piščanc

Marko Redelonghi

Redelonghi Marko, narodni heroj Beneške Slovenije, padel v borbi z nacifašisti 5. maja 1944.

Segulin Franc-Boro, tajnik okrožnega odbora OF za Trst in član okrožnega komiteja KP. Aretiran po SS, izginil v zaporih.

Valdemarin Alfredo, aktivist od 1941. Od 1943 borec. Pripadal je Tržaški brigadi. Bil je zajet in umorjen v rižarni 20. decembra 1944.

»Borite se še dalje in širite plamen upora po vsej Beneški Sloveniji, da bo svobodna. To je vaša naloga.«

(Zadnje besede narodnega heroja Beneške Slovenije Marka Redelonghija.)

Franc Segulin

Alfredo Valdemarin

Velušček Anton-Matevž, narodni heroj,
član okrožnega komiteja KP za Trst.
Aretiran in pogrešan od jeseni 1944.

Verk Zoro-Branko, načelnik gospodarske
komisije okrožnega odbora OF za Trst;
umrl v Mathausnu 24. decembra 1944.

Zancolich Ardenia je pripadala sabotaž-
ni skupini IX. korpusa. Ujeta 21. juni-
ja 1944 je bila še isti dan ubita v ri-
žarni.

»Kdor umre za domovino, je živel do-
volj!«

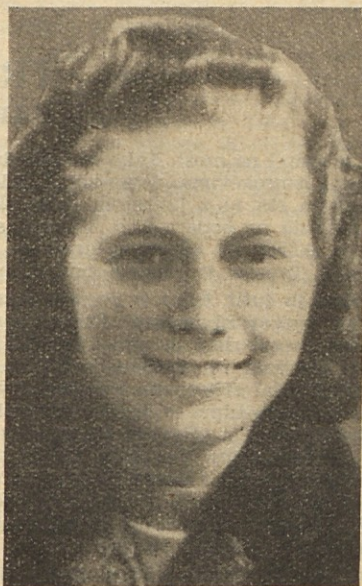
(Ivan Rob na zaslišanjih)

Anton Velušček

Zoro Verk

Ardenia Zancolich

KAKŠEN KOŽUH!

OTON ZUPANČIČ

Ni bilo druge, Martin je moral gnati stvar na pravdo. Po prebrani obtožnici je sodnik dejal:

»No, Krištof, ali si razumel obtožnico?«

»Razumel, saj je slovensko pisanje in naše govorjenje.«

»Torej dne tega in tega si bil na semnju.«

»Bil.«

»Vračal si se peš domov, in tvoj sovaščan Martin te je dohitel s sanmi, kaj ne?«

»Pricingljaj je za mano, kakor bi bil ba-liš vozil.«

»Povabil te je, da sedi na sani, in ker nisi imel kožuha, te je začelo zebsti. Ali je tako, ali ni?«

»Je, kaj bi tajil; kar je res, je res!«

»In Martin je imel dva kožuha, enega na sebi, drugega pa je kupil na semnju za svojega sina.«

»Ovčji kožuh, topel, bel kožuh z rdečimi rožami na hrbtu in na rokavih. Kožuh in pol.«

»Martin ti ga je ponudil, in ti si ga oblekel.«

»Oblekel.«

»Torej; in ko sta se pripeljala do Martine hiše, ti je rekel Martin: Zdaj boš pa

že stopil peš do doma, Krištof, kožuh pa obdrži, ker je huda sapa, in jutri mi ga prinesi ali pošlji nazaj.' Ali je tako?«

»Tako je, natanko tako.«

»No, vidiš, in zdaj je treba kožuh vrniti.«

»Kakšen kožuh?«

»I, tisti kožuh. Saj si bil na semnju.«

»Bil.«

»In ko si se vračal, te je dohitel Martin.«

»Dohitel.«

»In te je povabil na sani.«

»Povabil na sani.«

»In ti je dal kožuh.«

»Dal.«

»In ti si šel od njegove hiše v kožuho domov.«

»V kožuho domov.«

»No, vidiš, Krištof, zdaj pa moraš kožuh vrniti.«

»Kakšen kožuh?«

Podobna je stvar z Italijo in nami, samo s tem razločkom, da nam je fašizem na silo vzel edini kožuh, ki smo ga imeli, in zdaj, ko bi ga bilo treba vrniti, se čudi:

»Kakšen kožuh?«

Kako sta dognala Krištof in Martin svojo pravdo, ne vem: vem pa, da je dobro sedstvo brez vrnjenega kožuha nemogoče.

TROJKA

MARA SAMSA

Tone je stopil na most. Tako so rekli dve-ma togima smrekovima deskama. Z železnim kavljem sta ju z Lojzetom spela skupaj in položila na bodečo žico. Tri metre v višino in skoraj tri metre v širino se je razpenjala. Tvorila je neprestopno ograjo.

Razločno je čutil, kako se je prva deska vdala pod njegovimi nogami. Druga je pri tem pošastno zastrlela navzgor. Zaslišal je, kako je podrsalo in zazvenelo. Kakor bi nekdo preizkušal struno na razglašeni violini. Že v istem hipu se je glas izgubil v burji. Privršala je z zateglim žvižgom in se siloma zagnala vanj. Upognila mu je telo in ga hotela pomesti z mosta. Tedaj je krepkeje zastavil stopinjo. V zraku je nekoliko zakrillil z rokama. Skušal je dobiti ravnotežje. Pod njim je spet zazvenelo.

Pogled mu je nehote zdrknil preko kole-na navzdol. Noge so mu tičale v domačih copatah. Okoli njih si je bil napravil omot iz črnih volnenih krp. Tako je sproti za-brisal sled za seboj. Kot po mahu je hodil.

»Takah copat ne delajo menda nikjer drugje. To smo prevzeli od sosedov,« se mu je od nekdaj pripodila bežna misel. Ko bi Justa vedela! Kako bi šele vbadala šivan-ko v podplate! To ti je dekle, ta njegova sestra! Samo namigneš, in že ve, kaj ji je storiti. Toda ta stvar? Ta stvar ni zanjo. Ni za ženske.

Privršal je nov sunek burje. Zopet bi ga bila rada izpodnesla. Ubratil se ji je na isti način. Noge so mu naenkrat postale trdnejše. Kot bi se mu vse telo nečesa sprosti-lo in bi prišla vanj neznana moč. Med dve-ma sunkoma burje je v trenutku stekel po mostu navzgor. Kjer sta se deski stikali, je naglo počepnil.

Mrzlično je začel delati. Gibi so mu bili sunkoviti. Vsakega je že zdavnaj poprej proučil. Do sekunde točno ga je izračunal. Najprej je moral z obema rokama narah-ljati železni kavelj. Potem je z levico pi-držal drugo desko. Z desnico je izvlekel ka-velj in ga zaplčil nazaj v prvo. Burja se je

zdej zaman zaganjala v njegovo telo. Vršala mu je mimo pleč. Njen žvižg se je odbijal od kamnite gmajne.

Nenadno je za seboj začutil Lojzetov dih. »Potrpi! Samo trenutek!« bi mu bil rad rekel. Besede pa so ostale neizgovorjene. Takoj nato je spustil drugo desko. Rahel zven ob dotiku z žico in že je bila most, ki je držal na nasprotno stran ograje. S primesjo grenke ironije je bilo vse skupaj le malo drugače, kot bi povlekel preprogo po parketnih tleh. V naslednjem hipu sta se njuni postavi dvignili. Kakor na vzmeteh sta se zamajali sredi tistega boječega žičnega klopca. Nič nista bili sami sebi podobni. Bili sta skoraj neresnični. Zdeli sta se kot prikazen. Burja ju je v nočni temi v zaletu prinesla s seboj in ju bo v zaletu znova odnesla. Niti zaveda se nista, kdaj sta bila drug za drugim preko mosta in pričela hoditi z umirjenimi, preračunanimi koraki.

Do prve barake jih je bilo točno petindvajset. Tam za njo, tik desnega ogla je Ivo zakopal žico. »Neznan vijak — in vse se zruši,« je rekel zjutraj v 'avarni, preden so se razšli. Te besede je spregovoril z globokim, prsnim glasom in jim vidno hotel dati poseben poudarek. Čez obraz mu je švignila mrka senca, poteze so se mu nenadoma zaosttrile. Strmo se je ozrl po Lojzetu in Tonetu, kot da hoče dobiti zagotovilo.

Nastal je trenutek bolečega molka. Prvi se je znašel Tone. Stresel je z glavo. Z roko je segel v košate lase, ki so se mu nagajivo usuli na čelo. »Nič se ne boj,« je resnobno pripomnil. »Burja ne bo pojenjala in tema v novembru je vedno dovolj gosta. Ostalo je zdaj naša stvar.« Tudi v njegovem glasu je bilo nekaj nenavadnega, globljega kot sicer. V očeh mu je zaigral skrivnosten lesk, kot vselej, ko se je razpravljalo o stvari, ki je zadevala njihovo trojko. Vsa dežela, prav od morja pa tja do tolminskih hribov, je bila kakor posejana z njimi, toda njihova lastna trojka mu je v nekem smislu pomenila skoraj več kot mater, tudi več kot ljubico in vasovanje, ki so jih prirejali fantje na vasi pozno v noč. Bila je utelešenje njega samega in tistega globokega nemira, ki ga je venomer razjedal. Konec vojne ga je dohitel nekje v ruskem ujetništvu. Z mnogimi upi se je vračal domov, kjer je moral vsrkati vase vso bridkost razočaranj. Včasih se mu je zadelo, kot da so se vsa vprašanja, ki so mučila ljudi, zavozljala zdaj tu, prav na tem koščku zemlje.

Za tem, kar je rekel Tone, je skrb prešla z Ivovega obraza. Vsakdanji je postal in v pogled se mu je povrnil prejšnji mir. Roka

mu je sama od sebe začela črtati po okrogli marmornati mizi. Še enkrat je oblikovala obrise ograje in barak, zaznamovala vhod in stražarska mesta.

Tone je gledal to roko, iz neznanega vzroka je opazil, kako se olivno zelena barva italijanske oficirske obleke odbija od zarjavele kože. Na um mu je prihajala Justa. Videl je njena namrgodenca lica. V oči ji je stopilo nekaj na meji mržnje in sovraštva. »Ta Ivo!« je užaljeno pričela. »Kdo bi si mislil kaj takega! Zdi se mi, da je bilo še včeraj, ko je hodil in prepeval z nami. Zdaj pa, odkar mora nositi tisto obleko, mu ni nihče enak. Tako gosposki je postal. Kdo ve kaj kuje. Ali ne pravilno takim ljudem tudi uskoki.«

»Da, in janičarji,« je sam dodal. Pri tem se je ugriznil v spodnjo ustnico skoraj do krvi. Justa naj le misli in govori, kar hoče. Kaj bi to? Samo, da ne zasluči resnice! Bo že prišlo, da jo bo zvedela. Morda se ne bo nikomur toliko čudila kot ravno Ivo. Tudi sam ga je moral občudovati zaradi tiste uglajenosti, s katero je vse tako spretno prikril in že vnaprej odvrnil vsak sum. Če bi ga ne bilo v trojki, bi z Lojzetom nikoli ne mogla uresničiti te zamisli. Eh, kako so se zmotili oni, ki so ga postavili na tisto mesto! Sest barak s strelivom in orožjem, ki jih je začrtala Ivova roka, je v Tonetovi domišljiji vzbujalo predstavo sedmeroglavega zmaja. Raztegnil se je bil čez kraško gmajno, ždel in čakal.

Zaradi te predstave mu je prihajala na um tista preprosta ljudska modrost, po kateri uničiš zmaja, če mu odsekaš sedmo glavo. Tudi to je imel in tiščal jo je v zemljo, kjer je bilo glavno skladišče. Raztezalo se je pod barakami, od katerih ga je ločila debela betonska plošča. Toda ogenj do tja ni smel priti. »Pol mesta bi porušilo,« mu je brnelo v ušesih, kar jima je nekoč poprej rekel Ivo. »Za take stvari ni še čas,« je potem spregovoril in na glas nadaljeval svojo misel. Naglo je vstal. To, kar je hotel še povedati, je bilo pravzaprav brez pomena, zato je potlačil vase in se začel poslavljati. »Che bel giovinotto!« je slišal za seboj. »Besede, samo besede in nič drugega,« si je rekel in nehoče vzravnal ramena.

Z Lojzetom sta se pomikala vzdolž prve barake. On spredaj, Lojze z Ivovo žico korak za njim. Tiho, čisto tiho so se jima v pesek vdiralale stopinje. Iz zakritih obrazov so jima plamenele oči in otipavale pot. Za njima je ostajala drobna bakrena nit, po kateri bo stekla iskra. Kmalu zatem bo dopoldanske praznične zvoke fanfar na Velikem trgu prevpil krik upora in bolečine. Od neba do morja bo segel, razlegel se bo čez ves Kras in še naprej.

Tako sta obšla vse barake. Najdelj sta se zamudila s posodami z gorivom. Tone jih je jemal iz žepa in odlagal drugo za drugo. Lojze je k njim pritrjal žico in ustvarjal spoj. Uuuuuuu — je neprestano zategovala burja in hitela z njima nazaj do ograje. Med njenimi sunki je Lojze zagrabil drog in z njegovo pomočjo porinil na cesto bakreno nit. Samo pet metrov od njiju se je nad vhodom vlekel napis: L'ingresso severamente proibito! Zeleno prepleska-

ne, pokončne črke na belem dnu so se zdele kakor vojaki. Stale so tam nepreklicne in množile število straž.

Še pot nazaj in polovica dela je bilo opravljenega. Ko sta bila izven ograje, sta ugotovila, da sta se zamudila vsega deset minut. Tisto, kar ju je še čakalo, je bilo v primeri z dosedanjim samo še malenkost. Lahko bi se vleklo do zgodnjih jutranjih ur — čas zdaj ni bil več važen. Glavno je, da bodo baterije brezhibno delovale.

DVE PESMI

MAGDALENE KALISTROVE

NA KRASU

*Zarelo je sonce nad kraško planoto,
na belem kamenju je kušar se gel,
žehtela je gmajna v poldansko samoto,
pod brinjevim grmom ciklam je cvetel.*

*Sva trudna v borovo senco se usedla,
z desnico objemal si vitki moj pas,
in čriček prepeval je ono stran debla,
ko poljubil si moj zagoreli obraz.*

DEBELE KAPLJE

*Debele kaplje padajo z dreves,
ko z juga vlažen piš zaveje,
pokrit z mrtvim listjem breg je ves,
le mah moli nekod spod pisane odeje.*

*V presledkih droben dež rosi,
in megla je zakrila slednje sleme,
samotna, blatna pot se tam gubi,
kjer grob je tvoj in moje bele krizanteme.*

VERONIKA

ANAMARIJA PICIGA

»Dobro dan, botra Marija!«
»O Veronika, dober dan! Kakšne novice nam prinašaš?«

Veronika ni takoj odgovorila, potegnila si je ruto s sivih las, da ji je obvisela okrog vratu, sedla na stol in položila svojo culo v krilo. Globoko je vzdihnila in vprašala: »Ste poznala Toneta z Molinoventa?«

»Seveda sem ga!« je odgovorila Marija, čeprav ni vedela, o kom govori. »Umr! je!« je žalostno pripomnila Veronika in nadaljevala: »Meni je tako žal po njem! Tako dober človek! Da bi vi znala, kako je meni žal!«

»O uboga Veronika!« jo je pomilovala Marija. »Zakaj pa tako žaluješ po njem?«

»Tako zelo žal mi je, botra Marija, tako strašno mi je žal, samo zato, ker je tako rad imel tistega mačkona!«

Kdo ni poznal Veronike, zaščitnice mačk? Hišo je kar s sabo nosila kakor polž: bila sta dva dežnika. Vse svoje imetje pa je zložila v malo culico, ki ji je visela na laktu. Še nekaj je Veronika nosila s seboj, in to je bilo najvažnejše: vrč, ki je nekoč služil za paradižnikovo mezgo. V ta vrč je nabirala Veronika vse mogoče ostanke jedi za svoja najljubša bitja, za mačke.

Počasi je stopala Veronika glasno se pogovarjajoč sama s seboj. Njen pogovor se

je sukal vedno okrog mačk. Ni mogla razumeti, zakaj nekateri ljudje sovražijo te nežne živalice. Dospela je do malega travnika v predmestju. Ni še dobro odprla svojih dežnikov in spravila culico pod njiju, ko se je že zbrala tropa vsakovrstnih mačk, ki so mijavkajoč vohale okrog vrča.

»Sakramenske mačke,« jih je karala, »nič potrpljenja nimate!« In je začela deliti kosilo. Mačke so kar planile po jedi, se privale in trgale kose druga drugi iz gobca. Le ena si ni upala blizu. Stala je nekaj korakov od tropa, milo gledala Veroniko, se mileje mijavkala. Bila je lepa črna muca. Prav ta njena črna suknja jo je spravila v nemilost pri Veroniki.

Ko jo je Veronika zagledala, je pobrala kamen in ga vrgla vanjo. Ta je odskočila, a se ni oddaljila. »Ti si fašist!« je vpila s piskajočim glasom, »beži proč! Tebi ne dam nič, fašistovska pošast!« Ni jenjala, dokler ni črna mačka izginila.

Iz bližnje šole so se kričaje usuli učenci na cesto in se razpršili na vse strani, kakor bi stresel iz velike vreče krompir. Nekaj jih je steklo po travniku. Ko so zagledali Veroniko, so takoj začeli peti:

»Kadar poslušam Veroniko,
ko igra na harmoniko...«

To je bilo Veroniki dovolj. Kakor blisk je pograbila dežnik, ga zaprla in napadla paglavce, ki so se z glasnim krohotom razpršili.

»Sakramenski mulci!« je vpila za njimi, »boste pustili sv. Veroniko pri miru! Sv. Veronika je moja patrona!«

Mimo je prišla ženska z jerbasom na glavi in milovala Veroniko: »Kaj te jezijo, Veronika? Le daj po njih!«

»Mulci!« se je osorno odrezala Veronika, »tudi tebe bo hudič vzel!«

Toda Veronika ni bila vedno taka.

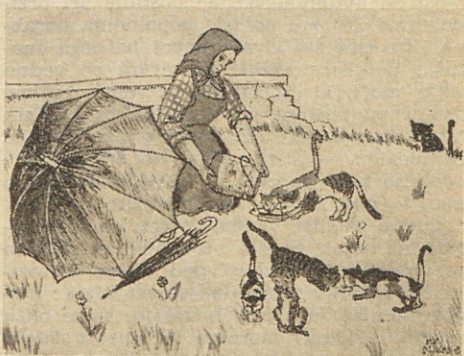
Ko je bila še prav mlada, lepa črnolasa deklica, je nekoč spala v svoji postelji. Nenadoma je začutila, da jo nekaj duši in zaslislala je čuden šum. Sprva si ni znala razložiti, kaj je to. Nenavadna vročina ji ni dala dihati in v oči jo je žgalo. Skočila je s postelje, da bi šla k oknu, ali groza: v sobi je bilo svetlo kakor podnevi. Zavedla se je, da gori hiša. Med prasketanjem ognja je slišala zmedene glasove ljudi. Nekdo jo je klical. V tistem trenutku je nastal v njeni glavi grozen šum in nič več ni čutila strahu. Nekako prijetno toplo ji je postalo. Na ves glas se je začela smejati. Njen glasni krohot je prevpil prasketanje ognja in pretresel ljudi, ki so prihiteli na pomoč. Z grozo so ljudje strmeli v gorečo hišo, ko so videli, kako je iz hiše planila goreča človeška postava in stekla krohotajoč po cesti.

Po prvi osuplosti so ljudje razumeli, kaj se godi in pohiteli za gorečo človeško postavo, ki se je začela valjati po tleh. Bila

je Veronika. Rešili so njeno telo, a njene-ga duha ni mogel rešiti nihče več. Od takrat ni Veronika več strpela pod streho. Njeno življenje je potekalo pod milim nebom. Zaspala je, kjer jo je dobila noč. Sedela je v kotu, glavo globoko sklonjeno na prsih. Poleg nje pa culica, vrč in dežnika, ki sta jo branila pred dežjem.

Na županstvu so sklenili, da bodo vse umobolne spravili v umobolnico. In tudi Veroniko so imeli nekaj dni tam.

A če ujameš lastovko in jo zapreš v kletko, povesi glavo, ne jè, ne pije in žalostno pogine. Tako se je zgodilo tudi s staro Veroniko. Smrt je rešila njeno trpečo dušo.

Črtico je napisala dijakinja III. letnika slov. učiteljšča, ilustracije je narisal Samo Pahor, dijak II. razr. slov. klas. gimnazije.

REAKCIJSKA LETALA, ZRAČNI ZID IN MOŽNOST ZA BODOČNOST

R. C.

Med pogovori, kakšen naj bo letošnji koledar, je nekdo omenil, da bi bilo treba kaj pisati o »letalih, ki letajo brez bencina«. Pri tem najbrž ni mislil na jadralna letala — edina, ki letajo brez bencina, zakaj ostala — tudi reakcijska, ki jih je najbrž imel v mislih, letajo »brez bencina« približno samo tako, kot vozi »brez bencina« avto z Dieslovim motorjem. To ni edini čudni pojem, ki ga imajo ljudje o reakcijskih letalih, zato ne bo odveč, če jih malo razbistrimo.

Predvsem že izraz »reakcijsko letalo« ni najbolj posrečen; poslužujemo se ga po konvencionalnem dogovoru, čeprav ga maksikje raješ imenujejo po njegovi glavni značilnosti — po curku izgorelih plinov in zraka, ki odteka skozi izpušno šobo (srbohrv.

avioni na mlaz«, angl. »jetpropelled aircraft«, ital. »aerei a getto« itd., Nemci pa tudi »Duesenflugzeug« po izpušni šobi). Z reakcijo je namreč tako, da se brez nje ne giblje ne le nobeno letalo, temveč tudi nobeno vozilo sploh in niti krona stvarstva, človek, kadar slučajno ne pade skozi okno).

Gre za eno najosnovnejših fizikalnih načel, da je sila enaka protisili, akcija reakciji. Najbolj znan je ta primer: plavalec, ki skoči s čolna v vodo, ne bo zaradi odri-va samo sam opravil določeno pot po zraku in po vodi, temveč bo odrinil tudi čoln, in sicer v nasprotno smer. Kadar človek hodi, pritiska s podplatom ob tla, kot da bi jih hotel pomakniti nazaj; mati zemlja se sicer za to njegovo prizadevanje ne zmeni, zato ga pa protisila pomakne na-

prej. Ko ne bi bilo tako, bi bila hoja po ledu igrača.

Izraz »reakcijsko letalo« se je torej udomačil le za razlikovanje od letala na vijak (ki pa spet izkorišča isto načelo: vijak zgrabi zrak in ga meče nazaj, sam se pa premakne naprej in vleče še letalo za seboj). Toda zakaj je letalo na vijak odslužilo? No, čisto odslužilo še ni; pri majhnih brzinah je še vedno prikladnejše od reakcijskega. Ni pa moglo slediti zahtevam po vedno večji brzini, pa tudi po vedno večjih višinah, ki naj jih letalo doseže.

Letalo na vijak (kar je do nedavna pomenilo tudi letalo na batni motor, torej motor, ki je podoben, samo večji in popolnejši od avtomobilskega) postane pri brzinah nad 800 km na uro popolnoma nerabno. Razloga sta dva: razvoj batnega motorja ne more slediti zahtevam po vedno večji moči, ki jo zahtevajo velike brzine, drugič pa postane zračni vijak pri velikih hitrostih neraben. Izkoristek vijaka že tako ni idealen — štiri petine do tri četrtine energije nam zapravi — postaja pa vedno manjši, čim hitreje se giblje letalo.

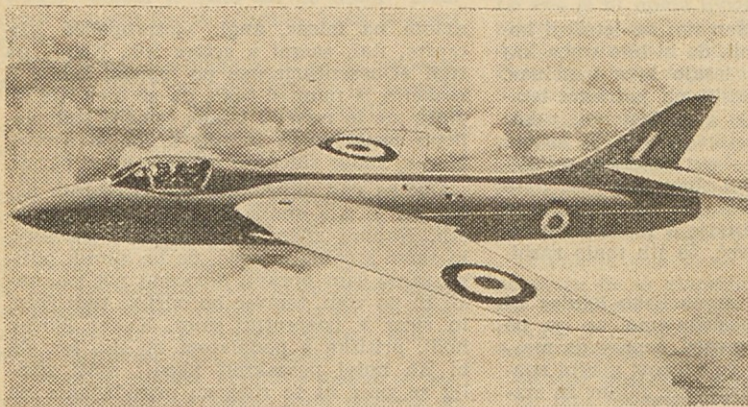
Čudno se sliši, vendar je res, da je že letalo na vijak zadelo ob zračni zid, in to pri brzinah, ki so daleč pod zvočno hitrostjo. Pravzaprav ne letalo, temveč vijak: njegove konice se vrte s hitrostjo, ki se bliža zvočni. Dodati moramo še hitrost letala (sicer samo približno tretjino, ker se letalo giblje v smeri, ki je pravokotna na ravnino vijaka), pa smo tik pod zvočnim zidom; vijak mora premagovati vse večji dodatni odpor in nekoristno troši dragocene in težko priborjene konjske sile motorja.

Zvočni zid pa spet ni nič tako skrivnostnega. Pri manjših brzinah se odrinjeni zrak ne stisne — lepo se umakne. Pri zvočni brzini, ki je obenem brzina, s katero se

širi zračno valovanje, pa se zrak, da tako rečemo, nima časa umakniti; stisne se, njegov upor pa se silno poveča. Zato so nadzvočna letala spredaj ošiljena, recimo kot topovski izstrelki, ki tudi letijo z nadzvočno brzinno (naj nas ne moti spredaj prisekani trup nekaterih reakcijskih letal: tam je vhod za zrak, ki se mu torej ni treba »umikati«).

Vijak je torej nadomestil curek, ki bruha iz izpušne šobe s silo nekaj tisoč kg na sekundo in ki ustvarja enako, naprej usmerjeno potisno silo. Ta potisna sila je vedno enaka, medtem ko vlečna sila motorja, ki poganja vijak, upada z brzinno, po preprosti formuli, da je moč (množina dela, ki ga opravi motor v eni sekundi) produkt iz sile in hitrosti. Zanimiva je ta primerjava: bencinski motor z vijakom in z močjo 190 konjskih sil ima pri hitrosti 50 km/h vlečno silo 400 kg, pri hitrosti 900 km/pa samo 22 kg; reakcijski motor s 300 kg potisne sile (približno enako težak kot omenjeni bencinski motor) pa razvija pri 30 km/h moč 56 ks, pri hitrosti 800 km/h pa 890 ks; pri nadzvočni hitrosti 1400 km/h bi razvijal ogromno moč 1560 ks. Ta primerjava nas ne sme zavesti: važna je edinole sila, ki letalo vleče ali ga potiska pred seboj. Ta pa pri motorju z vijakom pada z brzinno — ko bi jo najbolj potrebovali.

Da smo se tega čudovitega sredstva, reakcijskega motorja, ki je poleg tega še prav preprost (saj sestoji samo iz kompresorja, ki zgošča zrak, iz zgorevalnih celic, iz turbine, ki poganja kompresor, in izpušne šobe, brez vse navlake cilindrov, batov, ročic, ventilov itd.), domislili šele sedaj, pa ni kriva človeška neiznajdljivost — saj kompresorje in turbine poznamo že dolgo časa — temveč pomanjkljiv material, ki smo ga nekoč imeli na razpolago. V reak-

cijskega Hawker Hunter F-1 je enosedežni reakcijski lovec z nazaj upognjenimi krili. — Opremljen je s turboreakcijskim motorjem Rolls-Royce „Avon“. Njegova krilna razpetina znaša 10,25 m. Letalo je že večkrat preseгло hitrost zvoka.

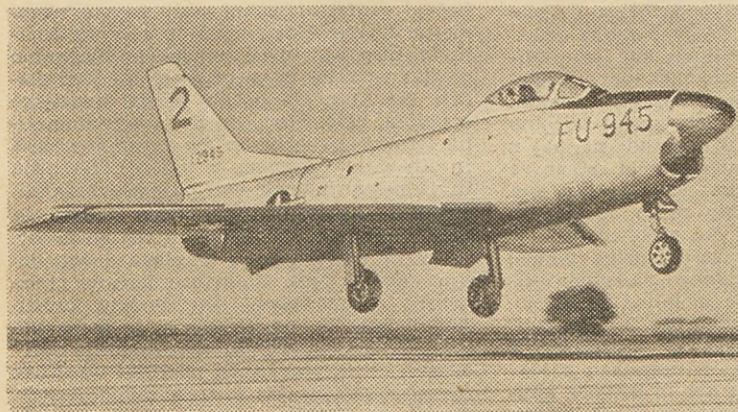
cijskem motorju nastajajo ogromne temperature — do 1000 stopinj C — ki jih vsak material ne prenese. In smo šele pri začetkih za nadaljnji razvoj, ki zahteva vedno večje temperature, da bo reakcijski motor čim bolj gospodaren, bo treba opraviti še veliko delo: kovine bodo kmalu odpovedale in treba bo najti keramičen material, ki bo dovolj trden, da ga bomo lahko uporabili za turbinske liste.

Sicer pa nam obeta bodočnost z vedno večjimi brzinami letal še drugo, genialno preprosto rešitev; nekje pri brzini 2000 km bo postal kompresor in z njim turbina odveč, ker bo zrak pritekal v motor s tolikšno hitrostjo, da ga ne bo treba zgoščevati. Rodil se bo motor brez vsakega gibljivega dela, samo s celicami za zgoščevanje goriva in z izpušno šobo. Tak motor v Ameriki menda že preskušajo z Bellovim letalom, ki je grajeno za poskuse nekje pri brzini 2400 km na uro. Sicer pa tako preprostega motorja, ki je sestavljen le iz nekaj vzporednih cevi, niti ni treba preskušati — preskušati je treba letalo, ki naj to hitrost vzdrži (glavni problem je trenje zraka ob površini letala, ki povzroča že pri »navadnih« nadzvočnih letalih temperature do 100°; letalo seveda to in še višje temperature vzdrži, toda iz pilota le ne sme nastati pečenka). Seveda pa je takšnemu letalu potreben še običajen reakcijski motor, ki ga spravi do brzine, ko lahko vključimo »cevi motorja«. Sicer pa cevni motor ni utopijska — gnal je že nemške izstrelke V-1. In še nekaj: sila se pri bencinskem motorju z brzo manjša, pri turbo-reaktivnem ostaja vedno ista, pri cevnem se pa z rastočo brzo večja, ker raste hitrost dotekajočega zraka!

Se pred nekaj leti so bila reakcijska letala in motorji »top secret«, največja skriv-

nost, preboj zvočnega zidu pa svetovni dogodek. Danes so nadzvočna vojaška letala že v operativni službi; letijo pa tudi že prva civilna letala na reakcijski pogon (angleški »Comet«). Za počasnejša letala gradijo turbinske motorje na vijak (zgrajeni so enako kot turbo-reaktorji, le da se skoraj vsa moč izpušnih plinov porabi za vrtenje turbine, ki poganja poleg kompresorja še vijak), preskušajo pa tudi že avtomobile s plinskimi turbinami. Pri uporabi turbine v avtomobilizmu je glavna težava v tem, da ima turbina najboljši izkoristek pri določenem številu obratov, če pa to število pade ali zraste, se izkoristek naglo zmanjša. Pri današnjem cestnem prometu pa je nemogoče zahtevati, da bi avto vozil vsaj približno s stalno brzo. Za sedaj si pomagajo z ločenima turbinama za pogon avtomobila in za pogon kompresorja, tako da se vsaj kompresor, neodvisno od brzine avtomobila, vrti s stalnim, najboljšim številom obratov. Rešitev pa bo najbrž prinesel šele nadaljnji razvoj avtomatičnih prestav z neomejenim številom prenosnih razmerij.

Pa tisto z »bencinom«? Res, bencina reakcijski motor ne potrebuje. Uporablja drug naftin derivat — neko vrsto parafina, ki ga v letalstvu imenujejo kerosen. Porabi ga približno kilogram na uro za vsak kg potisne sile. Reakcijski lovec, opremljen z motorjem z 2500 kg potisne sile (uporablja jo pa tudi že močnejše motorje), je torej kar dobro naložen z gorivom. In da dobimo še nekaj spoštovanja pred materialom, iz katerega so zgrajena taka letala, naj omenimo, da tehta reakcijski lovec ob vzletu, polno naložen, s pilotom, orožjem, municijo, radijsko, radarsko in drugo opremo samo 6 do 10 ton in da ima s seboj goriva tudi za dve uri in več leta...

„F 86 D Sbare“ je ameriški enosedežni reakcijski lovec za polete v velikih višinah ob vsakem vremenu in za prestrezanje sovražnih letal. — Opremljen je z reakcijskim motorjem General Electric „J 47“ Streljanje uravnava radarska naprava.

ZA AMATERSKI ALI PROFESIONALNI ŠPORT

R. R.

Kadar je v Milanu ali Turinu kaka pomembnejša tekma, se zbere po petdeset tisoč in več gledalcev. Podobno je tudi drugod po svetu, kjer je včasih to število še občutno prekoračeno. In tako se govori, da je v Italiji nogometni šport zelo razvit.

Toda pogledjmo, kako je s to stvarjo. Na tekmi, kjer je na pr. 50.000 gledalcev, nastopa 22 nogometašev, ostalih 50.000 pa gleda, se vznemirja, kriči, besni. Vsi ti so »z dušo in srcem« za šport, a sami niso športniki. Športniki so samo tisti nogometaši, ki se poldrugo uro trudijo na igrišču. Pa si oglejmo nekoliko поблиže še te nogometaše. Vratar na pr. ni domačin, iz teh krajev, temveč so ga klubski funkcionarji zapazili pri nekem manjšem klubu v oddaljenejši pokrajini in uganili, da se bo razvil v odličnega vratarja. Dali so zanj nekaj milijonov, a sedaj je rezervni vratar državne reprezentance in kadar se kak drug klub zanj pozanima, mu omenijo ceno okoli 40 milijonov. Enega izmed branilcev so vzgajali doma, drugega pa so kupili za 30 milijonov. Podobno je v krilski in napadalni vrsti, samo da so med napadalci trije inozemci (Šved, Holanec, Madžar), ki so že ob samem nakupu stali čez 150 milijonov.

In kaj delajo ti nogometaši med tednom? Kam pojdejo v ponedeljek zjutraj v službo: v urade, trgovine, mehanične delavnice? Ne, nikamor ne bodo šli. Mogoče se jim dopoldne še ne bo treba javiti v klubskih prostorih, popoldne pa že skoraj gotovo. V torek bo tudi trening in tako potem vse naslednje dni. In nihče se ves teden ne bo smel brez dovoljenja klubskega vodstva oddaljiti, da bi odšel na obisk k domačim ali po drugih opravkih, tako da bi ga ne bilo ves dan na spregled. Če je njegova družina na pr. kje blizu Padove, mu bodo verjetno po nedelji, ko bodo nastopili v Padovi, dovolili, da ostane še en dan tamkaj. Klub hoče torej imeti nad igralci popolno nadzorstvo in oblast. Kako tudi ne, saj z milijoni, ki jih je zanje plačal, stvar še dolgo ni bila opravljena. Vsak igralec ima sedaj še svojo mesečno plačo, ki mu jo lahko zavida pretežni del prebivalstva vse države, dobi nagrade za odigrane tekme, za zmago doma ali za zmago na tujem igrišču. In vse te nagrade še lahko narastejo, ko gre za odločilne tekme itd. Nič ni čudnega, če se večina igralcev prepeljava v luksuznih avtomobilih in razpolaga z luksuznimi stanovanji. In ker ni mogoče igrati nogometa vse življenje, so si vsi, ki mi-

slijo tudi nekoliko naprej, že ustanovili trgovine, bare ali kaj podobnega za leta, ko ne bo mogoče več igrati.

Toda pri tem se vam mogoče že širijo obrazy, češ kaj pa ima vse to opraviti s športom. Res, o športu je v vsem tem kaj malo povedanega. Prešli smo namreč na področje profesionalnega, poklicnega športa. Za pravega, čistega, idealnega športnika je to prepovedano področje. Vse športno udejstvovanje je namreč razdeljeno na nekaka dva tabora: amaterski in profesionalni šport.

Amaterji so tisti, ki se ukvarjajo s športom iz ljubezni, iz nekake notranje potrebe, ker jim šport ugaja, ker je koristen za njihovo zdravje in iz podobnih idealnih nagibov. Za njihovo športno udejstvovanje jih nihče ne plačuje, nasprotno jih šport še kaj stane, ker morajo imeti posebno oblačilo, priprave itd. Športniki-amaterji opravljajo redno svoje poklicno delo in se posvečajo športu v prostem času. In ko se vsaka štiri leta ponovi največja športna manifestacija, olimpiada, tedaj imajo pravico do nastopa samo taki čisti športniki-amaterji.

Seveda pa se je v nekaterih panogah šport oddaljil od načel amaterstva in prešel na področje profesionalizma, plačanega športa. In sedaj je med obema skoraj sovravno razporejen in ne manjka apostolov, ki pozivajo: nazaj v amaterstvo. Toda pri tem je toliko nedoslednosti, da ne more biti prepričljivosti.

Ostanimo za sedaj še pri nogometu. V velikih mestih je na desetisoče ljudi, ki hočejo gledati lepe ali vsaj napete nogometne tekme. Kot smo že v začetku dejali, to niso športniki, temveč hočejo samo gledati igro. Za to so pripravljeni tudi plačati. Na ta način hočejo prebiti nedeljsko popoldne. Klubi to vedo in so zgradili velika igrišča (ponekod so jih zgradile občine in jih dajejo klubom v najem). Gradnja in vzdrževanje igrišč (ali pa plačevanje najemnine) so stvari, ki stanejo denar. Na igrišča je treba privabiti čim več gledalcev. Ti pa ne pridejo, če se ne obeta dovolj dobra, napeta igra. Za dobro igro je treba dobrih nogometašev. In ker ima konkurenčni klub boljše igralce, si je treba poiskati še boljše. Če jih ni iz lastnega »priidelka«, to se pravi med mladimi igralci iz domačega kluba, jih je treba iskati drugje. Da se bo igralec preselil izpod domače

strehe v tuj kraj in pustil celo delo, ki ga je doslej imel, pa mu je treba seveda obljubiti vsaj odškodnino. In če se obnese, mu bo moral prihodnjo sezono klub že dati kaj več, kajti sicer ga bo zapustil. Predstavniki nekega drugega kluba so namreč že bili pri njem in mu ponudili boljše pogoje; če bi hotel prestopiti k njim. In tako se prične trgovina: dajte mi toliko, če ne grem k drugim, ki so pripravljeni mi to dati.

Seveda pa niti osvojitve prvenstva ni za klube zgolj vprašanje časti in odgovor na vprašanje, kateri klub je najboljši. Tudi tu je marsikaj povezano z zaslužkom: možnost udeležbe na raznih mednarodnih turnirjih in gostovanjih in še toliko drugih stvari, ki jih klubi ne obešajo na veliki zvon.

Ali je sedaj tukaj še možno amaterstvo? Vzemimo tudi možnost, da bi taka volja obstajala pri vodstvih klubov in pri igralcih samih. Kako pa si je mogoče predstavljati potovanja na pr. iz Trsta v Rim, Neapelj, Palermo, Genova za ljudi, ki jih veže služba na delovno mesto? Za nedeljsko tekmo je treba na pot vsaj v soboto, često pa že v petek, povratek je v ponedeljek ali tudi v torek. Potem je treba pogosto poskrbeti temu ali onemu igralcu zdravniško oskrbo zaradi udarcev in vsakovrstnih poškodb, s katerimi je treba med nogometnimi tekmami vedno računati, še celo, če se zgode nehote. Po povratku z ene tekme je treba že priprav in treninga za tekmo naslednje nedelje. Kje bi našli delodajalce, ki bi bili pripravljeni imeti uslužbenca, ki bi jih marsikdaj ves teden ne videli. Profesionalizem je torej že samo zaradi tega neizbežen. In z njim imamo opravka povsod, kjer so klubi vezani na dlje časa trajajoča tekmovanja za prvenstvo, četudi se ne izraža v tako izraziti obliki.

Bodimo si na jasnem: tudi tam, kjer še velja načelo amaterstva, vlada vsaj deloma — in mogoče celo prikrito — profesionalizem. Toda pri tem se dogajajo velike nedoslednosti. Medtem ko bodo težko kdaj pustili nastopati skupaj profesionalce z amaterji, pa se niso nikdar spraševali, ali lahko nastopata druga proti drugi reprezentanci, kjer vlada profesionalizem ali amaterstvo. Tudi za tekme odkrito profesionalnih klubov z amaterskimi ni bilo nikdar nikakih ovir. V Italiji se celo dogaja, da pobere dobršen del dobička od tako imenovanega Totocalcia, ki je vezan na igro profesionalnih klubov, CONI, torej odbor, ki združuje predstavnike olimpijskih športov. Profesionalni nogomet pa na olimpiado nima pristopa.

Kaj torej? Mar naj se mirno vdamo pred ugotovitvijo, da brez profesionalnega športa ne gre in oni pridigarji o amaterstvu pa naj nas puste pri miru in naj si vtaknejo za klobuk moštva s svojimi amaterji.

Ne, treba bi bilo samo točno ločiti dvoje: šport in igro za občinstvo. Nogomet je šport, dokler se za žogo preganjajo dečki na kakem travniku; je še tudi šport, dokler se z njim v prostih urah ukvarjajo mladi ljudje, ki sicer tudi ob nedeljah kje nastopajo na javnih tekmah (pa čeprav jim za športno oblačilo, prevoz v drugi kraj in še kak strošek poskrbi klub). Toda čim je igralec prešel v moštvo plačanih igralcev, tedaj se ne bi smelo več govoriti o profesionalnem športu, temveč o nečem, kar sploh ni več šport. Šport je le še toliko, kolikor se pač žoga brca na enak način profesionalno kot amatersko, toda odpadle so vse ostale bistvene pritikline, zaradi katerih šport cenimo. Plačani igralec pa je postal član skupine, ki ji je glavni namen, da nastopa pred občinstvom in da s tem služi denar. In ljudje, ki pridejo to skupino gledat, tudi samo to pričakujejo in nič drugega. Desettisočim, ki so prišli na tekmo, ni mar, ali je med 22 igralci, ki igrajo na igrišču, kdo, o katerem je mogoče reči, da bo mogoče postal dober igralec, in koliko jih je, iz katerih ne bo nič. Ne, ti gledalci so prišli in so plačali drago vstopnino zato, da vidijo že dovršen nogomet. Večina gledalcev že celo v naprej ve, kaj lahko pričakuje, in razočarana ter slabe volje bo zapustila igrišče, če igralci niso zaigrali tako, kot se je pričakovalo.

V tem bo torej bistvo: gledalci hočejo videti *igro, prireditve* — pa naj bo velika nogometna tekma, teniški dvoboj, revija drsanja na ledu, velika lahkoatletska prireditev, smučarske skakalne tekme. Gledalcem končno ni niti važno, ali nastopajo profesionalci ali amaterji, glavno jim je, da vidijo nekaj dovršenega. Lahkoatletski dvoboji dveh močnih reprezentanc ali pa na pr. teniški dvoboji za Davisov pokal — torej amaterske prireditve — privabijo tudi tisoče gledalcev. Da niti ne govorimo o olimpiadah! Toda vse te prireditve so razmeroma redke in v pogojih amaterstva tudi ne morejo biti pogostejše. Toda tudi pri teh prireditvah imamo tisoče in desettisoče, ki le *gledajo prireditve*, in le majhen procent je med njimi takih, ki se tudi sami ukvarjajo s športom, katerega gledajo.

Potemtakem kaže ločiti, ko se govori o amaterskem in profesionalnem športu, predvsem dvoje: 1. šport, ki ga gojimo zaradi športa samega, to se pravi, ker je koristen, ker nam nudi zabavo, ker nam pomaga pri vzgoji; 2. šport, ki je vse te pritikline izgu-

bil in ne služi več gojiteljem športa samim, temveč množicam gledalcev. *Razlika obeh je v funkciji*, ki jo imata, in zaradi tega ni mogoče staviti obema istih zahtev. Pač pa bi bilo bolj važno, da se na nobeni strani ne pretirava. Včasih se namreč prestrogo gleda na prste amaterjem, ki so prejeli kako nagrado. (Istočasno pa se uradno ne dvomi v «amaterstvo» nekaterih športnikov, o katerih ves svet ve, da od svojega športa žive). Pretiravanje pri profesionalcih pa se bo nujno samo omejilo, ko se bo izkazalo,

da za dosego odličnih moštev le ne zadostujejo samo milijoni.

Mar smo torej za amaterski ali za profesionalni šport. Seveda smo za amaterski šport, ker smo že dejali, da je šport lahko samo amaterski. Toda prav tako pa tudi privoščimo tistim, ki si žele velikih nogometnih, kolesarskih, avtomobilskih, teniških in drugačnih prireditve, da se jim take prireditve nudijo, pa bodisi z amaterskimi športniki ali pa s profesionalnimi »športniki«.

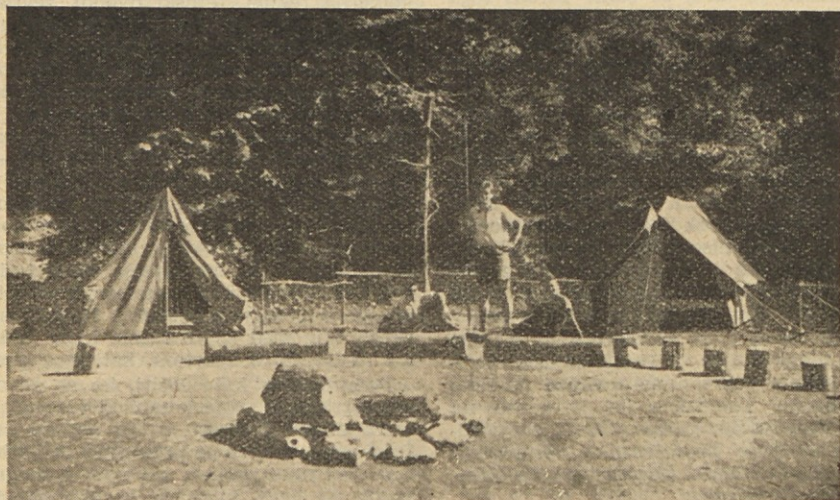
O TABORNIŠTVU

D. P.

Pred dobrimi petdesetimi leti se je rodila prva taborniška organizacija. Ameriški pisatelj in prirodnoslovec Ernest Thompson Seton se je leta 1900 naselil na neki farmi v bližini New Yorka, kjer se je bavil z gojenjem raznih živali. Paglavci iz soseščine pa so učenjaku radi nagajali. Premišljal je, kako bi svoje neprijetne sosede ukrotil in jih prevzgojil v dobre prijatelje. Našel je pravo pot. Odšel je v šolo in povabil vse fante na tridnevno taborjenje. Nezaupni dečki so se sprva obotavljali v prepričanju, da jim Seton pripravlja maščevanje za vse njihove nagajivosti. Končno se je le priglasilo dvanajst dečkov, a ko je prišel dogovorjeni dan, je radovednost in mik življenja v prirodi prignal na taborjenje kar 42 fantov. V svobodni naravi so se živahni dečki najprej temeljito nadvijali. Z velikim

tekom so nato ob tabornem ognju pospravili pripravljene jedi. Tedaj je prišel čas za Setona. Začel je pripovedovati zanimive zgodbe o Indijancih, o življenju v gozdovih in končal s tolmačenjem svoje zamisli o taborništvu. Dečki so ga napeto poslušali in sprejeli njegovo zamisel z navdušenjem. Po tridnevnem taborjenju so se mali nagajivci razšli s Setonom kot dobri prijatelji. Ustanovili so prvi taborniški rod. To je bilo v juliju 1902.

Taborniška organizacija je torej že ob svojem prvem pojavu nastala kot izrazito *vzgojna* organizacija in se je kot taka tudi razvijala in naglo razširila po vsem svetu. Četudi se je taborništvo kasneje razcepilo v dve smeri, je vendarle v obeh smereh ostal namen organizacije vzgoja mladega rodu. Seton je bil vsekakor dober opazova-

lec otrok in psiholog. Izkoristil je vsa tista nagnjenja, ki so lastna mladini v predpubertetni in zgodnji pubertetni dobi: avanturizem, robinzonstvo, navdušenje za romantične podvige in potepanje, zanimanje za razne tehnične iznajdbe in novosti, za eksotično življenje in še druge take lastnosti, ki žal dovedejo večkrat do mladinskega kriminala, zlasti v velemestih, kjer živi mladina nekontrolirana pod vplivom slabih filmov, slabe literature in ob neposrednem stiku z mestnim dogajanjem iz črne kronike.

Seton je pokazal, da je možno vsa ta za doraščajočo mladino karakteristična nagnjenja izkoristiti v pozitivni vzgoji, ki je toliko uspešnejša, ker se mladini ni treba »uklanjati« in »podrežati« nekemu tujemu ukazu, temveč se tako rekoč v »svojem elementu« razvija in postaja mladostnik v družbi svojih vrstnikov tudi sam vzgojitelj svojih tovarišev in sebe samega.

Kot rečeno, se je tabornišvo kasneje razcepilo v dve smeri. Seton je za taborniško misel pridobil tudi Angleža Roberta Bodena Powella, ki je v vojaški službi preživel precej časa v tujih deželah, kjer je spoznal prednosti v prirodi živečega človeka. Vendar ni Boden Powell bil povsem zadovoljen s Setonovo zamisljo; zato je ustanovil nekoliko drugačno taborniško organizacijo, ki je znana pod imenom »skavtizem« (Boy Scoute Association), medtem ko je Seton nadaljeval s svojim tipom, ki je znan pod imenom »gozdovništvo«. Najkrajše bomo karakterizirali razliko med obema organizacijama, če se spomnimo na poklic obeh začetnikov tabornišva. Gozdovništvu je dajal vsebino in načrtoval metode dela pisatelj in prirodoslovec, skavtizmu pa vojak.

Tudi v stari Jugoslaviji sta obstajali taborniški organizaciji obeh tipov, t. j. gozdovniška in skavtska. Po osvoboditvi se tabornišvo ni moglo takoj obnoviti, toda čim so se objektivni pogoji ugodno razvili, se je taborniška organizacija zlasti v Sloveniji razmahnila s čudovito naglico. Ta razmah je še pospešila združitve obeh predvojnih organizacij v enotno »Združenje tabornikov Slovenije«, ki je bilo ustanovljeno v aprilu 1951. Složno delo nekdanjih skavtov in gozdovnikov je ublažilo pomanjkanje mlajšega vođečega članstva, ki se ni moglo razviti v desetletni dobi mirovanja od začetka vojne do obnove taborniške organizacije. Danes se je mreža taborniških osnovnih organizacij že močno približala možni popolnosti. Tako ima sama Ljubljana kar tri taborniške rodove in sicer »Zmajev rod«, Rod »Črnega mrava« in Rod »Bičkove skale«. Na Gorenjskem so jeseniški taborniki združeni v »Rodu jeklarjev«, Tržič ima Rod »Se-

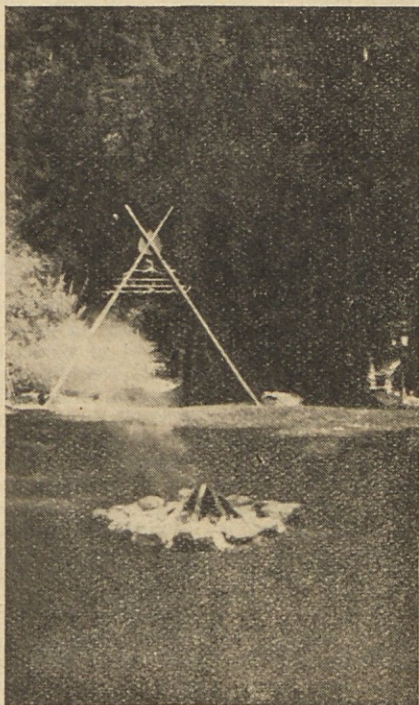
verne meje«, Kranj Rod »Stražnih ognjev«, Kamnik pa Rod »Belih gorac«.

V Zasavju je rudarska mladina Trbovelj včlanjena v Rodu »Črnega diamanta«, v Hrastniku pa v Rodu »Temnega hrasta«. Celje ima Družino »Neugasljivega ognja«, Slovenska Bistrica Rod »Heroja Staneta«, Maribor Rod »Severnih šotorov«, medtem ko so se vedri Prekmurci združili v Rod »Veselega vetra« v Murski Soboti. V Radljah ob Dravi imajo Rod »Srebrne reke«.

V Krškem imajo Rod »Posavskih kresov«, v Novem mestu pa Rod »Gorjanskih tabornikov«.

Celo na Primorskem, kjer zaradi dolgotrajnega fašističnega zatiranja ni taborniške tradicije, se je taborniška misel že dobro zakoreninila. Prvi so bili Postojncani, ki so si ustanovili Rod »Kraških viharov«, Ajdovščina ima Rod »Mladih borov«, Kanal Rod »Bistre Soče«, Idrija pa Rod »Srebrnih krtov«.

Poleg naštetih rodov pa obstajajo v manjših krajih manjše osnovne organizacije:

družine in vodi. Tako ima na pr. Sevnica v Posavju Družino »Treh smrek«, Smartno ob Paki pa Vod »Sivega orla«. V Mežici je Družina ruševca, v Sv. Lovrencu na Po-

horju Družina »Zelenega Pohorja«, v Ilirski Bistrici pa Družina »Snežniških ruševcev«. Vse te osnovne organizacije povezuje Združenje tabornikov Slovenije, ki usmerja slovensko taborništvu v pravilno rast, k čemur pa prispeva v izdatni meri tudi odlično urejena in tehnično dobro opremljena revija »Tabor«.

Vsako poletje se vedno bolj množijo po vsej Sloveniji in Jugoslaviji taborjenja, ki nudijo stotinam mladincev in mladink zdrav odmor in razvedrilo v svobodni naravi. Veliko vzgojno vrednost takega kolektivnega življenja pa more preceniti le tisti, ki je z intenzivnim zanimanjem sledil dogajanju v dobro vodenem taborjenju.

Taborniška organizacija nima ozkega nacionalističnega okvira. V svojih ciljih ima na prvem mestu določilo, da vzgaja tabornike v dobre člane človeške družbe in ko je tabornik po »pravilnem prvem izpitu« dokončno sprejet v organizacijo, da svečano obljubo, v kateri se s častno besedo obveže, »da se bo boril za resnico, pravico in svetovni mir«.

KO SEM BOLAN LEŽAL

MIKULA LETIČ

Huda, dolga in mučna je bila moja bolezen. Ni mi pa žal težkih časov, ki sem jih prestal; kajti med boleznijo sem spoznal, kako sem splošno priljubljen in kako me imajo vsi radi.

Dogodki so se razvijali takole: Nekega dne me je popadla vročica; kar na lepem, ravno opoldne. Namesto da bi se vsedel h kosilu, sem legel v posteljo. Nekoliko ur me je tresla, pa je prenehala. Naslednji dan sem vstal. Nato se je vročica zopet pojavila, stresala zopet moje kosti nekaj ur in izginila. Tako je šlo naprej kak teden, dokler mi stvar ni postala že neumna. Če ti je kaj preneumno, če nastane zmešnjava, v kateri se več ne znajdeš, je najbolj pametno, da ta zmešnjava postane strokovna in da zadobi, rekel bi, uraden značaj. Poklical sem torej zdravnika.

Temeljito me je pregledal in pretipal, vestno je poslušal moje pripovedovanje in modro zaključil: malarija. Sledil je dolg, zanimiv boj. Jemal sem kinin, požrl sem ga en kilogram, dva, tri; toda kakor da bi se hranila od kinina, je vročica postajala vedno močnejša, pogostejša in trdovratnejša. Od samega kinina človek težko živi, drugega skoraj nisem več zaužival, vročica je tudi pošteno grizla na mo-

že v predvojnih taborniških organizacijah, tako skavtskih kot gozdovniških so gijili v precejšnji meri mednarodne stike. Kaže, da se bodo ti stiki v bodočnosti še mnogo bolj razvili. Prvi početki so že tu. Slovenski taborniki so taborili na Avstrijskem; v zameno pa so prišli avstrijski »Rdeči sokoli« taborit k našemu morju v Savudrijo.

V funkciji zbliževanja med narodi, zlasti med mladino raznih narodov doprinaša taborniška organizacija pomemben delež, kar pomeni konkretno utrjevanje ideje mednarodnega miru in prijateljstva.

jih telesnih rezervah in kmalu sem bil bolj podoben okostnjaku nego modernemu Evropejcu.

Potek vsake poštene bolezni označujejo te-le postojanke: domača nega, zdravnik, bolnica, smrt in dostojen pogreb. So seveda izjeme: marsikatera teh postojank odpade zaradi pomanjkanja denarja; kajti med njimi je samo smrt brezplačna. Včasih se tudi zgodi, da bolnik kljub vsej negi in kljub vsem naporom zdravnikov ozdravi.

Domačo nego in zdravnika sem bil srečno prestal; odločiti sem se moral za tretjo postojanko, bolnico. In tako se je zgodilo.

Prišel sem z dežja pod kap. Kajti prej je bil le en zdravnik okrog mene, zdaj pa se jih je zbiralo ob moji postelji po deset in še več. Temu primerno je bilo moje zdravstveno stanje. Vročica je rasla in rasla, moje mišice in koža so se vedno tesneje oklepale kosti, ki so nudile še edino trdno oporo za mojo eksistenco. Tolažljivo je bilo le to, da je z vročico rasla tudi moja korajža. »Ne boste me, ne!« sem si včasih dejal. Pri tem sem mislil zgolj na vročico in na zdravlila; na nič in na nikogar drugega.

V bolnici so ravnali z menoj popolnoma znanstveno. Zdravili so me zaporedoma za vse mogoče bolezni, češ ena bo že »ta prava«. Malaria je se kmalu umaknila malteški vročici, nato je prišel legar, paratifus, kolitis in še druge bolezni, katerim ne pomnim več imena. Nisem medicinec in kakor primer kaže, znam sicer ustvariti krasno bolezen, katere živ hudič ne razume, ampak na bolezni same in njihova imena se ne spoznam.

Vendar sem po svojih skromnih močeh tudi sam prispeval k svojemu zdravljenju. Nekoč, po približno šestih mesecih otipavanja in ugibanja, ko je bilo ravno veliko posvetovanje ob moji postelji, sem kolikor so mi moči dopuščale glasno zašepetal:

— Gospodje zdravniki, mogoče pa imam gliste?

Pričakoval sem, da se bodo gromko zasmejali; kajti moja opazka je bila zamišljena kot dovtip. Hotel sem z njim pokazati svojo žilavost in trdno voljo do življenja. Ni mi uspelo in spoznal sem tako, da sem zelo slab in da moji možgani ne zmorejo več poštenega dovtipa. Kajti zdravniki so začeli resno in učeno stikati glave, nato so me temeljito pretipali in se končno preselili v sosedno sobo. Čez dobro uro so mi sporočili neovržno sodbo, da nimam glist.

Zahajam y stran. Nisem hotel govoriti o zdravnikih, temveč o svoji bolezni. To ni vseeno; kajti medtem ko so se zdravniki s hvale vredno vnemo bavili z mojo boleznijo, se je ona požvižgala na vse zdravnike tega sveta. Ni hotela imeti nič skupnega z njimi. Naj povem na kratko: Moj dolgotrajni boj z vročico in malarijo, z legarjem, paratifusom in njihovimi sorodniki, s kininom, injekcijami in drugimi zdravili, z bacili in zdravniki se je končal tam, kjer se konča vsak zagrozen boj: dospel je na nož.

Toda tu je nastal nov zapletljaj. Kirurg, h kateremu sem bil prenesen, se ni hotel odločiti za operacijo. S svojimi revnimi možgani, v kolikor so hili še za rabo, sem mu dajal prav. Kirurg vendar odpre telo, da vidi, kaj je notri. Mene pa ni bilo treba odpirati; saj sem bil prozoren. Skozi okostnjak se gladko vidi.

Tedaj sem spoznal skrb in ljubezen svoje žene. V svojem strahu mi je rekla:

— Za božjo voljo, prosi vendar zdravnika, naj se odloči za operacijo. Vsaj si potem ne bomo mogli očitati, da nismo vsega poskusili!

Zareklo se ji je, revi. Toda do tega spoznanja prihajam šele zdaj: takrat so me njene besede ohrabile in res sem prepričal in preprosil zdravnika, da me je operiral.

Operacija je uspela. Na jetrih je tičala moja nesreča. Energičen urez je odpravil nevarnost. Sicer sem bil slab, ampak imel sem meglen občutek, da se bom izmazal. In tedaj sem imel priliko videti, kako splošno sem bil priljubljen in kako nežno so me ljubili sorodniki, prijatelji in znanci. Obisk se je vrstil za obiskom. Naj mi bo dovoljeno, da nekatere posebej omenim:

Prišla je prijateljica moje žene. Tiho sta se pogovarjali ob mojem vznožju, misleč da spim. Žena je opisovala svoje križe in težave, skrbi in bojazni:

— In da bi ti vedela, kaj to stane! Zdravniki, bolnica, operacija, zdravila, prevozi, posebna hrana, perilo, ne morem ti popisati. Popolnoma smo uničeni!

— Vem vem, draga moja. In kaj še vse pride! Pogrebni stroški so tako neverjetno visoki...

Prav tiho in zamolklo sem pod odejo stisnil svoje prste v koščeno figo.

Ker sem v zdravih dneh ljubil morje in ribe, sem se bil sprijateljil z ribičem Vanikom Pirčevim. Seveda me je prišel obiskat. S trdo roko je odprl vrata in z močnim glasom, kakor pritiče mornarju, je dobrodušno pozdravil:

R. Hlavaty

— No, kako je kaj, gospod Mikula? Bo kaj, bo?

— Hvala ti, Vanek, da si prišel. Počasi gre, počasi. Bolezen je skrajno trdovratna.

— Da da, poznam to. Te bolezni na jetrih so trde. Moja uboga rajnka mati je tudi ležala več nego tri mesece, preden je umrla...

Najbolj me je razveselil Janezov obisk. Janez je moj daljni sorodnik, revež, ki je imel v šoli take uspehe, kakor pes v cerkvi. Je pa dobričina, zdrav in krepak; predvsem pa poštena, zvesta duša. Svoječasno sem ga bil priporočil nekemu svojemu pri-

jatelju posestniku in že mnogo let je Janez nekaj faktotum pri njegovi hiši. Janezu sem še danes prav posebno hvaležen za njegov obisk, ker je prišel od daleč in nalašč zaradi mene. S težkim korakom se je približal in počasi se je vsedel. Pogovor nikakor ni hotel priti v tek. Jaz sem bil preslab, da bi mnogo govoril. Janez pa nima daru besede, čeravno je rojen mož-beseda. Končno se je dvignil:

— Zdaj pa se bom počasi poslovil.

— Hvala ti, Janez, za prijaznost. Ne bom ti pozabil, ko si se potrudil od tako daleč.

— Daleč je pa res in tudi mnogo dela

je doma. Zato te ne bom mogel več obiskati; ampak za pogreb pridemo vsi...

In še ko sem vstal in že krevsal počasi po tržaških ulicah, me je srečal prijatelj Polde, kateri mi je bil napravil, kakor sem zvedel, obisk v času, ko sem ležal v nezavesti po operaciji. Ko me je ugledal, ga je vrlo nazaj, široko je razprl oči in zaklical:

— Za boga, Mikula, kaj še živiš?!!

Ali je torej čudno, da pri tolikih iskrenih željah, bodrilnih besedah, spodbujajočih voščilih in odkritosrčnih izrazih simpatije še brcam in krepko korakam proti patriarhalni starosti 90 let?

ZA NAŠE ŽENE

M. P.

Več cvetja in zelenja v naše domove

Vsako, še tako skromno opremljeno sobico poživi šopek svežih rož na mizi. Posebno pa so nam dobrodošle cvetice v lončkih, ki nam krase stanovanje skozi vse leto.

Da nam bodo lončnice dobro uspevale, moramo z njimi pravilno ravnati. V prvi vrsti se moramo zavedati, da so rastline živa bitja in da zato potrebujejo posebne nege. Preden se odločimo za nabavo kake lončnice, moramo pomisliti, kam jo bomo namestili. Ali posije na dotično mesto sonce? Ali bo rastlina mogoče vedno v senci? So rastline, ki rabijo veliko svetlobe in toplote in zopet one, ki bolje uspevajo v senčnih krajih. Zaprti prostori so za rastlino vedno nekaj umetnega, zato moramo poskrbeti, da ji nudimo kolikor mogoče primeren ambient glede svetlobe, toplote in vlage. Najvažnejša za življenje cvetic je voda, zato moramo sobne rastline zalivati vsak dan. Posebno obilno jih moramo zalivati v času rasti in ko cveto. Vendar moramo biti tudi previdni. Zaradi preobilnega zalivanja bi voda v lončku zastajala in bi povzročila kisanje zemlje in gnitje korenin. Za zalivanje uporabljamo vedno vodo, ki ima temperaturo zraka v sobi. Zato vodo natoči in pusti za prihodnji dan, da se segreje. Vsak teden obriši prah z listov. Večkrat moramo liste tudi umiti. To delamo s primerno gobico ali čopičem. Ako primešamo vodi 10 g tobakovega izvlečka na 1 l vode, dobimo izvrstno razkužilo proti mrčesu. Če se je zemlja strdila, jo previdno zrahljaj.

Najlepše uspevajo lončnice v bližini okna, kjer dobe dovolj svetlobe in zraka. Rastline z debelejšimi listi laže prenašajo senco kot cvetoče rastline in one s tankimi listi.

Odpirajte vsak dan okna, da pride svež zrak do rastline, le pozimi moramo biti previdni, da nam ne zmrznejo.

Pozimi, posebno če kurimo, moramo paziti, da ni zrak preveč suh. V ta namen postavimo v bližino rastline široke posode z vodo, da hitro izhlapeva. Najprimernejša temperatura za sobne rastline je od 12 do 18 stopinj. Rastline naj bodo kolikor mogoče oddaljene od ogrevalnih naprav.

Najbolj znane sobne rastline so:

Asparagus. Ta je lep in košat le če stoji vedno na istem mestu blizu okna, ne tako da bi ga dosegla sončna svetloba. Zalivati ga moramo vsak drugi dan. Pozimi naj bo na hladnem, ker ne prenaša vročine zakurjene sobe.

Ficus ali gumijevac ima sočne in dekorativne liste.

Begonija je lepa okrasna rastlina, ki smo jo dobili iz Amerike. Ima lepe srčaste liste. Zelo dekorativna je *sobna smreka*. Lepa a zelo občutljiva cvetlica je *acalea*. Zelo lepo cvete, uvene pa takoj, če se le enkrat voda v lončku posuši.

Priljubljene sobne rastline so *kakteje*, ki ne potrebujejo veliko nege. Občutljive so samo glede sonca in zalivanja. Glede tega jih delimo v tri vrste: Prva skupina so tiste, ki ljubijo senco, to so *Phylokakteje* ali listnate kakteje. Doma so v tropskih pragozdovih, kjer žive v senci in vlažnovročem podnebnju.

V drugo skupino spadajo tiste, ki so za polusenco, to so *mamlarije* in druge slične. V tretji skupini so vse vrste *opuncij* in razni *cerensi*, ki so doma v Afriki in Mehiki in zahtevajo direktno sončno svetlobo.

Pri zalivanju kaktej pa se ravnamo po pravilu: raje premalo kot preveč.

Pomni: Črvi v cvetličnih lončkih poginejo, ako jih zalivaš z vodo, v kateri se je kuhala divji kostanj.

Korenine ne gnijejo, ako damo na dno lončka nekaj oglja.

Za varčne in pridne gospodinje

»Kako težko je biti gospodinja,« vzklikne marsikatera žena, ko ob mesecu računa in preračunava, pa ji stroški nikakor nočejo biti v skladu z mesečnimi dohodki. Star slovenski pregovor pravi: Gospodinja podpira tri ogle pri hiši. To v veliki meri res drži pri pridni in varčni gospodinjici. Prav tako kot skrbna gospodinja pripomore k blagostanju, je slaba gospodinja vedno v zadregi za denar, zmanjka ji za najnujnejše in tako spravi v slabo voljo sebe, moža in vso družino.

Poglejmo, kaj vse lahko s pridom uporabiš. Začnimo kar pri obleki.

Stare, že izrabljene moževe nogavice razreži na prst širok trak. Reži poševno, tako da dobiš iz cele nogavice samo en trak. Več takih trakov sešij skupaj in navij v klobčič. Vzemi primerno debelo kvačko in izkvačkaj podnožnik, ki ga s pridom uporabiš za hojo po parketu. Prihranil ti bo mnogo truda pri čiščenju parketa.

Ko je moževa srajca že tako izrabljena, da si že menjala ovrtnik in je tudi ta raztrgan, je nikar ne vrzi med neuporabno šaro. Preglej spodnje dele srajce. Ako niso le preveč izrabljeni, si iz njih ukrojiš kuhinjski predpasnik.

Iz ostankov pralnega blaga vseh vrst: bodisi stare obleke, moškega perila, pižame, močnejših moških srajc itd. izrežeš samo najboljše ohranjene dele in sešiješ male krpice za prijemanje loncev. Da bo krpa ustrezala svojemu namenu, pregani preden sešiješ, večkrat, da bo debelejša, ravnaj po debelini blaga, nato s strojem večkrat prešij, na vogalu prišij zanko, da lahko obesi v bližini štedilnika in imaš vedno pri roki.

Krpo, ki si jo dobila, ko si krpala staro rjuho, dobro preglej ali ni še del toliko dobre, da jo lahko obrobiš in porabiš za brisanje mize.

Prav tako si lahko iz dobrih delov stare in obrabljene obleke ali primernega kosa perila napraviš trikotno ruto, s katero si zavaruješ pred prahom lase, ko pospravljaš stanovanje.

Če imaš otroke majhne in ti ostane količjak časa poleg vsakodnevnega dela, jih lahko popolnoma oblečeš v svoje stare ob-

leke in perilo. Ako nisi večja krojenja, poišči si primernih krojev v »Naši ženi« ali kakem drugem modnem listu. Če se boš ravnala točno po kroju, se ti gotovo posreči.

Nekoč sem bila na izletu v družbi bogate in zelo elegantne gospe. Njen mož je bil inženir. Imela je triletnega fantka in nekoliko starejšo deklico. Ko smo nekje počivali, spleza dekletce na bližnje drevo, ko fantek to vidi, začne vpiti: »Geka (tako je imenoval svojo sestro), pojdi dol, da ne raztrgaš obleke.« Ko je gospa opazila moje začudenje nad tako skrbjo malega bratca, mi pojasni. »Ko bo sestri krilo kratko, bo dobil on iz njega hlačke, zato se boji, da bi ga raztrgala.« Nadalje mi je še pojasnila, da ona za svoja otroka ničesar ne kupi, ampak prenareja vse iz svoje in moževe obleke.

Dobra gospodinja s pridom uporabi tudi druge odpadke, na pr. češnjeve pecle posuši in spravi. Pozimi kuha iz njih izvrsten čaj, ki prav nič ne zaostaja za dragim ruskim čajem. Krompirjeve olupke posuši in spravi, pozimi z njimi podkuri.

Že stara navada nekaterih gospodinj je, da si pripravljajo kurivo iz papirja. Za to je najboljši časopisni papir. Nekaj dni ga moči v vodi, ko se dovolj razmoči, oblikuj iz njega za srednji krompir debele kepe. Dobro jih otisni in posuši na sončnem kraju. Popolnoma suhe spravi.

Staro rezilce, ki ga mož ne uporablja več za britje, zatakni v sredo zamaška, pa ti služi kot nožič za paranje šivov pri oblekah.

Skrbna gospodinja varčuje tudi pri jedi. V prvi vrsti mora paziti, da družina pojede vse, kar skuha. Če se pa le zgodi, da je večsih kake jedi preveč, jo moremo s pridom uporabiti pri naslednjem obroku. Jedi, ki ostane, ne smemo nikoli pustiti na toplem. Ako nimaš hladilne omare, postavi jed na hladen prostor in pokrij. Jed pogrej šele tik pred uporabo. Še boljše je, da napraviš iz take stare jedi novo jed. Kako?

Zelenjadne juhe in omake segrej, nekoliko razredči in dodaj košček surovega masla, ki da jedi bolj svež okus. Ali prideni nekaj žlic kisle smetane. Vsako postno juho osvežijo narezani paradižniki.

Ostanke omak porabi za izboljšanje juh in mesnih jedi.

Kuhano ali pečeno meso ne pogrevaj v ponvi, ker se preveč izsuši. Nareži ga na tanke rezine, zloži na z maslo namazani krožnik in postavi na lonec z vrelo vodo. Čez krožnik povezni skledo. Tako se meso lepo pogreje in ostane sočno.

Enako pogrevamo tudi riž, testenine in krompir pire.

Ostanke mlečnega riža ali zdroba zreži na koščke, jih povaljaj v jajcu in drobtincah in ocvri na masti ali olju. Če dodaš temu še kompot ali sladko omako, imaš odlično večerjo.

Kadar ti ostane malo mesa, ga zmelji, dodaj čebulo, zelen peteršilj, malo soli in svetlorumenega prežganja. Speci tanke vliivance (omelete) in jih namaži s prej pripravljeno zmesjo.

Kuhano govedino uporabiš tudi za mesno solato. Nareži jo na koščke, dodaj ji na kolesca zrezane čebule, olja in kisa ter soli.

Tudi ostanke raznega sočivja lahko uporabiš za novo jed.

Če ti ostane nekaj špinače, dodaj ji še nekoliko na pol kuhanega riža in eno celo jajce. To porabiš za nadev za špinačin zavitek. Napravi testo kakor za štruklje, razvaljaj ga, namaži s špinačnim nadevom, zvij skupaj, zaveži v prtič in ga v slanem kropu kuhaj pol ure. Nato ga odvij, zreži na dva prsta debele kose in zabeli s presnim maslom in kruhovimi drobtinami.

Beljake, ki ti ostanejo od nekaterih močnatih jedi, uporabiš na več načinov. Iz njih narediš drobtinove cmoke, ki jih vkunaš na juho. Ali pa napravi snežene kepe kuhane na mleku. Ko so cmoki kuhani, primešaj mleku žlico naribane čokolade, premešaj na ognju, da prevre in ko se nekoliko ohladi, vlij čez snežene kepe in daj na mizo kot močnato jed.

Vse polno načinov je še uporabljanja ostankov jedi in iznajdljiva gospodinja bo znala koristno izrabiti vsako malenkost. Če bi gospodinja preračunala, koliko zavrže z na videz malo vrednimi ostanki, ki jih tako brezmiselno zavrže, bi se prav gotovo potrudila, da bi koristno izrabila vsako malenkost.

Praktični nasveti

Jajca ostanejo več časa užitna, ako zaviješ vsakega posebej v časopisni papir in vložiš v žaganje. Za daljšo dobo se ohranijo tudi, ako jih namažeš z oljem.

Zeliš vedeti, če so jajca sveža? Pripravi slano vodo (1 del soli 10 delov vode, vanjo položi jajca. Sveža ostanejo na dnu, stara se takoj dvignejo.

Jajčni rumenjak ostane nekaj dni nepokvarjen, če ga denemo v skodelico in dolijemo sveže vode, da rumenjak pokrije.

Beljaki se nam ohranijo za neomejen čas, če jih v plitvi posodi posušimo in nato posušene luske spravimo v čist suh kozarec, ki ga dobro zapremo. Pred uporabo ga zmešamo z vodo (25 g beljaka, 17 g vode).

Meso stare kure se omehča, ako očiščeno kuro natremo od zunaj in znotraj s slad-

korno moko. Pustimo jo nekoliko ležati, nato jo izperemo, posolimo in spečemo.

Da se ne boš solzila, ko režeš čebulo, jo nareži na večje kose v mrzli vodi, potem jo lahko prosto sesekljaš, ne da bi ti stopile solze v oči.

Sok citron in pomaranč dolgo ohraniš, če mu pridaš stolčenega sladkorja, kolikor ga sprejme. Vzdrži dolga leta in je izboren dodatek kompotu ali pecivu.

Ako si preveč solila jed, nareži nekaj koščkov surovega krompirja in vrzi v lonec. Krompir vsrka sol.

Neprijeten okus odstranimo iz olja, na katerem smo cvrli ribe, če vlijemo vanj sok limone.

Plesnive čevlje okrači s suho ščetko in jih natri s terpentinovim oljem,

Posneto mleko poznaš, ako pomočiš vanj konec pletilke. Če je mleko posneto, se bo kar pocedilo, če je mastno, se bo ustavilo na koncu pletilke in kapalo po kapljicah.

Da postane pohištvo zopet svetlo, zdrgni ga s flanelo, na katero si kanila kapljico mandeljnovega olja in kapljico vinskega špirta. Proti lesnim črvom si pomagamo tako, da vbrizgamo v luknjico petrolej ali terpentini.

Dežne plašče očistimo blatnih madežev z mešanico vode in kisa.

Glavnike in ščetke očistimo maščob, ako jih pustimo za 10 minut v amonijaku.

Ako hočeš imeti vedno čista okna, jih vsak dan obriši s suhim časopisnim papirjem.

Motna stekla očistiš, če jih umiješ s kisom in soljo.

Starim omaram in predalom odvzamemo slab duh, ako zažgemo v njih nekoliko žvepla.

Slab duh odvzame tudi košček vate, ki smo jo namočili v terpentinu. Postopek ponovimo. Omare in predale dobro prezračimo.

Neprijetni duh iz umivalnih školjk, lijakov in stranišč odpravimo, ako večkrat vlijemo vanje močno hipermanganovo raztopino.

Ako je zamašek prevelik in ne moreš zapreti steklenice, je dovolj, da ga vržeš za nekaj trenutkov v vrelo vodo. Zamašek postane elastičen in ga lahko potisneš v ozek vrat steklenice.

Proti mravljam: Luknjico, odkoder prihajajo mravlje v stanovanje, zasujemo s soljo. Zelo učinkovito sredstvo je tudi, da jim luknjico izhoda zamažemo z zmehčanim milom.

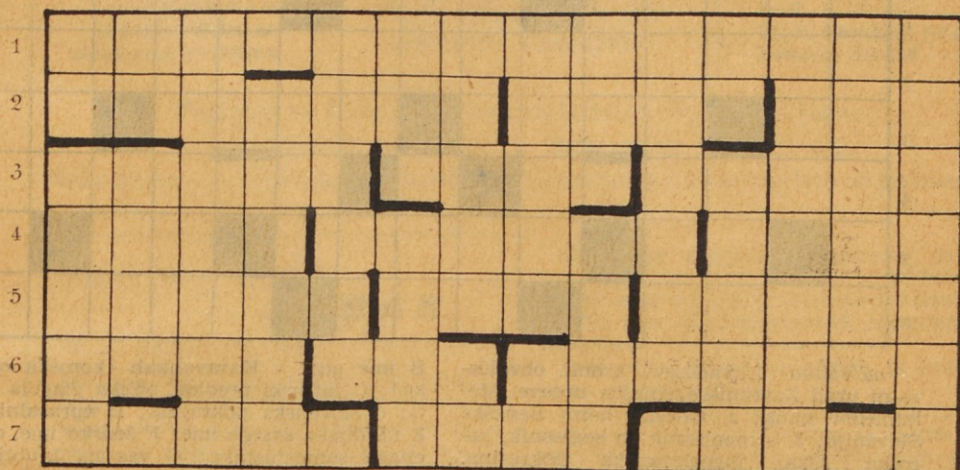
Bravke vabimo, da prelistajo še oglasni del, kjer bodo našle še koristnih nasvetov.

KRIŽANKE IN DRUGE ZANKE

Križanka št. 1

A B C Č D E F G H I J K L M

Vodoravno: 1. delo pisatelja Franceta Bevka; 2. glavno mesto Makedonije, primorski pisatelj, predplačilo; 3. mavec, zobno čistilo stare znamke, kmet; 4. otok v Egejskem morju, ime znanega mostu v Benetkah, mesto v južni Italiji; 5. dediči (ital.), italijanski pozdrav, 2. sklon množine samostalnika, ki imenuje tekočine; 6. oblika glagola pokati, pasja pasma, 3. sklon imena nekega trga v Gorici; 7. moško krstno ime (v 3. skl.), priimek znamenite italijanske gledališke igralka, trinog.

Navpično: A dva soglasnika, ne vidijo; B pesniška oblika nekega veznika, tujka, ki znači »zračni«; C pesnik in buditelj

beneških Slovencev; Č. pomeni nasprotno od »kupljen«; D kralj zahodnih Gotov; E 4. sklon osebne zaimka, angleška mera (I=J); F mesto na robu slovenskega narodnostnega ozemlja, krajevni prislov; G ime italijanskega mesta, ki ga je Carlo Levi uporabil v naslovu svojega romana, kratica za »pripis«; H ni celota, kazalni zaimek (daljša oblika); I celina; J kratice imena mednarodne človekoljubne organizacije, začetek italijanske abecede; K ime gore in glasila dela Slovencev; L gora v Armeniji; M svojilni pridevnik izpeljan iz samostalnika, ki označuje vladarico.

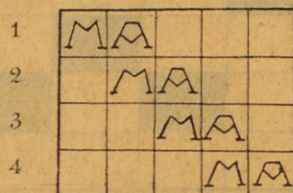
Premikalnica

BRANIK
KARLO
MARTA
TOMAJ
SOLUN
SOLATA

Premikaj besede tako, da boš v dveh navpičnih vrstah bral priimek tržaškega književnika in naslov njegovega dela.

Križanka št. 2

A B C Č D

Vodoravno: 1. jugoslovanski politik, 2. italijanski glagol, 3. moško ime, 4. vonj, duh. **Navpično:** A žensko ime, B ljubezen (lat.), C kazalni zaimek (hrv.), Č oblika latinskega glagola »esse«, D krma (2. sklon).

	A	B	C	Č	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N
1															
2															
3															
4															
5															
6															

Vodoravno: 1. papeževa krona, obveščevalni urad Zavezniške vojaške uprave, Mohamedov nauk; 2. narodni heroj Beneške Slovenije; 3. samoglasnik in soglasnik, koroška reka, jugoslovanska pokrajina, označa tržaških motornih vozil; 4. reka v zahodnem delu slovenskega ozemlja, zaničevalno ime prebivalca neke celine; 5. medmet, ptica, češka vprašalnica; 6. dalmatinski otok, žensko ime, mesto v Dalmaciji.

Navpično: A priimek najstarejšega živečega slovenskega pesnika (v III. sklonu);

B ime gore v Karavankah (koroška oblika); C latinski predlog, oblika glagola dati; Č slovenska pokrajina; D vprašalnica; E nordijsko krstno ime; F žensko ime, dva enaka samoglasnika; G vas na Ljubljanskem barju, kratica za mednarodno organizacijo; H kratica za nekdanjo Jugoslavijo, dva enaka samoglasnika; I država na Bližnjem vzhodu; J ima vsak človek; K označa za žival ženskega spola; L kratica za »lastnoročno«, prvina, zdravilo za zunanjo uporabo; M ženska oseba v romanu »Quo vadis«; N mesto v Hercegovini.

Zlogovna križanka

	A	B	C	Č	D
1					
2					
3					
4					
5					
6					

Vodoravno: 1. del Oceanije; 2. predsednik balkanske države, gospa; 3. mesto v Italiji; 4. zdrava (it.), cunja; 6. mesto na Primorskem.

Navpično: A ceste, mesto v južni Italiji; B tip italijanskega vlaka; C afriška reka; Č klet v vinogradu; D votlina-jarek, opora pri hoji.

Dopolnjevanke

R O — — N
I — — I J A
S T — — D R E Z
— — A D E R
M I R N — —
G — — O B A R
Č — — A D
K — — D E L J

Črke, s katerimi dopolniš zgornje nepopolne besede, ti dajo ime znane publikacije.

Posetnica

P. n.

Žarko Širšen
delavec

Kaj je ta tovariš?

Rešitev križank in ostalih zank poiščite med oglasi.

DARILNE PAKETE za Jugoslavijo in druge kraje

**PO UGODNIH
CENAH POŠILJA
DOMAČA TVRDKA**

ALASKA
IMPORT - EXPORT

T R S T
Ul. S. Lazzaro 13-I
Telefon 56-58

Pošiljajo se živila, tehnični predmeti in zdravila - Naše blago najboljše kakovosti - Naše cene najugodnejše
Naša dostava najhitrejša in zjamčena - Obrnite se na nas osebno ali pismeno

DOBRO ZNANA GOSTILNA

SUBAN

PRI SV. IVANU - TEL. 95-577

Točijo se izborna vina, fina vina v buteljkah ter kroški teran; v naši priznani kuhinji dobite vedno pripravljena izbrana jedila — Na razpologo večji in manjši prostori za družinske in družabne gostije

Priporoča se cenjenim gostom
in prijateljem

Gumijaste predpasnike operemo, če jih razprostrte po mizi umijemo z milnico in mehko krpo ter dobro splaknemo s čisto vodo. Od časa do časa jih tudi namažemo z glicerinom.

Sveže ribe poznaš po čistem in svetlem očesu in trdem mesu.

Šipe se ne orose, ako jih prav tanko namažemo z mešanico glicerina in špirta. Na četrt litra špirta vzemi osminko litra glicerina.

Vonj po apnu izgine, ako vlijemo na razbeljeno ploščo nekoliko vinskega kisa, da izpuhti.

KROJAČ
**Stanislav
Košuta**

Trpežno
blago
Prvovrstna
izdelava
Zmerne
cene

TRST - Ul. Raffineria 5 I - Tel. 95-498

**Škabar
Josip**

TRGOVINA
JESTVIN

☎ 21-026

OPČINE - NARODNA ULICA 42

MEHANIČNA
MIZARSKA
DELAVNICA

Izdelovanje pohištva in vsakovrstne
lesene opreme

**BARIČ-
BARINI
ROMAN**

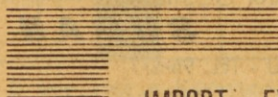
ODLIKOVANA
MIZARSKA
DELAVNICA

T R S T

UL. RUGGERO MANNA 21
TEL. 81-84

RADIOSA

S.P.A.

IMPORT - EXPORT

TRST, TRG BORSA 7

TELEFON 77-60

BEVK MILAN

☎ 41-572

TRST
Ul. Sonnino 9

TRGOVINA
JESTVIN

TREVISANI

R
G
O
V
I
N
A

VEDNO NOVE POŠILJKE
ČEVLJEV ZA VSAKO
SEZONO!

OGLEJTE SI NAŠE IZLOŽBE

TRST - UL. G. VASARI 10

TRGOVINA Z LESOM NA
DROBNO IN DEBELO

Može Vladimir

SKLADIŠČE IN PISARNA

Trst, Ul. Boccaccio 21 - Tel. 31-496

*Bogata izbira desk mehkega in trdega lesa,
rezanih plošč in parketov - Cene ugodne!*

Rjo z likalnika spraviš, ako natreš zarjavelo mesto z voskom, potem pa ga zdrgneš s kuhinjsko soljo.

Usnjene predmete (torbice, listnice, aktovke itd.) čistimo s čistim bencinom, sredico belega kruha ali še bolje s svežim mlekom.

Bela svileni bluzi ostane bela, če dodamo zadnji vodi, v kateri jo splakujemo, pol kozarca mleka.

Zastore, prtičke in čipke rumenkaste barve operemo in splaknemo v lipovem čaju.

Madež na marmoru polijemo z močnim kisom, čez nekaj časa izperemo.

Avtogaraža in
prevoz potnikov
na STO in
v inozemstvo

LIPOVEC FRANC

TRST, ULICA TIMEUS 4
TELEFON 90296, 33113

Krojačnica

Lado Tremru

TRST, Ul. Ginnastica 35/I - Tel. 45-447

KROJAČNICA ZA MOŠKE
IN ŽENSKE

KRAVOS JOSIP

TRST
Sv. Ivan
Ul. Brandesia 53

RESITEV DOPOLNJEVANKE

ROJAN

IDRIJA

ŠTANDREŽ

SKADER

MIRNIK

GOLOBAR

ČEDAD

KARDELJ

PRIREJA TURISTIČNE IZLETE V
TU- IN INOZEMSTVO - PRESKRBI
ZA INOZEMSTVO POTREBNA POT-
NA DOVOLJENJA ZA TU- IN INO-
ZEMCE IN SICER ZA JUGOSLA-
VIJO IN DRUGE DRŽAVE

POTOVALNI IN TURISTIČNI URAD

TRST
UL. F. SEVERO 5B
TELEFON 29-243

ADRIA-EXPRESS

PRODAJA
VINANA
DEBELO

Vinicola istriana

VINA:
ISTRSKA
MALVAZIJA
REFOŠK
BARBERA
PIEMONT
FURLANSKA
VINA IN
KRAŠKI
TERAN

Trst, Ulica Fonderia 6 - Telefon 93-200

gostilna: Bife-Cantineta - Ulica Solitario 4

MIRKO PIREC

PODJETJE BRATA **ŠVARA**

Elektromehanična delavnica

za avtomobile in motorje

Trst, U. Giulia 28 - Tel. 96-742

HOTEL

EUROPA

GORICA - Ul. Nazario Sauro 18 - Tel. 31-34

RESITEV KRIŽANKE STEV. I

Vodoravno: 1. Kaplan Cedermac; 2. Skoplje, Bevk, ara; 3 sadra, Odol, ratar; 4. Lero, Rialto, Bari; 5. eredi, adio, pijač; 6. poka, hrt, Placuti; 7. Ivanu, Duse, ti-ran.

Navpično: A KS, slepi; B ak, aero; C Podreka; C prodan; D, Alarih; E njo, iard; F Cedad, tu; G Eboli, P. S.; H del, tole; I Evropa; J RK (Rdeči križ), abici; K Matajur; L Ararat; M caričin.

RESITEV POSETNICE

Predan tržaški Slovenec.

TOVORNI PREVOZI

AVTOGARAŽA
z mehanično delavnico

TRST ROJAN

UL. MORERI 7

AVTOPODJETJE

STAR

TELEFON št. 56-08

OSEBNI AVTOBUSNI PREVOZI

Jože Mihelj

MIZARSKA

DELAVNICA

TRST

UL. UGO POLONIO 3

TEL. 95-357

IMPORT INTEREXPORT - TRST

EXPORT BREDA RUS - MIKULETIĆ & MILAN BJELICA - ŽIVKOVIĆ

živila, tehnične predmete (šivalne stroje, radijske aparate, kolesa, štedilnike itd.; harmonike, tekstilno blago itd.), razpošilja najhitreje in najbolj zanesljivo - Jugoslovanskim podjetjem nudimo popuste in ugodne plačilne pogoje. Pošiljamo tudi darilne pakete za vse države pod najugodnejšimi pogoji in najhitreje iz lastnega skladišča v Punto Franco, Trst - Obrnite se osebno ali pisмено na naš naslov: URAD - Riva Grumula 6 I., tel. 29 302 - P.O. Box 1219 - Skladišče: Punto Franco magg. II vrata 70, telefon št. 72-32

ELEKTRIČNE INSTALACIJE IN POPRAVILA

Ambrožič Milan

Trst, Ul. Boccaccio 10 - Tel. 29-322

RESITEV ZLOGOVNE KRIZANKE

Vodoravno: 1. Polinezija; 2. Tito, dama;
3. Rimini; 4. sana, capa; 6. Nova Gorica.
Navpično: A poti, Salerno; B litorina;
C Kongo; C zidanica; D jama, palica.

„NUOVO BUNKER”

TRST - ULICA CONTI ŠT. 40

Pristno istrsko vino in originalna
barbera - Priporočajo se bratje
UMER - Lastnik: MIRKO PIREC

SPLOŠNO IN PODLOGE

SRAJCE
PLETENINE
NOGAVICE
MOŠKO IN
ŽENSKO
PERILO, PLAT-
NO, BRISAČE,
TKANINE NA

Emporio Barriera

TRST — UL. ORIANI 7 ☎ 94-457
(ZRAVEN TRGA GARIBALDI)

Intercom

IMPORT-EXPORT

TRST, UL. VALDIRIVO 13/I - TEL. 31996

BUFFET

Comažič

TRST — Ulica Cassa di Risparmio 3
Tel. 53-01

Krankske klobase in kraski teran do-
biš pri »TOMAZICU« vsak dan.

Sadje in ženci. Zrelo sadje učinkuje zelo dobro na bolne živce, posebno če ga jemo na tešče. Vse sadje pa ne učinkuje enako.

Zrela jabolka pospešujejo prebavo, zadržujejo toščavost in so dobra za živčne motnje. Pred zajtrkom, kosilom in večerjo pojej po dve jabolki.

Grozdje je redilno in pomirja nervozne ljudi. Istočasno je sovražnik škodljivih bakterij, ki se zbirajo v črevesju.

Slive so teže prebavljive, vendar ugodno vplivajo na želodčne živce. Pomagajo tudi pri lenivosti črevesja.

Hruške so dober dodatek pri debelini kuni in proizvajajo kri.

Avtobusne linije in tovorni promet podjetja

”AUTOVIE CARSICHE”

Trst - Ulica Locchi - Telefon številka 86-51

Gradbena zadruga

OPČINE

ULICA ALPINA 97

TELEFON 21-097

VIRGIL *Veljak*

T R S T

UL. MOLINO A VENTO 3

TELEF. 95-392

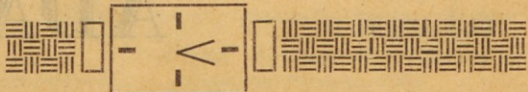
*Zaloga vsakovrstnega usnja
in vseh čevljarških potrebščin*

RESITEV KRIZANKE STEV.3

Vodoravno: 1. tjara, AIS, islam; 2. Redelonghi Marko; 3. IP, Zila, Srem, TS; 4. Nadiža, Azijat; 5. aj, fazan, co; 6. Uljan, Ana, Zadar.

Navpično: A Trinku; B Jepa; C ed, daj; C Reziya; D ali; E Olaf; F Ana, a a; G Ig, OZN (Organizacija združenih narodov); H SHS, a a; I Iran; J ime; K samica; L l. r. (lastnoročno), jod; M Akta, N Mostar.

U R A R N A
I N Z L A T A R N A

Karol Mikolj

T R S T - CAMPO S. GIACOMO 3 - TELEF. 95-881

IMPORT
EXPORT

TVRDKA
MARIJ
MARTELANC

SADJE IN
ZELENJAVA

T R S T
UL. VALDIRIVO 3

LASTNO ČEBELARSTVO
V S E S L J A N U

PRODAJA MEDU NA DROBNO IN NA DEBELO

TRGOVSKO ZASTOPSTVO

TRST

UL. VALDIRIVO 13

ADAMIČ

NUDI NAJBOLJŠE POGO-
JE PRI NABAVI IN PRO-
DAJI VSAKOVRSNEGA
BLAGA

TELEFON 28-449

LOVCI
POZOR

56-58

KUNE
IN ZLATICE

BELICE

KUPIJE IN PLAČUJE PO NAJVIŠJIH
CENAH TVRDKA „ALASKA“ IMPORT
EXPORT **TRST**, UL. S. LAZZARO 13/I

RESITEV PREMICALNICE

BRANIK
KARLO
MARTA
TOMAJ
SOLUN
SOLATA

D. Pieri

TRST

UL. XXX OTTOBRE 8

TELEFON 29-812

UVOZ - IZVOZ

LESA IN VSEH VRST SUROVE PLUTOVINE

VSEBINA

- Dr. —or: Koledar (3)
 — Koledarske razpredelnice (5—31)
 — Mere in uteži (32)
- Vladimir Bartol: Beseda o koledarju (33)
- Rado Cilenšek: Politični pregled za leto 1953 (34)
- Bogo Samsa - Franc Kavc: Gospodarski položaj Trsta (39)
- Ero: Obris kulturnega in prosvetnega dela v pretekli sezoni (43)
- Mara Samsa: Pri Marici Gregorič-Stepančičevi (50)
- I. M.: Damir Feigel - petinsedemdesetletnik (52)
- Vlado Kozak: Iz Regentovih tržaških let (53)
- Rudolf Golouh: Dr. Drago Marušič - sedemdesetletnik (57)
- Lino Legiša: Sredi obletnic (59)
- Dušan Furlan: Vladimir Gortan (61)
- Ivan Regent: Ob deseti obletnici smrti Jožeta Srebrnič (62)
- Stanko Vuk: Dve pesmi (63)
- Ivo Marinič: † Dr. Josip Gruden (64)
- Rajdelj: Iz preteklosti Kanalske doline (65)
- D. L.: Pred desetimi leti je Rezija volila (66)
- Rihard Orel: Zanimivosti iz plebiscita o pripadnosti Beneške Slovenije (68)
- Izidor Predan: Dreka je slovenska občina (72)
- Chronista Sontiacus: Simbol goriškega slovenstva (73)
- Dr. R. B.: Obletnica »Stare pravde« (75)
- Ludvik Zorzut: Ranjena Brda (76)
- Zagorjan: Podgora in njena industrija (81)
- Zagorjan: Iz zgodovine podgorskih fevdalcev (82)
- Snežniški: Življenje in delo v Standrežu (82)
- Vašcan: Sovodnje in Sovodenjci (84)
- B & M: Zadrugištvo na Goriškem (85)
- Jože Pahor: Nekaj dejstev (86)
- Stivanec: Toskanskim volkovom: Tu je slovenska zemlja (87)
- Viktor Skof: 25-letnica mavhinske godbe (90)
- Primož Seginov: Prosvetna tradicija Sv. Križa (91)
- Alojz Budin: Kobilice na Zgoniškem (93)
- R. Č.: Repentaborski kamnolomi (94)
- Srečko Kosovel: Pesem s Krasa (94)
- Vašcan: Zadruga za nakladanje in razkladanje na Proseku (95)
- Cer: Naš Kontovel (96)
- Vekoslav Španger: Miramar stoji na slovenskih tleh (97)
- Milan Pertot: Slovenska narodna pesem v Trstu (99)
- Boris Race: Ob 50-letnici Narodnega doma (101)
- Zorko Jelinčič: Petdesetletnica tržaškega planinskega društva (102)
- Stari Openc: Petdeset let Opčin (104)
- Milče Skrap: Stirje svetoivanski jubileji (107)
- Tudi te obletnice se spominjamo (110)
- Danilo Benčina: Iskra pod pepelom (111)
- Šcedenc: Stara Šcedna in Šcedenci (113)
- Zorko Jelinčič: Cerkevni spor v Ricmanjih (115)
- Anuška-ilegalka: Junaki iz Boršta (118)
- V. S.: Slovenski kulturni spomini (120)
- Ing. Andrej Čok: Plavje se spreminjajo v vrt (123)
- D. M.: Slovenstvo Miljskih hribov (125)
- »Italijanstvo« Campor (126)
- Slavko Savo: Slovenski izseljenci v Argentini (127)
- Branko Babič: Nove gospodarske uredbe — korak naprej v družbenem razvoju Jugoslavije (131)
- E. F.: Koprsko ljudsko gledališče (136)

— Drago Destovnik-Kajuh (138)
— 1944-1954 Padlim v spomin — živim v
opomin (139-145)

Oton Zupančič: Kakšen kožuh! (146)

Mara Samsa: Trojka (146)

Magdalena Kalistrova: Dve pesmi (148)

Anamarija Piciga: Veronika (148)

R. C.: Reakcijska letala, zračni zid in mož-
nost za bodočnost (149)

R. R.: Za amaterski ali profesionalni
šport (152)

D. P.: O taborništvu (154)

Mikula Letič: Ko sem bolan ležal (156)

M. P.: Za naše žene (158)

— Križanke in druge zanke (161)

Slika na naslovni strani je reprodukcija dela kriškega rojaka akad. slikarja Alber-
ta Sirka in predstavlja kriški portič.

POPRAVI!

Na strani 72. avtor članka je Predan in
ne Prodan.

Na strani 82. je podoba razbitega grba
Attemsov tiskana narobe.

Na strani 101. priimek avtorja se glasi

Racè in ne Rac.

Na strani 149. druga vrstica pod sliko:
ilustracijo namesto ilustracije.

Na strani 160 predzadnja vrstica v des-
nem stolpcu: Bralke namesto bravke.

Urarna zlatarna	Trgovina čevljev
Anton Malalan	Marcel Malalan
Opčine - Alpinska ulica 83/1	Opčine - Proseška cesta št. 59

SKAMPERLE ANTON
čevljar

Trst, Vrdelska cesta 50

Trgovina jestvin
ANTON DUJMOVIC
Trst, Ul. Settefontane 62

Trgovina jestvin
TRAMPUZ FRANC
Trst, Ul. S. Cilino 26 Tel. 95-502

Ivan Doles

SEDLARSKA DELAVNICA - Trst, Ul. Gaspere Gozzi 1

IZDELUJE IN POPRAVLJA AKTOVKE
KONJSKO OPREMO, KOVČKE ITD.

KLEPAR IN
INŠTALATER

Milan Soave (Švab)

TRST, ULICA SAN GIUSTO ŠTEVILKA 16 - TELEFON 93-609

T R S T

Ulica Montecchi 6

TEL. 95 873
90-810

**FOTOGRAFSKI
LABORATORIJ**

Razvijanje
Kopiranje
Povečave
Reprodukcije
dokumentov

Vsakovrstni
posnetki —
po naročilu
Hitra postrežba
po zmernih cenah

IZDELEK KLIŠARNE
ZALOŽNIŠTVA TRŽAŠKEGA TISKA V TRSTU

Trst K

[Signature]

JADRANSKI kol
1954

323.15(45=863)(059)

019540076

NOVOGRAD IN ŠTUD.
KNJIZNICA TRST

COBISS